

การวิเคราะห์วัฒนธรรมและจริยธรรมในการบูชาหลวงปู่มีชัย

**ANALYSIS OF CULTURE AND ETHICS OF
LUANG PU MEE CHAI WORSHIP**

พระมหาวิโรฒ ปภาโส (มณีวงษ์)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาปรัชญา

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๖๑

การวิเคราะห์วัฒนธรรมและจริยธรรมในการบูชาหลวงปู่มีชัย

พระมหาวิโรฒ ปภาโส (มณีวงษ์)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาปรัชญา

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๖๑

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

**Analysis of Culture and Ethics of
Luang Pu Mee Chai Worship**

Phramaha Viroj Paphaso (Maneevong)

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of
the Requirements for the Degree of
Master of Arts
(Philosophy)

Graduate School
Mahachulalongkornrajavidyalaya University
C.E. 2018

(Copyright by Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติใ้บัณฑิตวิทยาลัย
เรื่อง “การวิเคราะห์วัฒนธรรมและจริยธรรมในการบูชาหลวงปู่มีชัย” เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาปรัชญา

(พระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิกโร,ดร.)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์

(พระโสภณพัฒนบัณฑิต,รศ.ดร.)

ประธานกรรมการ

(ผศ.ดร.หอมวล บัวระภา)

กรรมการ

(ผศ.ดร.จรัส ลีกา)

กรรมการ

(ผศ.ดร.สุวิน ทองปั้น)

กรรมการ

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

ผศ.ดร.จรัส ลีกา

ประธานกรรมการ

ผศ.ดร.สุวิน ทองปั้น

กรรมการ

ชื่อผู้วิจัย

(พระมหาวิโรฒ ปภาโส/มณีนวรงค์)

ชื่อวิทยานิพนธ์ : การวิเคราะห์วัฒนธรรมและจริยธรรมในการบูชาหลวงปู่มีชัย

ผู้วิจัย : พระมหาวิโรฒ ปภาโส (มณีนวรงค์)

ปริญญา : ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาปรัชญา

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

: ผศ.ดร.จรัส ลีกา, ป.ธ.๗, พธ.บ.(ศาสนา), M.A.(Philosophy),

Ph.D.(Philosophy)

: ผศ.ดร.สุวิน ทองปั้น, พธ.บ.(ปรัชญา), M.A.(Philosophy),

Ph.D.(Philosophy)

วันสำเร็จการศึกษา : ๔ ตุลาคม ๒๕๖๑

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ ๑) เพื่อศึกษาแนวคิดทฤษฎีคุณค่าทางจริยศาสตร์ทั่วไปเชิงพุทธ ๒) เพื่อศึกษาอิทธิพลในการบูชาหลวงปู่มีชัยที่มีวิถีชุมชน ๓) เพื่อศึกษาวิเคราะห์วัฒนธรรมและจริยธรรมในการบูชาหลวงปู่มีชัยเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative research) เครื่องมือวิจัยประกอบด้วย แบบสังเกตแบบมีส่วนร่วม แบบสัมภาษณ์เชิงลึก ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ได้แก่ จำนวน ๒๕ รูป/คน วิเคราะห์ข้อมูลด้วยวิธีการพรรณนาวิเคราะห์ตามหลักอุปนัยวิธีโดยยึดวัตถุประสงค์ของการวิจัยเป็นแนว

ผลการวิจัยพบว่า

๑. จริยศาสตร์ว่าด้วยสิ่งที่มีคุณค่าภายในอันเป็นจุดหมายสูงสุดในการดำเนินชีวิตและความสุข มีความสัมพันธ์กับคุณค่าของชีวิตทำให้ชีวิตที่มีค่า และจริยศาสตร์ยังเป็นเกณฑ์ความประพฤติของมนุษย์ เพื่อให้เป็นที่ยอมรับไว้วางใจจากการอยู่ร่วมกันในสังคม และยึดเป็นแนวทางเพื่อการดำเนินชีวิตที่ดีงามของตนและชุมชน

๒. หลวงปู่มีชัย (ปู่ยี่น) เป็นพระพุทธรูปยืนสมาธิ กว้าง ๒.๔๙ เมตร สูง ๗.๗๙ เมตร ประดิษฐานอยู่ที่วัดโพธิ์ชัย บ้านดอนแดง หมู่ ๘ ตำบลนาข่า อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี เป็นพระพุทธรูปที่เก่าแก่ สร้างเมื่อประมาณปีพ.ศ. ๒๑๐๐ รวมอายุ ประมาณ ๔๔๔ ปี ในสมัยพระเจ้าไชยเชษฐา นครเวียงจันทน์ ในการบูชาหลวงปู่มีชัยส่งผลดีต่อสังคมส่วนร่วมและส่วนที่เป็นปัจเจกบุคคล ส่งผลให้ชุมชนเข้มแข็งและสงบสุขด้วยบารมีธรรมของหลวงปู่มีชัย

๓. วัฒนธรรมการบูชาหลวงปู่มีชัย นั้นทำให้เราได้วัฒนธรรมใน ๒ ด้านคือคตินิยม และวัตรธรรม ซึ่งแต่ส่วนจะแฝงอยู่ในวัฒนธรรมการบูชาหลวงปู่มีชัย เพราะเมื่อมีการบูชาผู้บูชาจะได้คตินิยมจากการบูชานั้นไปเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต และสร้างระเบียบวินัยมารยาทให้กับสังคม รวมถึงมีการอนุรักษ์ถาวรวัตถุในฐานะที่เป็นวัตรธรรมของชุมชน เป็นเป้าหมายจิตใจของคนในชุมชน ให้บรรลุเป้าหมายในการดำเนินชีวิตที่ดีงาม

Thesis Title : Analysis of Culture and Ethics of Luang Pu Mee Chai Worship

Researcher : Phramaha Viroj Paphaso (Maneevong)

Degree : Master of Arts (Philosophy)

Thesis Supervisory Committee

: Asst.Prof.Dr. Jaras Leeka, Pali VII, B.A.(Religion.),
M.A.(Philosophy), Ph.D.(Philosophy)

: Asst.Prof.Dr.Suwin Thongpan, B.A.(Philosophy),
M.A.(Philosophy), Ph.D.(Philosophy)

Data of Graduation : October 4, 2018

Abstract

The aims of this research were: 1) to study the theoretical concept of Buddhist ethical values in general; 2) to study the influence of Luang Pu Mee Chai worship towards the community lifestyle; 3) to analytically study the culture and ethics in Luang Pu Mee Chai worship. This qualitative research employed the participatory observation and in-depth interview forms as its research tools with 25 key informants. The obtained data were interpreted through the descriptive analysis according to the deductive analysis method.

The research results were as follows:

1) Ethical values are the ultimate goal of life and happiness. It relates to the value of life making life precious; ethics is also a criterion of human conduct to be accepted by the trust in social coexistence; is a good way of living and community.

2) Luang Pu Mee Chai (Pu Yuen) is a standing Buddha image, 2.49 meters wide, 7.79 meters high, and is enshrined at Wat Pho Chai, Ban Don Tan, Moo 8, Na Kha, Muang, Udon Thani. It is the old Buddha, created around the year 2100 BE in the era of Phra Choa Chai Chettha in Vientiane. The total age is about 444 years. Luang Pu Mee Chai worship shows contribution to the society and the individual. This results in a strong and peaceful community.

3. The culture of Luang Pu Mee Chai worship shows a culture in two areas; namely, morality and materialism, but it is hidden in the worship culture. When worshipping, the worshiper will have the virtue of worship as a way of life and this

creates the disciplines and manners in the society including the artifact conservation of the community as the heart of the community residents to achieve the gold of life in living.

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ สำเร็จลงได้ด้วยความเมตตาช่วยเหลือจากบุคคลและสถาบันหลายฝ่าย ผู้วิจัยขอขอบพระคุณ และขอขอบคุณบุคคลต่อไปนี้ ที่ช่วยให้วิทยานิพนธ์เล่มนี้เสร็จสมบูรณ์

ขอเจริญพรขอบคุณ รศ.อุดม บัวศรี ที่ให้ความเมตตาอนุเคราะห์ในการเป็นประธานที่ปรึกษา และ ผศ.ดร.จรัส ลีกา อาจารย์ที่ปรึกษาที่ให้ข้อเสนอแนะในการเขียนงานวิทยานิพนธ์เล่มนี้ สำเร็จลงด้วยความสมบูรณ์ และขอขอบพระคุณคณะกรรมการสอบป้องกันวิทยานิพนธ์ทุกรูปท่าน

ขอขอบคุณคณะกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิในการสอบป้องกันวิทยานิพนธ์ครั้งนี้ซึ่งประกอบด้วย ๑) พระโสภณพัฒนบัณฑิต,รศ.ดร. ๒) ผศ.ดร.หอมหวล บัวระภา และคณาจารย์เจ้าหน้าที่ ศูนย์บัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น ที่กรุณาให้คำแนะนำ และตรวจรูปแบบวิทยานิพนธ์ให้ถูกต้องสมบูรณ์ตามรูปแบบของงานวิจัย ขอขอบคุณเจ้าหน้าที่ห้องสมุด วิทยาเขตขอนแก่น ที่ได้ให้ความเอื้อเฟื้อและอำนวยความสะดวกในการศึกษาค้นคว้าข้อมูลหนังสือ ตำรา วิทยานิพนธ์ รายงานการวิจัย และเอกสารต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง ที่ผู้วิจัยได้ใช้เป็นเอกสารสำหรับอ้างอิงเพื่อศึกษาค้นคว้ารวบรวมและเรียบเรียงในการเขียนวิทยานิพนธ์ ขอขอบคุณครุบาอาจารย์ในสาขาวิชาปรัชญาทุกท่านที่ได้ถ่ายทอดวิชาความรู้ให้กับผู้วิจัยและขอขอบพระคุณผู้ที่ให้ข้อมูลในการสัมภาษณ์ที่เป็นประโยชน์ต่องานวิจัย

ท้ายที่สุด จึงขออนุโมทนาแก่ท่านทั้งหลายที่มีส่วนและเป็นกำลังใจให้ผู้วิจัยทำวิทยานิพนธ์ให้สำเร็จลงได้ จงประสบแต่ความสุข ความเจริญ ด้วยอายุ วรรณะ สุขะ พละ ทุกท่าน เทอญ

พระมหาวิโรฒ ปภาโส (มณีนวรงค์)

๔ ตุลาคม ๒๕๖๑

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ข
กิตติกรรมประกาศ	ง
สารบัญ	จ
สารบัญภาพ	ช
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ	ฅ
บทที่ ๑ บทนำ	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๕
๑.๓ คำถามในการวิจัย	๕
๑.๔ ขอบเขตของการวิจัย	๕
๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในงานวิจัย	๖
๑.๖ การทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๗
๑.๗ วิธีการดำเนินการวิจัย	๒๒
๑.๘ ประโยชน์ที่ได้รับจากงานวิจัย	๒๔
๑.๙ กรอบแนวคิดในงานวิจัย	๒๕
บทที่ ๒ แนวคิดทฤษฎีคุณค่าทางจริยศาสตร์	๒๖
๒.๑ แนวคิดทฤษฎีคุณค่าทางจริยศาสตร์	๒๖
๒.๒ แนวคิดการดำรงชีวิตอย่างมีความสุข	๓๓
๒.๓ แนวคิดการใช้ชีวิตให้มีคุณค่า	๓๕
๒.๔ แนวคิดทางจริยศาสตร์กับการสร้างพระพุทธรูป	๓๘
๒.๕ พุทธจริยศาสตร์	๔๐
๒.๕.๑ แนวคิดและความหมายของพุทธจริยศาสตร์	๔๐
๒.๕.๒ ความสำคัญของพุทธจริยศาสตร์	๔๒
๒.๕.๓ ประเภทของพุทธจริยศาสตร์	๔๓

	๒.๕.๔ หลักการปฏิบัติของพุทธจริยศาสตร์	๕๑
	๒.๕.๕ เกณฑ์ตัดสินคุณค่าของพุทธจริยศาสตร์	๖๓
	๒.๖ สรุป	๖๗
บทที่ ๓	อิทธิพลในการบูชาหลวงปู่มีชัยที่มีต่อวิถีชุมชน	๖๙
	๓.๑ แนวคิดการสร้างพระพุทธรูปในพระพุทธศาสนา	๖๙
	๓.๒ แนวคิดเกี่ยวกับคุณค่าแท้ในการสร้างพระพุทธรูป	๗๒
	๓.๓ คตินิยมการสร้างพระพุทธรูปด้วยทองสัมฤทธิ์	๗๕
	๓.๔ ประเภทวัสดุและเทคนิคในการก่อสร้างพระพุทธรูป	๗๗
	๓.๕ ประวัติและความเป็นมาของพระพุทธรูปในพระพุทธศาสนา	๗๙
	๓.๖ ลักษณะของพระพุทธรูปปรารภต่างๆ ในพระพุทธศาสนา	๙๒
	๓.๗ ความสำคัญและอิทธิพลทางคติความเชื่อในการสร้างพระพุทธรูปของคน อีสาน	๙๔
	๓.๘ ประวัติหลวงปู่มีชัยและบริบทวัดโพธิ์ชัย	๙๗
	๓.๙ อิทธิพลในการบูชาหลวงปู่มีชัยต่อวิถีชุมชน	๑๐๓
	๓.๑๐ สรุป	๑๑๐
บทที่ ๔	การวิเคราะห์วัฒนธรรมและจริยธรรมในการบูชาหลวงปู่มีชัย	๑๑๑
	๔.๑ การวิเคราะห์วัฒนธรรมในการบูชาหลวงปู่มีชัย วัดโพธิ์ชัย บ้านดอนแดง ตำบลนาข่า อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี ใน ๒ ด้าน	๑๑๑
	๑) ด้านคตินิยม (Moral)	๑๑๑
	๒) ด้านวัตถุธรรม (Material)	๑๑๖
	๔.๒ การวิเคราะห์คุณค่าทางจริยธรรมในการบูชาหลวงปู่มีชัย วัดโพธิ์ชัย บ้านดอนแดง ตำบลนาข่า อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี ตามทฤษฎีทาง พุทธจริยศาสตร์ ใน ๒ ด้าน	๑๒๐
	๑) ด้านคุณค่าที่เกิดกับปัจเจกบุคคล (Individual Value)	๑๒๐
	๒) ด้านคุณค่าที่เกิดกับสังคม (Social Value)	๑๒๒
	๔.๓ สรุป	๑๒๔
บทที่ ๕	สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ	๑๒๕
	๕.๑ สรุปผลการวิจัย	๑๒๕

๕.๒ การอภิปรายผลการวิจัย	๑๓๐
๕.๓ ข้อเสนอแนะ	๑๓๓
บรรณานุกรม	๑๓๔
ภาคผนวก	๑๔๐
ภาคผนวก ก แบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย	๑๔๑
ภาคผนวก ข หนังสือขออนุญาตสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย	๑๔๗
ภาคผนวก ค ภาพประกอบการสัมภาษณ์	๑๔๕
ประวัติผู้วิจัย	๑๕๒

สารบัญแผนภาพ

แผนภาพที่

๑.๑ กรอบแนวคิดในการวิจัย

หน้า

๒๕

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

ก. คำย่อชื่อคัมภีร์พระไตรปิฎก

ในวิทยานิพนธ์ครั้งนี้ ใช้อ้างอิงจากพระไตรปิฎกภาษาบาลีและพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย คัมภีร์อรรถกถาภาษาไทยใช้ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย การอ้างอิง ระบุ เล่ม/ข้อ/หน้า หลังอักษรย่อชื่อคัมภีร์ ให้ใช้อักษรย่อตัวพื้นปกติ เช่น ที.สี.(บาลี) ๙/๒๗๖/๙๗, ที. สี.(ไทย) ๙/๒๗๖/๙๘. หมายถึง ทีฆนิกาย สีลขันธวรรคปาลี ภาษาบาลี เล่ม ๙ ข้อ ๒๗๖ หน้า ๙๗ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐ และ ทีฆนิกาย สีลขันธวรรค ภาษาไทย เล่ม ๙ ข้อ ๒๗๖ หน้า ๙๘ ฉบับ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๓๙

พระสุตตันตปิฎก

เล่ม	คำย่อ	ชื่อคัมภีร์	ชื่อคัมภีร์	ชื่อคัมภีร์	ชื่อคัมภีร์
๙	ที.สี.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	สีลขันธวรรค (ภาษาไทย)
๑๐	ที.ม.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	มหาวรรค (ภาษาไทย)
๑๑	ที.ปา.	(บาลี) =	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	ปาฎีกวรรคปาลี (ภาษาบาลี)
	ที.ปา.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	ปาฎีกวรรค (ภาษาไทย)
๑๒	ม.มู.	(บาลี) =	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	มูลปณณาสกปาลี (ภาษาบาลี)
	ม.มู.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	มูลปณณาสก (ภาษาไทย)
๑๙	ส.ม.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	มหาวรรค (ภาษาไทย)
๒๔	อง.ทสก.	(บาลี) =	สุตตันตปิฎก	อังกุตตรนิกาย	ทสกนิปาตปาลี (ภาษาบาลี)
	อง.ทสก.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	อังกุตตรนิกาย	ทสกนิบาต (ภาษาไทย)
๒๙	ขุ.ม.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	มหานิทเทส (ภาษาไทย)
๓๑	ขุ.ป.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ปฏิสัมภิตามรรค (ภาษาไทย)

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

พระพุทธรูปเป็นสิ่งสร้างขึ้นแทนองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เพื่อกราบไหว้บูชา อาจใช้การแกะสลักจากวัสดุต่างๆ เช่น ศิลา งานไม้ หรือวัสดุอื่นๆ นอกจากนี้ยังอาจใช้การปั้นหรือแต่เดิมนั้น พุทธศาสนาไม่มีรูปเคารพแต่อย่างใด ศาสนาพราหมณ์ หรือ ฮินดู ซึ่งมีมาก่อนศาสนาพุทธ ก็ไม่มีรูปเคารพเป็นเทวรูป เช่นกัน หลังจากพระพุทธเจ้าปรินิพพานไปแล้ว ผู้ที่เลื่อมใสในพุทธศาสนา อยากจะมีสิ่งที่จะทำให้รำลึกถึง หรือเป็นสัญลักษณ์ขององค์ศาสดา เพื่อที่จะบอกกล่าวเล่าขาน เรื่องราวขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ที่ทรงศึกษาค้นคว้าหาทางดับทุกข์ และทรงชี้แนะสอนสั่งผู้คน ถึงการปฏิบัติ เพื่อให้บรรลุถึงความเป็นอยู่ ที่ก่อให้เกิดความผาสุกในหมู่มวลมนุษย์และสิ่งมีชีวิตในโลก ครั้งแรกนั้นชาวพุทธได้นำเอาสิ่งของอันได้แก่ ดิน น้ำ และกิ่งก้าน ใบโพธิ์ จากบริเวณสังเวชนียสถาน ๔ แห่ง คือ สถานที่ประสูติ (ลุมพินีวัน), ตรัสรู้ (พุทธคยา), ปฐมเทศนา (सारนาถ) และปรินิพพาน (กุสินารา) เก็บมาไว้เป็นที่ระลึกบูชาคุณพระพุทธเจ้า

ในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช พุทธศาสนูปถัมภกที่ยิ่งใหญ่พระองค์หนึ่ง เมื่อ ๒,๒๐๐ ปีก่อนหรือหลังจากการดับขันธของพระพุทธเจ้ามา ๓๐๐ ปี พระเจ้าอโศกมหาราช ได้ทรงส่งสมณะทูต จำนวน ๕๐๐ รูป ไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาไปยังเมืองตักกศิลา แคว้นคันธารราช จึงมีชื่อเสียงในฐานะเป็นเมืองที่ประสิทธิประสาทวิทยาการต่าง ๆ นับว่า "เป็นมหาวิทยาลัยแห่งแรกทางพระพุทธศาสนา" แต่ก็ยังไม่มีรูปเคารพแทนพระพุทธเจ้าที่เป็นรูปคน

พระพุทธรูป หรือ รูปเคารพแทนพระพุทธเจ้า ในตำนานเรื่องพระแก่นจันทน์ได้พรรณนาเรื่องพระพุทธรูปองค์แรกไว้ว่า ครั้งที่พระพุทธเจ้าเสด็จจำพรรษาเพื่อโปรดพุทธมารดา ณ สวรรค์ชั้นดาวดึงส์นั้น พระเจ้าปเสนทิโกศล กษัตริย์แห่งเมืองสาวัตถี ทรงรำลึกถึงพระพุทธองค์เป็นอย่างมาก จึงโปรดให้ช่างหาไม้แก่นจันทน์หอมที่ดีที่สุด มาแกะสลักเป็นพระพุทธรูปอันงดงาม มีพุทธลักษณะคล้ายพระพุทธองค์ แล้วอัญเชิญไปประดิษฐานยังพระราชมณเฑียร

เมื่อพระบรมศาสดาเสด็จกลับจากดาวดึงส์ และเสด็จมายังเมืองสาวัตถี พระเจ้า ปเสนทิโกศลจึงทูลอาราธนาให้เสด็จทอดพระเนตรพระพุทธรูปองค์ดังกล่าว ครั้นพระพุทธองค์เสด็จไปถึงพระพุทธรูปไม้แก่นจันทน์ได้ขยับองค์จากพระแท่นที่ประดิษฐาน เพื่อถวายความเคารพพระศาสดา ครานั้นพระพุทธองค์จึงทรงยกพระหัตถ์ซ้ายขึ้นห้าม พระไม้แก่นจันทน์จึงกลับไปประทับยังพระแท่นที่เดิม

พระเจ้าปเสนทิโกศลเห็นเช่นนั้นก็ยิ่งเกิดความเลื่อมใสศรัทธา แต่ตำนานนั้นถือว่ายังไม่สามารถหาหลักฐานได้

ส่วนการสร้างพระพุทธรูปจริงๆ นั้นเริ่มมีการสร้างขึ้นมาตั้งแต่ระหว่าง พ.ศ.๕๐๐ ถึง ๕๕๐ เมื่อชาวกรีก ที่ชาวชมพูทวีป (อินเดียโบราณ) เรียกชาวต่างแดนว่า "โยนา" หรือ "โยนก" โดยพระเจ้าเมนันเดอร์ที่ ๑ หรือ พระยามิลินท์ กษัตริย์เชื้อสายกรีก ยกทัพกรีกเข้ามาครอบครองแคว้นคันธาราฐ (ปัจจุบันเป็นดินแดนของอัฟกานิสถาน) จากนั้นพระองค์ก็แผ่อำนาจเขตไปทั่วบริเวณด้านตะวันตกเฉียงเหนือของชมพูทวีป และสร้างเมืองหลวงเป็นที่ประทับ ณ เมืองสากล หลังจากที่ได้พบพระสงฆ์ท่านหนึ่งนามว่า นาคเสน จึงมีเรื่องราวแห่งการตั้งคำถามของพระเจ้ามิลินท์ต่อพระนาคเสน จนทำให้พระเจ้ามิลินท์ทรงเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา (คำถามคำตอบปวงฉวีสนา ซึ่งถูกเขียนบันทึกเป็นหนังสือและแปลเป็นภาษาต่าง ๆ ที่มีชื่อเสียงมาก เรื่องนี้ก็คือ มิลินทปัญหาได้มีการสร้างสถาปัตยกรรม และประติมากรรมทางพุทธศาสนามากมายในแคว้นคันธาราฐ ซึ่งการสร้างพระพุทธรูปนั้นมีลักษณะต่างๆ ตามพุทธประวัติ (ปางพระพุทธรูป)

พระพุทธรูปแรกจึงเกิดขึ้นในสมัยของพระเจ้ามิลินท์ หรือเมนันเดอร์ที่ ๑ ชาวกรีกที่มาครอบครองแคว้นคันธาราฐ เมื่อประมาณพุทธศตวรรษที่ ๖ หรือ ๒,๐๐๐ ปีที่แล้วนั่นเอง พระพุทธรูปที่เกิดขึ้นครั้งแรกจึงเรียกรูปแบบของพระพุทธรูปนี้ว่า แบบคันธาราฐ โดยถ่ายแบบอย่างเทวรูปที่พวกชาวกรีกนับถือกันในยุโรปมาสร้าง พระพุทธรูปแบบคันธาราฐจึงมีใบหน้าเหมือนฝรั่งชาวกรีก จีวรก็เป็นริ้วเหมือนเครื่องนุ่งห่มของเทวรูปกรีก และต่อมาในภายหลัง ราวพุทธศตวรรษ ที่ ๔-๑๒ มีคตินิยมสร้างพระพุทธรูปเป็นขนาดเล็กๆ (พระเครื่อง) บรรจุไว้ในพุทธเจดีย์ หล่อด้วยโลหะก็ได้ โดยทั่วไป คำว่าพระพุทธรูปมักจะหมายถึง รูปขนาดใหญ่พอที่จะวางบูชาได้ สำหรับรูปขนาดเล็กมักจะเรียกว่าพระเครื่อง อย่างไรก็ตาม ทั้งสองแบบสามารถเรียกว่า พระพุทธรูป ได้เช่นกัน

ตำนานการสร้างพระพุทธรูปส่วนมากแล้ว เชื่อกันว่าเริ่มจากสมัยพระเจ้ามิลินท์เป็นต้นมา กล่าวคือเมื่อชนชาติกรีกเข้ารุกรานอินเดีย เมื่อชนชาติกรีกที่เข้ามาตั้งแต่พระเจ้าอเล็กซานเดอร์เข้ารุกรานอินเดียได้แล้ว ก็ได้ตั้งรกรากถาวรที่ปากเดรีย คันธาระ สาคระและหลายส่วนของอัฟกานิสถาน ปากีสถานและอินเดียเหนือเริ่มมาเลื่อมใสในพุทธศาสนา คำว่า คันธาระ (Gandhara) มาจากคำว่า คันธารี คติของพวกกรีกไม่รังเกียจสร้างรูปเคารพและก่อนที่จะเปลี่ยนมาเป็นพุทธามะก็ได้สร้างรูปเคารพของตนอยู่มากมายหลายองค์ด้วยกัน เช่น เทพเจ้ายูปีเตอร์หรือ ซิวส ฮีรา เฮอร์มีส อีริสพอลโล อาร์เทมิส เอเธนา โปซีดอน อาโปรดตี ฯลฯ เทพเจ้าเหล่านี้ส่วนใหญ่เป็นพระเจ้าประจำธรรมชาติ และพวกกรีกสร้างเป็นเทวรูปดุษณีผู้มีสัดส่วนเป็นสังฆตามจนจัดเป็นสัญลักษณ์อันหนึ่งแห่งศิลปกรรมของชาติกรีกโบราณ ครั้นเมื่อเปลี่ยนใจมาเลื่อมใสพุทธศาสนา นิสัยความเคยชินที่ได้กราบไหว้บูชาเทวรูปทำให้พวกกรีกเกิดมโนภาพคิดสร้างพระพุทธรูปขึ้นมาบ้าง เพื่อให้เป็นที่สันทนุตตริยะยามนึกถึงพระบรมศาสดา ไม่เกิดความว่าเหว่เปลี่ยวใจ ฉะนั้นจึงได้เกิดคติสร้างพระพุทธรูปขึ้นในหมู่ชาวกรีกขึ้นก่อน

ภายหลังพุทธมามกะชนชาติอินเดียได้พบเห็นพระพุทธรูปเข้าก็เกิดความปสาทะจึงได้หันมานิยมสร้างพระพุทธรูปตามคติของชาวกรีกขึ้น แต่ได้ดัดแปลงเป็นแบบอย่างศิลปกรรมแห่งชนชาติของตน แม้พวกพราหมณ์พลอยเกิดสร้างเทวรูปพระอิศวร พระนารายณ์ขึ้นกราบไหว้บูชา คติจึงเกยจสร้างรูปเคารพจึงเป็นอันจืดจางไปจากชาติชาวอินเดียโดยพฤตินัย ในสมัยพระเจ้ามีลิทเธจึงนับว่าเป็น ยุคแรกแห่งการสร้างพระพุทธรูป ลักษณะพุทธรูปของช่างชาวกรีกก็สร้างให้เหมือนมนุษย์จริง ลักษณะที่เห็นว่างดงามดวงพระพักตร์คล้ายคลึงกับเทวรูป จนบางครั้งทำเป็นพระมีสสุ (หนวด) บนพระโอษฐ์ก็มี เบื้องบนพระเศียรทำเป็นพระเกตุมาลา (ขมวดผม) เพื่อให้เห็นแตกต่างจากรูปพระสาวก เส้นพระเกศาก็ทำเป็นลักษณะม้วนเกล้า ดังเช่นพระเกศของพระกษัตริย์ ผ่ากาสาวพัสตร์ทำเป็นรอยกลีบยื่นเห็นชัดเจนดูผ้าจริง ๆ และมักจะมีประภามณฑลรายรอบพระเศียร แต่ไม่มีลวดลาย พระพุทธปฏิมากรดังกล่าวนี้ ช่างกรีกคิดสร้างสรรค์เป็นปางต่าง ๆ โดยอาศัยพระพุทธจริยาที่ทรงบำเพ็ญเป็นบรรทัดฐาน เช่น ปางตรัสรู้ก็ทำเป็นขัดสมาธิวางพระหัตถ์ซ้อนกันภายใต้ร่มไม้โพธิพฤกษ์ ปางแสดงพระธรรมจักรทำเป็นรูปประทับบนบัลลังก์ และจีบพระครุฑเป็นวงกลมดูจวงจักรดั่งนี้ เป็นต้น อย่างไรก็ตามศิลปะดังกล่าวนี้ มาแพร่หลายรุ่งเรืองอย่างกว้างขวางก็ในสมัยต่อมาคือสมัยพวกอินโดไซรัส หรือ พวกอัยเซียมีอำนาจในอินเดียภาคเหนือเรียกว่า "พุทธศิลป์แบบคันธาระ (Gandhara Arts)" ทั้งนี้เพราะเกิดขึ้นแถวแคว้นคันธาระนั้นเอง^๑

ความแตกต่างกันของพระพุทธรูปในยุคสมัยและสังคมที่แตกต่างกัน สะท้อนให้เห็นแนวความคิดในการสร้างที่มีที่มาจากไปอันละเอียดอ่อน ลึกซึ้ง การสร้างพระพุทธรูปจึงมิใช่เป็นเพียงการสร้างรูปเหมือนของพระพุทธเจ้าเท่านั้น แต่ยังมีนัยอื่น ๆ ที่น่าสนใจอีก อาทิ ความจริง ความดี และความงาม ซึ่งเป็นแนวความคิดที่แฝงอยู่กับการสร้างพระพุทธรูปและก่อให้เกิดคุณค่าอย่างยิ่งต่อปัจเจกบุคคล สังคมและพระพุทธศาสนา การศึกษาและอธิบายแนวคิดการสร้างพระพุทธรูปนั้น อาจอาศัยแนวคิดเชิงปรัชญาเป็นแนวทางได้ เพราะปรัชญามีเนื้อหาที่ครอบคลุมถึงเรื่องแนวคิดดังกล่าว ซึ่งผู้วิจัยจะได้นำเสนอเป็นลำดับไป ปรัชญา (Philosophy) เป็นศาสตร์ที่พยายามแสวงหาความจริงเกี่ยวกับโลกและชีวิต เพื่อตอบสนองความต้องการทางปัญญา ซึ่งเริ่มต้นมาตั้งแต่สมัยกรีกโบราณและมีพัฒนาการมาจนถึงปัจจุบัน ความรู้ทางปรัชญาเป็นความรู้ที่เกี่ยวข้องกับมนุษย์ซึ่งเกือบทุกคนอยู่ในฐานะที่จะมีส่วนร่วมให้ความคิดเห็นได้ เพราะศาสตร์อื่น ๆ เช่น วิทยาศาสตร์นั้นปัจจัยที่จะนำไปสู่ความเข้าใจ คือ การศึกษา อบรมและมีกรรมวิธีต่าง ๆ แต่ในปรัชญาอาจกล่าวได้ว่าแทบทุกคนสามารถร่วมพูดด้วยโดยไม่ต้องศึกษาพิเศษเป็นการเฉพาะเจาะจง ความเป็นมนุษย์เอง โชคชะตาของตัวเอง ประสบการณ์ของตัวเองเป็นปัจจัยที่พอเพียง ปรัชญาจึงเป็นของกลางที่อาจหยิบยกมาใช้ได้ทุกยุคทุกสมัย แม้ในปรัชญานั้นไม่มี

^๑ พระมหาสมจินต์ สมมาปัญญา, ผศ.ดร., กำเนิดและพัฒนาการแห่งพระพุทธรูป, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: http://www.mcu.ac.th/site/articlecontent_desc.php?article_id=467&articlegroup_id=97. [๑๐ กรกฎาคม ๒๕๖๑].

ความรู้ที่เด่นชัดที่สุดท้ายและเป็นที่ยอมรับโดยเอกฉันท์หรือไม่สามารถบอกให้เราทราบได้จริง ๆ ว่าอะไรคือคำตอบที่ถูกต้องต่อปัญหาที่ความสงสัยได้ก่อให้เกิดขึ้น แต่ก็สามารถทำให้เราเห็นความอาจเป็นไปได้มากมาย ซึ่งจะทำให้ความคิดของเรากว้างขวางออกไป และปลดปล่อยเราให้เป็นอิสระจากขนบธรรมเนียม จารีตประเพณีต่าง ๆ ที่บีบรัดเราอยู่ ซึ่งเบอร์ทรานด์ รัสเซลล์ ได้กล่าวไว้ว่า “การศึกษาปรัชญาให้เข้าใจอย่างละเอียด จำเป็นต้องมีความรู้รอบด้านในทุกสาขาวิชา เพราะทุกสาขาวิชาที่อยู่ในขอบเขตของปรัชญาทั้งสิ้น ปรัชญาคลุมไปทุกศาสตร์” จึงกล่าวได้ว่า ปรัชญาเกี่ยวข้องกับมนุษย์ในทุกๆ เรื่อง แม้การสร้างพระพุทธรูป ซึ่งเป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกับศาสนาที่มีต่อศาสนาก็ไม่พ้นที่จะเกี่ยวข้องกับปรัชญา ทั้งนี้เมื่อพิจารณาถึงความชัดเจนในเนื้อหาสาระของปรัชญาแต่ละสาขาจะพบว่าสาขาที่มีความเกี่ยวข้องกับแนวคิดการสร้างพระพุทธรูปโดยตรงน่าจะเป็นคณวิทยา (Axiology) โดยเฉพาะเนื้อหาสาระที่เกี่ยวกับจริยศาสตร์ (Ethics) และสุนทรียศาสตร์ (Aesthetics) เพราะแนวคิดการสร้างพระพุทธรูปตลอดถึงการบูชาพระพุทธรูปมีความเกี่ยวข้องอย่างชัดเจนกับเรื่องความดีหรือจริยธรรมและความงามหรือสุนทรียภาพอันเป็นสาระสำคัญในจริยศาสตร์และสุนทรียศาสตร์^๒

สังคมไทยในปัจจุบันมีความเข้าใจผิดเกี่ยวกับการบูชาพระพุทธรูป ทั้งที่ในการบูชาพระพุทธรูปนั้นมีจุดประสงค์เพื่อการระลึกถึงพุทธคุณทั้ง ๓ ประการของพระพุทธเจ้าประกอบด้วย พระปัญญาคุณ พระมหากรุณาธิคุณ และพระบริสุทธิคุณ แล้วน้อมนำคุณเหล่านั้นมาเพื่อการปฏิบัติให้ชีวิตมีความดีงามในทางกลับกันการบูชาพระพุทธรูปของคนในสังคมปัจจุบันเป็นเหมือนการอ้อนวอน ร้องขอความโชคดี ลากสักการะต่างๆ เพื่อประโยชน์แก่ตน จากพระพุทธรูป จึงทำให้พระพุทธศาสนากลายเป็นศาสนาแบบเทวนิยมไปในที่สุด ทั้งที่พระพุทธศาสนาดั้งเดิมเป็นแบบอเทวนิยม ปฏิเสธการมีอยู่ของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งปวง

ในการบูชาหลวงปู่มีชัย(ปู่ยืน พระพุทธรูปปรายยืนสมาธิ กว้าง ๒.๔๙ เมตร สูง ๗.๗๙ เมตร) วัดโพธิ์ชัย ตำบลนาข่า อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี ก็มีลักษณะทำนองเดียวกัน คนส่วนมากมองเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์มีการกราบไหว้บูชาเพื่อการขอโชคลาภสักการะแก่ตนเอง ไม่ได้มองเห็นคุณค่าที่แท้จริงในการบูชาองค์พระพุทธรูปว่าเป็นสัญลักษณ์แห่งการทำความดีงาม เพื่อการทำความเข้าใจในการบูชาให้ถูกต้อง และเป็นไปเพื่อประโยชน์สูงสุดในการบูชาทั้งแก่ตนและสังคมจะได้เป็นแนวปฏิบัติอย่างถูกต้องแก่นุชนรุ่นหลัง เกี่ยวกับการบูชา จึงเป็นที่มาของการทำวิจัยในครั้งนี้

^๒ ญาณภัทร ยอดแก้ว, “แนวคิดเชิงปรัชญากับการสร้างพระพุทธรูป ; ทัศนคติที่มีต่อการบูชาพระพุทธรูปในสังคมไทย” รายงานการวิจัย, (โปรแกรมวิชาสังคมศึกษา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐม, ๒๕๕๒).

จากเหตุผลดังกล่าวมานี้ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะทำการวิจัยเรื่องการศึกษาวิเคราะห์ วัฒนธรรมและจริยธรรมในการบูชาหลวงปู่มีชัย วัดโพธิ์ชัย บ้านดอนแดง ตำบลนาข่า อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี และผู้วิจัยมีความคาดหวังว่าผลงานนี้เมื่อสำเร็จแล้วจะเป็นแนวทางและสร้างความเข้าใจ อย่างถูกต้องในการบูชาพระพุทธรูป และจะเป็นแนวปฏิบัติที่ดีต่อชุมชนและสังคมต่อไป

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- ๑.๒.๑ เพื่อศึกษาแนวคิดทฤษฎีคุณค่าทางจริยศาสตร์ทั่วไปเชิงพุทธ
- ๑.๒.๒ เพื่อศึกษาอิทธิพลในการบูชาหลวงปู่มีชัยที่มีต่อวิถีชุมชน
- ๑.๒.๓ เพื่อศึกษาวิเคราะห์วัฒนธรรมและจริยธรรมในการบูชาหลวงปู่มีชัย

๑.๓ คำถามในการวิจัย

- ๑.๓.๑ ทฤษฎีคุณค่าทางจริยศาสตร์ทั่วไปเชิงพุทธเกี่ยวข้องกับการบูชาหลวงปู่มีชัยอย่างไร
- ๑.๓.๒ ประวัติหลวงปู่มีชัย วัดโพธิ์ชัย บ้านดอนแดง ตำบลนาข่า อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี มีความเป็นมาอย่างไร และมีอิทธิพลต่อวิถีชุมชนได้อย่างไร
- ๑.๓.๓ วัฒนธรรมและจริยธรรมอันเหมาะสมในการบูชาหลวงปู่มีชัย วัดโพธิ์ชัย บ้านดอนแดง ตำบลนาข่า อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี ควรเป็นอย่างไร

๑.๔ ขอบเขตของการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ผู้วิจัยได้มุ่งศึกษาถึงเรื่อง “การวิเคราะห์วัฒนธรรมและจริยธรรมในการบูชาหลวงปู่มีชัย วัดโพธิ์ชัย บ้านดอนแดง ตำบลนาข่า อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี” ได้แบ่งขอบเขตของการวิจัยออกเป็นดังนี้

๑.๔.๑ ขอบเขตด้านเอกสาร

- ๑) ชั้นปฐมภูมิ (Primary Sources) ได้แก่ พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พุทธศักราช ๒๕๓๙ และข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึก
- ๒) ชั้นทุติยภูมิ (Secondary Sources) ได้แก่ แนวคิด ทฤษฎี หนังสือ ตำรา บทความทางวิชาการและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการวิเคราะห์วัฒนธรรมและจริยธรรมในการบูชา

๑.๔.๒ ขอบเขตด้านเนื้อหา

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยกำหนดขอบเขตเนื้อหาของการวิจัยไว้ดังนี้

- ๑) ทฤษฎีคุณค่าทางจริยศาสตร์ทั่วไปเชิงพุทธ
- ๒) ศึกษาประวัติหลวงปู่มีชัย
- ๓) วิเคราะห์วัฒนธรรมและจริยธรรมในการบูชาหลวงปู่มีชัย

๑.๔.๓ ขอบเขตด้านพื้นที่

การวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยเลือกพื้นที่ในการวิจัย คือ วัดโพธิ์ชัย บ้านดอนแดง ตำบลนาข่า อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี เพราะเป็นสถานที่ประดิษฐานหลวงปู่มีชัย พระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์ของชาวตำบลนาข่า

๑.๔.๔ ขอบเขตด้านกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก

การวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้เลือกกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก โดยการแบ่งออกเป็น ๔ กลุ่มดังนี้ พระสงฆ์ ปรชาญชาวบ้าน ผู้นำชุมชน และประชาชนทั่วไป โดยมีเกณฑ์ในการคัดเลือก คือ ๑) เป็นผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการบูชาหลวงปู่มีชัย ๒) เป็นพุทธศาสนิกชน ๓) เป็นผู้ได้รับอานิสงค์จากการบูชา โดยการจำแนกออกเป็นดังนี้

๑) พระสงฆ์	จำนวน ๕ คน
๒) ปรชาญชาวบ้าน	จำนวน ๕ คน
๓) ผู้นำชุมชน	จำนวน ๕ คน
๔) ประชาชนทั่วไป	จำนวน ๑๐ รูป
รวมทั้งสิ้น	จำนวน ๒๕ รูป/คน

๑.๔.๕ ขอบเขตด้านระยะเวลา

๑ มิถุนายน ๒๕๖๐ – ๓๐ มิถุนายน ๒๕๖๑

๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

วัฒนธรรม หมายถึง สิ่งที่ทำให้เจริญงอกงามแก่ชุมชนที่เป็นวิถีชีวิตของชุมชนที่แสดงถึงความเจริญงอกงาม ความเป็นระเบียบแบบแผนในการดำเนินชีวิต ที่ถือปฏิบัติหรือปรับเปลี่ยนสืบทอดกันมาที่เป็นรูปธรรมและนามธรรมที่ได้รับอิทธิงจากการบูชาหลวงปู่มีชัยของชาวบ้านดอนแดง ตำบลนาข่า อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี ๒ ด้าน ประกอบด้วย ๑. คติธรรม (Moral) ๒. วัตถุธรรม (Material)

จริยธรรม หมายถึง กฎศีลธรรมที่เป็นคุณค่าภายในและคุณค่าภายนอกเป็นข้อประพฤติปฏิบัติที่ยึดเป็นหลักประพฤติอันดีงามของคนในชุมชน ที่เกิดจากการบูชาหลวงปู่มีชัย ของชาวบ้านดอนแดง ตำบลนาข่า อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี

การบูชา หมายถึง การแสดงความเคารพยกย่องเทิดทูนบุคคลหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ตนเลื่อมใสและนับถือในความรู้ความสามารถด้วยเครื่องสักการะมีดอกไม้ ธูป เทียน

หลวงปู่มีชัย หมายถึง พระพุทธรูปปรางยืนสมาธิ กว้าง ๒.๔๙ เมตร สูง ๗.๗๙ เมตร) สร้างขึ้นในสมัยพระไชยเชษฐาธิราช นครเวียงจันทน์ ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวเป็นพระพุทธรูปที่ได้รับการเคารพนับถือบูชาด้วยเครื่องสักการะมีดอกไม้ ธูป เทียน ของชาวบ้านดอนแดง ตำบลนาข่า อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี

การบูชาหลวงปู่มีชัย หมายถึง การแสดงความเคารพยกย่องเทิดทูนหลวงปู่มีชัยซึ่งเป็นพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์ของชาวบ้านดอนแดง ตำบลนาข่า อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี ด้วยเครื่องสักการะ มีดอกไม้ ธูป เทียน เป็นต้น

๑.๖ การทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๑.๖.๑ เอกสารที่เกี่ยวข้อง

พุทธทาสภิกขุ กล่าวไว้ในหนังสือ *ยุวธรรมสำหรับยุวชน* สรุปได้ว่า เด็กดีจะต้องไม่ติดและต้องเคารพเชื่อฟังบิดามารดาครูบาอาจารย์และที่สำคัญคือต้องปฏิบัติให้ถูกต้องทั้งทางกายวาจาใจ เพื่อจะเติบโตขึ้นเป็นผู้ใหญ่ที่ดีที่ถูกต้องไม่เสียที่ที่เกิดมาเป็นมนุษย์ได้พบพระพุทธศาสนา มีธรรมะ คือระบบการปฏิบัติที่ถูกต้องเพื่อการทำหน้าที่ คือเป็นบุตรที่ดีเป็นศิษย์ที่ดีเป็นเพื่อนที่ดีเป็นพลเมืองที่ดีเป็นสาวกที่ดีเป็นมนุษย์ที่เต็มเปี่ยมของความเป็นมนุษย์ และการสอนเรื่องศีลธรรมแก่เยาวชนของท่านพุทธทาสภิกขุท่านเน้นประเด็นต่างๆ ไว้น่าสนใจเช่น (๑) ควรสอนเยาวชนให้มีสัมมาทิฐิโดยการปลูกฝังโพธิ์ให้เกิดในจิตใจแล้วเยาวชนอภิชาติบุตรก็จะเกิดขึ้นในสังคมไทย (๒) ต้องนำเอาตรีรัตนศาสตร์สากมาสอนเยาวชนให้เกิดความรู้ความเข้าใจว่าเป็นศาสตร์ที่สำคัญในการพัฒนาคุณภาพชีวิต (๓) ต้องสร้างจิตสำนึกแก่เยาวชนให้หมิ่นเท่าที่พึงปฏิบัติต่อไทยตริยางคธรรมอย่างถูกต้องให้ได้^๓

พุทธทาสภิกขุ กล่าวไว้ในหนังสือ “หน้าที่ของมนุษย์” สรุปได้ว่า ธรรมเป็นสิ่งที่หมายถึงสิ่งทั้งหมดไม่ยกเว้นอะไรทั้งสิ่งดี-ชั่วสิ่งที่มองเห็นตัวสิ่งมองไม่เห็นตัวสิ่งที่เป็นเหตุผลสิ่งที่เป็นการกระทำผลของการกระทำรวมเรียกว่า “ธรรม” และถือว่าทุกสิ่งเป็นธรรมชาติแบ่งเป็น ๔ ความหมายคือ ๑) ธรรมชาติปรากฏการณ์ธรรมชาติทั้งหมดเท่าที่มนุษย์สัมผัสได้แบ่งออกเป็นรูปธรรมคือวัตถุเช่นผงฝุ่นข้าวของต่างๆ ไปจนถึงดีกรรมบ้านช่องนามธรรมคือจิตความคิดความรู้สึกต่างๆ ที่รู้สึกด้วยจิตไปจนถึงการปฏิบัติต่างๆ และนิพพานนับเป็นนามธรรม ๒) กฎของธรรมชาติธรรมแต่ละอย่างจะมีกฎเกณฑ์เป็นของตัวเองส่วนที่เป็นสัจจะของธรรมชาติที่แยกออกมานี้ก็เรียกว่าธรรม ๓) หน้าที่ของมนุษย์ตามกฎหมายของธรรมชาติสิ่งมีชีวิตที่มีความรู้สึกเช่น มนุษย์โดยไม่ยกเว้นว่าอยู่ในระบบศาสนาปรัชญาและจริยธรรมแบบไหนเมื่อเกิดมาจะมีหน้าที่โดยธรรมชาติที่จะต้องประพฤติปฏิบัติต่อทุกๆ สิ่งอย่างถูกต้องเพื่อความรอดทั้งทางกายซึ่งทำให้ชีวิตเชิงกายภาพรอดอยู่ได้และทางวิญญาณที่ทำความเจริญทางจิตใจยิ่งขึ้นไปและ ๔) ผลที่มนุษย์ได้รับจากการทำหน้าที่จะเป็นผลดีหรือร้ายก็แล้วแต่ว่าการทำหน้าที่นั้นกระทำอย่างถูกต้องสมบูรณ์เพียงใดผลสูงที่สุดคือนิพพาน^๔

^๓ พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ), *ยุวธรรมสำหรับยุวชน*, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สุภาพใจ, ๒๕๕๐), หน้า ๗.

^๔ พุทธทาสภิกขุ, *หน้าที่ของมนุษย์*, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ๒๕๔๙), หน้า ๒๖๙-๒๗๑.

พระพรหมมังคลาจารย์ (ปัญญานันทภิกขุ) กล่าวไว้ในหนังสือธรรมะสำหรับเด็กสรุปได้ว่า เด็กๆ รู้ว่าต้องทำหน้าที่อย่างไรจึงจะถูกต้องและเกิดผลดีแก่ชีวิตปัจจุบันและอนาคตเด็กก็มีหน้าที่ทำให้พ่อแม่สบายใจเพราะว่านอนสอนง่ายใฝ่หาความมีหลักในการดำเนินชีวิตคือตื่นตัวมองไวก้าวหน้าขยัน ประหยัดซื่อสัตย์ อดทนมีระเบียบวินัยรู้จักใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ตั้งใจทำทุกอย่างให้ดีที่สุดเอาตัวอย่างคนดีน่ายกย่องเป็นแรงบันดาลใจ และมีความรักใคร่สามัคคีกลมเกลียวในหมู่เพื่อนฝูงเป็นต้น อันนี้เป็นเรื่องที่สำคัญให้จำหลักนี้ไว้ให้ดี ถ้าเด็กๆ ที่อยู่กับคุณพ่อคุณแม่ได้ประพฤติตามหลักการนี้คือประพฤติแต่สิ่งที่ทำให้คุณพ่อคุณแม่สบายใจ นับว่าเรียบร้อยจะไม่เกิดปัญหาอะไร^๕

พระราชวรมุนี (ประยูรค์ ปยุตโต) ได้กล่าวไว้ในหนังสือ คุณธรรมและจริยธรรมสำหรับเด็ก และเยาวชนรุ่นใหม่สรุปได้ว่าปัญหาของสังคมที่ขาดจริยธรรมกำลังนำไปสู่ความล้มเหลวสุดท้ายก็คือประเทศไทยปัจจุบันนี้ มีอบายมุขมากอบายมุขมากก็ไปสัมพันธ์กับเรื่องความฟุ่มเฟือยประเทศไทยเป็นประเทศที่มีอบายมุขแพร่หลายในด้านต่างๆมากการติดยาเสพติดก็ระบาดทั่วไปโดยเฉพาะการที่เด็กวัยรุ่นมีปัญหาในเรื่องเหล่านี้จะทำให้สังคมทรุดโทรมมาก^๖

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต) ได้ให้คำจำกัดความจริยธรรมไว้ว่า จริย+ธรรม คำว่าจริย มาจากภาษาบาลีรากศัพท์เดิมคือ จรุ หรือ จร แปลว่าเที่ยวไปหรือเดินทาง จริยจึงแปลว่า การเที่ยวไป การดำเนินไปหรือการเดินทางในภาษาไทยนั้นเอาคำว่าประพฤติ ไปทำเป็นคำแปลของคำว่า “จริยะ” “จริยา” “จรรยา” และ “จริยธรรม” และเอาคำว่าจริยธรรมมาเป็นศัพท์บัญญัติสำหรับแปลคำว่า “Ethics” จริยะ จริยาและจริยธรรมก็เลยมีความหมายแคบลงต่างๆ กับคำว่าศีลธรรมหรือบางที่ใช้เป็นคำแทนของคำว่า ศีลธรรมไปเพราะคำว่า “ethics” ก็ดีความประพฤติอย่างที่ใช้ในภาษาไทยก็ดีเป็นเรื่องในระดับที่เรียกว่า “ศีล” ทั้งสิ้นแต่คำว่าจริยะจริยา ตลอดจนจริยธรรม มีความหมายกว้างขวางกว่านั้นคือหมายถึงการดำเนินชีวิตความเป็นอยู่การยังชีวิตให้เป็นไป การครองชีวิตการใช้ชีวิต การเคลื่อนไหวของชีวิตทุกด้านทุกแง่ทุกระดับทั้งทางกายทางวาจา ทางใจ ทั้งด้านส่วนตัวด้านสังคมด้านอารมณ์ ด้านจิตด้านปัญญา^๗

วคิน อินทสระ ได้เขียนหนังสือเรื่องพุทธจริยศาสตร์ โดยสรุปได้ใจความว่า นักจริยศาสตร์ได้ให้ข้อคิดเห็นในเรื่องนี้ สามารถแบ่งออกได้เป็น ๒ พวก คือพวกหนึ่งเห็นว่า คุณธรรมต้องตามมาด้วยความสุข คุณธรรมเป็นเหตุความสุขในบั้นปลายสุภชาติไทยก็มีว่า “อดเปรี้ยวไว้กินหวาน” หมายถึง ให้ออดทนสร้างสมคุณธรรมเพื่อความสุขในบั้นปลาย คนทั่วไปก็มีความเห็นว่า คนมีคุณธรรม หรือคนดีควร

^๕ พระพรหมมังคลาจารย์ (ปัญญานันทภิกขุ), **ธรรมสำหรับเด็ก**, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ม.ป.ป.), หน้า ๑.

^๖ พระราชวรมุนี (ประยูรค์ ปยุตโต), **คุณธรรมและจริยธรรมสำหรับเด็กและเยาวชนรุ่นใหม่**, (กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๘).

^๗ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), **จริยธรรมสำหรับคนรุ่นใหม่**, (กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิก, ๒๕๔๓), หน้า ๑๐-๑๑.

จะมีความสุขในชีวิต คนดีต้องมีความเพ็ดเพลินในการประกอบกรรมดี และคนดีควรจะได้รับความสุข เป็นสิ่งตอบแทน และมีความเห็นว่า ความสุขเป็นความเบิกบานของชีวิต เป็นความสมบูรณ์ของชีวิต แต่ความสุขนั้นต้องมีมูลฐานมาจากคุณธรรม นอกจากนี้ จริยศาสตร์ยังเป็นวิชาที่ทำให้คนใจสูง มีจิตใจเอื้ออาทรต่อผู้อื่นมีความประพฤติดี เว้นสิ่งที่ควรเว้น ทำสิ่งที่ควรทำ แสวงหาคำตอบว่า อะไรดีอะไรชั่ว วิเคราะห์เบื้องหลังแห่งพฤติกรรมของมนุษย์ว่า เขาประพฤติเช่นนั้นๆ เพราะอะไรมีอะไรอยู่เบื้องหลังแห่งการกระทำของเขา คล้ายจิตวิทยา มีข้อแตกต่างที่เกิดขึ้นกับใจ ไม่ได้พิจารณาว่าถูกหรือผิด ส่วนจริยศาสตร์พิจารณาถึงความดี ชั่ว ถูก ผิด ของพฤติกรรมและอารมณ์นั้นๆ^๘

สาโรช บัวศรี กล่าวว่า จริยธรรม คือ หลักความประพฤติที่อบรมกิริยา และปลูกฝังลักษณะนิสัยให้อยู่ในครรลองของคุณธรรมหรือศีลธรรม คุณค่าทางจริยธรรมชี้ให้เห็นความเจริญงอกงามในการดำรงชีวิตอย่างมีระเบียบแบบแผนตามวัฒนธรรมของบุคคลที่มีลักษณะทางจิตใจที่ดีงาม อยู่ในสภาพแวดล้อมที่โน้มทำให้บุคคลมุ่งกระทำความดี ละเว้นความชั่วมีแนวทางประพฤติอยู่ใน^๙

โกวิท ประวาลพุกษ์ และภณิตา คุสกุล ได้ให้ความหมายของของจริยธรรมไว้ว่าจริยธรรมมี ๒ นัย คือ ๑)จริยธรรมเป็นหลักการและเหตุผลที่พิจารณาเกี่ยวกับการกระทำการพิจารณาตัดสินและการตัดสินใจซึ่งความหมาย เป็นความหมายที่คนเข้าใจกันมาแต่เดิม ๒)จริยธรรมที่เป็นพฤติกรรมหรือการกระทำเป็นการตัดสินใจการพิจารณาตัดสินเป็นคุณธรรมทางจริยธรรมที่มีพื้นฐานอยู่บนการกระทำและเจตคติที่ดีที่สามารถสังเกตเห็นได้ซึ่งความหมายนี้เป็นความหมายในความคิดแบบใหม่^{๑๐}

ประภาศรี สีหอำไพ ได้ให้ความหมายของของคุณธรรม หมายถึง สภาพของคุณงามความดีภายในบุคคลทำให้เกิดความชื่นชมยินดีมีจิตใจที่เต็มเปี่ยมไปด้วยความสุขขึ้นสมบูรณ์ คือความสุขใจที่เป็นสุขคือใจของคนดีที่ว่าใจดีคือใจที่มีแต่ให้ให้ความรักความเมตตาความปรารถนาต่อผู้อื่น และได้ให้ความหมายของของจริยธรรมว่า คือหลักความประพฤติที่อบรมกิริยาและปลูกฝังลักษณะนิสัยให้อยู่ในครรลองของคุณธรรมหรือศีลธรรม คุณค่าทางจริยธรรมคือความเจริญงอกงามในการดำรงชีวิตอย่างมีระเบียบแบบแผนตามวัฒนธรรมของบุคคลที่มีลักษณะทางจิตใจที่ดีงามอยู่ในสภาพแวดล้อมที่โน้มนำบุคคลให้มุ่งกระทำความดีละเว้นความชั่วมีแนวทางความประพฤติอยู่ในเรื่องของความดีความถูกต้อง^{๑๑}

^๘ วคิน อินทสระ, พุทธจริยศาสตร์, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ธรรมดา, ๒๕๔๔).

^๙ สาโรช บัวศรี, จริยธรรมศึกษา, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๒๖), หน้า ๑๖.

^{๑๐} โกวิท ประวาลพุกษ์ และ ภณิตา คุสกุล, ศีลธรรมและวัฒนธรรมไทย, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์กรมศาสนา, ๒๕๓๒), หน้า ๖.

^{๑๑} ประภาศรี สีหอำไพ, พื้นฐานการศึกษาศาสนาและจริยธรรม, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๕), หน้า ๖.

พระครูนิพัทธ์ปริยัติกิจ (บุญมี อดตกรโก) ได้ให้ความหมายของของคุณธรรมว่า “คุณธรรม” หมายถึงความดีที่ทุกคนควรปฏิบัติตามข้อที่พระพุทธเจ้ากำหนดให้บุคคลทุกเพศทุกวัยในสถานะและอาชีพต่างๆ พึงประพฤติปฏิบัติตามให้เป็นไปในแนวเดียวกันและกันในทิศทางที่ถูกตามสายกลางมีสัมมาทิฐิความเห็นที่ถูกตามครรลองคลองธรรมเพราะคุณธรรมเกิดจากศีลธรรมคือหลักระเบียบของพระพุทธศาสนาเป็นสิ่งที่สร้างมนุษย์ให้มีคุณธรรมในหัวใจของมนุษย์ทุกรูปทุกนามเพื่อหวังให้อยู่อย่างสงบสุข หรือที่เรียกว่าอยู่เย็นเป็นสุข^{๑๒}

สุจิตรา รัตน กล่าวไว้ในหนังสือ “ปรัชญาเบื้องต้น” ความว่าคุณค่าทางจริยศาสตร์เป็นสิ่งที่มนุษย์พยายามแสวงหามี ๒ ลักษณะได้แก่ ๑) สิ่งมีค่าในตัวเอง (Intrinsic value) เป็นสิ่งที่เราแสวงหามันเพราะต้องการมันมิใช่แสวงหามันเพื่อจะได้สิ่งอื่นต่อไปเช่นถ้าเราแสวงหาความรู้เพื่อความรู้ย่อมแสดงว่าความรู้เป็นสิ่งมีค่าในตัวเองแต่ถ้าเราแสวงหาความรู้เพื่อใช้มันเป็นบันไดก้าวสู่สิ่งอื่นเช่นเงินชื่อเสียงเกียรติยศแสดงว่าความรู้เป็นสิ่งมีค่านอกตัวเพราะมันไม่ได้แสวงหาเพื่อตัวเองแต่ต้องการมันเพื่อนำไปสู่สิ่งที่สูงกว่าจึงถือเป็นวิถีทาง (means) และ ๒) สิ่งมีค่านอกตัว (Extrinsic value) เป็นสิ่งที่เราต้องการมันเป็นบันไดไปสู่สิ่งอื่น เช่น สมมติว่าเราต้องการความรู้เพื่อก้าวไปสู่เงินเราอาจถามต่อไปว่าต้องการเงินทำไมถ้าต้องการเงินเพื่อเงินเงินก็เป็นสิ่งมีค่าในตัวเองแต่ถ้าเราต้องการเงินเพื่อสิ่งอื่นต่อไปอีกเงินก็เป็นสิ่งมีค่านอกตัวแต่ถ้าเราต้องการสิ่งใดไปหยุดอยู่จุดหนึ่งที่เราไม่สามารถทำต่อไปได้อีกเช่นหยุดที่ความสุขความสุขก็เป็นสิ่งมีค่าในตัวทันทีดังนั้นความสุขจึงเป็นเป้าหมายสุดท้าย (end)^{๑๓}

บัณฑิต รอดเทียนและอานนท์ เมธินัต กล่าวไว้ในหนังสือ “ปรัชญาเบื้องต้น” ว่า คุณค่าทางจริยศาสตร์หรืออุดมคติ ได้แก่ความดี มี ๓ ขั้นตอนคือ ความดีในตัวเอง เป็นความดีที่สัมพันธ์กับความจริงไม่มีเงื่อนไข ความดีในฐานะเป็นเครื่องมือเพื่อสร้างความดีที่ดีกว่ามีฐานที่จะทำให้ไต่ระดับความดีสูงขึ้น และความดีในฐานะเป้าหมายสูงสุด^{๑๔}

ไพฑูรย์ พัฒน์ใหญ่ยิ่ง กล่าวไว้ในหนังสือ “จริยศาสตร์” ความว่าคุณธรรมคือความรู้หรือปัญญาถ้าคนพัฒนาปัญญาจนรู้อย่างถ่องแท้ว่าอะไรดีอะไรชั่วเขาย่อมทำแต่สิ่งที่ดีตั้งนั้นการมีชีวิตที่ดีก็คือการมีชีวิตอยู่ในวิถีแห่งการใช้เหตุผลหรือปัญญาแสวงหาความจริงความดีและความงามที่ศึกษาเกี่ยวกับความหมาย/เกณฑ์ตัดสินดีชั่วถูกผิดและการมีชีวิตที่ดีจริยศาสตร์เป็นทั้งพื้นฐานของปรัชญาชีวิตและปรัชญาสังคมเมื่อจำแนกพื้นฐานที่มาของคุณธรรมและจริยธรรม ตามหลักคิดทางจริยศาสตร์แล้ว

^{๑๒} พระครูนิพัทธ์ปริยัติกิจ (บุญมี อดตกรโก), “คุณธรรมของครู”, ปาฐกถาธรรม, ปีที่ ๑ ฉบับที่ ๑๒ (กันยายน-ตุลาคม ๒๕๔๕): ๑๗.

^{๑๓} สุจิตรา รัตน, ปรัชญาเบื้องต้น, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ทิพย์วิสุทธิ์, ๒๕๔๐), หน้า ๖๘.

^{๑๔} บัณฑิต รอดเทียน และอานนท์ เมธินัต, ปรัชญาเบื้องต้น, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๘), หน้า ๑๒๖.

พบว่า มีพื้นฐานที่มาจาก ๓ แหล่งด้วยกันคือ เหตุผลศรัทธาและปัญญาประเภทของจริยศาสตร์มี ๓ ประเภทหลักๆ คือ อภิจริยศาสตร์ จริยศาสตร์บรรทัดฐานและจริยศาสตร์ประยุกต์ โดยวิธีการศึกษาทางจริยศาสตร์นั้นใช้ “วิธีการทางปรัชญา” คือ วิธีคิดเชิงวิพากษ์วิจารณ์เป็นหลัก^{๑๕}

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕ ได้นิยามความหมายของวัฒนธรรมไว้ ๔ นัย ดังนี้คือ

๑. สิ่งที่ทำให้เจริญงอกงามแก่หมู่คณะ
๒. วิถีชีวิตของหมู่คณะ
๓. ลักษณะที่แสดงถึงความเจริญงอกงาม ความเป็นระเบียบเรียบร้อย ความกลมเกลียว ก้าวหน้าของชาติและศีลธรรมอันดีของประชาชน
๔. พฤติกรรมและสิ่งทีคนในหมู่ผลิตสร้างขึ้นด้วยการเรียนรู้จากกันและกัน และร่วมใช้อยู่ในหมู่พวกของตน^{๑๖}

พระเจ้าวรวงศ์เธอกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ ประธานคำอธิบายไว้ว่า วัฒนธรรมหมายถึง ความเจริญในทางวิชาความรู้ เช่น วิทยาศาสตร์ ศิลปวิทยา วรรณคดี ศาสนา ตลอดจนขนบธรรมเนียม ประเพณีและจรรยา มารยาท วัฒนธรรมเป็นมรดกแห่งสังคม มีทั้งส่วนจับต้องได้และจับต้องไม่ได้ เช่น กวีนิพนธ์ ศิลปะ ขนบธรรมเนียมประเพณี วัฒนธรรมเป็นปัจจัยสำคัญในการก่อสร้างความประพฤติปฏิบัติของประชาชาติ^{๑๗}

พระยาอนุমানราชธนะ ได้ให้คำนิยามความหมายของวัฒนธรรมไว้ว่า วัฒนธรรม คือ "สิ่งที่มีมนุษย์เปลี่ยนแปลง ปรับปรุง หรือผลิตสร้างขึ้น เพื่อความเจริญงอกงามในวิถีแห่งชีวิตของส่วนรวมถ่ายทอดกันได้ เอาอย่างกันได้ คือ ผลผลิตของส่วนรวมที่มนุษย์ได้เรียนรู้มาจากคนแต่ก่อนสืบต่อเป็นประเพณีกันมา คือ ความรู้สึก ความคิดเห็น ความประพฤติ และกิริยาอาการ หรือการกระทำใดๆ ของมนุษย์ใน ส่วนรวมลงรูปเป็นพิมพ์เดียวกัน และสำแดงออกมาให้ปรากฏเป็นภาษา ศิลปะ ความเชื่อถือระเบียบประเพณี เป็นต้น และเป็นมรดกแห่งสังคม ซึ่งสังคมรับและรักษาไว้ให้เจริญงอกงาม เป็นผลผลิตของส่วนรวมที่มนุษย์ได้เรียนรู้มาจากคนแต่ก่อนสืบต่อเป็นประเพณีกันมา"^{๑๘}

^{๑๕} ไพฑูรย์ พัฒน์ใหญ่ยิ่งและคณะ, จริยศาสตร์, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนดุสิต, ๒๕๕๑).

^{๑๖} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร: อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๓๐).

^{๑๗} นราธิปพงศ์, พระเจ้าวรวงศ์เธอกรมหมื่น, วิทยาสารานุกรม, (กรุงเทพมหานคร: แพรววิทยา, ม.ป.ป.)

^{๑๘} พระยาอนุমানราชธนะ, ความหมายของวัฒนธรรม, (กรุงเทพมหานคร: อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๑๕ หน้า ๔๕ - ๔๘).

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต) ได้อธิบายความหมายของวัฒนธรรมเมื่อคราวแสดงปาฐกถาพิเศษ ๑๐๐ ปี ของพระยาอนุমানราชชน เรื่อง " วัฒนธรรมกับการพัฒนา" ไว้ดังนี้

๑. วัฒนธรรม เป็นผลรวมของการสั่งสมสิ่งสร้างสรรค์และภูมิธรรมปัญญา ที่ถ่ายทอดสืบต่อกันมาของสังคมนั้นๆ

๒. วัฒนธรรม เป็นการสั่งสมประสบการณ์ ความรู้ ความสามารถ ภูมิธรรมภูมิปัญญาทั้งหมด ที่ได้ช่วยให้มนุษย์ในสังคมนั้นๆ อยู่รอด และเจริญสืบต่อไป และเป็นอยู่อย่างที่เป็นในบัดนี้

๓. วัฒนธรรม คือผลรวมของทุกสิ่งซึ่งเป็นความเจริญงอกงามที่สังคมนั้นๆ ได้ทำไว้ หรือได้สั่งสมมาจนถึงบัดนี้

๔. วัฒนธรรม เป็นทั้งสิ่งที่ทำให้เจริญงอกงามสืบมา และเป็นเนื้อตัวของความเจริญงอกงามที่มีอยู่ ซึ่งจะเป็พื้นฐานของความเจริญงอกงามต่อไปตลอดจนเป็นเครื่องวัดระดับความเจริญงอกงามของสังคมนั้นๆ^{๑๙}

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ^{๒๐} ได้ให้ความหมายของวัฒนธรรมไว้ดังนี้

๑. วัฒนธรรม เป็นวิธีการดำเนินชีวิตของสังคม เป็นแบบแผนการประพฤติและการแสดงออกซึ่งความรู้สึกนึกคิดในสถานการณ์ต่างๆ ที่สมาชิกในสังคมเดียวกันสามารถเข้าใจและซาบซึ้งร่วมกันยอมรับและใช้ปฏิบัติร่วมกัน อันจะนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนในสังคมนั้นๆ

๒. วัฒนธรรม เป็นวิถีชีวิตของมนุษย์ที่เกิดจากระบบความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ มนุษย์กับสังคม และมนุษย์กับธรรมชาติ วัฒนธรรมมีทั้งสาระและรูปแบบที่เป็นระบบความคิด วิธีการโครงสร้างของสังคม สถาบัน ตลอดจนแบบแผนและทุกสิ่งทุกอย่างที่มนุษย์สร้างขึ้น

ไพศาล ภูไพบูลย์ และคณะ ได้กล่าวไว้ในหนังสือเรื่อง **หน้าที่พลเมือง วัฒนธรรม และการดำเนินชีวิตในสังคม ม.๑** สรุปได้ว่า วัฒนธรรมไทยเป็นสิ่งที่มีความคุณค่าและควรค่าแก่การอนุรักษ์ไว้ คุณค่าของวัฒนธรรมไทยสามารถจำแนกได้ ดังนี้^{๒๑}

๑. วัฒนธรรมไทยเป็นสิ่งที่แสดงถึงเอกลักษณ์ของความเป็นชาติไทย ที่คนไทยทุกคนควรภาคภูมิใจ วัฒนธรรมไทยมีความโดดเด่นและแสดงออกถึงความเป็นชาติไทยได้อย่างชัดเจน ดังนี้

๑) ภาษาไทย มีลักษณะเฉพาะที่โดดเด่น คือ มีสระ มีวรรณยุกต์

^{๑๙} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), **วัฒนธรรมกับการพัฒนา**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พรินต์ติ้งกรุ๊ป, ๒๕๓๒), หน้า ๑๘.

^{๒๐} สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, **แนวทางการพัฒนาการดำเนินงานวัฒนธรรม**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๕).

^{๒๑} ไพศาล ภูไพบูลย์ และคณะ, **หน้าที่พลเมือง วัฒนธรรม และการดำเนินชีวิตในสังคม ม.๑**, (กรุงเทพมหานคร: อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๕๑), หน้า ๑๐๒ - ๑๑๗

๒) อาหารไทย มีหลายรสชาติที่เป็นเอกลักษณ์ เช่น เผ็ด เปรี้ยว เค็ม มีรสอร่อย ถูกปากทั้งคนไทยและคนต่างชาติและยังมีการจัดตกแต่ง เช่น เผ็ด เปรี้ยว เค็ม มีรสอร่อยถูกปากคนไทยและคนต่างชาติและยังมีการจัดตกแต่ง แกะสลักสวยงาม นอกจากนี้เครื่องปรุงส่วนใหญ่จะเป็นพืชสมุนไพรต่างๆ เช่น ขิง ข่า ตะไคร้ ใบมะกรูด เป็นต้น

๓) การแต่งกาย ประเทศไทยมีวัฒนธรรมเกี่ยวกับการแต่งกายที่เป็นเอกลักษณ์ มีความสวยงาม เช่น ชุดไทยจักรี ชุดไทยเรือนต้น ชุดไทยสมัยรัชกาลที่ ๕ นอกจากนี้ยังมีการแต่งกายประจำท้องถิ่นของภาคต่าง ๆ อีกด้วย

๒. วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่ทำให้เกิดความเป็นระเบียบในสังคม โดยวัฒนธรรมจะเป็นบรรทัดฐานทางสังคมที่กำหนดแนวทางการประพฤติของคนในสังคม ประกอบด้วย วิถีชาวบ้าน จารีตประเพณี และกฎหมาย

๓. วัฒนธรรมไทยทำหน้าที่หล่อหลอมบุคลิกภาพให้กับคนไทย เพราะวัฒนธรรมไทยจะประกอบด้วย ความเชื่อ ค่านิยม ทศนคติและความดีงามเหมาะกับสังคมไทย เป็นเครื่องกลมเกลียวให้คนไทยมีพฤติกรรม หรือบุคลิกภาพที่ดีงามเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัว เช่น กิริยามารยาทที่สุภาพอ่อนโยน ความอ่อนน้อมถ่อมตน ความใจดีมีเมตตา เป็นต้น

๔. วัฒนธรรมไทยก่อให้เกิดความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน วัฒนธรรมไทยทำให้คนไทยมีความรู้สึกผูกพัน สามารถพึ่งพาอาศัยกันและกันได้ มีจิตสำนึกถึงความเป็นพวกเดียวกันมีปณิธานร่วมกันที่จะสืบสานวัฒนธรรมไทยให้คงอยู่และพัฒนาต่อไปได้อย่างไม่หยุดยั้ง

๕. วัฒนธรรมไทยทำให้เศรษฐกิจของชาติสามารถพึ่งพาตนเองได้ การคิดค้นประดิษฐ์สิ่งของเครื่องใช้ของไทยในปัจจุบัน ได้พยายามรณรงค์ให้สร้างสรรค์และพัฒนามาจากภูมิปัญญาดั้งเดิมของคนไทย โดยสามารถนำไปพัฒนาเป็นสินค้าหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ (OTOP) ซึ่งเป็นสินค้าที่ทำรายได้ให้ท้องถิ่นและประเทศชาติเป็นอย่างมาก นอกจากนี้ประเทศไทยในปัจจุบันยังยึดแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมาเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตและได้กำหนดไว้ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ ๑๐ ด้วย จึงทำให้สังคมไทยมีความมั่นคงและพอเพียงทางเศรษฐกิจสามารถพึ่งพาตนเองได้

จะเห็นว่าประเพณีและวัฒนธรรมไทยมีความสำคัญและมีคุณค่าเป็นอย่างยิ่งต่อสังคมไทยสมควรที่คนไทยจะต้องตระหนักถึงความสำคัญและคุณค่าดังกล่าว โดยร่วมกันสืบสานจรโลงประเพณีและวัฒนธรรมที่ดีงามของไทยให้คงอยู่กับสังคมไทยสืบไป

ยศ สันตสมบัติ ได้กล่าวไว้ในหนังสือ วัฒนธรรมกับความเชื่อในสังคมไทย สรุปได้ว่า ระบบความเชื่อ ย่อมรวมถึงศาสนา และความเชื่อในลัทธิต่างๆ ศาสนา ในความหมายกว้าง ๆ คือการบวงสรวงบูชาหรือการสร้างสัมพันธภาพอันดีระหว่างมนุษย์กับอำนาจศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลาย ซึ่งมนุษย์เชื่อว่าสามารถควบคุมหรือมีอิทธิพลเหนือวิถีทางของธรรมชาติและวิถีชีวิตของมนุษย์ ศาสนาตามทัศนะทาง

มานุษยวิทยาจึงบ่งบอกนัยถึงการขยายความสัมพันธ์ทางสังคมของมนุษย์ออกไปสู่ความสัมพันธ์กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ซึ่งมีอำนาจเหนือมนุษย์และธรรมชาติ ดังนั้นศาสนาและความเชื่อทางศาสนาจึงเป็นสิ่งสากลที่เราพบเห็นได้ในทุกสังคมตลอดมาทุกยุคทุกสมัย ศาสนาอาจจัดว่าเป็นวัฒนธรรมทางนามธรรมที่มีผลต่อการสร้างวัฒนธรรมทางรูปธรรม การทำความเข้าใจศาสนาเชื่อมโยงกับวัฒนธรรมจึงเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงได้ยาก แรกเริ่มทีเดียวศาสนาและความเชื่อถือกำเนิดจากความกลัว ความต้องการความมั่นคงทางจิตใจ และความสงสัยในปรากฏการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นรอบตัวมนุษย์ ในสมัยโบราณ มนุษย์ดำเนินชีวิตในท่ามกลางปรากฏการณ์ทางธรรมชาติที่มนุษย์ไม่สามารถเข้าใจได้ ไม่ว่าจะเป็นความมืด ความสว่าง ความร้อน ความหนาว พายุฝน ฟ้าร้อง ฟ้าผ่า ภาวะเกิด แก่ เจ็บ ตาย ฯลฯ ทำให้เกิดความกลัวและเชื่อว่าต้องมีสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มีอำนาจลึกลับอยู่เหนือปรากฏการณ์เหล่านี้ซึ่งสามารถบันดาลคุณและโทษแก่มนุษย์ได้ ฉะนั้นมนุษย์จึงพยายามหาวิธีการอ่อนน้อมเอาใจหรือต่อรองกับอำนาจลึกลับของธรรมชาติด้วยการบูชาบนบานหรือเซ่นไหว้^{๒๒}

ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี ได้กล่าวไว้ในหนังสือ ศาสนา – ความเชื่อในสังคมไทย สรุปได้ว่าลักษณะของศาสนาความเชื่อที่แพร่หลายในสังคมไทยและมีอิทธิพลต่อศิลปวัฒนธรรมไทยในวงกว้าง นั่นก็คือรูปแบบของศาสนาความเชื่อที่มีทั้งผี พราหมณ์และพุทธปะปนกันอยู่ ผีในความเชื่อของชาวไทยน่าจะแบ่งทำความเข้าใจง่าย ๆ ออกเป็นประเภทต่างๆ คือ ผีที่เป็นผู้พิทักษ์รักษาหรือเทวดาอารักษ์ เช่น ผีแถน ซึ่งชาวอีสานเชื่อกันว่าเป็นผู้ให้กำเนิดโลก เป็นผู้ที่สามารถดลบันดาลให้ฝนฟ้าตกและข้าวปลาอุดมสมบูรณ์ นอกจากนั้นก็ยังมีผีที่เชื่อว่าเป็นสิ่งสถิตตามธรรมชาติต่าง ๆ เช่น เจ้าป่าเจ้าเขา เจ้าที่เจ้าทาง แม่ธรณี แม่โพสพ รุกขเทวดา นางไม้ และยังมีผีประจำสิ่งของเครื่องใช้ต่าง ๆ เช่น ผีเตา ผีนางดั่ง ผีนางสาก เป็นต้น ความเชื่อเกี่ยวกับศาลหลักเมืองก็เชื่อว่าผีเทพยดาที่ทำหน้าที่ปกปักรักษาบ้านเมือง ในชุมชนเล็ก ๆ ตามชนบทมักมีหลักบ้านหรือใจบ้าน (หัวใจหรือศูนย์กลางของบ้าน) มีสัญลักษณ์ (ต่างรูปแบบกันไป) ที่เชื่อว่าศักดิ์สิทธิ์ อยู่กึ่งกลางชุมชน และใช้เป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรมในหมู่บ้านด้วย ชุมชนบางแห่งเมื่อเจริญขึ้นเป็นตำบลเป็นจังหวัด ก็จะมีศาลหลักเมืองเช่นกัน ดังเราได้เห็นอยู่เกือบทุกจังหวัด ผีบรรพบุรุษและผีวีรบุรุษ มนุษย์เชื่อว่า เมื่อญาติพี่น้องตายไปแล้ว วิญญาณจะออกจากร่างไปสู่ที่ต่าง ๆ บางก็ไปเกิดใหม่ บางก็ยังวนเวียนอยู่ในโลกมนุษย์ ผีเหล่านี้คือผีบรรพบุรุษหรือผีปู่ย่าตายาย หรือบางที่ก็เรียก ผีเรื่อน ส่วนผีวีรบุรุษนั้นคือบุคคล เมื่อยังมีชีวิต เป็นคนดีที่มีความเก่งกล้าสามารถเป็นพิเศษ เป็นผู้นำ เป็นเจ้าเมืองหรือเป็นผู้ก่อตั้งบ้านเมืองหรือนักรบซึ่งเมื่อตายไปก็ยังมีผู้เคารพนับถืออย่างเช่น ผีเจ้าเมืองของชาวไทยใหญ่ในแม่ฮ่องสอน ย่าโมของชาวโคราช พระยาพิชัยดาบหักของชาวอุตรดิตถ์ เจ้าพ่อพญาแลของชาวชัยภูมิ หรือเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยวของชาวปัตตานี ตลอดจนพระเจ้าตากสิน และรัชกาลที่ ๕ ที่มีผู้นับถือกันอย่างแพร่หลายอยู่ในขณะนี้ ทั้งผีบรรพบุรุษ และผีวีรบุรุษจัดว่า เป็นผีดีเพราะเป็นผู้คุ้มครอง

^{๒๒} ยศ สันตสมบัติ, วัฒนธรรมกับความเชื่อในสังคมไทย, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ธรรมศาสตร์, ๒๕๓๗), หน้า ๒๑๔.

รักษาลูกหลานหรือชาวบ้านชาวเมืองให้อยู่เย็นเป็นสุข นอกจากนี้แล้วยังคอยควบคุมให้ลูกหลานหรือคนในหมู่บ้านมิให้ทำผิดจนบจาริตประเพณี หากลูกหลานทำผิดประเพณีที่เรียกว่า ชีต (ทางเหนือ) หรือชะล่า (ทางภาคอีสาน) อย่างเช่น ฟืน้องทะเลาะวิวาทกัน หรือลูกสาวหลานสาวถูกผู้ชายแตะเนื้อต้องตัวอย่างที่เราเรียกว่า ทำผิดผี คนในครอบครัวก็จะต้องทำพิธีขอขมาต่อวิญญาณผีปู่ย่า หรือปู่ตา เป็นต้น^{๒๓}

อานนท์ อาภาภิรม^{๒๔} ได้สรุปความหมายของวัฒนธรรม ไว้ในหนังสือเรื่อง สังคม วัฒนธรรม และประเพณีไทย สรุปได้ว่า คำว่า “วัฒนธรรม ” มาจากภาษาอังกฤษ คำว่า “ Culture ” คำนี้มีรากศัพท์มาจาก “ Cultura ” ในภาษาละติน มีความหมายว่า การเพาะปลูกหรือการปลูกฝัง ซึ่งอธิบายได้ว่ามนุษย์เป็นผู้ปลูกฝังอบรมบ่มนิสัยให้เกิดความเจริญงอกงาม ในด้านภาษาศาสตร์ “วัฒนธรรม” เป็นคำที่ได้มาจากการรวมคำ ๒ คำเข้าด้วยกัน ได้แก่ วัฒนธรรม หรือ วัฒน หมายถึง ความเจริญงอกงาม รุ่งเรือง ธรรมะ หรือ ธรรม หมายถึง กฎ ระเบียบ หรือข้อปฏิบัติ ฉะนั้น เมื่อพูดถึงวัฒนธรรมตามความหมายนี้ จึงหมายถึง ความเป็นระเบียบ การมีวินัย เช่น เมื่อกล่าวถึงบุคคลหนึ่งว่า เป็นคนมีวัฒนธรรม ก็มักจะหมายความว่า เป็นที่มีระเบียบวินัย เป็นต้น

อุทัย หิรัญโต^{๒๕} กล่าวว่า “วัฒนธรรมคือ มรดกทางสังคมที่ได้ตกทอดมาเป็นสมบัติของมนุษย์ในสมัยปัจจุบัน และนำมาใช้ในการครองชีวิตเป็นแบบแผนแห่งการครองชีวิต (Design of Living) หมายความว่า วัฒนธรรมเป็นแบบฉบับที่ทำการกำหนดพฤติกรรมของมนุษย์ไปว่าจะต้องทำอะไร และทำอะไร คิดอย่างไร รู้สึกอย่างไร อะไรดี อะไรชั่ว วัฒนธรรมมิได้หมายความถึงการเป็นผู้ประพฤติปฏิบัติงานได้เหมาะสม หรือความเป็นผู้มีจิตใจสูงเท่านั้น แต่ยังรวมถึงทุกสิ่งทุกอย่างที่มนุษย์สร้างและรับมาปฏิบัติสืบต่อมา”

ยุทธ ศักดิ์เดชยันต์^{๒๖} ได้กล่าวว่า “วัฒนธรรม รวมถึงความคิด และแบบแผนพฤติกรรมทุกอย่างที่ตกทอดสืบต่อกันมาโดยทางการสื่อสารหรือส่งสัญลักษณ์ ไม่ตกทอดโดยกรรมพันธุ์ เราเรียนรู้วัฒนธรรมโดยอาศัยคำพูด ท่าทาง เช่น การที่นกัรู้สร้างรังได้นั้นเป็นการตกทอดทางกรรมพันธุ์ แต่การที่มนุษย์รู้จักสร้างบ้านพินที่อยู่อาศัยนั้นเป็นถ่ายทอดทางวัฒนธรรม”

^{๒๓} ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี, ศาสนา-ความเชื่อในสังคมไทย, (กรุงเทพมหานคร: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน), ๒๕๕๖), หน้า ๒๑-๓๔.

^{๒๔} อานนท์ อาภาภิรม, สังคม วัฒนธรรมและประเพณีไทย, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์แพรวพิทยา อินเตอร์เนชั่นแนล, ๒๕๑๙), หน้า ๙๙.

^{๒๕} อุทัย หิรัญโต, สารานุกรมศัพท์ทางสังคมวิทยา-มานุษยวิทยา, (กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์, ๒๕๒๖).

^{๒๖} ยุทธ ศักดิ์เดชยันต์, มนุษย์กับสังคม, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๒๓).

ในด้านสังคมศาสตร์ วัฒนธรรมมีความหมายกว้างขวางมาก กล่าวคือ วัฒนธรรม หมายถึง วิถีชีวิต (WAY OF LIFE) ของมนุษย์ในสังคม และแบบแผนในการดำเนินชีวิตของมนุษย์ทุก ๆ อย่าง รวมทั้งบรรดาผลงานทั้งหมดที่มนุษย์ได้สร้างสรรค์ขึ้น ตลอดจนความคิด ความเชื่อ ค่านิยม และความรู้ต่าง ๆ เป็นต้น

บรรจง สกุธชาติ^{๒๗} ได้กล่าวไว้ในพระราชบัญญัติวัฒนธรรมแห่งชาติ พุทธศักราช ๒๔๘๓ สรุปได้ว่า ในด้านนิเทศศาสตร์แบบไทย “วัฒนธรรม หมายถึง ลักษณะที่แสดงถึงความเจริญงอกงาม ความเป็นระเบียบ ความกลมเกลียวก้าวหน้าของชาติ และศีลธรรมอันดีงามของประชาชน” ความหมายนี้ ทางราชการและวงการทั่วไปยังคงใช้สืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน นักวิชาการไทยบางท่านได้ให้ความหมายวัฒนธรรมคล้าย ๆ กัน เช่น พระยาอนุนามราชชนน กล่าวว่า “วัฒนธรรม คือสิ่งที่มนุษย์เปลี่ยนแปลง ปรับปรุง หรือผลิตสร้างขึ้น เพื่อความเจริญงอกงามในวิถีแห่งชีวิตของส่วนรวมที่ถ่ายทอดกันได้เลียนแบบกันได้ เอาอย่างกันได้”^{๒๘}

จากความหมายของวัฒนธรรมทั้งในด้านทั่ว ๆ ไป ด้านภาษาศาสตร์ ด้านสังคมศาสตร์ ด้านนิเทศศาสตร์ และนักวิชาการบางท่านได้กล่าวไว้ อาจหลอมรวมเข้าด้วยกันและสรุปได้คือ วัฒนธรรมมีความหมายครอบคลุมถึงทุกสิ่งทุกอย่าง ที่แสดงออกถึงวิถีชีวิตมนุษย์ในสังคมของกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง หรือสังคมใดสังคมหนึ่ง ซึ่งมนุษย์ได้สร้างสภาวะระเบียบ กฎเกณฑ์วิธีในการปฏิบัติ รวมทั้งการจัดระเบียบ ตลอดจนระบบความ ความเชื่อ ค่านิยม ความรู้ และเทคโนโลยีต่าง ๆ โดยได้วิวัฒนาการสืบทอดกันมาอย่างมีแบบแผน

ประเภทของวัฒนธรรมโดยทั่วไปแล้วมักจะแบ่งวัฒนธรรมออกเป็น ๒ ประเภทใหญ่ ๆ คือ

วัฒนธรรมที่เป็นวัตถุ (Material Culture) ซึ่งได้แก่สิ่งประดิษฐ์และเทคโนโลยีต่าง ๆ ที่มนุษย์คิดค้นผลิตขึ้นมา เช่น สิ่งก่อสร้าง อาคารบ้านเรือน อาวุธยุทโธปกรณ์ เครื่องอำนวยความสะดวกต่าง ๆ เป็นต้น

วัฒนธรรมที่ไม่ใช่วัตถุ (Non – material Culture) หมายถึง อุดมการณ์ ค่านิยม แนวคิด ภาษา ความเชื่อทางศาสนา ขนบธรรมเนียมประเพณี ลัทธิการเมือง กฎหมาย วิธีการกระทำ และแบบแผนในการดำเนินชีวิต ซึ่งมีลักษณะเป็นนามธรรม (Abstract) ที่มองเห็นไม่ได้

การแบ่งประเภทของวัฒนธรรมออกเป็น ๒ ประเภท ดังกล่าวข้างต้น นักสังคมวิทยาบางท่านเห็นว่า แนวคิดที่เกี่ยวกับวัฒนธรรมที่ไม่ใช่วัตถุ นั้นคลุมเครือ จึงได้แบ่งวัฒนธรรมออกเป็น ๓ ประเภท ดังนี้ คือ

^{๒๗} บรรจง สกุธชาติ, “ความหมายและปัญหาของวัฒนธรรม”, วารสารวัฒนธรรมไทย ๒, (๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๒๖): ๕๖.

^{๒๘} พระยาอนุนามราชชนน, ความหมายของวัฒนธรรม, หน้า ๖.

วัฒนธรรมทางวัตถุ (Material) ได้แก่ วัตถุสิ่งของเครื่องใช้ต่าง ๆ ที่มนุษย์สร้างขึ้นเพื่อนำมาใช้ในสังคม เช่น ที่อยู่อาศัย อาหาร เสื้อผ้า ยารักษาโรค

วัฒนธรรมความคิด (Idea) หมายถึง วัฒนธรรมที่เกี่ยวกับความรู้สึกนึกคิด ทศนคติ ความเชื่อต่าง ๆ เช่น ความเชื่อในเรื่องตายแล้วเกิดใหม่ ความเชื่อในเรื่องกฎแห่งกรรม การเชื่อถือโชคลาง ตลอดจนเรื่องลึกลับ นิยายปรัมปรา วรรณคดี สุภาษิต และอุดมการณ์ต่าง ๆ เป็นต้น

วัฒนธรรมด้านบรรทัดฐาน (Norm) เป็นเรื่องของกฎระเบียบปฏิบัติตามระเบียบแบบแผนที่สังคมกำหนดเอาไว้ไม่ว่าจะเป็นลายลักษณ์อักษรหรือไม่เป็นลายลักษณ์อักษรก็ตาม ซึ่งแบ่งออกเป็นประเภทย่อย ๆ ดังนี้

วัฒนธรรมทางสังคม (Social Culture) เป็นวัฒนธรรมที่เกี่ยวกับความประพฤติ หรือมารยาททางสังคม เช่น การไหว้ การจับมือทักทาย การเข้าแถว การแต่งชุดดำไปงานศพ เป็นต้น

วัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับกฎหมาย (Legal Culture) เป็นวัฒนธรรมที่ก่อให้เกิดความเป็นระเบียบและกฎเกณฑ์เพื่อให้คนในสังคมอยู่ด้วยกันอย่างมีความสุข

วัฒนธรรมที่เกี่ยวกับจิตใจและศีลธรรม (Moral Culture) วัฒนธรรมประเภทนี้ใช้เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตในสังคม เช่น ความซื่อสัตย์ สุจริต ความเมตตากรุณา ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เป็นต้น

ตามพระราชบัญญัติวัฒนธรรมแห่งชาติ ปีพุทธศักราช ๒๔๘๕ ได้แบ่งประเภทวัฒนธรรมออกเป็น ๔ ประเภท ได้แก่

คติธรรม (Moral) คือวัฒนธรรมที่เกี่ยวกับหลักในการดำรงชีวิตส่วนใหญ่เป็นเรื่องของจิตใจ และได้มาจากศาสนา ใช้เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตของสังคม เช่น ความเสียสละ ความขยัน หมั่นเพียร การประหยัดอดออม ความกตัญญู ความอดทน ทำดีได้ดี เป็นต้น

เนติธรรม (Legal) คือวัฒนธรรมทางกฎหมาย รวมทั้งระเบียบประเพณีที่ยอมรับนับถือกันว่ามีมีความสำคัญพอ ๆ กับกฎหมาย เพื่อให้คนในสังคมอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข

สัทธรรม (Social) คือวัฒนธรรมทางสังคม รวมทั้งมารยาทต่าง ๆ ที่จะติดต่อเกี่ยวข้องกับสังคม เช่น มารยาทในการรับประทานอาหาร มารยาทในการติดต่อกับบุคคลต่าง ๆ ในสังคม

วัตถุธรรม (Material) คือวัฒนธรรมทางวัตถุ เช่น เครื่องนุ่งห่ม ยารักษาโรค บ้านเรือน อาคารสิ่งก่อสร้างต่าง ๆ สะพาน ถนน รถยนต์ เครื่องคอมพิวเตอร์ เป็นต้น

ปัจจุบันเพื่อสะดวกแก่การศึกษาและส่งเสริมวัฒนธรรม สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ ได้แบ่งออกเป็น ๕ สาขา คือ

สาขามนุษย์ศาสตร์ ได้แก่ ขนบธรรมเนียมประเพณี คุณธรรม ศีลธรรม ศาสนา ปรัชญา ประวัติศาสตร์ โบราณคดี มารยาทในสังคม การปกครอง กฎหมาย เป็นต้น

สาขาศิลปะ ได้แก่ ภาษา วรรณคดี ดนตรี นาฏศิลป์ วิจิตรศิลป์ สถาปัตยกรรม ประติมากรรม จิตรกรรม เป็นต้น

สาขาช่างฝีมือ ได้แก่ การเย็บปักถักร้อย การแกะสลัก การทอผ้า การจัดสวน การทำเครื่องเงิน การทำเครื่องเงิน เครื่องทอง การจัดดอกไม้ การประดิษฐ์ การทำเครื่องปั้นดินเผา เป็นต้น

สาขาคหกรรมศิลป์ ได้แก่ ความรู้เรื่องอาหาร การประกอบอาหาร ความรู้เรื่องการแต่งกาย การอบรมเลี้ยงดูเด็ก การดูแลบ้านเรือนที่อยู่อาศัย ความรู้เรื่องการใช้ยา ความรู้ในการอยู่ร่วมกันเป็นครอบครัว เป็นต้น

สาขากีฬาและนันทนาการ ได้แก่ การละเล่น มวยไทย ฟันดาบสอยมือ กระบี่กระบอง การเลี้ยงนกเขา ไม้ตัดต่าง ๆ เป็นต้น^{๒๙}

๑.๖.๒ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

พัฒนระพี เล้าตระกูล ได้ทำวิจัยเรื่อง วัฒนธรรมไทยกับการรับรู้หลักการและพฤติกรรมในการละเมิดสิทธิส่วนบุคคลของประชาชน ผลการวิจัยพบว่า วัฒนธรรมไทยที่ส่งผลต่อพฤติกรรมละเมิดสิทธิส่วนบุคคลของประชาชน ได้แก่การไม่ยึดมั่นในกฎเกณฑ์และวัฒนธรรม สิทธิร่วมกัน ส่วนวัฒนธรรมบอกกล่าว ค่านิยมเคารพผู้อาวุโสและความเชื่อในพระพุทธศาสนา พบว่า ไม่ส่งผลต่อพฤติกรรมการละเมิดสิทธิส่วนบุคคลของประชาชน ในด้านการรับรู้และพฤติกรรมของ ประชาชนเกี่ยวกับการละเมิดสิทธิส่วนบุคคล พบว่า การรับรู้หลักการในเรื่องสิทธิส่วนบุคคลไม่ส่งผลต่อ พฤติกรรมการละเมิดสิทธิส่วนบุคคล เนื่องจากในกรณีต่างๆที่ยกมาเป็นกรณีศึกษา ประชาชนจะรับรู้ ว่าถ้าทำพฤติกรรมเช่นนี้ถือว่าเป็นการละเมิดสิทธิส่วนบุคคล แต่ในทางปฏิบัติประชาชนก็ยังปฏิบัติ พฤติกรรมเช่นนั้นอยู่ สำหรับสถานภาพของประชาชน พบว่า ความแตกต่างเรื่องเพศ อายุ ระดับการศึกษา รายได้ต่อเดือนและอาชีพ ไม่มีผลต่อการรับรู้ในเรื่องละเมิดสิทธิส่วนบุคคล แต่ในส่วนของพฤติกรรม พบว่า ความแตกต่างด้านอายุ ระดับการศึกษา รายได้ต่อเดือนและอาชีพมีผลต่อพฤติกรรมการละเมิด สิทธิส่วนบุคคลของประชาชน มีเพียงความแตกต่างในเรื่องเพศเท่านั้นที่ไม่ส่งผลต่อพฤติกรรมการ ละเมิดสิทธิส่วนบุคคลของประชาชน^{๓๐}

เนืองน้อย บุญเนตร ได้ทำวิจัยเรื่อง หน้าที่ทางจริยธรรมของมนุษย์ต่อสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ ผลการวิจัยพบว่า คำสอนในพุทธศาสนาแฝงความคิดเกี่ยวกับสภาพแวดล้อมไว้ไม่น้อย ศิลปะ ๕ ซึ่งเป็นหัวใจของการดำเนินชีวิตของชาวพุทธนั้น เป็นข้อพิสูจน์ที่เห็นได้ชัดว่า พุทธศาสนาเป็นศาสนา ซึ่งเล็งเห็นความสัมพันธ์ของมนุษย์กับสภาพแวดล้อม ซึ่งให้เห็นถึงความเป็นสมาชิกของมนุษย์ในสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ ในความคิดของพุทธศาสนานั้น การบริโภคต่าง ๆ มีเพื่อการดำรงชีวิต เพื่อ

^{๒๙} องค์ประกอบของวัฒนธรรม, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <https://sites.google.com/site/niwongsanaka/xngkh-prakxb-khxng-wathnthrrm>, [๘ สิงหาคม ๒๕๖๑].

^{๓๐} พัฒนระพี เล้าตระกูล, “วัฒนธรรมไทย กับการรับรู้หลักการและพฤติกรรมในการละเมิดสิทธิส่วนบุคคลของประชาชน”, วิทยานิพนธ์นิติศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๙),

แก่ทุกข์และเป็นเครื่องมือในการพัฒนาชีวิตให้พ้นจากกองทุกข์ทั้งปวง การเดินทางสายกลาง เป็นวิถีที่สำคัญในการดำรงชีวิตของชาวพุทธ ถ้าเราเป็นชาวพุทธที่แท้จริงแล้ว ความสามารถในการบริโภคย่อมจะต้องเป็นวิถีชีวิตสำคัญของเรา การที่มนุษย์เบียดเบียนสัตว์และสภาพแวดล้อม ความละโมภ ตัณหาอยากได้ในสิ่งซึ่งไม่จำเป็นต่อการดำรงชีวิตความไม่รู้เท่าทันในความหลง ราคะ ซึ่งทั้งหมดนี้จะนำมาซึ่งปัญหาทางสภาพแวดล้อมไม่ว่าจะเป็นเรื่องมลพิษจำนวนประชากรหรือการลดน้อยลงของทรัพยากรธรรมชาติ^{๓๑}

ชวินทร์ ผ่องสวัสดิ์ ได้ทำวิจัยเรื่อง คติความเชื่อเกี่ยวกับการบูชารุกขเทวดาในสังคมไทยมีอิทธิพลมาจากศาสนาฮินดูหรือพุทธศาสนาแค่ไหน ผลการวิจัยพบว่า รุกขเทวดา สิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่คนไทยคุ้นเคยกันเป็นอย่างดีและไม่มีใครที่ไม่รู้จักรุกขเทวดา แสดงให้เห็นว่าคนไทยนั้นผูกพันกับรุกขเทวดามาอย่างยาวนาน ส่วนใหญ่คนในสังคมไทยเป็นพุทธศาสนิกชนแต่กลับมีการบูชาเทวดาและเทพเจ้าจากศาสนาฮินดูอย่างไม่เจินอายุและไม่รู้สึกผิดแปลกอะไร เสมือนว่าเป็นกิจวัตรหรือการกระทำอันคุ้นเคย ซึ่งด้วยเหตุว่าสังคมไทยแต่อดีตมาถูกอิทธิพลจากอารยธรรมเอเชียใต้เข้ามามีผลต่อสังคมคือ การเข้ามาของศาสนาฮินดูกับพุทธศาสนาจึงทำให้สังคมไทยมีกรอบความเชื่อของอารยธรรมเอเชียใต้แฝงอยู่อย่างไม่รู้ตัว ชาวฮินดูมีการบูชาต้นไม้ใหญ่ในชุมชนของตนเองเหมือนการปรนนิบัติเทพเจ้าพระองค์หนึ่ง ส่วนสังคมไทยก็มีความเชื่อในการเคารพต้นไม้ใหญ่อย่าง ต้นไทร ต้นโพธิ์ และต้นตะเคียน เป็นต้น ว่ามีสิ่งศักดิ์สิทธิ์ คือ รุกขเทวดา สิ่งสถิตอยู่เลยต้องให้ความเคารพต่อต้นไม้ใหญ่ด้วยความเคารพเกรงกลัว เพราะว่าเป็นต้นไม้อาถรรพ์ไปโดยปริยาย ส่วนพุทธศาสนาในพระไตรปิฎกมีการกล่าวถึงรุกขเทวดาเช่นกันและมีความเป็นรูปธรรมมากกว่าศาสนาฮินดู รุกขเทวดาในภาพพจน์ของคนไทยมีความคล้ายตรงกับคติรุกขเทวดาที่ปรากฏในพระไตรปิฎกเสียมากกว่ารูปลักษณะของรุกขเทวดาในศาสนาฮินดู เช่น คนไทยเชื่อว่าต้นไม้มีรุกขเทวดาสถิตอยู่ และไม่ควรทำลายต้นไม้ใหญ่นั้นๆเพราะอาจถูกอาถรรพ์ของรุกขเทวดาให้โทษจนถึงแก่ชีวิต ดังในพระไตรปิฎกที่กล่าวถึง พระภิกษุรูปหนึ่งที่ได้ตัดไม้เพื่อนำไปซ่อมเสนาสนะ ทำให้รุกขเทวดาที่สถิตอยู่ไม่พอใจทำร้ายภิกษุรูปนั้นจนถึงแก่ภรรณาภาพ เพราะกึ่งหน้าที่ภิกษุสงฆ์รูปนั้นตัดคือแขนลูกของรุกขเทวดานั้นเอง แสดงให้เห็นว่าสองศาสนานี้มีอิทธิพลต่อคติความเชื่อในสังคมไทยอย่างมากโดยเฉพาะ ความเชื่อเกี่ยวกับรุกขเทวดาอันเป็นเรื่องใกล้ตัว^{๓๒}

^{๓๑} เนื่องน้อย บุญเนตร, **หน้าที่ทางจริยธรรมของมนุษย์ต่อสภาพแวดล้อม**, (บัณฑิตวิทยาลัย: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๖), หน้า ๑.

^{๓๒} ชวินทร์ ผ่องสวัสดิ์, “คติความเชื่อเกี่ยวกับการบูชารุกขเทวดาในสังคมไทยมีอิทธิพลมาจากศาสนาฮินดูหรือพุทธศาสนาแค่ไหน”, **วารสารสถาบันวัฒนธรรมและศิลปะ (Institute of Culture and Arts Journal) Vol. 15, No 1(29) (2013) 2556.**

ญาณภัทร ยอดแก้ว ได้ทำวิจัยเรื่อง ทศนคติที่มีต่อการบูชาพระพุทธรูปในสังคมไทย ผลการวิจัยพบว่า ความแตกต่างกันของพระพุทธรูปในยุคสมัยและสังคมที่แตกต่างกัน สะท้อนให้เห็น แนวความคิดในการสร้างที่มีที่มาจากไปอันละเอียดอ่อน ลึกซึ้ง การสร้างพระพุทธรูปจึงมิใช่เป็นเพียงการสร้างรูปเหมือนของพระพุทธเจ้าเท่านั้น แต่ยังมีนัยอื่น ๆ ที่น่าสนใจอีก อาทิ ความจริง ความดี และความงาม ซึ่งเป็นแนวความคิดที่แฝงอยู่กับการสร้างพระพุทธรูปและก่อให้เกิดคุณค่าอย่างยิ่งต่อปัจเจกบุคคล สังคมและพระพุทธศาสนา การศึกษาและอธิบายแนวคิดการสร้างพระพุทธรูปนั้น อาจอาศัยแนวคิดเชิงปรัชญามาเป็นแนวทางได้ เพราะปรัชญามีเนื้อหาที่ครอบคลุมถึงเรื่องแนวคิดดังกล่าว ซึ่งผู้วิจัยจะได้นำเสนอเป็นลำดับไป ปรัชญา (Philosophy) เป็นศาสตร์ที่พยายามแสวงหาความจริงเกี่ยวกับโลกและชีวิต เพื่อตอบสนองความต้องการทางปัญญา ซึ่งเริ่มต้นมาตั้งแต่สมัยกรีกโบราณและมีพัฒนาการมาจนถึงปัจจุบัน ความรู้ทางปรัชญาเป็นความรู้ที่เกี่ยวข้องกับมนุษย์ซึ่งเกือบทุกคนอยู่ในฐานะที่จะมีส่วนร่วมให้ความคิดเห็นได้เพราะศาสตร์อื่น ๆ เช่น วิทยาศาสตร์นั้นปัจจัยที่จะนำไปสู่ความเข้าใจ คือ การศึกษา อบรมและมีกรรมวิธีต่าง ๆ แต่ในปรัชญาอาจกล่าวได้ว่าแทบทุกคนสามารถร่วมพูดด้วยโดยไม่ต้องศึกษาพิเศษเป็นการเฉพาะเจาะจง ความเป็นมนุษย์เอง โชคชะตาของตัวเอง ประสบการณ์ของตัวเอง เป็นปัจจัยที่พอเพียง ปรัชญาจึงเป็นของกลางที่อาจหยิบยกมาใช้ได้ทุกยุคทุกสมัย แม้ในปรัชญานั้นไม่มีความรู้ใดที่เป็นขั้นสุดท้ายและเป็นที่ยอมรับโดยเอกฉันท์หรือไม่สามารถบอกให้เราทราบได้จริงๆ ว่าอะไรคือคำตอบที่ถูกต้องต่อปัญหาที่ความสงสัยได้ก่อให้เกิดขึ้น แต่ก็สามารถทำให้เราเห็นความอาจเป็นไปได้มากมาย ซึ่งจะทำให้ความคิดของเรากว้างขวางออกไป และปลดปล่อยเราให้เป็นอิสระจากขนบธรรมเนียมจารีตประเพณีต่าง ๆ ที่บีบรัดเราอยู่ ซึ่งเบอร์ทรานด์ รัสเซลล์ ได้กล่าวไว้ว่า “การศึกษาปรัชญาให้เข้าใจอย่างละเอียด จำเป็นต้องมีความรู้รอบด้านในทุกสาขาวิชา เพราะทุกสาขาวิชาที่อยู่ในขอบเขตของปรัชญาทั้งสิ้น ปรัชญาคลุมไปทุกศาสตร์” จึงกล่าวได้ว่า ปรัชญาเกี่ยวข้องกับมนุษย์ในทุกๆ เรื่อง แม้การสร้างพระพุทธรูป ซึ่งเป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกับความศรัทธาที่มีต่อศาสนาก็ไม่พ้นที่จะเกี่ยวข้องกับปรัชญา ทั้งนี้เมื่อพิจารณาถึงความชัดเจนในเนื้อหาสาระของปรัชญาแต่ละสาขาจะพบว่าสาขาที่มีความเกี่ยวข้องกับแนวคิดการสร้างพระพุทธรูปโดยตรงน่าจะเป็นคุณวิทยา(Axiology) โดยเฉพาะเนื้อหาสาระที่เกี่ยวกับจริยศาสตร์ (Ethics)และสุนทรียศาสตร์ (Aesthetics) เพราะแนวคิดการสร้างพระพุทธรูปตลอดถึงการบูชาพระพุทธรูปมีความเกี่ยวข้องอย่างชัดเจนกับเรื่องความดีหรือจริยธรรมและความงามหรือสุนทรียภาพอันเป็นสาระสำคัญในจริยศาสตร์และสุนทรียศาสตร์^{๕๓}

^{๕๓} ญาณภัทร ยอดแก้ว, “แนวคิดเชิงปรัชญากับการสร้างพระพุทธรูป ; ทศนคติที่มีต่อการบูชาพระพุทธรูปในสังคมไทย” รายงานการวิจัย, (โปรแกรมวิชาสังคมศึกษา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐม, ๒๕๕๒).

อธิการ สุขศรี ได้ทำวิจัยเรื่อง “การศึกษาพุทธศิลป์ในจังหวัดมหาสารคาม” ผลการวิจัยพบว่า งานพุทธศิลป์ในจังหวัดมหาสารคามนั้นสามารถแบ่งออกเป็น ๓ ยุค คือยุคทวารวดี ลพบุรี และยุคอิทธิพลล้านช้าง ซึ่งแต่ละยุคได้ปรากฏพุทธศิลป์ที่เป็นเอกลักษณ์ของตนเอง ด้านรูปแบบนั้นพบว่า พระพุทธรูปศิลาทรายนั้นมี ๒ แบบ และ ๒ สมัย คือ สมัยทวารวดีพระพุทธรูปยืนวัดสุวรรณवास และพระพุทธรูปยืนวัดพุทธมงคล ปางประทานพร รูปแบบของพระสำริดสมัยทวารวดีที่พบเพียงองค์เดียวปางประทานธรรม พระพิมพ์ดินเผา กรุกันทรวิชัยและพระกรุนาคน พระพิมพ์ดินเผาของทั้งสองแห่ง มีอายุราวพุทธศตวรรษที่ ๑๒-๑๖ ซึ่งได้รับอิทธิพลจากศิลปะอินเดีย สมัยคุปตะ-ปาละ ด้านรูปแบบพระพิมพ์ดินเผาของกันทรวิชัย มีทั้งหมด ๕ แบบพิมพ์ด้วยกันคือ พิมพ์ใหญ่ พิมพ์กลาง ปรกโพธิ์ พิมพ์เล็ก และพิมพ์พิเศษ ส่วนพิมพ์นาคนมีหลายพิมพ์ เลือกทำการวิจัย ๙ แบบพิมพ์ คือ รูปสามเหลี่ยม รูปสามเหลี่ยมใบไม้ รูปสี่เหลี่ยมผืนผ้ารูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส รูปฐานเหลี่ยมยอดโค้ง แบบลอยตัวองค์เดียว พระแผง แบบลอยตัว องค์เดียวเนื้อชินและแบบทรงกลม งานพุทธศิลป์พระพุทธรูปสมัยลพบุรี ๒ องค์เป็นพระพุทธรูปขนาดปรกศิลาทราย พบที่กุสุมาลย์ ส่วนงานพุทธศิลป์สมัยล้านช้างแบ่งเป็น ๒ กลุ่มคือ พระพุทธรูปสำริดจำนวน ๕ องค์ และพระพุทธรูปไม้เลือกใช้ในงานวิจัยจำนวน ๓๐ องค์ด้านการศึกษาเปรียบเทียบพุทธศิลป์พบว่า พุทธศิลป์ของแต่ละยุคและแต่ละแห่งมีเอกลักษณ์เป็นแบบฉบับเฉพาะ เช่น พระพุทธรูปยืนศิลา ที่ได้รับอิทธิพลวัฒนธรรมทวารวดีภายหลังมีการต่อเติมโดยช่างพื้นถิ่นพระพุทธรูปมีรายละเอียดและลวดลายต่างกัน พระพิมพ์ดินเผาทั้งสองกรุมีความแตกต่างกันในด้านรายละเอียดของพิมพ์ พุทธศิลป์ลพบุรี ๒ องค์แตกต่างตรงประเศียรองค์แรก สวมกระบังเทริดคล้ายมงกุฎเทวดา องค์ที่สอง พระศกเป็นกันหอย ด้านพุทธศิลป์อิทธิพลล้านช้าง แบ่งออกเป็น ๒ กลุ่ม คือ สำริด และไม้ เนื้อสำริดมี ๗ องค์ ปางมารวิชัย ๖ องค์ปางสมาธิ ๑ องค์ มีความแตกต่างกันที่รัศมี คือ แบบดอกบัวตูมธรรมดา แบบดอกบัวตูมมีกลีบซ้อนและแบบรัศมีเป็นเปลว เนื้อไม้ ๓๐ องค์ แบ่งออกเป็น ๓ ปาง คือ ปางมารวิชัย ปางสมาธิปางพิจารณาธรรม มีความแตกต่างกันที่รัศมี คือ ทรงกลม ทรงกรวย และทรงบัวเหลี่ยม และแตกต่างของพระกรรณ คือ พระกรรณยาว พระกรรณเป็นเหลี่ยมตรงมีปุ่ม ๓ ปุ่ม พระกรรณปลายแหลมมน้วนขึ้น ด้านประติมานวิทยาพระพุทธรูปที่สร้างขึ้นล้วนเกี่ยวข้องกับพุทธประวัติตอนที่พบมากที่สุดคือ ตอนตรัสรู้ แล้วทรงเสวยวิมุตติสุข ตอนทรงแสดงยมกปาฏิหาริย์ นอกจากนี้พุทธศิลปะทุกแบบยังแฝงปรัชญาธรรม ซึ่งอธิบายไว้ในเชิงสัญลักษณ์ปัจจุบันได้มีการออกแบบพุทธศิลป์หลากหลายรูปแบบ ส่งผลให้เอกลักษณ์พุทธศิลป์ที่เป็นแบบฉบับของแต่ละสมัยหายไป ดังนั้นผู้วิจัยจึงได้นำเอาผลการการศึกษาพุทธศิลป์ ที่เป็นลักษณะเด่นของแต่ละสมัย นำมาเสนอในรูปของพุทธศิลป์ต้นแบบ ที่เกิดจากการผสมผสานของพุทธศิลป์มีทั้งหมด ๔ แบบ คือพระต้นแบบพระพุทธรูปศิลา พระต้นแบบพระพิมพ์ดินเผา พระต้นแบบพระสำริด พระต้นแบบพระไม้ เพื่อให้ผู้สนใจได้ใช้เป็นแนวทางในการสร้างสรรค์พุทธศิลป์ให้เกิดความเหมาะสม^{๓๔}

^{๓๔} อธิการ สุขศรี, “การศึกษาพุทธศิลป์ในจังหวัดมหาสารคาม”, วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๕๐), บทคัดย่อ.

๑.๗ วิธีการดำเนินการวิจัย

๑.๗.๑ รูปแบบวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดเน้นการเก็บข้อมูลจากการสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant การสนทนากลุ่ม (Focus groups) และการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interviews)

๑.๗.๒ ผู้ให้ข้อมูลหลัก

การวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้เลือกกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก โดยการแบ่งออกเป็น ๔ กลุ่ม ได้แก่ พระสงฆ์ ปราชญ์ชาวบ้าน ผู้นำชุมชน และประชาชนทั่วไป โดยมีเกณฑ์ในการคัดเลือก คือ ๑)เป็นผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการบูชาหลวงปู่มีชัย ๒)เป็นพุทธศาสนิกชน ๓)เป็นผู้ได้รับอานิสงค์จากการบูชา โดยการจำแนกออกเป็นดังนี้

๑) พระสงฆ์	จำนวน ๕ คน
๒) ปราชญ์ชาวบ้าน	จำนวน ๕ คน
๓) ผู้นำชุมชน	จำนวน ๕ คน
๔) ประชาชนทั่วไป	จำนวน ๑๐ รูป
รวมทั้งสิ้น	จำนวน ๒๕ รูป/คน

๑.๗.๓ การสร้างและการหาคคุณภาพเครื่องมือวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยการวิจัยครั้งนี้ ได้แก่ การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant observation) การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth interview) และการสนทนากลุ่ม (Focus group discussion) ส่วนอุปกรณ์ที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลได้แก่สมุดจดบันทึก ปากกา เครื่องบันทึกเสียง กล้องถ่ายรูป และกล้องถ่ายวิดีโอ ส่วนการสร้างและการหาคคุณภาพเครื่องมือการวิจัย มีขั้นตอนดังนี้

๑) ศึกษาแนวคิด ทฤษฎี ตำรา เอกสารทางวิชาการ งานวิจัยที่เกี่ยวข้องตามชื่อวัตถุประสงค์ และกรอบแนวคิดในการวิจัยที่เกี่ยวกับการบูชาและหลักพุทธจริยศาสตร์ นำมาใช้เป็นแนวทางในการสร้างแบบสังเกตแบบมีส่วนร่วม แบบสัมภาษณ์เชิงลึก แบบสอบถาม และ แบบสนทนากลุ่ม

๒) นำแบบสังเกตแบบมีส่วนร่วม แบบสัมภาษณ์เชิงลึก แบบสอบถาม และ แบบสนทนากลุ่ม ที่ร่างขึ้นเสนอต่ออาจารย์ที่ปรึกษาเพื่อตรวจสอบถูกต้องและข้อข้อแนะ

๓) ปรับปรุงแบบสังเกตแบบมีส่วนร่วม แบบสัมภาษณ์เชิงลึก แบบสอบถาม และ แบบสนทนากลุ่มตามข้อเสนอแนะของอาจารย์ที่ปรึกษา แล้วนำไปให้ผู้เชี่ยวชาญจำนวน ๕ ท่านเพื่อตรวจสอบความถูกต้องของเนื้อหา ภาษา และวิจัย

๔) นำข้อเสนอของผู้เชี่ยวชาญทั้ง ๕ ท่านไปปรึกษาอาจารย์ที่ปรึกษาเพื่อขอคำแนะนำในการปรับปรุง

๕) จัดพิมพ์แบบสังเกตแบบมีส่วนร่วม แบบสัมภาษณ์เชิงลึก แบบสอบถาม และ แบบสนทนากลุ่มฉบับสมบูรณ์แล้วนำไปใช้ในการเก็บข้อมูล

๑.๗.๔ การเก็บรวบรวมข้อมูล

๑) นำหนังสือจากบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น เสนอต่อผู้ให้ข้อมูลหลัก ได้แก่ พระสงฆ์ ประชาชนชาวบ้าน ผู้นำชุมชนและประชาชนทั่วไป เพื่อขออนุญาตในการเก็บรวบรวมข้อมูลการวิจัย

๒) สร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับผู้ให้ข้อมูลหลัก พูดคุยซักถามเพื่อสร้างความคุ้นเคยและเชื่อมั่น พร้อมทั้งแจ้งวัตถุประสงค์ในการลงพื้นที่เก็บรวบรวมข้อมูล

๓) กำหนดนัดหมาย วัน เวลา และสถานที่ ที่จะทำการสนทนากลุ่ม และสัมภาษณ์เชิงลึกให้ชัดเจน เพื่อให้กลุ่มเป้าหมายได้เตรียมตัว และจัดเตรียมเอกสารอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องในการเก็บรวบรวมข้อมูล

๔) ทำการเก็บรวบรวมข้อมูล โดยสังเกต การจัดสนทนากลุ่ม และสัมภาษณ์เชิงลึกกับผู้ให้ข้อมูลหลัก โดยใช้เครื่องบันทึกเสียง การจดบันทึก การถ่ายภาพ การถ่ายวิดีโอ

๑.๗.๕ การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยทำการวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant observation) การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) และการสนทนากลุ่มย่อย (Focus group discussion) โดยการเสนอข้อเท็จจริงเชิงประจักษ์ การตีความ และนำเสนอข้อมูลที่ได้ด้วยการพรรณนาเชิงวิเคราะห์ (Descriptive analysis) ตามหลักการของอุปนัยวิธี (Induction method) โดยยึดวัตถุประสงค์การวิจัยเป็นแนว

๑.๗.๖ ขั้นตอนการวิจัย

ขั้นตอนที่ ๑ ขั้นศึกษาเอกสาร คือ การศึกษาแนวคิด ทฤษฎี เกี่ยวกับวัฒนธรรมจริยธรรมในการบูชา ทฤษฎีทางจริยศาสตร์ และศึกษาหลักพุทธจริยศาสตร์ในการบูชา แล้วนำมาวิเคราะห์สังเคราะห์ ออกมาเป็นแบบสังเกต คำถามที่จะนำไปใช้ในการสนทนากลุ่ม และคำถามเชิงลึกสำหรับนำไปใช้ในการเก็บข้อมูล

โดยนำข้อมูลที่ได้จากการศึกษาทั้งหมดมาจัดหมวดหมู่ ตีความ วิเคราะห์ สังเคราะห์ออกมาเป็นองค์ความรู้ พร้อมทั้งสร้างแบบสังเกตแบบมีส่วนร่วม แบบสัมภาษณ์เชิงลึก และแบบสนทนากลุ่มพร้อมที่จะนำไปลงภาคสนาม

ขั้นตอนที่ ๒ ขั้นเก็บข้อมูลภาคสนาม

๑) จัดสนทนากลุ่ม (Focus groups) ในการเก็บรวบรวมข้อมูล ๑ ครั้งคือ จำนวน ๑๕ คน ประกอบด้วย พระสงฆ์ ๒ รูป ประชาชนชาวบ้าน ๕ คน ผู้นำชุมชน ๓ คน และประชาชนทั่วไป ๕ คน

๒) การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth interviews) ทำหลังจากการจัดสนทนากลุ่ม ซึ่งผู้วิจัยได้คัดเลือกผู้แทนแต่ละกลุ่มจากวงสนทนากลุ่ม ทั้ง ๔ กลุ่ม โดยการคัดเลือกมาเป็นผู้แทนสัมภาษณ์เชิงลึกกลุ่มละ ๕ คน รวม ๑๕ คน โดยการคัดเลือกด้วยวิธีการสังเกตจากการสนทนากลุ่มว่าเป็นบุคคลที่จะสามารถให้ข้อมูลเกี่ยวกับวัฒนธรรมและจริยธรรมในการบูชาได้เป็นอย่างดี จึงตามเก็บข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึก

๓) จากการสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant observation) ผู้วิจัยในฐานะที่เป็นบุคคลหนึ่งที่มีส่วนเกี่ยวข้องเกี่ยวกับการบูชาหลวงปู่มีชัย ได้มีการสังเกตผู้ที่เกี่ยวข้องกับการบูชาหลวงปู่มีชัย จากกลุ่มบุคคลที่เคยมาสักการบูชา เพื่อนำข้อมูลมาใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูลให้เป็นจริงมากที่สุด

ขั้นตอนที่ ๓ ขั้นตรวจสอบข้อมูล นำข้อมูลที่ได้จากการสนทนากลุ่ม การสัมภาษณ์เชิงลึก และการสังเกตมาตรวจสอบข้อมูลว่าข้อมูลตรงกันทุกกลุ่ม เรียกว่าการตรวจสอบข้อมูลด้วยวิธีสามเส้าในการยืนยันข้อมูลที่ตรงกันแล้วนำข้อมูลนั้นมาวิเคราะห์แล้วเขียนงานวิจัย

ขั้นตอนที่ ๔ นำเสนอข้อมูลต่อสาธารณชน (Public hearing) หลังจากการวิเคราะห์ข้อมูลเสร็จแล้วเป็นการประเมินผลการวิจัยด้วยการนำเสนอต่อสาธารณชน เพื่อตรวจสอบผลการวิจัย เพื่อจะนำไปปรับปรุงแก้ไขให้ถูกต้อง และเกิดประโยชน์สูงสุดต่อการนำไปใช้เพื่อเป็นข้อมูลสารสนเทศและเป็นวัฒนธรรมจริยธรรมในการบูชาที่ถูกต้องเหมาะสมสืบต่อไป

๑.๘ ประโยชน์ที่ได้รับจากงานวิจัย

๑.๘.๑ ได้รู้ถึงทฤษฎีคุณค่าทางจริยศาสตร์ทั้งทางตะวันตกและตะวันออก รวมถึงพุทธจริยศาสตร์

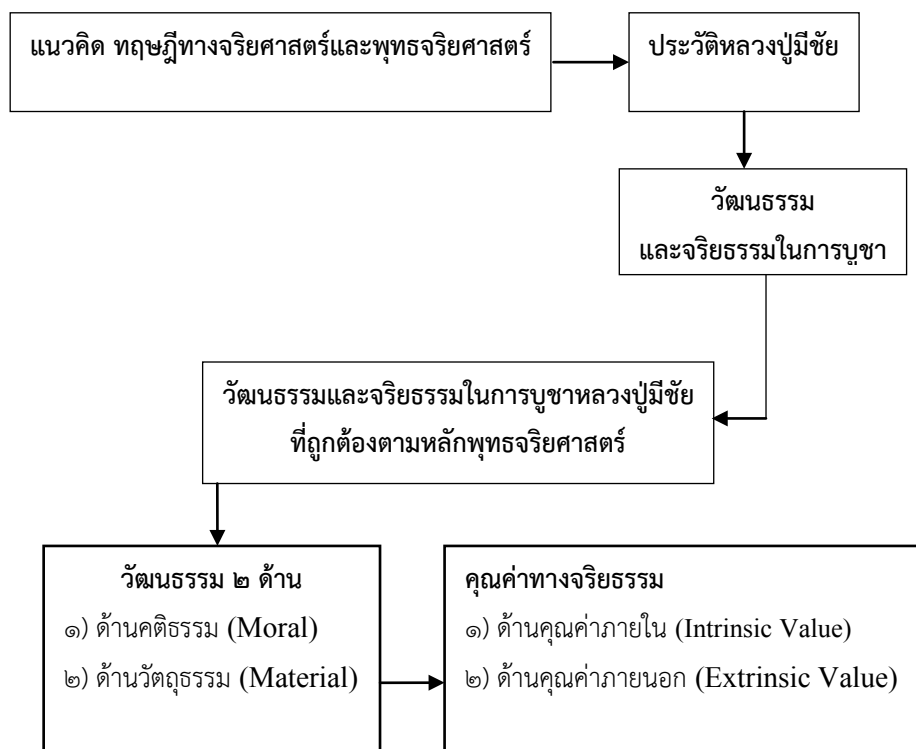
๑.๘.๒ ได้รู้ประวัติความเป็นมาของหลวงปู่มีชัย

๑.๘.๓ ได้สร้างวัฒนธรรมและจริยธรรมในการบูชาหลวงปู่มีชัยและได้เพิ่มคุณค่าในการบูชาที่ถูกต้องเหมาะสมแก่ชุมชน

๑.๘.๔ ผลการวิจัยจะเป็นข้อมูลสารสนเทศแก่ชุมชนและเป็นประโยชน์ต่อการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

๑.๙ กรอบแนวคิดในงานวิจัย (Conceptual Framework)

จากการศึกษาแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ผู้วิจัยจึงกำหนดเป็นกรอบแนวคิดในวิจัยซึ่งเป็นกรอบแนวคิดที่สำคัญในลักษณะของกระบวนการในการวิจัยไว้ ดังนี้

แผนภาพที่ ๑.๑ กรอบแนวคิดในการวิจัย

บทที่ ๒

แนวคิด ทฤษฎีคุณค่าทางจริยศาสตร์ทั่วไปเชิงพุทธ

งานวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เพื่อศึกษาวิเคราะห์วัฒนธรรม และจริยธรรมในการบูชาหลวงปู่มีชัย โดยผู้วิจัยได้กำหนดประเด็นเพื่อการวิจัยไว้ดังนี้

- ๒.๑ แนวคิดทฤษฎีคุณค่าทางจริยศาสตร์
- ๒.๒ แนวคิดการดำรงชีวิตอย่างมีความสุข
- ๒.๓ แนวคิดการใช้ชีวิตให้มีคุณค่า
- ๒.๔ แนวคิดทางจริยศาสตร์กับการสร้างพระพุทธรูป
- ๒.๕ ทฤษฎีพุทธจริยศาสตร์
- ๒.๖ สรุป

๒.๑ แนวคิดทฤษฎีคุณค่าทางจริยศาสตร์

ความหมายของจริยศาสตร์

คำว่า "จริยศาสตร์" มาจากภาษาอังกฤษว่า "ethics" ความหมายทั่วไป แบ่งได้เป็น ๓ ประการ คือ

(๑) "จริยศาสตร์" หมายถึง แนวทางการดำเนินชีวิต หรือเป็นวิถีทางของการดำเนินชีวิตของมนุษย์ ตามแนวความหมายนี้ มักจะอ้างถึงศาสนาต่าง ๆ เช่น ศาสนาพุทธ ศาสนาคริสต์ และศาสนาอิสลาม ฯลฯ ซึ่งแต่ละศาสนาจะมีข้อกำหนดว่า "อะไรคือจุดมุ่งหมายสูงสุด หรือจุดมุ่งหมายสูงสุดของชีวิตมนุษย์" แนวทางการประพฤติปฏิบัติเพื่อไปถึงจุดมุ่งหมายของชีวิตในภาษาไทยเรียก "จริยศาสตร์" ในความหมายนี้ว่า "จริยธรรม"

(๒) "จริยศาสตร์" หมายถึง ประมวลเกณฑ์ความประพฤติเฉพาะกลุ่มอาชีพหรือบุคคลในสถาบันต่าง ๆ เพื่อส่งเสริมความก้าวหน้า ดำรงไว้ซึ่งเกียรติคุณในอาชีพและให้เป็นที่ยอมรับไว้วางใจจากสังคม ในภาษาไทยเรียก "จริยศาสตร์" ในความหมายนี้ว่า "จรรยาบรรณ" (Code of Ethics) เช่น จรรยาบรรณของแพทย์ พยาบาล ครู ตำรวจ และนักกฎหมาย เป็นต้น

(๓) "จริยศาสตร์" ในฐานะที่เป็นสาขาหนึ่งของวิชาปรัชญา จัดอยู่ในสาขาย่อยที่เรียกว่า อรรถวิทยา (Axiology) ซึ่งศึกษาเกี่ยวกับคุณค่า (Value) ประเภทของคุณค่า สภาวะการมีอยู่ของ

คุณค่าและเกณฑ์ที่เกี่ยวข้องกับคุณค่า จริยศาสตร์เป็นแขนงที่เน้นการศึกษาเกี่ยวกับคุณค่าของการกระทำของมนุษย์ว่า ดี ชั่ว ถูก ผิด ควร ไม่ควร และแสวงหาคำตอบเกี่ยวกับสิ่งที่ดีที่สุดในชีวิตมนุษย์ (Mary Hesse)^๑

"จริยศาสตร์" ในความหมายที่สามคือจุดสนใจของบทนี้ ประเด็นสำคัญที่จริยศาสตร์ศึกษาประกอบด้วย ๓ ประเด็น คือ

- (๑) อะไรคือสิ่งที่ดีที่สุดในชีวิตมนุษย์ ที่มนุษย์แสวงหา
- (๒) อะไรคือเกณฑ์ตัดสินการกระทำของมนุษย์ว่าสิ่งนี้ถูกหรือผิด
- (๓) ปัญหาเกี่ยวกับนิยามของคำทางจริยะ เรียกจริยศาสตร์สาขาที่ศึกษาปัญหานี้ว่า อภิจริยศาสตร์ (Metaethics)

ประเด็นทางจริยศาสตร์ที่จะศึกษาในบทนี้เพื่อตอบคำถามเกี่ยวกับการแสวงหาความสุขและคุณค่าของชีวิตคือประเด็นแรก อันเป็นประเด็นเกี่ยวกับสิ่งดีที่ควรเป็นเป้าหมายสูงสุดในชีวิตมนุษย์ หรืออีกนัยหนึ่ง สิ่งที่มีคุณค่าควรแก่การแสวงหา ทั้งนี้การให้คุณค่าแก่สิ่งต่าง ๆ แบ่งออกเป็น ๒ ประเภทดังต่อไปนี้

(๑) คุณค่าภายใน (Intrinsic Value) สิ่งที่มีคุณค่าภายใน หมายถึง สิ่งที่มีฐานะเป็นเป้าหมายในตัวเอง ไม่ได้เป็นที่ต้องการเพราะว่าสิ่งนั้นจะช่วยนำไปสู่สิ่งอื่นได้

(๒) คุณค่าภายนอก (Extrinsic Value) สิ่งต่าง ๆ ที่มีคุณค่าประเภทนี้เป็นเพราะว่าสิ่งเหล่านั้นเป็นวิถีที่นำไปสู่สิ่งอื่น ๆ ไม่ได้ เป็นเพราะว่าสิ่งเหล่านั้นมีค่าในตัวเอง เช่น เงินไม่มีค่าในตัวเอง หากไม่สามารถใช้เงินซื้อของได้ เงินก็เป็นแค่เศษกระดาษ จะเห็นได้ว่าสิ่งที่มีคุณค่าภายนอกขึ้นกับสิ่งที่มีคุณค่าภายใน^๒

สิ่งที่มี คุณค่าภายในคือสิ่งที่ทฤษฎีจริยศาสตร์ต่างๆ พยายามแสวงหาเพื่อนำมากำหนดเป้าหมายสูงสุดของชีวิต ทฤษฎีเหล่านี้แบ่งได้เป็น ๓ กลุ่มใหญ่ ๆ กล่าวคือ

- (๑) สุขนิยม
- (๒) อสุขนิยม
- (๓) มนุษย์นิยม

อนึ่ง ในส่วนนี้มีจุดประสงค์ที่จะศึกษาทัศนะทางจริยศาสตร์เกี่ยวกับการแสวงหาความสุข แต่ทั้งนี้ "ความสุข" ในที่นี้มีนัยตามที่คนทั่วไปใช้ กล่าวคือ โดยทั่วไปคนมักจะเรียกสิ่งที่มีคุณค่าภายในอัน

^๑ Mary Hesse, (1976, 81-82), อังโน สุริย์ชัย ชูช่วย, “การแสวงหาความสุขและคุณค่าของชีวิตกรณีศึกษาทัศนะกลุ่มคนต่างวัยในกรุงเทพมหานคร”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาจริยศาสตร์ศึกษา, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๕).

^๒ วิทย์ วิศทเวทย์, จริยศาสตร์เบื้องต้น มนุษย์กับปัญหาจริยธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๘, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท อักษรเจริญทัศน์ จำกัด, ๒๕๓๕), หน้า ๑๓-๑๔.

เป็นจุดหมายสูงสุดในการดำเนินชีวิตว่า "ความสุข" ดังนั้น หากจะกล่าวเชิงจริยศาสตร์เพื่อความชัดเจนแล้ว ทศนะทางจริยศาสตร์เกี่ยวกับการแสวงหา "ความสุข" หมายถึง ทศนะทาง จริยศาสตร์ว่าด้วยสิ่งที่มีคุณค่าภายในอันเป็นจุดหมายสูงสุดในการดำเนินชีวิต และ "ความสุข" มีความสัมพันธ์กับคุณค่าของชีวิต กล่าวคือ ชีวิตที่บรรลุสิ่งที่มีค่าในตนเองคือชีวิตที่มีค่า หรือเป็นชีวิตที่พึงปรารถนา อาจกล่าวโดยย่อว่า สุขนิยมเห็นว่า "ความสุข" คือความสุขทางประสาทสัมผัส สุขนิยมเห็นว่า "ความสุข" คือการมีปัญญา หรือความสงบ และมนุษย์นิยมเห็นว่า "ความสุข" คือความสมดุลระหว่างการตอบสนองความต้องการทางจิตและกาย ต่อไปนี้จะเป็นรายละเอียดของแต่ละทฤษฎี

๒.๑.๑ ทฤษฎีเกี่ยวกับคุณค่าของชีวิตและการแสวงหาความสุข

ดังที่ได้กล่าวแล้วว่าทฤษฎีจริยศาสตร์ต่าง ๆ ที่จะกล่าวถึงเป็นความพยายามที่จะแสวงหาคำตอบเกี่ยวกับสิ่งที่มีคุณค่าภายใน ตัวเอง ซึ่งสิ่งดังกล่าวจะกำหนดเป้าหมายของชีวิตหรือ "ความสุข" ที่มนุษย์ควรแสวงหา การดำเนินชีวิตตามเป้าหมายเหล่านี้จะทำให้ชีวิตมีคุณค่า

สุขนิยม (Hedonism) ลัทธิ นี้ถือว่าความสุขสบาย (pleasure) เป็นสิ่งที่ดีที่สุดที่มนุษย์ควรแสวงหา ไม่มีอะไรอีกนอกจากความสุขสบายของชีวิตที่มนุษย์ต้องการ การกระทำทุกอย่างในชีวิตประจำวันก็เพื่อความความสุขสบาย ดังที่ซิกมุนด์ ฟรอยด์ (Sigmund Freud, ๑๘๘๖-๑๙๓๙) นักจิตวิทยาคนสำคัญได้กล่าวไว้ว่าพฤติกรรมต่าง ๆ ของมนุษย์มีจุดหมายที่การแสวงหาความสุขสบาย มนุษย์ต้องการได้รับความสุขสบายและรักษาความสุขสบายนั้นให้ยั่งยืน การแสวงหานี้มีสองด้าน ด้านหนึ่งมนุษย์แสวงหาสภาพที่ปราศจากความเจ็บปวดและความทุกข์ อีกด้านหนึ่งเขาแสวงหาความรู้สึที่ดี สุขสบาย^๓

แนวคิดของนักปรัชญาในกลุ่มนี้ มีลักษณะโดยทั่วไป ดังนี้

- (๑) ความสุขทางกายคือสิ่งที่ดีที่สุด
- (๒) ความสุขจบในตัวเอง ไม่เป็นวิธินำไปสู่สิ่งอื่นอีก
- (๓) ความสุขคือสิ่งที่มนุษย์แสวงหา
- (๔) การกระทำที่มีคุณค่าทางจริยธรรม เพื่อเป็นวิถีให้ได้มาซึ่งความสุข

สุขนิยมแบ่งออกเป็นแนวคิดย่อย ๆ ได้ ๒ แบบตามนักคิดคนสำคัญ ได้แก่ อริสตีปโปส และ เอพิคคิวรัส

(๑) อริสตีปโปส (Aristippus)^๔ เป็นนักปรัชญาคนแรกในประวัติปรัชญาที่เป็นผู้ให้กำเนิด ลัทธิไซเรเนอิก (Cyrenaicism) เขาเห็นว่าความสุขสบายคือสิ่งเดียวที่ควรแสวงหา สำหรับความสุขสบาย

^๓ วิทย์ วิศทเวทย์, จริยศาสตร์เบื้องต้น มนุษย์กับปัญหาจริยธรรม, หน้า ๓๑๑.

^๔ Aristippus (365-435), อ้างใน สุริยัญ ชูช่วย, "การแสวงหาความสุขและคุณค่าของชีวิต กรณีศึกษา ทศนะกลุ่มคนต่างวัยในกรุงเทพมหานคร", วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาจริยศาสตร์ศึกษา, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๕).

เขาหมายถึงความสุขทางกายหรือความสุขทางประสาทสัมผัส ซึ่งเขาเห็นว่าน่าพึงปรารถนากว่าหรือมีค่ากว่าความสุขทางใจ กล่าวคือ ความสุขจากการรับประทานอาหารอร่อย ๆ ต้มเหล้าที่รสชาดีถูกปาก และการแสวงหาความสุขทางเพศ ฯลฯ ย่อมมีค่ากว่าความสุขที่เกิดจากความเข้าใจอะไรต่าง ๆ ด้วยปัญญา หรือจากการชื่นชมความงามทางศิลปะ เขามีทัศนะว่า "สิ่งดีทุกสิ่งต้องตัดสินกันด้วยความสุขและต้องเป็นความสุขที่กำลังได้รับ อยู่ในขณะนั้น ๆ" เขาถือว่าความสุขในปัจจุบันมีค่ามากกว่าความสุขในความทรงจำหรือความสุขที่ คาดหมายเอาไว้ เขาจึงเน้นให้แสวงหาความสุขในปัจจุบันมากกว่าความสุขในอดีตหรืออนาคต เขาเห็นว่าเราพึงแสวงหาความสุขให้มากที่สุดในขณะที่ยังมีโอกาส เพราะเราไม่รู้ว่าพรุ่งนี้จะมีโอกาสหาความสุขได้อีกหรือไม่ นอกจากแสวงหาความสุขในปัจจุบันแล้ว อาริสติปุสยังสอนให้หาความสุขที่เข้มข้นที่สุด

สุจิตรา ธรณีน ได้ให้ทัศนะของอาริสติปุส คือความสำคัญความสุขทางกายมากกว่าความสุขทางใจ เมื่อเป็นเช่นนี้ จึงมีคำวิจารณ์ว่า ก็จะทำให้มนุษย์ไม่แตกต่างอะไรจากสัตว์ที่เข้าถึงได้แต่ความสุข ทางประสาทสัมผัส จัดได้ว่าเป็นการแสวงหาความสุขเพียงด้านเดียว จึงมีนักปรัชญากลุ่มเดียวกันนี้ที่หันมาให้ความสำคัญความสุขทางด้านจิตใจ มากกว่าความสุขทางกาย^๕

(๒) เอพิคิวรัส (Epicurus)^๖ เป็นนักปรัชญากรีก ซึ่งได้รับอิทธิพลทางความคิดจากเดโมคริตุส (Democritus) เอพิคิวรัสเป็นผู้ให้กำเนิดลัทธิเอพิคิวเรียน (Epicureanism) คำสอนของลัทธินี้มีลักษณะเป็นสสารนิยม (Materialism) ที่เชื่อว่าสสารเท่านั้นที่เป็นจริง วิญญาณของมนุษย์ก็มีลักษณะเป็นสสารจึงมีความแตกดับเช่นเดียวกับสสาร ไม่มีโลกหน้าที่มนุษย์จะได้รับการพิจารณาความดีความชั่ว ขณะยังมีชีวิตอยู่จึงควรแสวงหาความสุขให้แก่ตัวเองให้มากที่สุดเท่าที่จะมากได้ ความดีความชั่วที่คนเชื่อกันเป็นสิ่งสมมติ สิ่งที่เป็นจริงก็คือความสุขและความทุกข์ที่มนุษย์ได้รู้จักและประสบในชีวิตประจำวัน จากคำกล่าวที่ว่า "จงกิน ต้มและหาความสำราญเสียเพราะพรุ่งนี้ก็ตายแล้ว" ทำให้มีผู้เข้าใจผิดคิดว่าเอพิคิวรัสสอนให้มนุษย์มัวเมาในความสุข ซึ่งจริง ๆ แล้วเขาไม่ได้สอนเช่นนั้น ทั้งนี้เพราะเขาสอนให้มนุษย์ดำเนินทางสายกลาง ด้วยเห็นว่าถ้ามนุษย์มัวเมาในความสุข ไม่ดำเนินทางสายกลางจะเป็นทุกข์ได้)

ตามทัศนะของเอพิคิวรัส ความสุขมี ๒ อย่าง คือ ความสุขทางผัสสะทางกายและความสุขที่เกิดจากความสงบอันเป็นความสุขทางใจ ความสุขทางใจมีความสำคัญมากกว่าความสุขทางกาย เพราะ

^๕ สุจิตรา ธรณีน, *ปรัชญาเบื้องต้น*, (กรุงเทพมหานคร: คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ วิทยาลัยครูธนบุรี, ๒๕๓๒), หน้า ๖๙-๗๐

^๖ Epicurus, (341-270 B.C), อ้างใน สุริยัญ ชูช่วย, "การแสวงหาความสุขและคุณค่าของชีวิต กรณีศึกษาทัศนคติกลุ่มคนต่างวัยในกรุงเทพมหานคร", *วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต*, สาขาวิชาจริยศาสตร์ศึกษา, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๕).

บริสุทธิ์กว่า ในขณะที่ความสุขทางกายมักเจือปนด้วยความทุกข์เสมอจึงไม่บริสุทธิ์การแสวงหาความสุขเกิดจากแรงปรารถนา ๒ ประเภท คือ

(๑) แรงปรารถนาตามธรรมชาติที่เกิดจากความจำเป็นของชีวิต เป็นความอยากที่เกิดตามธรรมชาติและเป็นสิ่งจำเป็น เช่น อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค สิ่งเหล่านี้มนุษย์จะหลีกเลี่ยงไม่ได้จำเป็นต้องแสวงหา ความสุขไม่สามารถเกิดขึ้นได้ หากปราศจากสิ่งเหล่านี้ แต่อาหารแพงๆ และเครื่องนุ่งห่มสวย ๆ นั้นเป็นสิ่งที่ไม่จำเป็น

(๒) แรงปรารถนาที่ไม่จำเป็นสำหรับชีวิตแบ่งออกเป็นแรงปรารถนาที่เป็นไปตาม ธรรมชาติ แต่ไม่จำเป็นสำหรับชีวิต เช่น ความต้องการทางเพศ ความอยากประเภทนี้ ควรดำเนินทางสายกลาง และแรงปรารถนาที่มีได้เกิดขึ้นตามธรรมชาติและจำเป็นสำหรับมนุษย์ เช่น ของฟุ่มเฟือยต่าง ๆ เกียรติยศ ชื่อเสียง ความหรรษา สิ่งเหล่านี้ควรละเว้น

เอพิคคิวรัส คิดว่า "ชีวิตที่ประเสริฐคือชีวิตที่อยู่อย่างเรียบง่ายตามความจำเป็นและสงบ มนุษย์ไม่ควรตกเป็นทาสของสิ่งใด ปลีกตัวออกจากสังคม เพื่อความเป็นอิสระ แต่ไม่ใช่อยู่อย่างโดดเดี่ยว ทิ้งสังคม ให้มีทางสายกลาง คือ มีมิตรภาพที่ดีกับผู้อื่น เพื่อจะได้มีชีวิตที่เป็นสุขอยู่นานๆ" เขาเห็นว่า มนุษย์ควรใช้ความรอบคอบ การมองการณ์ไกลจากการใช้ปัญญา (wisdom) ในการแสวงหาความสุข^๗

อสุขนิยม (Non-Hedonism) อสุขนิยมแบ่งออกเป็น ๒ แนวคิดย่อย ได้แก่ ปัญญานิยม กับ วิมุตินิยม ดังนี้

๑) ปัญญานิยม ถือว่า ปัญญาหรือความรู้เป็นสิ่งที่ดีที่สุดมีคุณค่าในตัวเอง นักปรัชญากลุ่มนี้ได้แก่ โสกราตีส เพลโต และอริสโตเติล ทศนะของทั้งสามคนนี้มีข้อแตกต่างกันในรายละเอียด แต่มีหลักพื้นฐานที่คล้ายคลึงกัน แนวคิดทางปรัชญากลุ่มนี้ ถือว่าทุกสิ่งทุกอย่างในโลกนี้ย่อมมีลักษณะเฉพาะของมันที่ทำให้สิ่งๆ หนึ่งเป็นตัวของมันเองแยกออกได้จากสิ่งอื่น ลักษณะเฉพาะดังกล่าวมีประจำอยู่ในแต่ละสิ่ง ที่เรียกว่า "สาระ" ของสิ่งนั้น ๆ เช่น สาระของมิดกับค้อน คือ ความคมเป็นสาระของมิด เพราะทำให้มิดเป็นมิดและแยกมิดออกจากค้อน ภารกิจที่เฉพาะเจาะจงของมิด คือ ตัดหรือเฉือน ส่วนค้อนนั้นใช้ทุบมิดเล่มใดทำภารกิจได้ดี เราถือว่ามิดเล่มนั้นเป็นมิดโดยสมบูรณ์ ความคมจึงเป็นปัจจัยวัดความดีหรือความสมบูรณ์ของมิด ดังนั้น สิ่งที่ประเสริฐของมิดคือความคม การที่เราจะทราบว่ อะไรเป็นสิ่งที่ประเสริฐสำหรับมนุษย์ ต้องพิจารณาว่ามนุษย์ในฐานะที่เป็นมนุษย์ไม่ใช่ภารกิจหรือหน้าที่ แต่เป็นลักษณะเฉพาะของมนุษย์อีกแง่หนึ่งที่เป็นสาระของมนุษย์ในฐานะที่เป็น มนุษย์ที่แตกต่างจากสิ่งมีชีวิตแบบอื่นในโลก

^๗ วิทย์ วิศทเวทย์, จริยศาสตร์เบื้องต้น มนุษย์กับปัญหาจริยธรรม, หน้า ๓๔-๓๕

โสคราตีส (Socrates)^{๘๘} เห็นว่า ปัญญาคืออำนาจที่นำมนุษย์เข้าถึงสัจธรรมได้ มนุษย์มิใช่มาตรวัดทุกสิ่งทุกอย่าง สิ่งทีก่อให้เกิดความสุขไม่ต้องเป็นสิ่งที่ถูกต้อง และสิ่งที่ให้ความทุกข์ก็ไม่จำเป็นต้องเป็นสิ่งเลวเสมอไป ร่างกายและความพอใจของร่างกายมิใช่เครื่องวัด ความจริงและความดีกายเป็นสิ่งที่แตกดับ มันจะวัดความเป็นจริงอันเป็นนิรันดร์ไม่ได้ จิตเป็นอมตะพร้อมกับอำนาจแห่งเหตุผลเท่านั้นที่จะวัดความเป็นจริงได้ มนุษย์สมควรสนใจกิจกรรมทางกาย แต่เป็นกิจกรรมทางจิตมากกว่า คือ การใช้ปัญญาไตร่ตรอง เพื่อว่าตายไป และจิตจะได้เข้าถึงโลกแห่งความเป็นจริง

ส่วนหลักจริยธรรมที่โสคราตีสเน้นย้ำมาก คือ "วิชาคือธรรม" (Knowledge is Virtue) ไม่มีใครเป็นคนดีได้โดยปราศจากความรู้ ความรู้ในที่นี้ หมายถึง ความรู้ที่เกี่ยวกับการดำเนินชีวิต ความดีและความชั่ว ดังนั้นชีวิตที่ประเสริฐตามทัศนะของโสคราตีส คือ ชีวิตที่ใช้ปัญญาแสวงหาสัจธรรมและคุณธรรม และเมื่อเหตุผลนำไปสู่สิ่งนั้นก็ต้องดำเนินไปตามหลักการอันนั้น โดยไม่มีเงื่อนไขอันใดทั้งสิ้น และมนุษย์ทำอย่างนี้ได้ก็ต่อเมื่อไม่กังวลในเรื่องของร่างกาย

เพลโต (Plato)^{๘๙} เห็นว่า วิญญาณของมนุษย์มี ๓ ภาค คือ ตัณหา น้ำใจ ปัญญา ภาคตัณหาเป็นภาคที่ต่ำสุดทำให้มนุษย์รู้จักอยาก หิว สืบพันธุ์ และอื่น ๆ ซึ่งพืชและสัตว์ก็สามารถมีได้ ภาคน้ำใจเป็นภาคกลางๆ ทำให้มนุษย์รู้จักชื่อเสียง เกียรติยศ และรู้จักชื่นชมกับความกล้าหาญ เป็นต้น และภาคปัญญาเป็นภาคสูงสุดเป็นสิ่งที่ทำให้มนุษย์แสวงหา และเข้าถึงความจริงได้

อริสโตเติล (Aristotle)^{๙๐} เห็นว่า การกินอาหาร การเติบโต และการสืบพันธุ์เป็นลักษณะที่สิ่งมีชีวิตทั้ง ๓ มีร่วมกันได้ แต่ลักษณะเฉพาะที่ทำให้สิ่งมีชีวิตต่างกับสิ่งไม่มีชีวิต คือ การมีประสาทสัมผัสรับรู้ การเคลื่อนไหว ความรู้สึกต้องการ ความอยาก ฯลฯ ส่วนลักษณะเฉพาะที่เป็นคุณสมบัติที่แยกมนุษย์ออกจากสัตว์ คือ ปัญญา หมายถึง ความสามารถในการใช้เหตุผล เพื่อแสวงหาความจริง

สำหรับกลุ่มปัญญานิยม ความสุขมิได้มีค่าในตัวเอง ค่าของมันเป็นเพียงวิธีนำมนุษย์ให้เข้าถึงกิจกรรมทางปัญญาได้ มันมีความดีที่เอื้ออำนวยให้สิ่งที่ดีกว่าเกิดขึ้นได้เท่านั้นเอง เพลโต และโสคราตีสให้ความสำคัญแก่ความสุขสบายน้อยมาก เพราะถือว่าเป็นสิ่งที่ทำให้มนุษย์ห่างไกลจากการใช้ปัญญา แต่

^{๘๘} Socrates, (469-399), อ้างใน สุริยัญ ชูช่วย “การแสวงหาความสุขและคุณค่าของชีวิต กรณีศึกษาทัศนะกลุ่มคนต่างวัยในกรุงเทพมหานคร”, *วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต*, สาขาวิชาจริยศาสตร์ศึกษา บัณฑิตวิทยาลัยมหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๕).

^{๘๙} Plato (427-347), อ้างใน สุริยัญ ชูช่วย, “การแสวงหาความสุขและคุณค่าของชีวิต กรณีศึกษาทัศนะกลุ่มคนต่างวัยในกรุงเทพมหานคร”, *วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต*, สาขาวิชาจริยศาสตร์ศึกษา, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๕).

^{๙๐} Aristotle (384-322), อ้างใน สุริยัญ ชูช่วย, “การแสวงหาความสุขและคุณค่าของชีวิต กรณีศึกษาทัศนะกลุ่มคนต่างวัยในกรุงเทพมหานคร”, *วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต*, สาขาวิชาจริยศาสตร์ศึกษา, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๕).

อริสโตเติลให้ความสำคัญแก่ความสุขมากกว่า เพราะเห็นว่าถ้าปราศจากความสุขเป็นฐานแล้วกิจกรรมทางปัญญา ก็จะเป็นไปไม่ได้

ดังนั้น ทฤษฎีปัญญานิยมนี้ ถือว่า ความรู้มีค่าในตัวเอง ซึ่งต่างจากสุขนิยมที่เชื่อว่า ความรู้เป็นเพียงวิถีที่นำไปสู่นุชย์ไปสู่ความสุข ความรู้ในทัศนะปัญญานิยม มี ๒ อย่าง คือ (๑) ความรู้ที่เกี่ยวกับความจริงของโลกภายนอก เช่น ความรู้ทางวิทยาศาสตร์ ฯลฯ ที่ช่วยให้มนุษย์มีความสุขสำราญ และช่วยให้มนุษย์เสพความพึงพอใจแก่ร่างกาย (๒) ความรู้เพื่อความรู้ เป็นความรู้ที่บริสุทธิ์ ที่ทำให้คนเป็นมนุษย์ โดยสมบูรณ์ ความรู้ทั้ง ๒ อย่างนี้ อย่างแรกทำให้มนุษย์มีมากกว่าสัตว์ แต่ความรู้อย่างหลังทำให้มนุษย์แยกออกจากสัตว์^{๑๑}

๒) วิมุตินิยม ถือว่า ความสงบของจิตและการหลุดพ้นจากความต้องการเป็นสิ่งที่ดีที่สุดในนิยามแบ่งออกเป็น ๒ แนวคิดย่อย ๆ ได้แก่ ซินนิค และสโตอิก

ซินนิค (Cynicism) เห็นว่า ค่าอันแท้จริงของชีวิตอยู่ที่การดำรงชีวิตอย่างง่าย ๆ มีสิ่งจำเป็นในชีวิตให้น้อยที่สุด ชีวิตง่าย ๆ มีจุดหมายในตัวเอง เป็นสิ่งมีคุณค่าในตัว เช่น สอนว่ามนุษย์ควรอยู่อย่างสุขนัช หิวก็หากิน คำที่ไหนก็นอนที่นั่น ฯลฯ ซินนิคปฏิเสธความสุข เห็นว่าความสุขมิใช่สิ่งที่ดีที่สุดของชีวิต ทัศนะซินนิคเป็นลักษณะที่ปฏิเสธความเจริญรุ่งเรืองของบ้านเมืองหนีจากสิ่ง ที่ตนเองไม่เห็นด้วย และก็ได้มีอุดมการณ์หรือจุดหมายอันใด แต่เปื้อน่าย สิ่งต่าง ๆ เท่านั้นเอง

สโตอิก (Stoicism) เชื่อว่า จักรวาลดำรงอยู่และดำเนินไปอย่างมีกฎเกณฑ์ที่แน่นอนตายตัว ในธรรมชาติทุกสิ่งทุกอย่างเป็นไปตามทางของมันเอง เป็นเหตุและเป็นผลซึ่งกันและกัน หากมนุษย์ใช้เหตุผลก็จะเข้าใจธรรมชาติ และต้องไม่ใช่อารมณ์ ทุกสิ่งทุกอย่างต้องดำเนินไป คุณธรรมเกิดจากปัญญา ถ้ามนุษย์เข้าใจว่าอะไรเป็นเหตุให้มนุษย์ทำอย่างนั้น เท่ากับเข้าใจธรรมชาติ และก็วางเฉยเสีย ส่วนความโกรธและความรักเกิดจากความไม่เข้าใจ ซึ่งความไม่เข้าใจนั้นมีอารมณ์อยู่เหนือเหตุผล ความรักและความเมตตา มิใช่สิ่งเดียวกัน ความรักมีจุดหมายมาที่ตัวเอง แต่ความเมตตา มุ่งไปที่ผู้อื่น อิศรภาพเป็นสิ่งที่มนุษย์ปรารถนา อิศรภาพ คือ ความสงบของจิตใจ ความสงบมิได้เกิดจากความสมอยาก แต่เกิดจากการระงับความอยาก และความอยากจะระงับได้ก็ต่อเมื่อมนุษย์มีเหตุผล

สโตอิก สอนว่า มนุษย์ควรเอาชนะใจตัวเอง และมนุษย์เราก็จะมีความสุขที่แท้จริง หากมนุษย์ยังหลงอยู่กับวัตถุภายนอก ก็จะมีคามผิดหวัง มนุษย์ควรฝึกฝนคุณธรรม ๓ ประการ คือ ความอดทน ความอดกลั้น และความยุติธรรม เพราะสิ่งทั้ง ๓ ประการนี้ จะทำให้มนุษย์มีเมตตาต่อผู้อื่น รักสงบ แต่มิได้แนะนำให้มนุษย์ออกไปอยู่ป่า หรือปลีกหนีสังคม แต่ให้รับภาระช่วยเหลือผู้อื่นและสังคมตามความสามารถของตน^{๑๒}

^{๑๑} วิทย์ วิศทเวทย์, จริยศาสตร์เบื้องต้น มนุษย์กับปัญหาจริยธรรม, หน้า ๕๑-๕๒.

^{๑๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๖-๖๐.

มนุษยนิยม (Humanism) เห็นว่า มนุษย์มีทั้งร่างกายและวิญญาณซึ่งมีความสำคัญเท่า ๆ กัน เพราะถ้าขาดอย่างหนึ่งอย่างใด มนุษย์ก็ไม่อาจมีชีวิตอยู่ได้ ถ้าร่างกายปราศจากวิญญาณก็เหมือนท่อนไม้ท่อนหนึ่ง และจิตวิญญาณก็ไม่สามารถดำรงอยู่ได้ถ้าปราศจากร่างกาย ดังนั้นจึงต้องให้ความสำคัญกับร่างกายและจิตใจอย่างเท่าเทียมกัน ความสุขสบายเป็นอาหารทางกายฉันใด ปัญญาความรู้และความสงบของจิตก็เป็นอาหารทางใจฉันนั้น มนุษยนิยมจึงถือว่าทั้งความสุข ปัญญาความรู้ ความสงบของจิต การชื่นชมความงามต่าง ๆ มิตรภาพ เสรีภาพ ฯลฯ ต่างก็มีค่าในตัวเอง มนุษยนิยมสอนว่า สิ่งที่ต้องสนองความต้องการของมนุษย์ทุกด้าน ทั้งทางกายและจิต คือสิ่งที่มีคุณค่าและควรแสวงหา^{๑๓}

๒.๒ แนวคิดการดำรงชีวิตอย่างมีความสุข

คนที่มีความสุข คือคนที่มีความสมหวัง เป็นคนที่สามารถประกอบกิจการงานประสบความสำเร็จตามความปรารถนา มีร่างกายแข็งแรงปราศจากโรคภัยไข้เจ็บไม่มีอารมณ์ขุ่นมัวหรือวิตกกังวล มีอารมณ์มั่นคง มีความอดทนและมีความสามารถต่อสู้อุปสรรคต่างๆ ได้เป็นคนที่ยอมรับความจริงในชีวิตทำตัวให้เป็นประโยชน์ต่อตนเองและสังคม

กล่าวโดยสรุปคนที่มีความสุขก็คือคนที่มีสุขภาพดีทั้งด้านร่างกายและจิตใจเป็นคนที่สามารถปรับตัวได้อย่างดีในการดำรงชีวิตประจำวัน ความสุขเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นภายในจิตใจ เป็นการมองชีวิต มองตัวเอง และมองผู้อื่น ดังนั้นความสุขจึงเกิดขึ้นได้กับคนทุกชั้นไม่ว่า ผู้ดี มั่งมี หรือยากจน แนวความคิดทางด้านจิตวิทยาเกี่ยวกับการดำรงชีวิตอย่างมีความสุข อาจกล่าวสรุปได้เป็นข้อ ๆ ดังนี้ คือ

๑. พยายามรักษาสุขภาพทางกายให้แข็งแรงอยู่เสมอ เป็นที่ทราบกันแล้วว่า สุขภาพทางกายและสุขภาพทางจิตมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันอย่างใกล้ชิด คนที่มีร่างกายแข็งแรง สุขภาพดี ย่อมมีจิตใจร่าเริง สนุกสนาน ตรงกันข้ามกับคนที่ไม่แข็งแรง ย่อมเจ็บป่วยเสมอ ทำให้มีอารมณ์หงุดหงิด รำคาญใจ ดังนั้นเราจึงควรรักษาร่างกายให้แข็งแรงอยู่เสมอโดยการรับประทานอาหารที่เป็นประโยชน์ มีการพักผ่อนเพียงพอ รักษาความสะอาดของร่างกายและเครื่องใช้ ตลอดจนหมั่นออกกำลังกายอยู่เสมอ

๒. รู้จักตนเองอย่างแท้จริง ควรสำรวจตัวเองว่า เป็นคนอย่างไร มีความสามารถทางใดแค่ไหน มีความสนใจและต้องการสิ่งใด มีอะไรเป็นข้อดีและข้อเสีย พยายามทางแก้ไขข้อบกพร่องและส่งเสริมส่วนที่ดี จะทำให้เราตั้งเป้าหมายของชีวิตได้เหมาะสมกับความเป็นจริง ตลอดจนมีโอกาสพบกับความสำเร็จและความสมหวังได้มาก

๓. จงเป็นผู้มีความหวัง เราควรตั้งความหวังไว้เสมอ แม้เวลาที่ตกต่ำก็อย่าท้อถอยล้าใจคิดหวังเสมอว่าเราจะไม่อยู่ในสภาพเช่นนี้ตลอดไป สักวันหนึ่งเราอาจจะดีขึ้นได้

^{๑๓} สุจิตรา รัตนัน, *ปรัชญาเบื้องต้น*, หน้า ๗๘.

๔. ต้องกล้าเผชิญกับความกลัวและความกังวลใจต่างๆ ในชีวิตของเรานี้มีสิ่งต่าง ๆ มากมายที่ทำให้กลัวเริ่มตั้งแต่วัยเด็ก ดังนั้น เมื่อรู้สึกกลัวอะไรต้องพยายามค้นหาความจริงว่าสิ่งนั้นคืออะไร อย่าปล่อยจิตใจให้หวาดกลัวโดยไม่มีเหตุผล

๕. ไม่ควรเก็บกดอารมณ์ที่ตึงเครียด ควรหาทางระบายอารมณ์ที่ขุ่นมัวหรือไม่สบายใจ โดยหาทางออกในสิ่งที่สังคมยอมรับและเป็นไปในทางที่พึงปรารถนา

๖. จงเป็นผู้มีอารมณ์ขัน การมีอารมณ์ขันช่วยให้มีอารมณ์ผ่อนคลาย ไม่ควรมองการไกลในแง่เอาเป็นเอาตายมากเกินไป

๗. การยอมรับข้อบกพร่องและข้อผิดพลาดของตนเอง การรู้จักตนเองและเข้าใจผู้อื่นอย่างแท้จริง จะช่วยให้เรายอมรับข้อบกพร่อง หรือความผิดพลาดของตนเอง และให้อภัยในความผิดพลาดของผู้อื่นได้

๘. ต้องรู้จักพอใจในสิ่งที่ตนทำอยู่ การรู้จักพอใจในงานหรือสิ่งที่ตนทำอยู่ จะทำให้บุคคลนั้นเกิดอารมณ์สนุก ไม่รู้สึกเบื่อหน่าย ทำให้ชีวิตน่าสนใจ มีความกระตือรือร้นในการทำงาน มีกำลังใจเข้มแข็งในการต่อสู้อุปสรรคต่างๆ มีอารมณ์ร่าเริงแจ่มใส ทำให้ชีวิตมีความสุขและสดชื่นอยู่เสมอ

๙. มีความต้องการพอเหมาะพอควรและมีความยืดหยุ่นได้ ต้องมีเหตุผล รู้จักความพอดีเกี่ยวกับความต้องการ ความปรารถนา ความทะเยอทะยาน ควรมีความคิดใฝ่ฝันที่ใกล้เคียงกับความสามารถและความเป็นจริง จะช่วยให้เราวางแผนต่างๆ ไว้เป็นระยะๆ เพื่อประสบความสำเร็จตามเป้าหมายได้

๑๐. อย่าพะวงเกี่ยวกับตนเองมากเกินไปหรืออย่าคิดถึงแต่ตัวเองตลอดเวลา เช่น คิดว่าตัวเองจะต้องเด่น ต้องดี ต้องสำคัญกว่าผู้อื่น การคิดแต่เรื่องของตัวเองจะทำให้เราไม่มีความสุขเลย เพราะไม่ว่าเราจะคิดอะไร ทำอะไรหรือไปที่ไหน จะต้องตกอยู่ในภาวะของการแข่งขันตลอดเวลา

๑๑. การยอมรับสภาพของตัวเองโดยไม่เปรียบเทียบกับคนอื่น เพราะการเปรียบเทียบจะทำให้เราเกิดความน้อยเนื้อต่ำใจว่า ทำไมเราจึงไม่โชคดีอย่างคนอื่นแต่เราอาจไม่ทราบว่ามีคนอื่นเขาก็มีความทุกข์เหมือนกัน

๑๒. การยึดคิดว่า จะเป็นผู้ให้มากกว่าผู้รับ การทำสิ่งใดให้ใครโดยหวังผลตอบแทน ย่อมจะทำให้ผิดหวังได้มากเพราะแม้แต่กังวลอยู่ว่าเราจะได้รับอะไรเป็นการตอบแทนหรือไม่ มากน้อยเพียงใด เมื่อไม่ได้รับตามที่ตนคาดหวังก็จะผิดหวังทำให้ไม่มีความสุข คิดว่าตนได้รับความ อยุติธรรมอยู่เสมอ

๑๓. การหาเพื่อนสนิทสักคนหนึ่ง หรือใครก็ได้ที่สามารถระบายความทุกข์และปรึกษาหารือได้ เพราะการมีเพื่อนจะทำให้เรารู้สึกว่าไม่ได้ถูกทอดทิ้งให้อยู่คนเดียวในโลก

๑๔. จงปล่อยให้เหตุการณ์บางอย่างผ่านไปไปตามแนวทางของมัน อย่าไปฝืนหรือเอาจริงเอาจังเกินไป เมื่อทำอะไรไม่สำเร็จก็เกิดอารมณ์ตึงเครียด จงหยุดพักเสียระยะหนึ่ง แล้วค่อยหันกลับมาทำใหม่หรือเปลี่ยนแนวทางการกระทำเสียใหม่

๑๕. จงตระหนักว่า เวลาเป็นยารักษาความเจ็บปวดเมื่อพลาดหวังหรือผิดหวัง จงอดทนและมีความหวังต่อไป ไม่ควรใช้วิธีถอยหนีหรือหลีกเลี่ยงปัญหาโดยการทำลายตัวเองต้องนึกไว้เสมอว่า ถ้าเราปล่อยให้เวลาผ่านไปนานเท่าไรก็ตามความเจ็บปวดต่างๆ จะค่อยๆ ลดน้อยลงและหายไปในที่สุด

๑๖. อย่าปล่อยให้เวลาว่างไปวันหนึ่งๆโดยไม่ทำอะไร การปล่อยให้เวลาว่างจะทำให้คิดฟุ้งซ่านต้องพยายามหางานอดิเรกที่ตนสนใจทำเช่น ปลูกต้นไม้ เล่นกีฬา อ่านหนังสือ ฯลฯ โดยเฉพาะงานอดิเรกที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติ จะช่วยบำรุงจิตใจให้ชีวิตมีความสุขสดชื่นและมีความสุข

ที่กล่าวมาทั้งหมดเป็นเพียงข้อเสนอแนะ หรือแนวทางในการปฏิบัติตนอย่างกว้างๆ การที่จะดำรงชีวิตอยู่ให้มีความสุขเพียงใดขึ้นอยู่กับบุคคลว่าจะนำหลักการหรือแนวทางไปดัดแปลงปรับปรุงให้เหมาะสมกับตนแค่ไหน เพียงใด และจริงจังหรือไม่เป็นสิ่งสำคัญ^{๑๔}

๒.๓ แนวคิดการใช้ชีวิตให้มีคุณค่า

๑. เกิด แก่ เจ็บ ตาย คือ ธรรมชาติ เป็นสัจจธรรมของชีวิต ที่ทุกคนทุกชีวิต ต้องเป็นไปตามกฎนี้ คือ ชีวิตมีการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา ไม่หยุด และจบลงด้วยความตาย มนุษย์ที่ช่วงของชีวิต เกิด ทารก วัยเด็ก วัยหนุ่ม วัยเติบโต วัยแก่ชรา และ หมดชีวิตด้วยการจากไปมนุษย์บางคนโชคดี ก็เดินไปตามกฎเกณฑ์ตามปกติ แต่บางคน ก็ลัดชั้น ก้าวไปถึงจุดจบก่อนธรรมชาติของเข็น ปู่ตาย พ่อตาย ลูกตาย หลานตาย บอกถึง ความที่ควรจะเป็นไปหากมิใช่ ก็จะทำให้เกิดความเศร้าโศกเสียใจมากกว่าปกติ เช่น ลูกตาย ก่อนพ่อแม่

๒. คนเราเกิดมานี้ เมื่อเกิดมาแล้วก็มีการสิ้นสุด ชีวิตนี้มีช่วงเวลาจำกัดไม่ยืนยาว มีการเกิด และมีการตายอยู่หัวท้าย จึงควรคิดว่าในระหว่างนั้นจะใช้ชีวิตกันอย่างไร เกิดมาแล้ว ควรใช้ชีวิตอย่างไร ความจริงชีวิตก็เริ่มด้วยการเกิด การเกิดเป็นการเริ่มต้นของชีวิต ผู้ที่เห็นความสำคัญของชีวิตก็ยอมเห็นว่าการเกิดเป็นเรื่องสำคัญ เพราะถ้าไม่มีการเกิด ชีวิตก็เริ่มต้นและเจริญต่อมาไม่ได้ วันเกิดนั้นในแง่หนึ่งจึงถือว่าเป็นวันของชีวิตและเป็นวันที่เตือนใจเราว่า การเกิด คือ การที่เราได้ชีวิตมา เมื่อเราได้ชีวิตมาแล้ว เราจะใช้ชีวิตกันอย่างไรดี

๓. เรามองว่ามนุษย์มีศักยภาพในการที่จะทำความดีหรือความชั่ว ชีวิตของคนเรานี้เป็นเรื่องของการพัฒนาตนเอง การใช้ชีวิตหรือการดำเนินชีวิตก็คือการฝึกฝนพัฒนาตนเอง หรือพัฒนาชีวิตนี้ให้มีความดีงามถึงความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น คนเรานี้เมื่อเกิดมาเริ่มต้นก็มีวิชา มีความไม่รู้และยังไม่มีความสามารถอะไรต่างๆ แต่เราสามารถพัฒนาชีวิตของเราได้ ฝึกฝนตนเองได้ พระพุทธศาสนาถือว่ามนุษย์เป็นสัตว์ที่ฝึกได้และเป็นสัตว์ที่ฝึกได้เป็นพิเศษยิ่งกว่าสัตว์ชนิดใดๆ มนุษย์ ต่างจากสัตว์ ซึ่งถ้าฝึกแล้วจะทำอะไรได้มากมายแสนวิเศษอัศจรรย์ความวิเศษของมนุษย์อยู่ที่การฝึก คือ ถือว่ามนุษย์เกิดมายัง

^{๑๔} มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต, จิตวิทยาในชีวิตประจำวัน, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต, ๒๕๕๑).

ไม่สมบูรณ์ ความสามารถก็ยังไม่สมบูรณ์ สติปัญญาก็ยังไม่สมบูรณ์ คุณธรรมก็ยังไม่สมบูรณ์ เราจึงพยายามพัฒนาให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น มนุษย์นี้ถ้าไม่ฝึกแล้ว อาจจะทำทรมานหรือด้อยกว่าสัตว์ทั้งหลายที่อาศัยสัญชาตญาณได้มากกว่ามนุษย์ จะเห็นได้จากการที่สัตว์หลายอย่างพอเกิดมาก็เดินได้ ว่ายน้ำได้ หากินได้ แต่มนุษย์นี้ในขณะที่เกิดมานั้นทำอะไรไม่ได้เลย ทั้งไว้ก็ตาย สู้สัตว์อื่นไม่ได้ แม้แต่การดำเนินชีวิตก็ต้องสอนทุกอย่างไม่เหมือนสัตว์อื่นๆ ที่มีสัญชาตญาณช่วย ถ้ามนุษย์ไม่มีการฝึกก็แพ้สัตว์ทั้งหลาย แต่ถ้าฝึกดีแล้วก็ไม่แพ้สัตว์ชนิดใดสู้ได้เลย

๔. ชีวิตที่มีคุณค่าและมีความหมาย ซึ่งมีข้อควรพิจารณาดังนี้

๔.๑ ชีวิตที่มีคุณค่า เป็นชีวิตที่ได้รับการเปลี่ยนแปลงใหม่อย่างมีคุณภาพ (เกิดใหม่) ต้นข้าว จะงอกขึ้นมาได้จากเมล็ดพันธุ์ที่ออกราก หยั่งลงไปบนดิน จึงเกิดเป็นต้นข้าว

๔.๒ ชีวิตที่มีคุณค่า เป็นชีวิตที่มีการเติบโตชีวิตของเราเกิดในกายของเรา กายนั้นเติบโตแล้วก็ตาย เมื่อถึงจุดสุดยอด ชีวิตของเราจะเริ่มเสื่อมลง อ่อนแอลง และกลับสู่ดินในที่สุด แต่ชีวิตฝ่ายจิตวิญญูณ เมื่อเติบโตแล้ว จะมีชีวิตตลอดเวลา เหตุฉะนั้นเราจึงไม่ย่อท้อ

๔.๓ ชีวิตที่มีคุณค่า เป็นชีวิตที่เป็นประโยชน์ต่อผู้อื่นเมล็ดพืชลงดินแพร่พันธุ์เติบโตเป็นต้นไม้ใหญ่ให้ดอกให้ผล นกสัตว์ คนมากิน แล้วก็กลับมาสู่พืชอีก

๕. การทำประโยชน์แก่โลกนั้นใครๆก็ทำได้ ไม่ยาก ด้วยการทำหน้าที่ของตนให้ถูกต้องด้วยความขยันซื่อสัตย์ไม่และทำให้ผู้อื่นเดือดร้อน ซึ่งเพียงเท่านี้ก็นับว่าเป็นความดีขั้นพื้นฐานของคนเรา เพราะทำให้เราและผู้อื่นมีความสุข โลกจะมีแต่ความสุข ส่วนคนที่ไม่ทำหน้าที่ของตนเองให้ถูกต้องแล้วยังจะทำให้ผู้อื่นเดือดร้อนอีกด้วย ก็จัดว่าเป็นเสนียดของสังคมจึงจัดว่าเป็นความชั่วขั้นพื้นฐานของคนเรา

๖. คติทางพระพุทธศาสนาการใช้ชีวิตทำความดีให้มากเป็นคติที่ชาวพุทธทั่วไปถือเป็นหลัก การพัฒนาศักยภาพให้เต็มที่เป็นคติธรรมแนวพระโพธิสัตว์ทำชีวิตให้เต็มเปี่ยมสมบูรณ์ในแต่ละขณะทุกขณะไปเลย ก็เป็นคติ ของพระพุทธเจ้า (พระอรหันต์)

๗. หลักการพื้นฐานของการมีวิธีคิดและการใช้ชีวิตที่ดี ให้มีคุณค่า แล้วหรือยังความสุขและความทุกข์ อะไรจะเกิดหรือไม่เกิด ไม่มีใครกำหนดได้นอกจากคุณเอง

๗.๑ ความสุขเกิดจากรู้จักการมองคนอื่นในแง่ดี มองโลกในแง่ที่สวยงาม เป็นการฝึกตนแบบง่ายๆ หลัก คือการที่เรามองคนอื่นด้วยสายตาแห่งความสุข ปราศจากการโกรธ เกลียด หรือวาดระแวงรวมถึงการฝึกให้ตนเองนั้นมองโลกอย่างง่ายๆ ไม่มองโลกในแง่ที่ร้ายเกินไป

๗.๒ ทำปัจจุบันให้ดีที่สุด มีความสุข อย่าไปกังวลถึงอดีตหรืออนาคตที่ยังมาไม่ถึง เพราะเราไม่สามารถแก้ไขอะไรได้ ทำทุกอย่างให้ดีที่สุด แล้วอนาคตที่ดีก็จะมาหาเราเองครับ

๗.๓ มีความหวัง ซึ่งเป็นสิ่งที่หล่อเลี้ยงจิตใจของมนุษย์ ทำให้เกิดความมุ่งมั่น ความเพียรพยายาม คนเราจึงจำเป็นต้องมีความหวังอยู่เสมอ แม้ว่าจะมีชีวิตอยู่กับความยากลำบากเพียงใด จงคิดและทำทุกอย่างในวันนี้อย่างเต็มที่ และมีความหวังอยู่เสมอ ทำให้ชีวิตนั้นมีมีความสุขได้

๗.๔ มองตนเองว่ามีค่า เพราะความจริงแล้วเรานั้นมีค่ากับคนที่รักเราเสมอ ไม่ว่าจะ เป็น พ่อแม่ ญาติพี่น้อง หรือเพื่อนสนิท ดังนั้นเมื่อเกิดความรู้สึกไม่ดี เสียใจ ไม่ว่าจะเรื่องอะไรก็ตาม อย่าไป ยึดติดกับมัน ปล่อยให้ผ่านไป และคิดอยู่เสมอว่าชีวิตเรามีค่ามากกว่าที่จะต้องไปจมปลักอยู่กับมัน

๗.๕ รู้จักการให้ การให้ ไม่จำเป็นต้องเป็นสิ่งของ หรือของมีค่า แต่หมายถึงของที่ ประเมินค่าไม่ได้เช่นน้ำใจ การเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่เป็นวิธีการเสริมสร้างความสุขทางใจอย่างหนึ่ง และให้ เราคิดเสมอว่า การให้มันมักจะนำสิ่งดีๆ มาสู่ทั้งผู้ให้และผู้รับ

๘. เราควรจะมีทัศนคติอย่างไรต่อชุมชนและคนรอบข้างเราละเราอยู่คนเดียวไม่ได้ แม้ว่าจะ เก่ง จะรวยเพียงใดก็ตาม เราต้องอาศัยคนที่เข้าใจและรู้จัก โดยต้องคำนึงถึงเรื่องต่อไปนี่

๘.๑ คิดถึงครอบครัวและเพื่อนมิตรฯ ในเรื่องที่ดี มองในเชิงบวก และหมั่นติดต่อไปหา อย่างสม่ำเสมอ

๘.๒ จงหาอะไรดี ๆ ให้คนอื่นทุกวันหรือทุกครั้งที่มีโอกาส ถ้าไม่มีก็อยู่เฉยๆ อย่าไปเพิ่มความทุกข์ให้เขาละ

๘.๓ จงให้อภัยทุกคนสำหรับทุกอย่าง เพราะการโกรธเกลียดกัน มีแต่โทษไม่มีข้อดี แม้แต่น้อย

๘.๔ จงหาเวลาอยู่กับคนอายุเกิน ๗๐ และต่ำกว่า ๖ ขวบ จะทำให้เราสดชื่น เพราะเขา จริงใจ ไม่เสแสร้ง

๘.๕ พยายามพูดคุยกับคนในชุมชน ทำให้อย่างน้อย ๓ คนยิ้มได้ทุกวัน

๘.๖ อย่าได้ห่างเหินกับครอบครัวและเพื่อนใกล้ชิดซึ่งจะดูแลเรา งานของคุณไม่ดูแล คุณตอนคุณป่วยหรือ

๘.๗ การช่วยเหลือสนับสนุนในสิ่งที่ถูกต้อง ทำได้ทั้งใจและวัตถุ สำคัญที่สุดคือ “ความคิดที่ถูกต้อง”

๙. การใช้ชีวิตให้มีคุณค่าในแต่ละวัน มีข้อพึงปฏิบัติดังนี้

๙.๑ คนเราจะมีชีวิตยืนยาวหรือสั้น ก็ต้องผ่าน ชีวิตแต่ละวัน วันจันทร์ถึงวันอาทิตย์ บางคน เวลาที่ยาวไป ขาดกำลังใจที่จะทำ เพราะ ยังไม่รู้ผลจะเป็นอย่างไร แต่การทำใน หนึ่งปี หนึ่งเดือน หนึ่งสัปดาห์ ที่สั้นลงมา พอเห็นผลได้ ทำให้มีกำลังใจในการขับรถไปแม่ฮ่องสอน ไปสงขลาปัตตานี ไป หนองคาย นครพนม การจะไปถึงได้ อย่างปลอดภัย ก็อยู่ที่การขับรถเฉพาะหน้าให้ดี ไม่ประมาท ไม่ดื่ม สุรา ฯลฯ เหนื่อยนัก พักทิว กินน้ำเย็น กาแฟ อาหารว่าง อาหารกลางวัน เข้าห้องน้ำ แวะกลางทางทุกๆ กิโลเมตร สิบ ร้อย กิโลเมตร ในที่สุด เราก็จะถึงเป้าหมายปลายทางได้ด้วยสวัสดิภาพ

๙.๒ เริ่มต้นของทุกสิ่งทุกอย่าง อยู่ที่การมีความคิดที่ถูกต้อง แล้วหาวิธีที่ถูกต้อง สอดคล้องวันแต่ละวัน มีคุณค่า และ ๓๖๕ วัน ก็เป็นหนึ่งปี ๑๐,๐๐๐ วัน = ๓๐ ปี ๓๐,๐๐๐ วัน = ๙๐ ปี (ประมาณ) ชีวิตของคนเรา มีคุณค่า เราต้องทำให้ชีวิตมีคุณค่าทุกวัน ชีวิตมีคุณค่าและความหมายไป

ตลอดชีวิตคุณค่าของการใช้เวลาเพื่อชีวิต ด้วยการคิดดีทำดี เพื่อตนเองและผู้อื่น ครอบครัว ชุมชนและบ้านเมืองเป็นความสุข เป็นความสุขที่เกิดจากการทำดี ไม่ทำไม่ดี (เลว) ฉะนั้นทุกเวลาของชีวิต ที่เราคิดดีทำดี จึงเป็นความสุขอยู่ในการกระทำ อยู่ในตัวอยู่แล้ว มากพอแล้วทำผิดพลาดพลาด ก็สามารภแก้ไขได้ และยิ่งจะทำให้เราแกร่งขึ้น เพราะความล้มเหลวเป็นแม่ของความสำเร็จ ทำผิดพลาดโดยเจตนา ก็เช่นกัน หากเราแก้ไขปรับปรุงความคิดให้ถูก ก็จะแก้ความผิดพลาดได้คนเรา ไม่มีใครดีหมด หรือเลวหมด แต่เราต้องหาให้เจอ เหตุแห่งความดีและความเลว แล้วแก้ไขหากดี ก็ทำให้ดียิ่งขึ้น เพราะปัญหาบ้านเมืองมันมาก ต้องการ “การดียิ่งขึ้น” เข้ามาแก้ไข

๙.๓ ทุกวันนี้ หลังจากสรุปบทเรียนและแก้ไขตัวเองมาตลอด ก็ได้แนวในการทำงานในแต่ละวันการทำงานในตอนเช้า มีเวลาที่ทำงานมากหน่อย เราก็จะทำงานได้ดีได้มาก เพราะอากาศเย็นสดชื่นและการนอนแต่หัวค่ำ ไม่ดึกนัก เป็นช่วงที่เหมาะสมสำหรับร่างกายจะพักและซ่อมแซมพัฒนาได้ดีกว่าช่วงอื่นๆ ฉะนั้น การนอนประมาณ ๒ - ๓ ทุ่ม และตื่น ตี ๒- ๓ (วันละ ๖ ชั่วโมง) จึงสอดคล้องกับร่างกายการทำงานแต่ละช่วง ไม่ควรเกิน ๓-๔ ชั่วโมง ฉะนั้นผมจึงพักผ่อนหรือเปลี่ยนบรรยากาศเสมอการออกกำลังกาย เป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการมีสุขภาพที่ดี ผมได้เดินแกว่งแขน ประมาณ ๑ ชั่วโมง ในตอนเช้า การดื่มน้ำอุ่นไม่กินน้ำแข็ง กินอาหารผักผลไม้มันเมยประจำ รวมทั้งการอาบน้ำอุ่น ทำให้สุขภาพที่ดีการใช้ความคิด ประมวลรวบรวมข่าว และการแลกเปลี่ยนกับผู้รู้เป็นประจำ และทำ ทำให้มีการพัฒนาตลอด การเข้าร่วมการเคลื่อนไหวเพื่อบ้านเมือง ขจัดคนเลวและปกป้องส่งเสริมคนดี ได้ทำอย่างสม่ำเสมอ การคิดดีทำดีต่อตัวเองคนอื่นและบ้านเมืองอยู่เสมอ ทำให้ชีวิตมีคุณค่า มีความสุข ตายวันนี้ก็ไม่เสียดาย^{๑๕}

๒.๔ แนวคิดทางจริยศาสตร์กับการสร้างพระพุทธรูป

ในทางปรัชญา จริยศาสตร์ (Ethics) หมายถึง ปรัชญาบริสุทธิ์สาขาหนึ่งที่ว่าด้วยความประพฤติของมนุษย์ เป็นศาสตร์ที่มีหน้าที่ค้นหาคำตอบเกี่ยวกับความประพฤติของมนุษย์โดยเฉพาะเพื่อต้องการทราบว่าการกระทำลักษณะใดที่จัดว่ามีคุณค่า เป็นการกระทำดี ถูกต้อง รวมทั้งหาคำตอบเกี่ยวกับอุดมคติหรือเป้าหมายสูงสุดของชีวิตว่าคืออะไร เป็นอย่างไร และพยายามค้นหากฎเกณฑ์ในการตัดสินการกระทำของมนุษย์นั้น

การสร้างพระพุทธรูปเป็นการแสดงออกถึงความระลึกถึงพระพุทธเจ้า แต่ด้วยพระพุทธเจ้าไม่ได้ดำรงพระชนม์อยู่แล้ว การจะเข้าเฝ้า กราบไหว้ บูชาพระองค์จริงของพระพุทธเจ้าจึงไม่อาจกระทำได้ ด้วยเหตุนี้จึงมีการสร้างพระพุทธรูปขึ้น เพื่อเป็นที่สักการบูชาแทนพระพุทธเจ้า ซึ่งตามหลักการทาง

^{๑๕} ชัยวัฒน์ สุรวิชัย, “การใช้ชีวิตให้มีคุณค่าในแต่ละวัน”, สยามรัฐออนไลน์, ฉบับวันที่ ๒๗ มกราคม ๒๕๖๐ [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <https://siamrath.co.th> [๒๔ กรกฎาคม ๒๕๖๑].

พระพุทธศาสนา การเคารพบูชาพระพุทธเจ้าถือเป็นหลักธรรมสำคัญประการหนึ่งใน คารวธรรม ๖ ประการ ได้แก่ สัตถุคารวตา การแสดงความเคารพต่อพระศาสดา คือ พระพุทธเจ้า

ผลสำคัญของการสร้างพระพุทธรูป คือ ทำให้ชาวพุทธมีสัญลักษณ์เตือนใจให้ได้เจริญพุทธา นุสสติ คือ การตรึกระลึกถึงองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าและพระคุณธรรมต่างๆของพระองค์ เช่น ทรงเป็นผู้ตรัสรู้แล้วละกิเลสได้ เรียกว่า “อรหัน” แปลว่า “ผู้ไกลจากกิเลสทั้งหมด” หรือ “พุทธโธ” หรือ แปลทับศัพท์ว่า “พระพุทธเจ้า” ทรงมีความเพียบพร้อมไปด้วยวิชาและจรณะ ทรงมีพระมหา กรุณาธิคุณอันล้ำเลิศ และทรงมีพระเมตตาและเกื้อกูลประโยชน์สุขต่อมนุษยชาติและสัตว์โลกทั้งปวง กล่าวคือ ทรงเป็นผู้เปี่ยมล้นด้วยพระพุทธานุภาพโดยยอที่สุด ๓ ประการ ได้แก่ ๑) พระบริสุทธิคุณ ที่ทรง พ้นแล้วจากห้วงทุกข์ทั้งปวงเป็นแม่แบบที่สมบูรณ์แบบอย่างแท้จริงของมวลมนุษยชาติ ๒) พระปัญญาธิ คุณ ที่ทรงตรัสรู้ความจริงอันประเสริฐ แล้วนำมาเปิดเผยแก่ชาวโลกให้รู้ตาม ๓) พระมหากรุณาธิคุณ ที่ ทรงเมตตาช่วยสัตว์โลกให้พ้นทุกข์

การได้ระลึกถึงพุทธานุภาพเหล่านี้ นำมาซึ่งความปิติหรือความอิ่มใจ เพราะความซาบซึ้งใน พระคุณของพระองค์ ซึ่งนอกจากเป็นเครื่องระลึกถึงเมื่อได้สักการบูชาแล้ว ยังสามารถนำมาเป็น แบบอย่างในการปฏิบัติตนได้ด้วย การสร้างพระพุทธรูปจึงก่อให้เกิดคุณค่าทางการปฏิบัติซึ่งหมายถึงการ ส่งเสริมจริยธรรมของผู้คนในสังคมไปโดยปริยาย พระพุทธรูปจึงไม่เพียงแต่เพียงศิลปกรรมประเพณี อัน เป็นผลงานสร้างสรรค์ทางด้านปฏิมากรรมที่ทรงคุณค่าของพระพุทธศาสนาเท่านั้น แต่พระพุทธรูปยังเป็น สัญลักษณ์แห่งพุทธปรัชญา เป็นเครื่องหมายของความเคารพ บูชา สักการะและเป็นเครื่องเตือนให้ ประกอบความดีอีกด้วย

ในทางพุทธจริยศาสตร์ มีคำสอนของพระพุทธเจ้าที่เป็นหลักการแห่งความดีอยู่มากมาย พระพุทธรูปแม้เป็นเพียงวัตถุ แต่คุณค่ามิได้มีอยู่เพียงความเป็นวัตถุ หากแต่ยังสามารถเป็นสิ่งสื่อถึง หลักการแห่งความดีนั้น ๆ ได้ด้วย แต่ทั้งนี้บุคคลที่กราบไหว้บูชาจะได้รับประโยชน์ในแง่นี้ก็ต่อเมื่อบุคคล นั้นมีพื้นฐานความรู้เกี่ยวกับพระพุทธเจ้าและหลักธรรมคำสอนของพระองค์เป็นสำคัญ พระพุทธรูปมิ สามารถสอนธรรมหรือชี้แนะให้ปฏิบัติตนในทางที่ดีได้ แต่พระพุทธรูปสามารถเตือนใจให้ระลึกถึงหลักการ ความดีที่ได้ศึกษาหรือได้สดับรับฟังมาได้ การมีพระพุทธรูปไว้สักการบูชาจึงเป็นเครื่องมือทางจริยศาสตร์ อย่างหนึ่ง เพราะเป็นแรงจูงใจให้บุคคลมีจริยธรรม โดยหัวใจสำคัญของจริยธรรมในทางพระพุทธศาสนา คือ การละเว้นความชั่ว การทำความดีและการทำจิตใจให้บริสุทธิ์ ตามหลักโอวาทปาฏิโมกข์นั่นเอง ยกตัวอย่างเช่น เมื่อมีการกระทบกระทั่งกันด้วยวาจาหรือพาดพิงกันในลักษณะโกรธเคืองต่อหน้า พระพุทธรูปในพระอุโบสถ หากคู่กรณีมีจิตสำนึกที่ดีงามอยู่บ้าง ประกอบกับระลึกถึงพระธรรมที่ พระพุทธเจ้าทรงสอนให้ละเว้นความชั่ว ก็จะมีสติว่า ต่อหน้าพระพุทธรูปไม่ควรแสดงกริยาที่ไม่ดี ไม่ควร เบียดเบียน ควรละเว้นวาจาหยาบคายเสีย แม้ความโกรธเคืองไม่พอใจจะมีอยู่ในภายใน แต่ภายนอกคือ พฤติกรรมที่ไม่ดีก็ไม่ควรแสดงออก นี่เป็นลักษณะของความละอายต่อบาปซึ่งมีพระพุทธรูปเป็นแรงจูงใจ

ในกรณีอื่น ๆ ก็เป็นลักษณะเดียวกันคือ เมื่อมีพระพุทธรูปอยู่ในบ้านหรือเห็นพระพุทธรูปในสถานที่ต่าง ๆ หากบุคคลมีความศรัทธาอย่างจริงใจอยู่เป็นพื้นฐาน ย่อมเป็นเครื่องเตือนและเป็นแรงจูงใจให้ประพฤติธรรมได้เสมอ^{๑๖}

๒.๕ พุทธจริยศาสตร์

๒.๕.๑ แนวคิดและความหมายของพุทธจริยศาสตร์

๑) แนวคิดทางพุทธจริยศาสตร์

พุทธจริยศาสตร์เป็นแนวคิดที่พื้นฐานมาจากพุทธปรัชญาและพระพุทธรูปที่คนทุกคนสามารถนำไปใช้ในการประพฤติปฏิบัติในการดำเนินชีวิต เพื่อให้ชีวิตดำรงอยู่ในสังคมอย่างมีความสุข เป็นจริยศาสตร์หรือจริยธรรมที่พระพุทธรูปเจ้าทรงปฏิบัติและทรงสอนให้พุทธศาสนิกชนดำรงชีวิตอยู่ด้วยปัญญา ไม่ให้ดำรงชีวิตอยู่ด้วยความประมาท จึงสอนให้ชาวพุทธตื่นอยู่เสมอและให้เป็นอยู่ด้วยความเบิกบานกายเบิกบานใจ ไม่ว่าจะเป็นอย่างอยู่ในสถานอย่างไรก็ตามพุทธจริยศาสตร์จึงเป็นหลักธรรมหรือจริยธรรมในทางพระพุทธรูปที่ช่วยในการสร้างความสุขและความเจริญให้กับสังคมส่วนร่วมและตนเองได้ ดังจะได้อธิบายเนื้อหาต่อไปนี้

หลักพื้นฐานในทางพุทธจริยศาสตร์นั้นมีไว้เพื่อความสงบเรียบร้อยของสังคม เพื่อควบคุมความประพฤติเบื้องต้น ๒ ทางคือ กาย และวาจา โดยในแต่ละทางบ่งบอกถึงพฤติกรรมที่มีอยู่ ๒ ทางคือ ดี และชั่ว ซึ่งมาจากมูลเหตุที่เป็นตัวการให้เกิดความประพฤตินั้นคือ กุศลมูล และอกุศลมูล ดังนั้นพื้นฐานทางจริยธรรมที่จะกล่าวถึงก็คือ เบญจศีล เบญจธรรม จริยธรรม ๑๐ ประการ และทศ ๖ อื่นใดเลยมาทำความเข้าใจเรื่องวิธีการก่อนการรักษาศีลเสียก่อน

สิ่งที่เหมือนกันหรือสิ่งที่มีจุดกำเนิดที่เหมือนกันของสรรพสิ่งที่มีอยู่ ที่เป็นอยู่ และสิ่งที่ดำเนินไปอยู่หรือเปลี่ยนแปลงไปอยู่ของธรรมชาติ หรือสสารอย่างมีระบบและเป็นจริงอย่างแน่นอนตายตัว ไม่ว่าจะอยู่ในสถานะใดก็ตามหลักการของพุทธจริยศาสตร์ คือ ให้ละความชั่ว ให้ทำความดี และให้ทำกายใจของตนเอง ให้บริสุทธิ์ผ่องใส ปราศจากกิเลสเครื่องเศร้าหมองใจ การที่คนละความชั่ว ทำความดี ทำกายใจของตนให้บริสุทธิ์ เป็นการกระทำเพราะรักตัวเอง เพราะฉะนั้น กฎของพุทธจริยศาสตร์จึงเป็นกฎ การรักตัวเอง โดยมีปรัชญาของพุทธจริยศาสตร์ที่มีพื้นฐานอยู่บนปรัชญาแบบวัตถุนิยมที่เป็นจริยศาสตร์แบบสุขนิยม ทรรศนะพุทธจริยศาสตร์ในพุทธปรัชญาเถรวาทนั้น มีลักษณะสำคัญ ๓ ประการ

^{๑๖} ญาณภัทร ยอดแก้ว, “แนวคิดเชิงปรัชญากับการสร้างพระพุทธรูป ; ทศนคติที่มีต่อการบูชาพระพุทธรูปในสังคมไทย” รายงานการวิจัย, (โปรแกรมวิชาสังคมศึกษา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐม, ๒๕๕๒).

คือ (๑) การไม่ทำความชั่ว (๒) กระทำแต่ความดี (๓) ทำจิตใจให้บริสุทธิ์^{๑๗} จากการกระทำทั้งหลายทั้งปวง ซึ่งเป็นขั้นแรกในการทำให้เจริญ ซึ่งมี ๓ ประการคือ

(๑) **สัมปตตวิริติ** เว้นสิ่งประจวบเฉพาะหน้า, เว้นเมื่อประสบซึ่งหน้า หรือเว้นได้ทั้งที่ประจวบโอกาส คือ ไม่ได้ตั้งเจตนาไว้ก่อน ไม่ได้สมทานสิกขาบทไว้เลยแต่เมื่อประสบเหตุที่จะทำชั่ว นึกคิดพิจารณาขึ้นได้ในขณะนั้นว่า ตนมีชาติตระกูล ภัยหรือคุณวุฒิต่างนี้ ไม่สมควรกระทำการเช่นนั้น แล้วงดเว้นเสียได้ไม่ทำผิดศีล

(๒) **สมทานวิริติ** เว้นด้วยการสมทาน คือ ตนได้ตั้งเจตนาไว้ก่อน โดยได้รับศีล คือ สมทานสิกขาบทไว้แล้ว ก็งดเว้นตามที่ได้สมทานนั้น

(๓) **สมุจเฉทวิริติ หรือ เสตุฆาตวิริติ** เว้นด้วยตัดขาด หรือด้วยชักสะพานตัดตอนเสียทีเดียว, เว้นได้เด็ดขาด คือ การงดเว้นความชั่ว ของพระอริยะทั้งหลาย อันประกอบด้วยอริยมรรคซึ่งขจัดกิเลสที่เป็นมูลเหตุแห่งความชั่วนั้น ๆ เสร็จสิ้นแล้ว ไม่เกิดมีแม้แต่ความคิดที่จะประกอบกรรมชั่วนั้นเลย วิริติ ๒ อย่างแรก ยังไม่อาจวางใจได้แน่นอน วิริติข้อที่ ๓ จึงจะแน่นอนสิ้นเชิง^{๑๘}

๒) ความหมายของพุทธจริยศาสตร์

พุทธจริยศาสตร์ หมายถึง หลักเกณฑ์ทางจริยธรรม ที่ผู้รู้มีพระพุทธเจ้าเป็นต้นได้ทรงวางไว้ เพื่อเป็นมาตรฐานความประพฤติของมนุษย์เริ่มตั้งแต่พื้นเบื้องต้น ท่ามกลาง และระดับสูง เพื่อให้มนุษย์ได้ดำเนินชีวิตอันดีงามตามอุดมคติเท่าที่มนุษย์จะเข้าถึงได้เพื่อความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ มีสติปัญญา มีความสุขสมบูรณ์ที่สุด เพราะจริยศาสตร์เป็นศาสตร์ที่ว่าด้วยอุดมคติของชีวิตหรือความดีอันสูงสุด (Supreme good) เพื่อให้ถึงความดีงามอันสูงสุดนั้นจะต้องมีปฏิบัติ (Path: Way : Method) สำหรับดำเนินคือเป็นการสร้างเหตุเพื่อการบรรลุผล ถ้าต้องการผลอันสูงสุดก็ต้องสร้างเหตุให้สมควรแก่เหตุ พระพุทธศาสนาเป็นกัมมวาทะ กิริยวาทะ และวิริยวาทะ กล่าวถึงการกระทำและความเพียรว่าเป็นเบื้องต้นของความสำเร็จผลทั้งปวงไม่ประสงค์ให้ใครได้ดีหรือประสบความสำเร็จลอยๆหรือด้วยการอ่อนวอน แต่ให้สำเร็จด้วยการกระทำของตัวเอง เป็นศาสนาที่ต้องทำเอง (A Self do it Religion) เพราะอุดมคติคือสิ่งที่ดีที่สุดในชีวิตควรจะได้ ชีวิตธรรมดากับชีวิตในอุดมคตินั้นต่างกัน คนเราเกิดมาไม่ใช่เพื่อทำงานอย่างเดียวแต่ควรจะได้เกิดมาและมีชีวิตอยู่เพื่อจะได้สิ่งที่ดีที่สุดในชีวิตควรจะได้ไม่ใช่เพื่อจะรวยไม่ใช่เพื่อเกียรติยศ ชื่อเสียง หรือการอยู่ดีกินดี แต่ควรมีชีวิตอยู่เพื่อความดับทุกข์และเพื่อนิพพาน^{๑๙}

^{๑๗} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๙๐/๕๐.

^{๑๘} พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, (กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๑๐๑.

^{๑๙} วุฑฒิน อินทสระ, พุทธจริยศาสตร์, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ทองกวาว, ๒๕๔๑), หน้า ๓๔-๓๕.

๒.๕.๒ ความสำคัญของพุทธจริยศาสตร์

พุทธจริยศาสตร์ เป็นหลักหรือแนวทางแห่งการประพฤติปฏิบัติทางพระพุทธศาสนา ที่ทำให้ผู้ที่ประพฤติปฏิบัติตามเกิดความสุขทั้งทางกายและใจ โดยหลักทั่วไปของพุทธจริยศาสตร์ คือการงดเว้นจากสิ่งชั่ว และมุ่งกระทำแต่สิ่งที่ดีงาม ทางกาย วาจา ในเบื้องต้น และใจ ในระดับสูง เพื่อให้เกิดจิตใจที่บริสุทธิ์ ขจัดกิเลสที่เข้ามาในจิตใจได้อย่างเด็ดขาด เพื่อมุ่งสู่มรรคผล และนิพพาน โดยสรุปแล้วพุทธจริยศาสตร์ มีใจความสำคัญอยู่ ๓ ประการ คือ

๑. สหุพปาปสฺส อกรรมิ การไม่ทำบาปทั้งปวง
๒. กุสลสฺสุปสมปทา การทำกุศลให้ถึงพร้อม
๓. สจิตฺตปริโยทปนํ การทำจิตของตนให้ผ่องแผ้ว

๑. การไม่ทำบาปทั้งปวงได้แก่การไม่ประพฤติผิด ในทุจริตรธรรม ๓ อย่างคือทางกายทางวาจาและทางใจแต่ควรประพฤติสุจริตรธรรมแทน มีสุจริตทางกาย คือไม่ทำบาปด้วยกายมี ๓ อย่าง คือไม่ฆ่าสัตว์ ๑. ไม่ลักทรัพย์ ๑. ไม่ประพฤติในกาม ๑. นี้จัดเป็นสุจริตทางกายวชิสุจริต คือการไม่ทำบาปด้วยวาจา ๔ คือ การไม่พูดเท็จคือพูดโกหก ๑. การไม่พูดคำหยาบ ๑. การไม่พูดส่อเสียดคือพูดแทงใจคนให้เจ็บช้ำน้ำใจ ๑. การไม่พูดเพ้อเจ้อคือพูดที่เล่นที่จริงไร้สาระ ๑. นี้จัดเป็นสุจริตทางวาจามโนสุจริต คือการไม่ทำบาปด้วยใจมี ๓ คือ การไม่คิดพยาบาทคิดปองร้ายใคร ๑. การไม่คิดโลภอยากได้ของๆเขา ๑. การไม่ไม่คิดเห็นผิดจากธรรมนองและครองธรรม ๑. นี้จัดเป็นสุจริตทางใจรวมการไม่ทำบาปทั้งหมดนี้คือ สุจริตรธรรม คือไม่ควรประพฤติในทุจริตรธรรมทางกาย ทางวาจา และทางใจ ที่เป็นฝ่ายตรงข้ามกับสุจริตรธรรม ควรประพฤติแต่สุจริตรธรรมไว้เสมอ จะทำให้จิตเป็นบุญเป็นกุศล รวมถึงวิธีการละความชั่วหรืออกุศลมูล ๓ คือ โลภะ ความโลภ โมหะ ความหลง และโทสะ ความโกรธ และแสดงวิธีการละความโลภ ๓ วัฏว่า ในการละความโลภ ทั้ง ๓ ระดับคือ อย่างหยาบ อย่างกลางและอย่างละเอียด ด้วยการให้ทาน การรู้จักประมาณ และด้วยการใช้หลักโยนิโสมนสิการ วิธีละความโกรธ ด้วยวิธีการพิจารณาถึงโทษของความโกรธ การให้อภัย และการแผ่เมตตา และวิธีละความหลงด้วยการพัฒนาจิตและปัญญา

๒. การทำกุศลให้ถึงพร้อมคือ การรู้ในการดำรงชอบ เพื่อไม่ให้จิตเกิดอกุศล พระพุทธองค์จึงได้ทรงให้เรา ดำริในการออกจากกาม ๑. ดำริในการไม่มุ่งร้าย ๑. ดำริในการไม่เบียดเบียน ๑. เพราะสิ่งเหล่านี้เป็นเหตุให้จิตเกิดอกุศล มีโลภ โกรธ หลง ครอบงำจิตอยู่ค้ำว่ากาม ได้แก่อารมณ์หรือความรู้สึกยินดียินร้าย ที่มีต่อการรับรู้ใน รูป เสียง กลิ่น สัมผัส และอัมมารมณฺฑ ที่ชวนให้รัก ชักให้เกิดความใคร่พอใจให้ไหลหลง เมื่อเกิดยินดียินร้ายต่อการรับรู้ขึ้นแล้ว จึงเรียกว่าเกิดกิเลสกาม คำว่าดำริในการไม่มุ่งร้าย ได้แก่อាកาที่คิดเห็นอยู่ในใจที่ชอบมองคนในแง่ร้ายอยู่เสมอๆ ด้วยการคิดว่าร้ายคนอื่นในใจ คำว่าดำริในการไม่เบียดเบียน ได้แก่อាកาที่คิดเห็นในทางพยาบาทปองร้ายคนอื่นอยู่เสมอๆ จึงเป็นที่มาแห่งการเบียดเบียนทำร้ายได้ และเป็นที่มาของหัวข้อธรรมในการภาวนาได้ที่เรียกว่า อัมมะภาวนา ได้แก่ “อย่ายินดียินร้าย...อย่าว่าร้ายใคร...อย่าคิดร้ายใคร...” เมื่อเราได้นำมาท่องภาวนาไว้เสมอๆ ใน

ชีวิตประจำวัน ก็จะทำให้เกิดสติระลึกรู้ไม่ให้อัปและอกุศลจิตเกิดขึ้น จิตของเราก็จะเกิดเป็นกุศลจิต กุศลธรรม จึงควรมีความเพียรชอบในการท่องธัมมะภาวนาไว้เสมออย่างน้อยให้ได้ ๓๐ ครั้งต่อวัน เพื่อเป็นการทำกุศลให้ถึงพร้อมไว้ในจิตของตน.

๓. การชำระจิตของตนให้ขาวรอบ หมายถึง มีความเพียรชอบในการเจริญสติด้วยธัมมะภาวนา จนจิตมีสติทำความสงบนิ่งได้แล้ว ก็ควรที่จะมีการตามดูรู้เห็นจิตของตนไว้เสมอ อย่าให้จิตมารมาคอยดลจิตดลใจ ให้จิตนึกไปในสิ่งที่ล่วงไปแล้ว (ได้แก่ความจำได้หมายรู้ในสัญญาขันธ์) หรือที่อยากจะทำสิ่งต่างๆ เพราะจะทำให้จิตหลงคิด จนเกิดเป็นความฟุ้งซ่าน ให้เราพิจารณาถึงความไม่ควรยึดมั่นถือมั่น ในสิ่งที่กำลังนึก-คิดนั้น เพราะเป็นเหตุให้จิตเกิดทุกข์ ความยึดถือในสิ่งที่นึก-คิดนั้นจัดเป็นสมุทัย คือใจเป็นเหตุให้เกิดความทุกข์ ควรละความยึดมั่นถือมั่น ในการนึกคิดนั้นเสีย เมื่อเรารู้พิจารณาทำได้อย่างนี้ไว้ตลอดก็จัดเป็นผู้รู้ชำระจิตของตน จะทำให้จิตของเรามีความขาวรอบยิ่งขึ้น มีความผ่องใสมีสติปัญญา ควรต่อการบรรลุในคุณธรรมที่สูงยิ่งขึ้นไป จนบรรลุในพระนิพพานได้^{๒๐}

๒.๕.๓ ประเภทของพุทธจริยศาสตร์

พุทธจริยศาสตร์ที่เป็นข้อประพฤติปฏิบัติที่บุคคลควรเข้าใจและปฏิบัติ แบ่งเป็น ๓ ประเภท (๓ ระดับ) ได้แก่ พุทธจริยศาสตร์ระดับต้น(การรักษาศีล ๕) พุทธจริยศาสตร์ระดับกลาง (กุศลกรรมบถ ๑๐) และระดับพุทธจริยศาสตร์ระดับสูง(อริยมรรคมีองค์ ๘) มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

๑) พุทธจริยศาสตร์ระดับต้น

พุทธจริยศาสตร์ระดับต้น ได้แก่ศีล ๕ หรือ เบญจศีลความประพฤติชอบทางกายและวาจา และการรักษากายวาจาให้เรียบร้อย การรักษาทามระเบียบวินัย ข้อปฏิบัติในการเว้นจากความชั่ว การควบคุมตนให้ตั้งอยู่ในความไม่เบียดเบียน^{๒๑}

“ศีล” (Morality) ตามความหมายในพระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬนิเทศ ดังที่พระสารีบุตรได้กล่าวถึงศีลว่า “ศีล” หมายถึง การปฏิบัติของภิกษุที่มีความสำรวมในโอวาทปาฏิโมกข์ ถึงพร้อมด้วยอาจารย์ และโคจรเห็นภัยในโทษทั้งหลายแม้มีประมาณเล็กน้อยสมาทานอยู่ในสิกขาบททั้งหลาย ความสำรวม ความระวัง ความไม่ก้าวล่วง ในสิกขาบททั้งหลาย ซึ่งหมายถึงการสำรวมกาย วาจา ใจ^{๒๒} และในพระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิเทศ พระสารีบุตรก็ได้ให้ความหมายเอาไว้ว่า “อริศีลสิกขา” เป็นฉน ภิกษุในธรรมวินัยนี้เป็นผู้มีศีล สำรวมด้วยความสำรวมในปาฏิโมกข์ ถึงพร้อมด้วยอาจารย์และโคจร เห็นภัยในโทษทั้งหลาย แม้มีประมาณน้อย สมาทาน ศึกษาอยู่ในสิกขาบททั้งหลาย ศีลขันธ์

^{๒๐} วุคิน อินทสระ, พุทธจริยศาสตร์, หน้า ๑๐๕ - ๑๒๐

^{๒๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๐๖-๒๐๗.

^{๒๒} ขุ.ปา. (ไทย) ๓๐/๙๒/๒๐.

ทั้งหลาย ศีลชั้นใหญ่ ศีลเป็นที่ตั้ง เป็นเบื้องต้น เป็นเครื่องประพจน์ ความสำรวม เป็นความระวัง เป็นปากเป็นประธาน แห่งความถึงพร้อมแห่งกุศลธรรมทั้งหลาย นี้เรียกว่า อธิศีลสิกขา^{๒๓}

“ศีล” (Morality) ลักษณะของศีล ๕ หมายถึง ความสำรวมทางกายวาจา หรือแปลว่า ลักษณะความเป็นปกติ คือ การไม่ประพจน์ผิดทางกาย และวาจา เป็นความมีระเบียบวินัย กฎเกณฑ์ ข้อบังคับสำหรับควบคุมประพจน์ทางกายของคนในสังคมให้เรียบร้อยดีงามเป็นแบบแผนอันหนึ่งอันเดียวกัน จะได้อยู่ร่วมกันด้วยความสุขสบาย ไม่กระทบกระทั่งซึ่งกันและกัน ให้ห่างจากความชั่วร้ายทั้งหลาย การอยู่ร่วมกันเป็นหมู่เหล่า ถ้าขาดระเบียบวินัย ต่างคนต่างทำตามอำเภอใจ ความขัดแย้ง และถกเถียงก็จะเกิดขึ้น ยิ่งมากคนก็ยิ่งมากเรื่อง ไม่มีความสุขสบาย การงานที่ทำก็จะเสียผล^{๒๔} ศีล จึงมีฐานะเป็นวินัยสำหรับทุกคน เพื่อได้เข้าไปหาความดีงามสูงสุดในพระพุทธศาสนา คือ เป็นรากฐานของสมาธิ และปัญญา ดังนั้น^{๒๕} ลักษณะของศีล ๕ ก็คือ การประพจน์ชอบที่เป็นกุศล คือการไม่ล่วงละเมิดทางกาย วาจา มีดังต่อไปนี้ คือ

๑) ปาณาติบาต เวมณี หมายถึง เจตนางดเว้นจากการฆ่าสัตว์ ความประพจน์หรือการดำเนินชีวิตของตนโดยไม่เบียดเบียนชีวิตร่างกายของผู้อื่นสัตว์อื่น แต่เป็นผู้มีใจประกอบด้วยเมตตากรุณา มีความรักความหวังดีต่อกันเป็นพื้นฐาน

๒) อทินนาทานา เวมณี หมายถึง เจตนางดเว้นจากการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของมิได้ให้ ด้วยอาการแห่งการขโมย มีความประพจน์หรือการดำเนินชีวิตของคนโดยไม่เบียดเบียนทรัพย์สิน และไม่ละเมิดกรรมสิทธิ์ของผู้อื่น ด้วยการลักขโมย เป็นต้น แต่เป็นการดำเนินชีวิตโดยสุจริตยุติธรรม หาเลี้ยงชีพโดยชอบ เรียกว่า สัมมาอาชีพะ

๓) กาเมสุ มิจฉาจารา เวมณี หมายถึง เจตนางดเว้นจากการประพจน์ผิดในกามซึ่งเป็นความประพจน์ หรือการดำเนินชีวิตของตนโดยไม่เบียดเบียนผู้อื่นในทางคู่ครอง ไม่ละเมิดสิทธิ์ในบุคคลผู้เป็นที่รักของผู้อื่น รวมทั้งไม่ผิดประเวณีทางเพศ ไม่ประพจน์นอกใจคู่ครองของตนเองมีใจมั่นคงในคู่ครองของตน สามารถควบคุมอารมณ์ในเรื่องเพศได้

๔) มุสาวาทา เวมณี หมายถึง เจตนางดเว้นจากการพูดเท็จ คือ มีความประพจน์หรือ การดำเนินชีวิตที่ปราศจากการเบียดเบียนผู้อื่นด้วยวาจาที่เป็นเท็จหลอกลวง อันเป็นสาเหตุตัดรอน หรือทำลายประโยชน์ของผู้อื่นแต่มีความซื่อสัตย์ มีสัจจะ รักษาสัจจะ พูดแต่คำจริง คำมีประโยชน์คำสมานฉันท์สามัคคี เป็นต้น

^{๒๓} ชู.ม. (ไทย) ๒๙/๔๖/๓๖.

^{๒๔} ฐานวุฑโฒภิกขุ, มงคลชีวิตฉบับธรรมทายาท, หนังสืออนุสรณ์งานฌาปนกิจคุณแม่ อาเตียง แซ่จิว ๓ มิถุนายน ๒๕๓๓, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท ฐานการพิมพ์ จำกัด, ๒๕๓๓), หน้า ๗.

^{๒๕} พระเทพปริยัติเมธี, หลักการพัฒนาตน, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เสียงเชียง, ม.ป.ป.), หน้า ๑๗.

๕) สุราเมระยะมัชชะปะมาทัฏฐานา เวมณี หมายถึง เจตนางดเว้นจากของมีนเมาคือ สุรา เมรัย อันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท คือ ความประพฤติ หรือการดำเนินชีวิตที่ปราศจากการเบียดเบียนตนเอง ด้วยการดื่ม การสูบ ฉีด สิ่งที่เป็นพิษให้โทษแก่ร่างกาย คือเป็นยาเสพติดทุกประเภท อันเป็นเหตุให้เกิดความประมาทพลาดพลั้ง เกิดความมัวเมา เสียสติสัมปชัญญะ และทำให้เสียคุณภาพความเป็นคน แต่มีสติระวังตัวมิให้ติดสิ่งเสพติดเหล่านั้นๆทั้งสามารถควบคุมจิตใจและอารมณ์มิให้ตกเป็นทาสของสิ่งเสพติดทั้งหลายด้วย^{๒๖}

เบญจศีล ที่เรียกว่าเป็นพุทธจริยศาสตร์ขั้นพื้นฐานเพราะเป็นข้อปฏิบัติเบื้องต้น เมื่อปฏิบัติขั้นสูงขึ้นไปได้เป็นพื้นฐานรองรับคุณธรรมสูง ๆ ขึ้นไป เพื่อเป็นการสร้างรากฐานของการประพฤติปฏิบัติในทางที่ดีงาม ที่จะสามารถนำไปสู่หลักจริยธรรมขั้นสูงสุดตามลำดับต่อไป^{๒๗}

สรุปได้ว่าพุทธจริยศาสตร์ระดับต้น ได้แก่ศีล ๕ หรือ เบญจศีล ความประพฤติชอบทางกาย และวาจา และการรักษากายวาจาให้เรียบร้อย, การรักษาตามระเบียบวินัย ข้อปฏิบัติในการเว้นจากความชั่ว การควบคุมตนให้ตั้งอยู่ในความไม่เบียดเบียน “ศีล” การปฏิบัติของภิกษุที่มีความสำรวมในโอวาทปาฏิโมกข์ ถึงพร้อมด้วยอาจารย์ และโคจรเห็นภัยในโทษทั้งหลายแม้มีประมาถเล็กน้อยสมาทาน อยู่ในสิกขาบททั้งหลาย ความสำรวม ความระวัง ความไม่ก้าวล่วง ในสิกขาบททั้งหลาย การสำรวมกาย วาจา ใจ ลักษณะของศีล ๕ หมายถึง ความสำรวมทางกายวาจา หรือแปลว่า ลักษณะความเป็นปกติ คือ การไม่ประพฤติผิดทางกาย และวาจา เป็นความมีระเบียบวินัย กฎเกณฑ์ ข้อบังคับสำหรับควบคุมประพฤติทางกายของคนในสังคมให้เรียบร้อยดีงามเป็นแบบแผนอันหนึ่งอันเดียวกัน จะได้อยู่ร่วมกันด้วยความสุขสบาย ได้แก่ ๑) ปาณาติบาต เวมณี หมายถึง เจตนางดเว้นจากการฆ่าสัตว์ ๒) อทินนาทานา เวมณี หมายถึง เจตนางดเว้นจากการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของมิได้ให้ด้วยอาการแห่งการขโมย ๓) กามesu มิจฉา จารา เวมณี หมายถึง เจตนางดเว้นจากการประพฤติผิดในกามซึ่งเป็นความประพฤติ ๔) มุสา วาทา เวมณี หมายถึง เจตนางดเว้นจากการพูดเท็จ ๕) สุราเมระยะมัชชะปะมาทัฏฐานา เวมณี หมายถึง เจตนางดเว้นจากของมีนเมา สุราเมรัย

๒) พุทธจริยศาสตร์ระดับกลาง

พุทธจริยศาสตร์ระดับกลาง ซึ่งเป็นพุทธจริยศาสตร์ที่มุ่งขัดเกลาตนเองให้มีจิตใจสูงขึ้น เป็นการเว้นอกุศลกรรมมถ ๑๐ และทำกุศลกรรมมถให้สมบูรณ์ บางครั้งเรียกว่า อากาโรวินัย ซึ่งแปลว่าวินัยของผู้ครองเรือนหรือคฤหัสถ์ แยกเป็นทางกาย วาจา และใจไว้ ๓ หมวด รวม ๑๐ ประการ^{๒๘}

^{๒๖} ไสว มาลาทอง, การศึกษาจริยธรรม สำหรับนักเรียน นิสิต นักศึกษา นักบริหาร นักปกครอง และประชาชนผู้สนใจทั่วไป, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๒), หน้า ๑๐๙-๑๑๒.

^{๒๗} ชัยวัฒน์ อุตพัฒน์, จริยศาสตร์, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๓), หน้า ๒๓๕.

^{๒๘} ที.ม. (ไทย) ๑๑/๓๐๕/๒๕๙.

หลักกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการถือได้ว่า เป็นหลักธรรมสำคัญในการพัฒนามนุษย์ของ พระพุทธศาสนาอีกหลักธรรมหนึ่งที่สามารถพัฒนามนุษย์ได้ครบทั้งกาย วาจา และใจ เพราะว่าการ พัฒนามนุษย์ในทางพระพุทธศาสนานั้น มุ่งเน้นไปในการพัฒนาที่มองคนในฐานะที่เป็นมนุษย์ ความหมายคือ มนุษย์นั้นมีความเป็นมนุษย์ของเอาเอง ชีวิตมนุษย์นั้นมีจุดหมายของชีวิต คือ ความสุข ความอิสรภาพ ความดีงามของชีวิต ซึ่งเป็นเรื่องเฉพาะตัวบุคคล^{๒๙} อีกทั้งเป็นการพัฒนาที่มุ่งเน้นในส่วน ของจิตใจหรือพฤติกรรมเป็นหลักใหญ่ สำหรับหลักธรรมที่ใช้ในการพัฒนาก็มีหลายอย่างด้วยกัน แต่ใน ที่นี้ผู้วิจัยได้เลือกศึกษาเฉพาะหลักกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการ ซึ่งเป็นหลักธรรมที่พระพุทธเจ้าได้ใช้ในการ พัฒนามนุษย์ด้านพื้นฐานในสมัยพุทธกาล “กุศลกรรมบถ ๑๐” หมายถึง ทางแห่งกุศลกรรม, ทางทำ ความดี, กรรมดีอันเป็นทางนำไปสู่ความเจริญหรือสัจดี มี ๑๐ อย่าง^{๓๐} คือ

ก. กายกรรม ๓ หมายถึง การกระทำชั่วทางกาย ได้แก่

๑) ปาณาติบาต หมายถึง เว้นการฆ่าสัตว์ตัดชีวิต เว้นการทำร้ายหรือเว้นการ เบียดเบียนบุคคลอื่น

๒) อทินนาทาน หมายถึง เว้นการขโมย เว้นการลักทรัพย์ เว้นการถือเอาของที่เขามิได้ ให้ไม่ได้อนุญาต

๓) กาเมสุมิฉฉาจาร หมายถึง เว้นการประพฤตินิโคตในกาม เว้นการล่วงละเมิดทางเพศ ต่อบุคคลอื่น

ข. วิจิตรกรรม ๔ หมายถึง การกระทำชั่วทางวาจา ได้แก่

๑) มุสาวาท หมายถึง เว้นการพูดเท็จ เว้นการพูดโกหก

๒) ปิสุณาวาจา หมายถึง เว้นการพูดส่อเสียด เว้นการเหยียดหยามดูแคลนคนอื่น

๓) ผรุสวาจา หมายถึง เว้นการพูดคำหยาบ

๔) สัมผัสปลาปะ หมายถึง เว้นการพูดเพ้อเจ้อ เว้นการพูดโอ้อวด เว้นการพูดไม่มีสาระ

ค. มโนกรรม ๓ หมายถึง การกระทำชั่วทางใจ ได้แก่

๑) อภิชฌา หมายถึง เว้นการคิดอยากได้ของผู้อื่น

๒) พยาบาท หมายถึง เว้นการคิดร้ายผู้อื่น การแค้นใจต่อผู้อื่น

๓) มิจฉาทิฎฐิ หมายถึง เว้นความเห็นผิดจากทำนองคลองธรรม เว้นความเห็นผิดเป็น

ชอบ^{๓๑}

^{๒๙} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), การพัฒนาที่ยั่งยืน, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๕๐), หน้า ๑๕๑.

^{๓๐} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๑๕, (กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า ๒๑.

^{๓๑} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๒๓๕.

คำว่า กุศลกรรมบถ ๑๐ ในบาลีเรียกชื่อหลายอย่าง เช่นว่า ธรรมจริยา^{๓๒} ความประพฤติ ธรรมบ้าง โสโงย^{๓๓} ความสะอาดหรือเครื่องชำระตัวบ้าง อริยธรรม อารยธรรม ธรรมของผู้เจริญบ้าง อริยมรรค มรรคอันประเสริฐบ้าง สัทธรรม ธรรมดี ธรรมแท้บ้าง สปัปฺริสธรรม^{๓๔} ธรรมของสัตว์บุรุษบ้าง หลักพุทธจริยธรรมเหล่านี้เป็นพุทธจริยศาสตร์ชั้นกลาง ที่เป็นการประพฤติปฏิบัติที่สูงขึ้นละเอียด ประณีตยิ่งขึ้นไป เพื่อการที่จะช่วยให้ผู้ที่ประพฤติปฏิบัติเข้าถึงหลักพุทธจริยธรรมชั้นสูงสุดในระดับต่อไป^{๓๕}

สรุปได้ว่า พุทธจริยศาสตร์ระดับกลาง ซึ่งเป็นพุทธจริยศาสตร์ที่มุ่งขัดเกลาตนเองให้มีจิตใจสูงขึ้น เป็นการเว้นอกุศลกรรมบถ ๑๐ และทำกุศลกรรมบถให้สมบูรณ์ บางครั้งเรียกว่า อาคาริยวินัย ซึ่งแปลว่าวินัยของผู้ครองเรือนหรือคฤหัสถ์ แยกเป็นทางกาย วาจา และใจไว้ ๓ หมวด รวม ๑๐ ประการ หลักกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการถือได้ว่า เป็นหลักธรรมสำคัญในการพัฒนามนุษย์ของพระพุทธศาสนาอีก หลักธรรมหนึ่งที่สามารถพัฒนามนุษย์ได้ครบทั้งกาย วาจา และใจ เพราะว่าการพัฒนามนุษย์ในทางพระพุทธศาสนานั้น มุ่งเน้นไปในการพัฒนาที่มองคนในฐานะที่เป็นมนุษย์ กุศลกรรมบถ ๑๐ หมายถึง ทางแห่งกุศลกรรม ทางทำความดี กรรมดีอันเป็นทางนำไปสู่ความเจริญหรือสุคติ มี ๑๐ อย่าง คือ ๑) กายกรรม ๓ หมายถึง การกระทำชั่วทางกาย ได้แก่ ๑) ปาณาติบาต หมายถึง เว้นการฆ่าสัตว์ตัดชีวิต เว้นการทำร้ายหรือเว้นการเบียดเบียนบุคคลอื่น ๒) อทินนาทาน หมายถึง เว้นการขโมย เว้นการลักทรัพย์ เว้นการถือเอาของที่เขามิได้ให้ไม่ได้อนุญาต ๓) กาเมสุมิฉฉาจาร หมายถึง เว้นการประพฤติผิดในกาม เว้นการล่วงละเมิดทางเพศต่อบุคคลอื่น ๒) วิจิกรรม ๔ หมายถึง การกระทำชั่วทางวาจา ได้แก่ ๔) มุสาวาท หมายถึง เว้นการพูดเท็จ เว้นการพูดโกหก ๕) ปิสฺสูวาจา หมายถึง เว้นการพูดส่อเสียด เว้นการเหยียดหยามดูแคลนคนอื่น ๖) ผรุสฺวาจา หมายถึง เว้นการพูดคำหยาบ ๗) สัมผัปปลาปะ หมายถึง เว้นการพูดเพ้อเจ้อ เว้นการพูดโอ้อวด เว้นการพูดไม่มีสาระ ๓) มโนกรรม ๓ หมายถึง การกระทำชั่วทางใจ ได้แก่ ๘) อภิชฌา หมายถึง เว้นการคิดอยากได้ของผู้อื่น ๙) พยาบาท หมายถึง เว้นการคิดร้ายผู้อื่น การแค้นใจต่อผู้อื่น ๑๐) มิงฺฆาทิฏฺฐิ หมายถึง เว้นความเห็นผิดจากทำนองคลองธรรม เว้นความเห็นผิดเป็นชอบ

๓) พุทธจริยศาสตร์ระดับสูง

พุทธจริยศาสตร์ระดับสูง เป็นจริยศาสตร์ที่มุ่งพัฒนาตนเองสู่ความเป็นอริยชนประกอบด้วย หลักธรรมคำสอนที่เป็นมรรค ๘ หรือที่เรียกอีกชื่อว่า มัชฌิมา ปฏิปทา ซึ่งแปลว่าทางสายกลาง หรือหลักปฏิบัติอันเป็นทางสายกลาง ซึ่งเป็นหนทางดับทุกข์ คำว่า มรรค ตามที่ปรากฏในภาษาไทยมีรากศัพท์มา

^{๓๒} ม.ม. (บาลี) ๑๒/๔๓๙/๓๘๘, ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๓๙/๔๗๒.

^{๓๓} ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๓๔๗/๒๓๘, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๔๗/๓๖๒.

^{๓๔} อ.ทสก. (บาลี) ๒๔/๑๔๕-๑๔๘/๑๙๙-๒๐๐, อ.ทสก. (ไทย) ๒๔/๑๔๕-๑๔๘/๒๙๑-๒๙๓.

^{๓๕} ชัยวัฒน์ อดิพัฒน์, จริยศาสตร์, หน้า ๒๓๕.

จากภาษาสันสกฤตและภาษาบาลี ภาษาสันสกฤตมาจากคำว่า มารค ส่วนภาษาบาลี มาจากคำว่า มคค ภาษาไทยใช้คำว่ามรรค มรรคะ- มรรคา [มัก มักคะ- มักคา] เป็นคำนามแปลว่า ทางเหตุ ใช้คู่กับ ผล ว่าเป็นมรรคเป็นผล ในพระพุทธศาสนา เป็นชื่อแห่งโลกุตระธรรม คู่กับ ผล มี ๔ ชั้น คือ โสดาปัตติมรรค สกทาคามิมรรค อนาคามิมรรค อรหัตมรรค ทางที่จะนำไปสู่ความพ้นทุกข์ เป็น ๑ ในอริยสัจ ๔ ได้แก่ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ และมรรค เรียกเต็มว่า มรรคมืองค์ ๘ ประกอบด้วย สัมมาทิฐิ – ความเห็นชอบ สัมมาสังกัปปะ – ความดำริชอบ สัมมาวาจา – การเจรจาชอบ สัมมากัมมันตะ – การงานชอบ สัมมาอาชีวะ – การเลี้ยงชีวิตชอบ สัมมาวายามะ – ความพยายามชอบ สัมมาสติ – ความระลึกชอบ สัมมาสมาธิ – ความตั้งใจชอบ หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า มัชฌิมาปฏิปทา คือทางสายกลาง มรรคนายก [มักคะนายก] ผู้นำทางคือ ผู้จัดการทางกุศล หรือผู้ชี้แจงทางบุญทางกุศลและปาวประกาศให้ประชาชนมาทำบุญทำกุศลในวัด มรรคผล (ปาก) ผล มักใช้ในความปฏิเสธ เช่น ไม้เป็นมรรคผล ไม้ได้มรรคผลอะไร^{๓๖} มรรค มีชื่อเต็มว่า อริยอัฏฐังคิกมัคค์ (อริย + อัฏฐังคิก + มัคค) เรียกเป็นไทยว่า อริย-อัฏฐังคิกมรรค บ้างอริยอัชฎางคิกมรรค บ้าง อารยอัชฎางคิกมรรค บ้าง แปลว่า ทางมืองค์แปดประการอันประเสริฐ ทางมืองค์ ๘ ของพระอริยะ ทางมืองค์ ๘ ที่ทำให้ปุถุชนเป็นพระอริยะ ทางมืองค์ ๘ ที่พระอริยะคือพระพุทธเจ้าทรงค้นพบ หรือมรรคาอันประเสริฐมืองค์ประกอบ ๘ อย่าง องค์หรือองค์ประกอบ ๘ อย่าง หรือเรียกว่า มรรคมืองค์ ๘ ซึ่งมีความหมายชัดเจนหมายถึง ทางสายเดียวที่มีส่วนประกอบ ๘ อย่าง หรือเรียกว่า อริยมรรคมืองค์ ๘ ดังต่อไปนี้^{๓๗} ได้แก่

๑. สัมมาทิฐิ หมายถึง ความเห็นชอบ ได้แก่ ความรู้ในทุกข์ (ความทุกข์) ความรู้ในทุกขสมุทัย (เหตุเกิดแห่งทุกข์) ความรู้ในทุกขนิโรธ (ความดับแห่งทุกข์) ความรู้ในทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา (ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับแห่งทุกข์)

๒. สัมมาสังกัปปะ หมายถึง ความดำริชอบ ได้แก่ ความดำริในการออกจากกามความดำริในการไม่พยาบาท ความดำริในการไม่เบียดเบียน

๓. สัมมาวาจา หมายถึง วาจาชอบ ได้แก่ เจตนาเป็นเหตุงดเว้นจากการพูดเท็จเจตนาเป็นเหตุงดเว้นจากการพูดส่อเสียด เจตนาเป็นเหตุงดเว้นจากการพูดคำหยาบ เจตนาเป็นเหตุงดเว้นจากการพูดเพื่อจ้อ ในกุศลกรรมบถตามที่กล่าวมาในพุทธจริยศาสตร์ชั้นกลาง

๔. สัมมากัมมันตะ หมายถึง การงานชอบ ได้แก่ เจตนาเป็นเหตุงดเว้นจากการฆ่าสัตว์ เจตนาเป็นเหตุงดเว้นจากการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของเขาไม่ได้ให้ เจตนาเป็นเหตุงดเว้นจากการประพฤตินิन्दในกาม

^{๓๖} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท นานมีบุ๊คส์พับลิเคชันส์, ๒๕๔๖), หน้า ๘๔๓.

^{๓๗} ที.สี. (ไทย) ๙/๓๗๕/๑๕๗.

๕. สัมมาอาชีวะ หมายถึง การเลี้ยงชีพชอบ ได้แก่ อริยสาวกในธรรมวินัยนี้ละมิจฉาอาชีวะแล้ว สำเร็จการเลี้ยงชีพด้วยสัมมาอาชีวะ

๖. สัมมาวายามะ หมายถึง ความเพียรชอบ ได้แก่

๑) สร้างฉันทะ พยายาม ปรรวณความเพียร ประคองจิต มุ่งมั่นเพื่อป้องกันบาปอกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดมิให้เกิดขึ้น

๒) สร้างฉันทะ พยายาม ปรรวณความเพียร ประคองจิต มุ่งมั่นเพื่อละบาปอกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว

๓) สร้างฉันทะ พยายาม ปรรวณความเพียร ประคองจิต มุ่งมั่นเพื่อทาทุกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดขึ้นให้เกิดขึ้น

๔) สร้างฉันทะ พยายาม ปรรวณความเพียร ประคองจิต มุ่งมั่นเพื่อความดำรงอยู่ไม่เลือนหาย ภิญโญภาพ ไพบูลย์ เจริญเต็มทีแห่งกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว

๗. สัมมาสติ หมายถึง การระลึกชอบ ได้แก่

๑) พิจารณาเห็นกายในกายอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชณาและโทมนัสในโลกได้

๒) พิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาทั้งหลายอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติกำจัดอภิชณาและโทมนัสในโลกได้

๓) พิจารณาเห็นจิตในจิตอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชณาและโทมนัสในโลกได้

๔) พิจารณาเห็นธรรมในธรรมทั้งหลายอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชณาและโทมนัสในโลกได้

๘. สัมมาสมาธิ หมายถึง ความตั้งใจมั่นชอบ ได้แก่

๑) สงัดจากกามและอกุศลธรรมทั้งหลาย บรรลุปฐมฌานที่มีวิตก มีวิจารณ์ มีปีติและสุขอันเกิดจากวิเวกอยู่

๒) เพราะวิตกวิจารณ์สงบระงับไป บรรลุทุติยฌานที่มีความผ่องใสภายใน มีภาวะที่จิตเป็นหนึ่งผุดขึ้น ไม่มีวิตก ไม่มีวิจารณ์ มีแต่ปีติและสุขอันเกิดจากสมาธิอยู่

๓) เพราะปีติจากคลายไป มีจิตเป็นอุเบกขา มีสติ มีสัมปชัญญะอยู่ และเสวยสุขด้วยกาย (นามกาย) บรรลุตติยฌานที่พระอริยะทั้งหลายกล่าวสรรเสริญว่า “ผู้มีอุเบกขา มีสติอยู่เป็นสุข”

๔) เพราะละสุขและทุกขได้ เพราะโสมนัสและโทมนัสดับไปก่อนแล้ว บรรลุจตุตถฌานที่ไม่มีทุกขไม่มีสุข มีสติบริสุทธิ์เพราะอุเบกขาอยู่^{๓๘}

^{๓๘} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๖๑-๒๖๒/๑๙๔.

องค์ประกอบ ๘ ประการ ของอริยมรรคเหล่านี้สังเคราะห์ลงในไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิและปัญญา ในข้อที่ ๑-๒ เป็นปัญญา ในข้อที่ ๓-๔-๕ เป็นศีล และในข้อที่ ๗-๘ เป็นสมาธิ ที่เป็นหลักพุทธจริยศาสตร์ชั้นสูงสุดเพื่อเข้าถึงอริยสัจ ๔ คือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ และมรรค^{๓๙}

กล่าวโดยสรุป องค์ประกอบของมรรค โดยนัยมรรคในฐานะไตรสิกขา หมวดศีล หมวดสมาธิ และหมวดปัญญา หรือเรียกว่า อริยมรรค หรือมรรคมืองค์ ๘ ประกอบด้วยองค์ประกอบ ๘ ประการ คือ หมวดปัญญา องค์มรรคข้อที่ ๑ สัมมาทิฏฐิ องค์มรรคข้อที่ ๒ สัมมาสังกัปปะหมวดศีล องค์มรรคข้อที่ ๓ สัมมาวาจา องค์มรรคข้อที่ ๔ สัมมากัมมันตะ องค์มรรคข้อที่ ๕ สัมมาอาชีวะ หมวดสมาธิ องค์มรรคข้อที่ ๖ สัมมาวายามะ องค์มรรคข้อที่ ๗ สัมมาสติ องค์มรรคข้อที่ ๘ สัมมาสมาธิ

สรุปได้ว่า พุทธจริยศาสตร์ระดับสูง ซึ่งเป็นจริยศาสตร์ที่มุ่งพัฒนาตนเองสู่ความเป็นอริยชนประกอบด้วยหลักธรรมคำสอนที่เป็นมรรค ๘ หรือที่เรียกอีกชื่อว่า มัชฌิมา ปฏิปทา ซึ่งแปลว่าทางสายกลาง หรือหลักปฏิบัติอันเป็นทางสายกลาง ซึ่งเป็นหนทางดับทุกข์ ทางมืองค์แปดประการอันประเสริฐ ทางมืองค์ ๘ ของพระอริยะ ทางมืองค์ ๘ ที่ทำให้บุุคคลเป็นพระอริยะ ทางมืองค์ ๘ ที่พระอริยะคือ พระพุทธเจ้าทรงค้นพบ หรือมรรคาอันประเสริฐมืองค์ประกอบ ๘ อย่าง องค์หรือองค์ประกอบ ๘ อย่าง หรือเรียกว่า มรรคมืองค์ ๘ ซึ่งมีความหมายชัดเจนหมายถึง ทางสายเดียวที่มีส่วนประกอบ ๘ อย่าง หรือเรียกว่า อริยมรรคมืองค์ ๘ ได้แก่

๑) สัมมาทิฏฐิ หมายถึง ความเห็นชอบ ได้แก่ ความรู้ในทุกข์ (ความทุกข์) ความรู้ในทุกข์สมุทัย (เหตุเกิดแห่งทุกข์) ความรู้ในทุกข์นิโรธ (ความดับแห่งทุกข์) ความรู้ในทุกข์นิโรธคามินีปฏิปทา (ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับแห่งทุกข์)

๒) สัมมาสังกัปปะ หมายถึง ความดำริชอบ ได้แก่ ความดำริในการออกจากกามความดำริในการไม่พยายาบาท ความดำริในการไม่เบียดเบียน

๓) สัมมาวาจา หมายถึง วาจาชอบ ได้แก่ เจตนาเป็นเหตุงดเว้นจากการพูดเท็จเจตนาเป็นเหตุงดเว้นจากการพูดส่อเสียด เจตนาเป็นเหตุงดเว้นจากการพูดคำหยาบ เจตนาเป็นเหตุงดเว้นจากการพูดเพื่อแฉ้อ ในกุศลกรรมบถตามที่กล่าวมาในพุทธจริยศาสตร์ชั้นกลาง

๔) สัมมากัมมันตะ หมายถึง การงานชอบ ได้แก่ เจตนาเป็นเหตุงดเว้นจากการฆ่าสัตว์เจตนาเป็นเหตุงดเว้นจากการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของเขาไม่ได้ให้ เจตนาเป็นเหตุงดเว้นจากการประพฤตินิन्दในกาม

๕) สัมมาอาชีวะ หมายถึง การเลี้ยงชีพชอบ ได้แก่ อริยสาวกในธรรมวินัยนี้ละมิจฉาอาชีวะแล้ว สำเร็จการเลี้ยงชีพด้วยสัมมาอาชีวะ

๖) สัมมาวายามะ หมายถึง ความเพียรชอบ

๗) สัมมาสติ หมายถึง การระลึกชอบ

^{๓๙} ชัยวัฒน์ อุตพัฒน์, จริยศาสตร์, หน้า ๒๓๖.

๘) สัมมาสมาธิ หมายถึง ความตั้งใจมั่นชอบ

๒.๕.๔ หลักการปฏิบัติของพุทธจริยศาสตร์

ผู้วิจัยมุ่งศึกษาการปฏิบัติของบุคคลในทางพุทธจริยศาสตร์ใน ๓ ระดับ เพื่อให้เกิดความเข้าใจในการประพฤติปฏิบัติ และสิ่งที่ควรและไม่ควรประพฤติปฏิบัติ ที่จะนำไปสู่การพัฒนาตนเองให้ดำเนินชีวิตในสังคมต่อไปอย่างมีความสุข หลักการปฏิบัติของพุทธจริยศาสตร์ มีดังนี้

๑) หลักปฏิบัติของพุทธจริยศาสตร์ระดับต้น

ข้อปฏิบัติศีล ๕ เป็นพื้นฐานการดำเนินชีวิตให้ถูกต้องตามหลักศีลธรรมจริยธรรมทางพระพุทธศาสนาดังนี้

๑. ปาณาติบาต (การฆ่าสัตว์) การปฏิบัติต่อศีลข้อที่ ๑ คือ ปาณาติปาตา เวรมณี หมายถึง เจตนางดเว้นจากการฆ่าสัตว์ เป็นการทำลายชีวิตของสัตว์ให้ตกลงไป กล่าวว่าการประพฤตินิสัยข้อนี้ มีกิเลสตัวหลักที่คอยบงการก็คือ โทสะ (ความโกรธ) คือความไม่พอใจในสัตว์ที่ถูกฆ่า กิเลสตัวรอง คือ โลภะ (ความโลภ) เพราะบางคนฆ่าสัตว์เนื่องจากความโลภเข้าครอบงำ เช่น อยากได้เงินฆ่าจ้าง หรือต้องการสัตว์นั้นมาเป็นอาหาร ความหวงแหนในทรัพย์สมบัติของตนจึงได้ฆ่าสัตว์เพื่อปกป้องทรัพย์นั้น เพื่อให้คนยอมรับในความกล้าหาญหรือเพื่อลาภยศที่จะตามมาจึงฆ่าสัตว์ให้คนเห็น หรือยังอาจมีสาเหตุมาจากกิเลสที่เป็นบริวารของโทสะหรือโลภะอีก เช่น ความพยาบาท ความริษยา ความแค้น ความตระหนืออย่างไรก็ตาม การประพฤตินิสัยข้อนี้ คือ การฆ่าสัตว์ จะเกิดมาจากกิเลสตัวใดที่คอยบงการก็ตาม เพื่อให้ดำเนินชีวิตโดยไม่เบียดเบียนต่อชีวิตร่างกายของผู้อื่น ต้องมีความสำรวมระวัง รู้เท่าทันต่อกระแสกิเลสที่อยู่ในจิตใจของตนเองเป็นสำคัญ โดยอาศัยเจตนาเป็นที่ตั้ง มีความตั้งใจเป็นเครื่องงดเว้นด้วยองค์ ๕ ประการของศีลข้อ ๑ ปาณาติบาต มิให้ความชั่วที่เกิดขึ้นทางกายวาจา และใจ คือ (๑) สัตว์นั้นมีชีวิต (๒) ให้รู้ว่าสัตว์นั้นมีชีวิต (๓) เมื่อมีการคิดจะฆ่าสัตว์ ก็มีเจตนางดเว้นเสียได้ (๔) ไม่ทำความเพียรให้เกิดขึ้น และ (๕) สัตว์ก็จะไม่ตายลงไป หรือตกลงลงไป โดยมีเจตนารักษากายวาจา และใจไม่ให้ประพฤติก่อล่วงละเมิดในศีล^{๕๐}

๒. อทินนาทาน (การลักทรัพย์) การปฏิบัติต่อศีลข้อที่ ๒ อทินนาทานา เวรมณี คือ เจตนางดเว้น จากการถือเอาสิ่งของ ที่เจ้าของมิได้ให้ด้วยการลักขโมย ฉ้อโกง ฉก ชิง วิ่งราว หลอกหลวง ปลอม ยกยอกสับเปลี่ยน เป็นต้น กล่าวว่าการประพฤตินิสัยข้อนี้ มีกิเลสตัวหลักที่คอยบงการ คือ โลภะเป็นความอยากได้ในทรัพย์นั้น กิเลสตัวรอง คือ โทสะ เช่น บางคนลักทรัพย์เพราะความโกรธในตัวเจ้าของทรัพย์นั้นทั้งที่ความจริงแล้วไม่ได้อยากได้ทรัพย์สิ่งของนั้น เป็นต้น และสาเหตุจากกิเลสที่เป็นบริวาร เช่น ความพยาบาท ความอิจฉาริษยา ความแค้น เป็นต้น อย่างไรก็ตามไม่ว่ากิเลสตัวใดคอยบงการ เพื่อมิให้

^{๕๐} พระเมธีวราภรณ์, เบญจศีลเบญจธรรมอุดมชีวิตมนุษย์, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ต้นบุญ, ๒๕๕๓), หน้า ๑๗๑-๑๗๕.

มีการละเมิดการกระทำที่ผิดศีลข้อนี้ เพื่อไม่ให้เกิดขึ้นในอนาคต เพื่อป้องกันพฤติกรรมที่ไม่ดีเหล่านั้น เพื่อ ละ เลิก เว้น ได้ในที่สุด เพราะศีลเป็นพื้นฐานให้ความโมกษ ความโกรธ ความหลง เบบางลงได้ก็โดยอาศัยเจตนาเป็นเครื่องงดเว้นและมีให้ความประพฤตินั้นเกิดขึ้นทางกาย วาจา และใจ คือ การรู้เท่าทันต่อกระแสจิตใจของตนเองเป็นสำคัญโดยอาศัยองค์ ๕ ประการของศีล อทินนาทาน คือ (๑) ทรัพย์นั้นมีเจ้าของ (๒) ตนต้องรู้ว่ามิใช่เจ้าของ (๓) จิตคิดจะลักทรัพย์นั้น ก็เว้นเสียอย่าให้เกิดขึ้นในจิตใจของตนเอง รู้จักหักห้ามจิตใจของตนเอง และ (๔) ไม่ทำความเพียรเพื่อลักขโมย ให้เกิดขึ้นทางกาย วาจา (๕) ได้ของสิ่งนั้นมาด้วยความเพียร เมื่อรู้เท่าทันต่อกายวาจา และจิตใจ ของตนเองเป็นสำคัญ ความประพฤติ ความชั่วต่างๆ มีการลักทรัพย์ ย่อมไม่เกิดขึ้นเพราะอาศัยเจตนาเป็นที่ตั้ง มีขันตอดทนต่อกิเลสได้ ความชั่วต่างๆ ย่อมสงบระงับ^{๔๑}

๓. กามเมสุมิจฉาจาร (ประพฤติผิดในกาม) การปฏิบัติต่อศีลข้อที่ ๓ คือ กามเมสุมิจฉาจาร เวมณี หมายถึง ผู้ปฏิบัติต้องไม่ประพฤติผิดทางด้านคู่ครองของคนอื่นไม่เบียดเบียนหญิงหรือชายอื่น ที่เขาไม่ใช่สามี หรือภรรยาของตน กล่าวว่สาเหตุที่ผิดในศีลข้อนี้ เพราะมีกิเลสตัวหลักที่คอยบงการ คือ โลภะ คือความยินดี พอใจ ในหญิงหรือชายนั้น ส่วนกิเลสตัวรอง คือ โทสะ เช่น เมื่อคนประพฤติผิดในกามเพราะความโกรธในคู่ครองของตน จึงทำเพื่อประชดหรือโกรธในผู้ที่หวนหาคนที่เราประพฤติผิดด้วย หรืออาจจะโกรธในตัวที่เราล่วงเกินก็ได้ จึงทำการล่วงเกินให้คนนั้นเจ็บใจ หรือเป็นเพราะอารมณ์ไม่ดีจึงประพฤติผิดในกาม จึงประพฤติผิดในกามเพื่อระบายความเครียดฯ และสาเหตุที่เป็นตัวบริวาร เช่น ความพยายาม ความอิจฉาริษยา ทำไปเพื่อความอื้ออวด ความแค้นชิงชัง เป็นต้น อย่างไรก็ตามไม่ว่าจะมีกิเลสตัวใดคอยบงการกระทำชีวิตให้ถึงกับหายนะไป เพื่อมิให้เป็นการล่วงละเมิดในศีลข้อนี้ จนถึงทำลายชีวิตซึ่งกันและกัน หักหาญน้ำใจกันและกัน จำต้องเป็นผู้รู้เท่าทันต่อจิตใจ เป็นผู้สำรวมระวังสำรวจตัวเองเพื่อมิให้กระทำเกิดขึ้นทั้งทางกาย วาจา และใจ โดยมีเจตนางดเว้นจากการประพฤติด้วยองค์ ๔ ประการของศีล กามเมสุมิจฉาจาร คือ (๑) หญิงที่ต้องห้าม (๒) จิตคิดจะเสพ เมื่อมีการคิดจะเสพก็มีเจตนางดเว้น และพยายามหักห้ามใจของตนเองเสียได้ (๓) ไม่ประกอบกรเสพให้เกิดขึ้น ทางกาย และวาจา การพูดแหะโลม เป็นต้น (๔) ไม่ทำให้มรรคจรดกันดำเนินไปในทางกาย^{๔๒}

๔. มุสาวาท (การพูดเท็จ) การปฏิบัติต่อศีลข้อที่ ๔ คือ มุสาวาทา เวมณี หมายถึง ผู้ประพฤติปฏิบัติ ต้องมีเจตนางดเว้นจากการพูดเท็จ สำรวมระวังในวาจา งดเว้นจากวจีทุจริต เว้นจากการพูดเท็จ ซึ่งกล่าวว่าการประพฤติผิดในศีลข้อนี้ มีกิเลสตัวบงการ อาจเป็นโลภะ หรือโทสะ ก็ได้ เช่น บางคนโกหกหลอกลวง หรือเพราะอยากได้ทรัพย์ของคนอื่นมาเป็นของตน บางคนโกหกเพราะความโกรธเลยโกหกเพื่อให้เห็นที่ตนโกรธนั้นเดือดร้อน หรือได้รับความเสียหาย บ้างก็โกหกเพราะกลัวความผิด หรือกลัวความเดือดร้อนที่จะตามมาหาจึงพูดความไม่จริงออกไปฯ หรือ สาเหตุจากกิเลสที่เป็นบริวาร เช่น

^{๔๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๗๑.

^{๔๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๗๑-๑๗๒.

ความพยาบาท ความอิจฉาริษยา ความตระหนี่ความโอ้อวด ความแ่งดี เป็นต้น ตามอย่างไรก็ตามไม่ว่าจะมีกิเลสตัวใดคอยบงการให้เกิดการประพตติผิดในศีล จนถึงทำลายชีวิตซึ่งกันและกัน เพื่อมิให้เป็นการล่วงละเมิดในศีลข้อนี้จำเป็นต้องเป็นผู้สำรวมระวังมิให้การ พุดบด พุดเท็จ (รวมทั้งที่มาในกุศลกรรมบถ คือ พุดเพื่อเจ้อส่อเสียด คำหยาบ) ให้เกิดขึ้นก็อาศัยเจตนางดเว้นโดยมีองค์ประกอบเป็นเครื่องเว้น^{๕๓}

๕. สุราเมรัย (การเสพสุราเมรัย) การปฏิบัติต่อศีลข้อที่ ๕ คือ สุราเมรัยมีชชะปะมาที่ภูฐานา เวมณี หมายถึง การงดเว้นจากการดื่มสุราเมรัย คือ ผู้ปฏิบัติต้องไม่ประพตติผิดทางด้านการดื่ม หรือเสพสุราเมรัยและสิ่งเสพติดทั้งหลาย เช่น ผืน เฮอร์อีน ยาบ้า ยาอี ักัญชา เป็นต้น การประพตติผิดในศีลข้อที่ ๕ นี้ กล่าวว่ามีกิเลสที่คอยบงการ คือ โลภะ ความปรารถนาเพลิดเพลินยินดีอันเกิดจากการดื่มหรือเสพนั้น กิเลสตัวรองคือ โทสะ เช่น บางคนดื่มน้ำเมาหรือเสพสิ่งเสพติด เพราะความเครียดความกังวลใจ ความทุกข์จากความผิดหวัง เป็นต้น อย่างไรก็ตามไม่ว่าจะเกิดมาจากกิเลสตัวใดที่คอยบงการ เพื่อมิให้พฤติกรรมที่ไม่ดีเหล่านี้เกิดขึ้น ละ เลิก เว้น การสูบ ฉีดสิ่งที่เป็นพิษให้โทษแก่ร่างกาย คือยาเสพติดทุกประเภท อันเป็นเหตุที่ตั้งให้เกิดความประมาทและขาดสติสามารถทำให้การละเมิดศีลข้ออื่นๆ ตามมา เพื่อมิให้กระทำเกิดขึ้นทั้งทางกายวาจา และใจ โดยมีเจตนางดเว้นจากการประพตติด้วยองค์ ๔ ประการของศีลสุราเมรัย คือ (๑) น้ำเมาเป็นสิ่งเสพติดทั้งหลาย (๒) มีจิตคิดจะดื่มจะเสพก็มีเจตนางดเว้นเสีย (๓) มีความเพียรพยายามที่จะไม่ล่วงละเมิดทางกายวาจา และใจ (๔) ไม่ทำให้น้ำเมา สิ่งเสพติดทั้งหลายก้าวล่วงลำคอไป^{๕๔}

สรุปได้ว่า หลักการปฏิบัติของพุทธจริยศาสตร์ระดับต้น คือ ข้อปฏิบัติศีล ๕ เป็นพื้นฐานการดำเนินชีวิตให้ถูกต้องตามหลักศีลธรรมจริยธรรมทางพระพุทธศาสนา ดังนี้ ๑) ปาณาติบาต (การฆ่าสัตว์) การปฏิบัติต่อศีลข้อที่ ๑ คือ ปาณาติปาตา เวมณี หมายถึง เจตนางดเว้นจากการฆ่าสัตว์ (การทำแท้ง) ถือว่า เป็นการฆาตมนุษย์ เป็นการทำลายชีวิตของสัตว์ให้ตกลงไป กล่าวว่าการประพตติผิดในศีลข้อนี้ มีกิเลสตัวหลักที่คอยบงการก็คือ โทสะ (ความโกรธ) คือความไม่พอใจในสัตว์ที่ถูกฆ่า กิเลสตัวรอง คือ โลภะ (ความโลภ) ๒) อทินนาทาน (การลักทรัพย์) การปฏิบัติต่อศีลข้อที่ ๒ อทินนาทานา เวมณี คือ เจตนางดเว้น จากการถือเอาสิ่งของ ที่เจ้าของมิได้ให้ด้วยการลักขโมย ฉ้อโกง ฉก ชิง วิ่งราว หลอกหลวง ปลอม ยกยอกสับเปลี่ยน เป็นต้น ๓) กามเมสุมิจฉาจาร (ประพตติผิดในกาม) การปฏิบัติต่อศีลข้อที่ ๓ คือ กามเมสุมิจฉาจาร เวมณี หมายถึง ผู้ปฏิบัติต้องไม่ประพตติผิดทางด้านคู่ครองของคนอื่นไม่เบียดเบียนหญิงหรือชายอื่น ที่เขาไม่ใช่สามี หรือภรรยาของตน ๔) มุสาวาท (การพุดเท็จ) การปฏิบัติต่อศีลข้อที่ ๔ คือ มุสาวาทา เวมณี หมายถึง ผู้ประพตติปฏิบัติ ต้องมีเจตนางดเว้นจากการพุดเท็จ สำรวมระวังในวาจา งดเว้นจากวจีทุจริต เว้นจากการพุดเท็จ ซึ่งกล่าวว่าการประพตติผิดในศีลข้อนี้ มีกิเลสตัวบงการอาจเป็นโลภะ หรือโทสะ ก็ได้ เช่น บางคนคนโกหกหลอกหลวง หรือเพราะอยากได้ทรัพย์ของคนอื่นมาเป็น

^{๕๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๗๒.

^{๕๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๗๑-๑๗๕.

ของตน๕) สุราเมรัย (การเสพสุราเมรัย) การปฏิบัติต่อศีลข้อที่ ๕ คือ สุราเมรัยมัชชะปะมาทัฏฐานา เวมณี หมายถึง การงดเว้นจากการดื่มสุราเมรัย คือ ผู้ปฏิบัติต้องไม่ประพฤติดังหนำดีทางด้านการดื่ม หรือเสพสุราเมรัยและสิ่งเสพติดทั้งหลาย เช่น ผื่น เฮอร์อีน ยาบ้า ยาอี กัญชา เป็นต้น

๒) หลักปฏิบัติของพุทธจริยศาสตร์ระดับกลาง

ข้อปฏิบัติหลักกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการ หากว่า มนุษย์ได้ศึกษาและปฏิบัติตามอย่างถูกต้องและเคร่งครัดแล้วย่อมก่อให้เกิดประโยชน์ได้มากอย่างที่กล่าวมา และจำเป็นอย่างยิ่งสำหรับการพัฒนามนุษย์ที่จะต้องให้หลักกุศลกรรมบถเข้าไปในการจัดการ เพราะว่า ความเดือดร้อนหรือความทุกข์ต่าง ๆ ของมนุษย์ที่เกิดขึ้นในสังคมโลกนี้ ล้วนแล้วแต่มีสาเหตุมาจากการที่มนุษย์นั้นขาดศีลธรรมในตนให้ตั้งอยู่ในหลักแห่งกุศลกรรมบถ ซึ่งวิธีการปฏิบัติตนตามหลักกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการ มีวิธี ๓ ประการคือ

๑. วิธีการประพฤติปฏิบัติเรียบร้อย คือมีความประพฤติธรรมทางกาย ๓ ประการ^{๕๕} คือ

(๑) เว้นจากปาณาติบาต คือ ข้อที่บุคคลบางคนในโลกนี้ ละการฆ่าสัตว์ เว้นขาดการฆ่าสัตว์ วางพันธะ วางศาสตราเสียแล้ว มีความละอาย มีความเอ็นดู มีกรุณาหวังประโยชน์เกื้อกูลแก่สัตว์ทั้งปวงอยู่ลักษณะของปาณาติบาต คือการเข้าไปตัดชีวิตดิณทรีย์ของบุคคลผู้ฆ่าสัตว์ คือ เป็นคนเหี้ยมโหด มีมือเปื้อนเลือด พอใจในการประหารและการฆ่าไม่มีความละอาย ไม่ถึงความเอ็นดูในสัตว์ด้วยกาย คือกระทำด้วยตนเอง หรือด้วยวาจา คือสั่งให้ผู้อื่นฆ่า^{๕๖}

ผู้รักษาศีลข้อนี้ นอกจากระวังไม่ให้ขาด เพราะการฆ่าสัตว์แล้ว ถ้าเว้นจากการกระทำที่เป็นฉายาของปาณาติบาตได้ด้วยแล้ว ก็จะทำให้ศีลของตนบริสุทธิ์ยิ่งขึ้น ถ้าเว้นไม่ได้ศีลของตนก็ต่างพร้อยเหมือนผ้าที่ไม่ขาดแต่สกปรก ลักษณะที่อนุโลมปาณาติบาต คือ การทำร้ายร่างกายและทรกรรม

การทำร้ายร่างกาย หมายถึง การทำร้ายผู้อื่นโดยการทำให้พิการเสียโฉมหรือเจ็บลำบากแต่ไม่ถึงแก่ชีวิต แยกออกเป็น ๓ อย่าง คือ ๑) ทำให้พิการ คือ ทำให้เสียอวัยวะเป็นเครื่องใช้การ เช่น ทำให้เสียนัยน์ตา เสียแขน เสียขา เป็นต้น ๒) ทำให้เสียโฉม คือ ทำร่างกายให้เสียรูป เสียงามไม่ถึงพิการเช่นใช้มีดหรือไม้กรีดหรือตีที่ใบหน้าให้เป็นแผลเป็น เป็นต้น๓) ทำให้เจ็บลำบาก คือ ทำร้ายไม่ถึงเสียโฉม เป็นแต่เสียความสำราญการทำร้ายร่างกายทั้งหมดนี้ หมายถึงเฉพาะทำแก่มนุษย์

ทรกรรม หมายความว่า ประพฤติเหี้ยมโหดแก่สัตว์ไม่ปรานีดังจะชี้ตัวอย่างให้เห็นตามที่ได้จัดเป็นแผนกดังนี้ ๑) ใช้การ หมายถึง ใช้สัตว์ไม่มีปรานีปล่อยให้อดอยากหิวบวม ไม่ให้กินไม่ให้นอนไม่ให้หยุดพักผ่อนตามกาล ขณะใช้งานก็เขี่ยตี ทำร้ายร่างกายโดยไม่มีเมตตาจิตหรือใช้การเกินกำลังของสัตว์ เช่น ให้เข็นภาระอันหนักเหลือเกิน เป็นต้น จัดเป็นทรกรรมในการใช้การ ๒) กักขัง หมายถึง

^{๕๕} ม.ม. (บาลี) ๑๒/๔๔๑/๓๙๐, ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๔๑/๔๗๖.

^{๕๖} พระสิริมังคลาจารย์, มงคลัตถทีปนีแปล เล่ม ๒, (กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๙๔.

กักขังให้อดอยาก อิดโรย หรือผูกมัดไว้จนไม่สามารถจะผลัดเปลี่ยนอิริยาบถได้ จัดเป็นทรมานในการ กักขัง ๓) นำไป ฟังเห็นในการผูกมัด เบ็ด ไก่ สุกร หัวหามเอาศีรษะลง เอาเท้าขึ้น ผู้ทำเช่นนี้จัดเป็นทรมาน ในการนำไป ๔) เล่นสนุก ฟังเห็นในการตีขี้กิ้ง ทิ้งขาของสัตว์ มีตึกแตง และจิ้งหรีด เป็นต้น เพื่อ ความสนุกของตน ๕) ผจญสัตว์ ฟังเห็นในการชนโค ชนกระบือ ชนแพะ ชนแกะ ตีไก่กัดปลา กัดจิ้งหรีด เป็นต้น^{๔๗}

(๒) เว้นจากอทินนาทาน คือ ข้อที่บุคคลบางคนในโลกนี้ ละการถือเอาทรัพย์ที่เขา มิได้ให้ เว้นขาดจากการลักทรัพย์ ไม่ลักทรัพย์เป็นอุปกรณ์เครื่องปลื้มใจของผู้อื่นที่อยู่ในบ้าน หรือที่อยู่ ในป่า ที่เจ้าของมิได้ให้ ซึ่งนับว่าเป็นขโมยลักษณะของอทินนาทาน คือ ลักษณะของการลักทรัพย์เป็น อุปกรณ์เครื่องปลื้มใจของบุคคลอื่น ที่อยู่ในบ้าน หรือที่อยู่ในป่า ที่เจ้าของมิได้ให้ ซึ่งนับว่าเป็นขโมยการ ถือเอาสิ่งของที่ไม่มีผู้ให้ ด้วยการกระทำอย่างโจรทุกอย่าง จัดเป็นโจรกรรม ในทางศีลธรรม ท่านรวมไว้ ๑๔ วิธีด้วยกัน^{๔๘} ดังนี้

๑) ลัก ได้แก่ การขโมยทรัพย์ของคนอื่นที่เจ้าของเขาไม่เห็น มีชื่อเรียกต่างกัน ดังนี้(ก) ขโมย ในเวลาเสียบเห็นเขาตากผ้าไว้ ไม่ให้เจ้าของรู้ หยิบเอาของเขาไป(ข) ย่องเบา เวลาส่งคน แอบเข้าไปในบ้าน หยิบฉวยเอาของต่างๆ ไป(ค) ตัดช่อง งดหรือเจาะประตูหน้าต่างที่ปิดช่องอยู่ แล้ว หยิบเอาของเขาไป

๒) ฉก ได้แก่ การถือเอาของในเวลาเจ้าของเผลอ มีชื่อเรียกต่างกันตามอาการ ดังนี้ (ก) วิ่งราว คนถือเอาของมากำลังเผลอ เข้าแย่งแล้ววิ่งหนีไป (ข) ตีชิง ตีเจ้าของทรัพย์ให้เจ็บตัว แล้ว ถือเอาของไป

๓) กรรโชก แสดงอำนาจ หรือใช้อาวุธให้เขากลับแล้วให้ของ เรียกว่า ชู หรือจี

๔) ปล้น ได้แก่ รวมพวกกันหลายคน มีศาสตราวุธเก็บเอาของผู้อื่นด้วยอำนาจ

๕) ตู คือ อ่างกรรมสิทธิ์ ยืนยันเอาของคนอื่นมาเป็นของตน

๖) ฉ้อ ได้แก่ กิริยาที่ถือเอาทรัพย์ของผู้อื่นเช่นรับของแล้วโกงเสียอ้างว่าเป็นของ ของตน

๗) หลอก ได้แก่ กิริยาที่พูดปด เพื่อถือเอาของของผู้อื่น

๘) ลวง ได้แก่ กิริยาที่ถือเอาของผู้อื่น ด้วยแสดงของอย่างใดอย่างหนึ่งให้เข้าใจผิด เช่น ใช้เครื่องชั่งเครื่องตวงโกง

^{๔๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๗.

^{๔๘} พระมหาพรสวรรค์ กิตติวิโร (จันโปรด), “ศึกษาการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามหลักกุตศกรรมบท ๑๐ ประการ”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า ๘๓-๘๔.

๙) ปลอม ได้แก่ กิริยาที่ทำของปลอมให้คนอื่นเห็นว่าเป็นของแท้ แล้วแลกเปลี่ยนเอาทรัพย์ไป

๑๐) กระทบ ได้แก่ กิริยาที่ยืมของคนอื่นไปใช้ แล้วเอาเสีย เช่น ยืมของแล้วไม่ส่งคืน กู้เงินเขาแล้วเบี้ยวไม่ส่งดอก

๑๑) เบียดบัง ได้แก่ กิริยาที่ถือเอาเศษ เช่น ท่านใช้ให้ไปเก็บเงินค่าเช่าบ้าน เป็นต้น ได้มากแต่ให้ท่านน้อย

๑๒) ลักลอบ ได้แก่ กิริยาที่ลักลอบเอาของที่ต้องห้ามหลบหนีภาษี เช่น สินค้าเถื่อน

๑๓) สับเปลี่ยน ได้แก่ กิริยาที่ถือเอาสิ่งของของตน ที่เลวเข้าไว้แทน แล้วเอาสิ่งของที่ดีของผู้อื่น

๑๔) ยักยอก ได้แก่ กิริยาที่ยักยอกทรัพย์ของตน ที่จะต้องถูกยึด เอาไว้เสียที่อื่น

(๓) **เว้นจากกาเมสุมิจฉาจาร** คือ ข้อที่บุคคลบางคนในโลกนี้ละการประพฤติดีกในกามทั้งหลาย เว้นขาดจากการประพฤติดีกในกามทั้งหลาย คือ ไม่ถึงความสมสู่ในพวกหญิง ที่มารดา รักษา ที่บิดารักษา ที่มารดาและบิดารักษา ที่พี่ชายรักษา ที่พี่สาวรักษา ที่ญาติรักษา ที่มีสามี ที่อิสฺรชนหวงห้าม ที่สุดหญิงที่เขาคล้องแล้วด้วยพวงมาลัยลักษณะของการประพฤติดีกในกาม คือ ข้อที่บุคคลมีเจตนาเป็นเหตุก้าวล่วงฐานะอันบุคคลไม่พึงถึง ได้แก่ ภรรยา หรือสามีของคนอื่น หรือลูกสาวที่ยังมีผู้ปกครองดูแล เป็นไปทางกายหาวาร ด้วยประสงค์ อสังฺกรรม คือการมีเพศสัมพันธ์หญิงที่ต้องห้ามสำหรับชาย มี ๓ ประเภท^{๔๔} คือ

๑) หญิงมีสามี ที่เรียกว่า ภรรยาท่าน ได้แก่ หญิง ๔ จำพวก คือ(๑) หญิงที่แต่งงานกับชายแล้ว(๒) หญิงที่ไม่ได้แต่งงาน แต่อยู่กินกับชายอย่างเปิดเผย(๓) หญิงที่รับสิ่งของ มีทรัพย์ เป็นต้น ของชายแล้วยอมอยู่กับเขา (๔) หญิงที่ชายเลี้ยงเป็นภรรยา

๒) หญิงที่ญาติรักษา คือ มีผู้ปกครอง ไม่เป็นอิสระแก่ตน เรียกว่า หญิงอยู่ในพิทักษ์รักษาของท่าน คือ หญิงที่มารดาบิดารักษา หรือญาติรักษา

๓) หญิงที่จารีตรักษา ที่เรียกว่า จารีตห้าม ได้แก่ หญิงที่เป็นเทือกเถาเหล่ากอ ๓ ประเภทคือ(๑) เทือกเถา คือ ญาติผู้ใหญ่ นับย้อนขึ้นไป ๓ ชั้น มี ย่าทวด ยายทวด ๑ ย่า ยาย ๑ แม่ ๑ เหล่ากอ คือ ผู้สืบสายจากตนลงไป ๓ ชั้น มีลูก ๑ หลาน ๑ เหลน ๑ (๒) หญิงที่อยู่ใต้พระบัญญัติในพระศาสนา อันห้ามสังวาสกับชาย เช่น ภิกษุณี ในกาลก่อน หรือ แม่ชีในบัดนี้(๓) หญิงที่บ้านเมืองห้าม เช่น แม่หม้ายงานท่าน อันมีในกฎหมาย

^{๔๔} พระมหาพรสวรรค์ กิตติวโร (จันโปรด), “ศึกษาการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามหลักคุณธรรมบด ๑๐ ประการ”, หน้า ๘๕-๘๗.

หญิง ๓ จำพวกนี้ จะมีฉันทะร่วมกัน หรือไม่ร่วมกัน ไม่เป็นประมาณ ชายร่วมสังวาสด้วย ก็เป็นกามาสุมิฉฉาจาร

หญิงที่เป็นวัตถุต้องห้ามของชายโดยพิสดารมี ๒๐ จำพวก คือ ๑) หญิงที่มารดา รักษา ๒) หญิงที่บิดา รักษา ๓) หญิงที่มารดาบิดา รักษา ๔) หญิงที่พี่ชายน้องชาย รักษา ๕) หญิงที่พี่สาวน้องสาว รักษา ๖) หญิงที่ญาติรักษา ๗) หญิงที่โคตร หรือมีแซ่รักษา ๘) หญิงที่มีธรรมรักษา ๙) หญิงที่มีสามีรักษา ๑๐) หญิงที่มีสินไหม คือ พระราชา รักษา ๑๑) หญิงที่ชายไถ่หรือซื้อมาด้วยทรัพย์เพื่อเป็นภรรยา ๑๒) หญิงที่อยู่กับชายด้วยความรักใคร่ชอบใจกันเอง ๑๓) หญิงที่อยู่เป็นภรรยาชายด้วยโภคทรัพย์ ๑๔) หญิงที่เข้าใจ ได้สีกว่าผ้าถุงผ้าห่มแล้วอยู่เป็นภรรยา ๑๕) หญิงที่ชายขอเป็นภรรยา มีผู้ใหญ่จัดการให้ ๑๖) หญิงที่ชายช่วยปลงภาระอันหนักให้แล้ว ยอมเป็นภรรยา ๑๗) หญิงที่เป็นทาสอยู่ก่อน แล้วชายเอามาเป็นภรรยา ๑๘) หญิงที่รับจ้างแล้ว ชายเอาเป็นภรรยา ๑๙) หญิงที่ชายรบข้าศึกได้เป็นเชลยแล้วเอาเป็นภรรยา ๒๐) หญิงที่ชายอยู่ด้วยขณะหนึ่ง และหญิงนั้นก็เข้าใจว่าชายนั้นเป็นสามีของตน

ชายต้องห้ามสำหรับหญิง มี ๒ ประเภทคือ ๑) ชายอื่นนอกจากสามี เป็นวัตถุต้องห้ามสำหรับหญิงที่มีสามีแล้ว ๒) ชายที่จาริตห้าม เป็นวัตถุต้องห้ามสำหรับหญิงทั้งปวง

ชายที่จาริตห้ามนั้น มี ๓ จำพวก คือ ๑) ชายที่อยู่ในพิทักษ์รักษาของตระกูล เช่น ปู่ พ่อ ตา ทวด ๒) ชายที่อยู่ในพิทักษ์ของธรรมเนียม เช่น นักพรต นักบวช ๓) ชายที่กฎหมายบ้านเมืองห้าม เช่น พระภิกษุ สามเณร

หญิงที่ไม่เป็นวัตถุกามาสุมิฉฉาจารของชาย มี ๔ อย่าง คือ ๑) หญิงที่ไม่มีสามี ๒) หญิงที่ไม่อยู่ในพิทักษ์รักษาของท่าน ๓) หญิงที่จาริตไม่ห้าม ๔) หญิงที่เป็นภรรยาของตน

ชายที่ไม่เป็นวัตถุแห่งกามาสุมิฉฉาจารของหญิงมี ๔ คือ ๑) ชายที่ไม่มีภรรยา ๒) ชายที่จาริตไม่ห้าม ๓) สามีของตน ๔) ชายที่ทำโดยพลการพ้นอำนาจของหญิง (เช่นชายที่ข่มขืน)

๒. วิธีการประพฤติปฏิบัติเรียบร้อย คือ มีความประพฤติธรรมทางวาจามี ๔ ประการ^{๕๐} คือ

(๑) **เว้นจากมุสาวาท** คือ ข้อที่บุคคลบางคนในโลกนี้ละการพูดเท็จ เว้นขาดจากการพูดเท็จ ไปในที่ประชุม หรือไปในหมู่ชน หรือไปในท่ามกลางญาติ หรือไปในท่ามกลางขุนนาง หรือไปในท่ามกลางราชสกุล หรือถูกนาไปเป็นพยาน ถูกถามว่า บุรุษผู้เจริญ เขิญเกิด ท่านรู้เรื่องใด ก็จงบอกเรื่องนั้น เขาเมื่อไม่รู้ก็บอกว่า ไม่รู้ หรือเมื่อรู้ก็บอกว่า รู้ เมื่อไม่เห็นก็บอกว่า ไม่เห็น หรือเมื่อเห็นก็บอกว่า เห็น ไม่กล่าวเท็จทั้งรู้ที่อยู่ เพราะเหตุตนบ้าง เพราะเหตุผู้อื่นบ้าง เพราะเหตุเห็นแก่สิ่งของเล็กน้อยบ้าง ลักษณะของการกล่าวคำเท็จ คือ การที่บุคคลกล่าวหรือแสดงอาการทางกายอย่างใดอย่างหนึ่งมี การสันศิระจะเป็นต้นให้คลาดเคลื่อนจากความเป็นจริง โดยมีเจตนาจะคลาดเคลื่อนจากความเป็นจริง

^{๕๐} ม.ม. (บาลี) ๑๒/๔๔๑/๓๙๐, ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๔๑/๔๗๖.

เพื่อหักกรานประโยชน์ของผู้อื่นการกล่าวเท็จ คือ การโกหก หมายถึง การแสดงออกด้วยเจตนาบิดเบือนความจริง ให้คนหลงเชื่อแสดงออกได้ ๒ ทาง^{๕๑} คือ

๑) ทางวาจา ได้แก่ พูดโกหกซัด ๆ

๒) ทางกาย ทำเท็จทางกาย เช่น เขียนจดหมาย โกหก ทำรายงานเท็จ ทำหลักฐานปลอม หรือ มีใครถามข้อความที่ควรรับ ก็สั่งศิระแสดงปฏิเสธเพื่อความสะดวกในการเรียน และการปฏิบัติ ท่านจำแนกกิจการที่เป็นมุสาวาทไว้ ๗ อย่าง คือ ๑) ปด ๒) ทนสาบาน ๓) ทำเล่ห์กระเท่ห์ ๔) มารยา ๕) ทำเลศ ๖) เสริมความ ๗) อำความ

๑) ปด ได้แก่ พูดมุสาซัดๆ ไม่อาศัย ไม่อาศัยมูลเหตุเลย เช่น เห็นว่าไม่เห็น รู้ว่าไม่รู้ โดยโวหารต่างกัน ตามความมุ่งหมายของผู้พูด ท่านแสดงไว้เป็นตัวอย่าง ๔ ข้อ คือ (ก) พูดเพื่อจะให้เขาแตกกัน เรียกว่า ส่อเสียด (ข) พูดเพื่อจะโกงท่าน เรียกว่า หลอก (ค) พูดเพื่อจะยกย่อง ท่านเรียกว่า ยก (ง) พูดไว้แล้วไม่รับ เรียกว่า กลับคำ

๒) ทนสาบาน ได้แก่ กิริยาที่เลื่องลือว่า จะพูดตามจริง แต่ใจไม่ตั้งจริงตามนั้น มีพูดปดเป็นลำดับ บริวาร เช่น เป็นพยานทนสาบานไว้ แล้วเบิกความเท็จ เป็นต้น

๓) ทำเล่ห์กระเท่ห์ ได้แก่ กิริยาที่อวดอ้างความศักดิ์สิทธิ์อันไม่มีจริง เช่น อวดรู้วิชาคงกระพัน ฟันไม่เข้ายังไม่ออก เป็นต้น ซึ่งเป็นอุบายหลากหลาย

๔) มารยา ได้แก่ กิริยาที่แสดงให้เขาเห็นผิดจากที่เป็นจริง หรือลวงให้เข้าใจผิด เช่น เป็นคนทุศีล ก็ทำท่าทางให้เขาเห็นว่ามึศีล เจ็บน้อยก็ครวญครางมาก

๕) ทำเลศ ได้แก่ พูดมุสาเล่นสำนวน เช่น เห็นคนวิงหนีขามา เมื่อผู้ไล่มาถาม ไม่อยากจะให้เขาจับคนนั้นได้ แต่ไม่ต้องการให้ใครตราหน้าว่าเป็นคนพูดมุสา จึงย้ายไปยืนที่อื่น แล้วพูดว่า ตั้งแต่มายืนที่นี่ ยังไม่เคยเห็นใครวิ่งมาเลย

๖) เสริมความ ได้แก่ พูดมุสาอาศัยมูลเดิม แต่ตัดความที่ไม่ประสงค์จะให้รู้ออกเสีย เรื่องมากพูดให้เหลือน้อย ปิดความบกพร่องของตน

(๒) เว้นจากปิสุณาวาจา คือ ข้อที่บุคคลบางคนในโลกนี้ละวาจาอันส่อเสียด เว้นขาดจากวาจาส่อเสียด คือ ได้ฟังข้างนี้แล้วไม่นำไปบอกข้างโน้น เพื่อทำลายพวกข้างนี้ หรือได้ฟังข้างโน้นแล้วไม่นำมาบอกข้างนี้ เพื่อทำลายพวกข้างโน้นสมานพวกที่แตกกันให้ติดกันบ้าง ส่งเสริมพวกที่ดีกันให้สนิทสนมบ้าง ชอบใจพวกที่พร้อมเพรียงกัน ยินดีแล้วในพวกที่พร้อมเพรียงกัน ชื่นชมในพวกที่พร้อมเพรียงกัน และกล่าววาจาอันทำให้พร้อมเพรียงกันลักษณะของการกล่าวคำส่อเสียด คือการที่ได้ฟังข้างนี้แล้วนำไปบอกข้างโน้น เพื่อทำลายพวกข้างนี้บ้าง หรือฟังข้างโน้นแล้ว นำไปบอกข้างนี้ เพื่อทำลายพวกข้างโน้นบ้าง ยุพวกที่พร้อมเพรียงกันให้แตกกันไปบ้าง ส่งเสริมพวกที่กำลังแตกกันบ้าง ส่งเสริมพวกที่แตกกัน

^{๕๑} พระมหาพรสวรรค์ กิตติวโร (จันโปรด), “ศึกษาการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามหลักกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการ”, หน้า ๘๘-๘๙.

แล้วบ้าง ชอบใจในคนที่แตกต่างกันเป็นพวก ยินดีในความแตกต่างกันเป็นพวก ชื่นชมในพวกที่ต่างกัน และกล่าว วาจาที่ทำให้แตกต่างกันเป็นพวกหรือคำพูดที่พูดออกไปเพื่อให้ตนเป็นที่รักของคนอื่นให้เขามองตนว่าเป็นคน ดีแล้วยกย่องตนเอง^{๕๒}

(๓) **เว้นจากพรุสวาจา** คือ ข้อที่บุคคลบางคนในโลกนี้ละวาจาหยาบ เว้นขาดจากวาจา หยาบ กล่าววาจาที่ไม่มีโทษ ไพเราะหู ชวนให้รัก จับใจ เป็นของชาวเมือง คนส่วนมากรักใคร่ ชอบใจ ลักษณะของพรุสวาจา คือ การที่บุคคลมีใจหยาบโดยส่วนตัวแล้วเปล่งถ้อยคำที่เผ็ดร้อนแก่ผู้อื่น อันขัด ใจผู้อื่น อันใกล้ต่อความโกรธ ไม่เป็นไปเพื่อความสงบจิตเป็นต้นที่ทำให้คนอื่นฟังแล้วเกิดปฏิเสธหรือความ ขุนเคืองในจิตใจนั่นเอง คำหยาบเหล่านี้ ท่านประสงค์เอาคำที่เปล่งออกมาจากบุคคลมีใจที่หยาบเท่านั้น ถึงแม้ว่าบางครั้งคำนั้นฟังดูผืน ๆ แล้วจะไม่รู้สึกอะไรแต่ภายในใจของผู้พูดกับแฝงไปด้วยเจตนาที่หยาบ เช่น ต้องการให้ คนใดคนหนึ่งตายเสีย แต่พูดว่า ทำให้เขาสบายที ดังนี้เป็นต้นย่อมได้ชื่อว่าคำหยาบแท้ เพราะเจตนาหยาบ ตรงกันข้ามคำบางคำเป็นคำที่ฟังดูแล้วเหมือนหยาบแต่เจตนาของผู้ว่านั้นกลับไม่ได้ คิดอย่างที่ว่ามา ดังเช่นคำที่ออกมาจากปากของมารดาที่ด่าว่าบุตรที่ไม่เชื่อฟัง หรืออาจารย์กล่าววาลูกศิษย์ที่ไม่ค่อยเชื่อฟังเป็นต้น คำประเภทนี้ก็ไม่ได้ชื่อว่าเป็นคำหยาบ เพราะเจตนาไม่หยาบ^{๕๓}

(๔) **เว้นจากสัมผัปปลาปะ** คือ ข้อที่บุคคลบางคนในโลกนี้ละการพูดเพื่อเจ้า เว้นขาด จากการพูดเพื่อเจ้า พูดในเวลาที่ไม่ควรพูดตามความจริง พูดเรื่องที่เป็นประโยชน์ พูดเรื่องที่เป็นธรรม พูด เรื่องที่เป็นวินัยและกล่าววาจามีหลักฐาน มีที่อ้างได้มีที่สุดประกอบด้วยประโยชน์ โดยกาลอันควร ลักษณะของสัมผัปปลาปะ คือการพูดในเวลาไม่ควรพูด พูดเรื่องที่ไม่เป็นจริง พูดไม่เป็น ประโยชน์ พูดไม่ เป็นธรรม พูดไม่เป็นวินัย กล่าววาจาไม่มีหลักฐาน ไม่มีที่อ้าง ไม่มีที่สุด ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ โดย กาลไม่สมควร^{๕๔}

๓. วิธีการประพฤติปฏิบัติเรียบร้อย คือ มีความประพฤติธรรมทางใจ ๓ ประการ^{๕๕} คือ

(๑) **อนภิชณา** คือ ข้อที่บุคคลบางคนในโลกนี้เป็นผู้ไม่มีความโลภมาก ไม่เพ่งเล็งทรัพย์ อันเป็นอุปกรณ์เครื่องปลื้มใจของผู้อื่นว่า “ขอของผู้อื่นฟังเป็นของเราเถิด” เป็นต้นลักษณะของอนภิชณา คือ ภาวะที่เป็นไปโดยความเป็นผู้มุ่งหน้าต่อภักดิ์ของผู้อื่นแล้ว น้อมไปในภักดิ์นั้น ได้แก่อาการที่ บุคคลเห็นภักดิ์คือสิ่งของ ๆ คนอื่น แล้วมีความเพ่งเล็งต้องการน้อมสิ่งของนั้นมาเป็นของตน คือมี ความคิดอยากได้ของคนอื่นเอามาเป็นของตนเอง เช่น คิดว่า “โฉนหนอ ของสิ่งนี้จะฟังเป็นของ ๆ เรา” เป็นต้น^{๕๖}

^{๕๒} พระสิริมังคลาจารย์, มงคลัตถทีปนีแปล เล่ม ๒, หน้า ๑๐๘.

^{๕๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑๑.

^{๕๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑๒.

^{๕๕} ม.ม. (บาลี) ๑๒/๔๔๑/๓๙๒, ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๔๑/๔๗๗.

^{๕๖} พระสิริมังคลาจารย์, มงคลัตถทีปนีแปล เล่ม ๒, หน้า ๑๑๕.

(๒) **อพยาบาท** คือ ข้อที่บุคคลบางคนในโลกนี้เป็นผู้มีจิตไม่พยาบาท มีความดำริในใจไม่ชั่วช้าว่า “ขอสัตว์เหล่านี้ จงเป็นผู้ไม่มีเวรไม่มีความเบียดเบียนกัน ไม่มีทุกข์ มีแต่สุข รักษาตนเถิด” เป็นต้นลักษณะของพยาบาท คือ ความคิดที่ต้องการให้ผู้อื่นได้รับความทุกข์ ให้ได้รับความพินาศเสียหาย ไม่ต้องการให้เขาได้รับความสุข มีความดำริในใจอันชั่วช้าว่า ขอสัตว์เหล่านี้จงถูกฆ่าบ้าง จงถูก ทำลาย บ้าง จงขาดสูญบ้าง อย่าได้มีแล้วบ้าง เป็นต้น^{๕๗}

(๓) **สัมมาทิฐิ** คือ ข้อที่บุคคลบางคนในโลกนี้เป็นผู้มีความเห็นชอบ คือ มีความเห็นไม่วิปริตว่า ผลแห่งทานที่ให้แล้วมีอยู่ ผลแห่งการการบูชามีอยู่ ผลแห่งการเช่นสรวงมีอยู่ ผลวิบากแห่งกรรมที่ทำความดีและทำชั่วมีอยู่ โลกนี้มีอยู่ โลกหน้ามีอยู่ มารดามีอยู่ บิดามีอยู่ สัตว์ทั้งหลายที่เป็นอุปาทิภะมีอยู่ สมณะและพรหมณ์ทั้งหลาย ผู้ดำเนินชอบ ปฏิบัติชอบผู้ทำโลกนี้และโลกหน้าให้แจ้งด้วยปัญญาอันยิ่งเองแล้วสอนให้ผู้อื่นรู้ได้มีอยู่ในโลกนี้ลักษณะของมิจฉาทิฐิ มีความเห็นวิปริตว่า ผลแห่งทานที่ให้แล้วไม่มีผลแห่งการบูชาไม่มี ผลแห่งการเช่นสรวงไม่มี ผลวิบากแห่งกรรมที่ทำความดีและทำชั่วไม่มี โลกนี้ไม่มี โลกหน้า ไม่มี มารดาไม่มี บิดาไม่มี สัตว์ทั้งหลายที่เป็นอุปาทิภะไม่มี สมณะและพรหมณ์ทั้งหลาย ผู้ดำเนินชอบ ปฏิบัติชอบ ผู้ทำโลกนี้และโลกหน้าให้แจ้งชัดด้วยปัญญาอันยิ่งเอง แล้วสั่งสอน ให้ผู้อื่นรู้ไม่มีอยู่ในโลก^{๕๘}

จากที่กล่าวมาจัดว่าเป็นวิธีการที่สอนให้ละชั่วและสร้างคุณดีทางกาย ๓ ประการ คือ เว้นจากการฆ่าสัตว์ เว้นจากการลักขโมย เว้นจากการประพฤตินิโคตติในกาม ทางวาจา ๔ ประการ คือ เว้นจากการพูดเท็จ เว้นจากการพูดส่อเสียด เว้นจากการพูดคำหยาบ เว้นจากการพูดเพ้อเจ้อ และทางใจ ๓ ประการ คือ ความเป็นผู้ไม่โลภอยากได้ของเขา ความไม่พยาบาทปองร้ายผู้อื่น มีความเห็นถูกต้องตามทำนองครองธรรมซึ่งมีลักษณะเป็นเครื่องชำระกายและวาจาให้เป็นปกติ ให้สะอาด หลักกฤษฎกรรมบถ ๔ ข้อข้างต้นนั้นมีลักษณะตรงกันกับศีลจำนวนสี่ข้อข้างต้นของเบญจศีล คือนิจศีลของมนุษย์ ดังนั้นจึงมองได้ว่า หลักกฤษฎกรรมบถ เป็นวิธีการที่จะนำไปปฏิบัติได้ในระดับพื้นฐานของการพัฒนามนุษย์ทุกคน และด้วยเหตุนี้จึงมีปรากฏหลักฐานที่พระพุทธเจ้าได้ทรงนำวิธีการพัฒนามนุษย์ด้วยหลักกฤษฎกรรมบถทั้ง ๑๐ ประการสั่งสอนพัฒนาพุทธบริษัท ๔

สรุปได้ว่า หลักปฏิบัติของพุทธจริยศาสตร์ระดับกลาง ข้อปฏิบัติหลักกฤษฎกรรมบถ ๑๐ ประการ หากว่า มนุษย์ได้ศึกษาและปฏิบัติตามอย่างถูกต้องและเคร่งครัดแล้วย่อมก่อให้เกิดประโยชน์ได้มาก ซึ่งวิธีการปฏิบัติตนตามหลักกฤษฎกรรมบถ ๑๐ ประการ มีวิธี ๓ ประการคือ ๑) วิธีการประพฤติปฏิบัติเรียบร้อย คือมีความประพฤติธรรมทางกาย ๓ ประการ คือเว้นจากปาณาติบาตเว้นจากอทินนาทานและเว้นจากกาเมสุมิฉาจาร ๒) วิธีการประพฤติปฏิบัติเรียบร้อย คือ มีความประพฤติธรรมทางวาจามี ๔ ประการ คือเว้นจากมุสาวาทเว้นจากปิสุณาวาจาเว้นจากผรุสวาจา และเว้นจากสัมผัปปลา

^{๕๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑๖.

^{๕๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑๗.

ปะ และ ๓) วิธีการประพฤติปฏิบัติเรียบร้อย คือ มีความประพฤติธรรมทางใจ ๓ ประการ คืออนภิชฌาอพยาบาทและสัมมาทิฐิ

๓) หลักปฏิบัติของพุทธจริยศาสตร์ระดับสูง

ข้อปฏิบัติเพื่อให้ได้มาซึ่งความว่างจากกิเลส คือเป็นสันติสุข ซึ่งเป็นทางมาแห่งสันติสุข มัชฌิมาปฏิปทานี้ แปลว่า ทางสายกลาง มัชฌิมาปฏิปทา มีคำว่า กลางรวมอยู่ด้วย ฉะนั้น ถ้าไม่ใช่ทางสายกลางก็ไม่ใช่ทางพุทธศาสนา ทางที่เอียงไปซ้ายหรือเอียงไปขวาก็ตาม ไม่ใช่พุทธศาสนา ทางพุทธศาสนาจะต้องเป็นกลาง คือไม่เอียงซ้ายเอียงขวา ถ้าเรียกอย่างสมัยใหม่เรียกว่าปรับให้ได้ที่ หรือ adjust ให้พอเหมาะพอดีกัน คือว่าทางโน้นต้องปรับน้อย ทางนี้ต้องปรับน้อยทุก ๆ ทางให้พอเหมาะกับการเวลา เหตุการณ์ สถานที่ เหล่านี้เรียกว่า ทางสายกลาง ได้เหมือนกันคือจะวางหลักลงไปตายตัวว่าอย่างใดอย่างหนึ่งนั้น ไม่ได้หลักธรรมสำคัญที่จะมาเป็นเจ้าเรือนนำหน้าธรรมอื่นทั้งปวงคือ ปัญญา ศีล และสมาธิตามลำดับทั้งปัญญา ศีลและสมาธิ เป็นการเรียงลำดับเพื่อให้เกิดความเข้าใจง่ายในเชิงวิชาการ แต่ในทางปฏิบัติ ทั้งปัญญา ศีล และสมาธิต้องปฏิบัติไปพร้อมๆ กันอย่างผสมผสาน เชื่อมโยงอิงอาศัยกัน และกันอย่างใกล้ชิดสนิทแนบ ไม่แยกส่วน จึงจะเป็นกระบวนการปฏิบัติเพื่อความดับทุกข์พระพุทธรเจ้า ทรงแสดงสัมมาปฏิบัติ คือข้อปฏิบัติอย่างละเอียดถูกต้องที่ขยายความปัญญา ศีลและสมาธิที่เรียกกันว่า อริยมรรค มีองค์แปดประกอบด้วย

(๑) สัมมาทิฐิ คือความเห็นที่ถูกต้องว่า เหตุแห่งความทุกข์ที่สำคัญคือตัณหา และตัณหาก็มิได้เกิดขึ้นมาลอยๆ ต้องมีกระบวนการเกิดตัณหา และเมื่อตัณหาเกิดแล้วนำไปสู่อุปทานและกระบวนการเกิดแห่งทุกข์อย่างสมบูรณ์ และเห็นว่ากระบวนการเกิดทุกข์จะหมดไปเมื่ออวิชชาสิ้นไปเมื่อปัญญาเกิดมาแทนอวิชชาดับไป กระบวนการแห่งทุกข์ก็หมดไป เมื่อแสงสว่างส่องมาความมืดก็หายไป ความเห็นถูกต้องดังกล่าว เป็นกุญแจสำคัญที่จะนำไปสู่การทำลายเหตุแห่งทุกข์อย่างถอนรากถอนโคน

(๒) สัมมาสังกัปปะ ความดำริหรือความคิดที่ถูกต้อง คือความคิดที่มีปัญญาเป็นแสงสว่างนำหน้า มิให้กระบวนการตัณหาตั้งต้นได้ พระพุทธรเจ้าได้แสดงสัมมาสังกัปปะไว้ว่า เป็นความดำริที่ไม่หมกมุ่นในกาม พยาบาทและการเบียดเบียน ซึ่งเป็นกระบวนการทางจิตที่เห็นได้ชัดว่า ถ้าความดำริในกามเกิดขึ้นเต็มที กามตัณหาและภวตัณหาก็ก่เกิดขึ้น ถ้าความดำรินั้น ไม่สมหวังก็จะเปลี่ยนเป็นความโกรธ พยาบาท และเบียดเบียน ซึ่ง ก็คือ วิภวตัณหา นั่นเอง สัมมาสังกัปปะจึงเป็นความดำริที่สอดคล้องกับสัมมาทิฐิที่มีให้กระบวนการแห่งทุกข์ ตามระบบปฏิจสมุปบาทเกิดขึ้นได้ เปลี่ยนทางแห่งความดำริผิดที่นำโดยกามให้มาเป็นความดำริออกจากกาม ไม่พยาบาทและไม่เบียดเบียน

(๓) สัมมาวาจา การสื่อสารที่ถูกต้อง ดึงามเป็นไปเพื่อความไม่ทุกข์ กล่าวคือไม่สื่อสารด้วยจิตใจที่ห่อหุ้มไปด้วยตัณหา ไม่พูดเพื่อตอบสนองตัณหา ไม่พูดเพื่อแสวงหาสิ่งที่จะมาบำรุงบำเรอตัณหาแต่พูดเพื่อความเข้าใจด้วยการไม่พูดเท็จ ไม่พูดคำหยาบ ไม่พูดส่อเสียด ไม่พูดเพื่อแฉ้อ เพราะคำพูดเหล่านี้ล้วนปรุงแต่งออกมาขณะที่ตัณหาอัดแน่นอยู่เต็มหัวใจ เมื่องดเว้นจากคำพูดดังกล่าวสื่อสาร

บนพื้นฐานของความจริงอย่างถูกต้อง เหมาะสมกับกาลเทศะและที่สำคัญผู้รับสารจากการสื่อสารแล้ว ฉลาดสงบเย็นเป็นประโยชน์จึงเรียกว่าเป็นการพูดจาถูกต้อง

(๔) สัมมากรรมันตะ การทำงานถูกต้อง คือ การงานที่ไม่เป็นที่ตั้ง ของอวิชาตัตถหา อุปาทาน แต่ดูการทำงานเป็นกิจกรรมอย่างหนึ่งของการปฏิบัติธรรม ทำงานไปดับกิเลสไป เพราะในงาน มีสติ มีปัญญา มีสมาธิ มีศีลอยู่อย่างครบถ้วนจึงต้องเชื่อมโยงวิถีชีวิตกับวิถีธรรมเข้าด้วยกันประสานกัน อย่างกลมเกลียว งานก็ได้ใจก็บริสุทธิ์ เพราะยังทำงาน ธรรมะยังงอกงาม เพราะงานนั้น มีสติและปัญญา เป็นแสงสว่างนำทางตลอดเวลา

(๕) สัมมาอาชีวะ การประกอบอาชีพที่ถูกต้อง ซึ่งรวมทั้งการทำงานและการเลือก อาชีพและการใช้จ่ายทรัพย์ที่ได้มาจากการประกอบอาชีพอย่างถูกต้องเหมาะสมคุ้มค่า การงานอาชีพที่ เอื้อเพื่อต่อการดับทุกข์ต้องเป็นอาชีพที่ทำไปเพื่อเลี้ยงกายและเลี้ยงใจให้มีสุขภาพดีพอๆ กันกล่าวคือให้ ร่างกายแข็งแรงพอที่จะต้านทานโรคภัยไข้เจ็บและจิตใจแข็งแรงพอจะต่อต้านการรุกรานของกิเลส ร่างกาย สมบูรณ์ไร้โรคภัยเปื่อยเน่าใจสมบูรณ์ไร้กิเลสสามารถนอน

(๖) สัมมาวายามะ ความพากเพียรถูกต้อง คือ พากเพียรที่จะขจัดกิเลสที่เกิดขึ้นแล้ว หรือเคยเกิดให้หมดไป ระวังกิเลสที่จะเกิดใหม่มิให้เกิดขึ้น อีก เมื่อจิตว่างจากการรบกวนของกิเลสก็ถือ โอกาสทำปัญญา ศีลและสมาธิให้มากขึ้นตามลำดับ เพื่อปิดช่องทางของกิเลสที่จะเข้าไปรบกวนใจ แม้ว่าจะสร้างกุศลคือ ปัญญา ศีล และสมาธิ ให้เข้มแข็งได้ตามความเหมาะสมแล้วแต่ถ้ายังไม่มั่นคงจริง เสร็จสิ้น เต็มขาดจริงๆ ก็ยังประมาทไม่ได้จะต้องหมั่นประกอบกุศลอยู่เนืองๆ

(๗) สัมมาสติ คือ ความรู้สึกตัวทั่วพร้อมอย่างถูกต้อง เป็นนายทวารสำคัญที่จะเฝ้าดู อาคันตุกะที่เข้ามาเยี่ยมเยียนใจ สติจึงต้องทำหน้าที่ตามดูตามรู้ตามเห็นอย่างใกล้ชิดในกาย ทั้งกายคือ กอกลม กายคือกองชาติสี่และกายคือตัวกูซึ่ง เป็นต้นตอของความทุกข์ทั้งปวง ตัวกูเกิดมาแล้ว กระบวนการเกิดทุกข์ก็เกิดมาบนความรู้สึกแห่งความมีตัวกูของกูนั่นเอง ความรู้สึกสำคัญนั้นหมายความว่าตัวกู หรือของกูเหมือนกล่องบรรจุข้อมูลแหล่งความทุกข์ทั้งปวง ถ้ากล่องนี้ไม่มีข้อมูลแห่งทุกข์ ทุกข์ก็มิได้ หน้าที่สำคัญของสติ คือระมัดระวังไม่ให้เกิดการปรุงแต่งกายใดกายหนึ่งว่าเป็นตัวกูแต่รักษาธรรมชาติอัน บริสุทธิ์เอาไว้

สติทำหน้าที่คอยดูความรู้สึกที่เป็นไปตามธรรมชาติ ว่ามีตัณหาแทรกเข้ามาบ้างหรือไม่ถ้า ตัณหาแทรกคราวใดความรู้สึกที่เป็นหน้าที่ของจิตชนิดหนึ่งจะเสียความบริสุทธิ์ทันที รากของตัณหาจะ เริ่มงอกออกมาเมื่อรู้สึก ว่า พอใจหรือไม่พอใจ ทั้งกามตัณหา ภวตัณหา และวิภวตัณหา ก็เกิดตามมาทันที มีบวมมีลบสวิงสวายวุ่นวายตึงเครียด หัวเราะและร้องไห้ แต่ถ้าสติมาทัน ความพอใจและไม่พอใจดับไป ใจปกติทำหน้าที่ตามธรรมชาติอันบริสุทธิ์อย่างมีประสิทธิภาพ สติยังทำหน้าที่ดูแลจิตให้ปกติ ไม่ฟูไม่ แพนบ ไม่ขึ้นไม่ลงเพราะถูกโลกธรรมทั้งฝ่ายที่น่าพอใจและไม่น่าพอใจมากระทบ นอกจากทำหน้าที่ดูจิต แล้วยังดูธรรม คือ ธรรมชาติที่เกิดกับจิตว่าเป็นกุศลหรืออกุศล มีคุณหรือมีโทษทำลายหรือรักษาความ

บริสุทธิ์ของจิตมากน้อยเพียงใด สติเป็นกุญแจดอกสำคัญที่จะกลั่นกรองกระบวนการทำงานของจิตให้เป็นไปอย่างมีคุณภาพ

(๘) สัมมาสมาธิ ความมั่นคงแห่งจิตอย่างถูกต้อง คือ มั่นคงหนักแน่นจนสามารถทำงานสอดประสานกับปัญญาจัดค้นหาได้อย่างรวดเร็วทันทั่วทั้งที่ สัมมาสมาธิ ทำหน้าที่ปกป้องรักษาความบริสุทธิ์ของจิต ความมั่นคงของจิต และความอ่อนโยนยืดหยุ่นของจิต ที่พร้อมจะทำหน้าที่รับรู้ในเรื่องราวต่างๆ อย่างไม่หวั่นไหวเปราะเปื้อน สัมมาสมาธิที่สูงสุดก็คือความสงบใจอยู่ในอารมณ์เดียวไม่หวั่นไหววอกแวกไปเพราะความพอใจหรือความไม่พอใจมากระทบมีสติสัมปชัญญะทำงานร่วมกันอย่างไม่ขาดตกบกพร่อง เป็นความมั่นคงที่สมบูรณ์สามารถเผชิญหน้าอารมณ์ได้ทุกชนิดแต่ไม่ติดอารมณ์ใดๆ เหมือนใบบัวสามารถอยู่ในน้ำ ก็ได้บรรจุน้ำ ก็ได้แต่น้ำ ไม่ซึมซาบ ไม่ติดใบบัว จิตของผู้ที่เห็นโทษของตัณหาแล้วหาหนทางออกจากตัณหาได้ด้วยการทำกาย วาจา และใจให้ถูกต้องด้วยการตัดรากถอนโคนมิให้ตัณหาเกิดอีก ความทุกข์จะเกิดอีกไม่ได้ ทางเส้นนี้เป็นอิสระจากบวกลบหรือเรียกว่าทางสายกลาง คือไม่ติดทั้งบวกลบ ไม่ติดอยู่กับความพอใจหรือไม่พอใจ แต่หลุดพ้นไปจากขั้ว ทั้งสองดำรงมั่น อยู่ในความเป็นปกติมีพลังมัน คงไม่เป็นบ่อเกิดแห่งตัณหาได้เพราะไม่มีเงื่อนไขใด ๆ ให้ตัณหาเกิดได้^{๕๙}

ซึ่งกล่าวได้ว่า มรรคในฐานะพรหมจรรย์ หรือพุทธจริยธรรมความเข้าใจเกี่ยวกับมรรคในฐานะพรหมจรรย์หรือพุทธจริยธรรม เป็นอีกฐานะหนึ่งในหลายประเด็นดังที่ได้กล่าวมาแล้ว พุทธพจน์ตรัสไว้ว่ามรรคอันเป็นอริยะ ประกอบด้วยองค์ ๘ ประการ คือ สัมมาทิฐิ สัมมาสมาธินี้คือพรหมจรรย์ ; บุคคลใด ประกอบด้วย อริยอัษฎางคิกมรรคนี้ บุคคลนั้น เรียกว่าเป็นพรหมจรรย์ ; ความสิ้นราคะ สิ้นโทสะ สิ้น โมหะ นี้เรียกว่าที่จบของพรหมจรรย์ผลของพรหมจรรย์คืออะไร ? โสดาปัตติผล สกทาคามีผล อนาคามีผล อรหัตตผลเหล่านี้เรียกว่า ผลของพรหมจรรย์^{๖๐}

๒.๕.๕ เกณฑ์ตัดสินคุณค่าของพุทธจริยศาสตร์

ปัญหาหลักที่พุทธจริยศาสตร์กล่าวถึงและอภิปรายกันมากคือ การกระทำที่มีค่าทางจริยะที่กล่าวว่ามีค่า ดี ถูก หรือควรนั้นเป็นอย่างไร ใช้เกณฑ์อะไรเป็นเกณฑ์ตัดสินว่า การกระทำเช่นนี้ถูกและการกระทำเช่นนั้นผิดหรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือการศึกษาปทัฏฐานหรือมาตรฐานหรือมาตรการทางจริยะในการตัดสินการกระทำที่ถูก ผิด ดี หรือชั่วของมนุษย์นั่นเอง

หลักพุทธธรรมในระบบพุทธจริยศาสตร์มี ๒ อย่าง คือสังฆธรรมและศีลธรรม สังฆธรรมเป็นส่วนที่แสดงให้เห็นว่าสรรพสิ่งเป็นไปตามเหตุตามปัจจัยที่เรียกว่าอิทัปปัจจยตาบ้าง ปฏิจจสมุปบาทบ้าง ธรรมนิยามบ้าง สิ่งนี้เกิดขึ้น ตั้งอยู่และสูญสลายไปตามกฎไตรลักษณ์ ไม่ว่าจะมิผู้ค้นพบหรือไม่ก็ตาม ธรรมชาตินั้นก็มีอยู่อย่างนั้น ดังพระพุทธดำรัสว่า

^{๕๙} พระมหาจรรยา สุทธิญาณ, พุทธวิธี, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ๒๕๔๘), หน้า ๑๖๖ - ๑๗๓.

^{๖๐} ส.ม. (ไทย) ๑๙/๑๑๓/๓๒.

ตถาคตจะอุบัติขึ้นหรือไม่ก็ตาม ธาตุนั้น คือธรรมฐิติ(ความตั้งอยู่ตามธรรมดา) ธรรมนิยาม (ความเป็นไปตามธรรมดา) อิทัปปัจจยตา(ความที่สิ่งนี้เป็นปัจจัยของสิ่งนี้) ก็คงมีอยู่อย่างนั้น ตถาคตครั้ง ฐิตาตุนั้นแล้วจึงบอก แสดง บัญญัติ กำหนด เปิดเผย จำแนก ทำให้ง่าย และกล่าวว่า เธอทั้งหลายจงดู เกิด เพราะอวิชาเป็นปัจจัย สังขารจึงมี...ภิกษุทั้งหลาย ตถตา (ภาวะที่เป็นอย่างนั้น) อวิตถตา (ภาวะที่ไม่คลาดเคลื่อนไปได้) อนัญญถตา (ภาวะที่ไม่เป็นอย่างอื่น) อิทัปปัจจยตานี้เรียกว่าปฏิจสมุพบาท

หลักศีลธรรมนี้เองเป็นฐานรองรับหลักศีลธรรมในพระพุทธศาสนา และการที่พระพุทธองค์ไม่ ทรงสอนศีลธรรมโดยตรงแก่ผู้ฟัง (ในบางครั้ง) เพราะศีลธรรมที่พระองค์ตรัสรู้นั้นมีเนื้อหาละเอียดลึกซึ้ง ยากแก่การทำความเข้าใจของปุถุชน ดังนั้น เพื่อให้ศีลธรรมนั้นมีคุณค่าต่อมนุษย์ พระองค์จึงสอน ศีลธรรมหรือจริยธรรมปูพื้นฐานจิต อบรมอินทรีย์ของเวไนยสัตว์ให้แก่กล้าก่อน ต่อจากนั้นพระองค์จึง ทรงแสดงศีลธรรมภายหลัง

ศีลธรรมเป็นส่วนที่กล่าวถึงการกระทำทางไตรทวารที่มีค่าทางจริยะตามหลักพุทธจริยศาสตร์ ว่าต้องดำเนินไปเพื่อการเข้าถึงเป้าหมายอันเป็นศีลธรรมนั้น เพราะถ้าไม่มีเป้าหมายในการกระทำ การกระทำต่าง ๆ ของมนุษย์ก็ไม่อาจจะบอกได้ว่าการกระทำดังกล่าวนี้ถูกหรือผิดได้ เป็นแต่สักว่าทำแล้ว กำลังทำ หรือทำอยู่เท่านั้น หากมูลเหตุจงใจเบื้องต้นและเป้าหมายอันเป็นที่สุดมิได้ แต่เมื่อบุคคลเชื่อว่า สิ่งนี้เป็นสิ่งที่ดีที่สุดสำหรับชีวิต เช่น เห็นว่าความสุขเป็นสิ่งที่ดีที่สุด เป็นต้น การกระทำต่าง ๆ ซึ่งกล่าวว่าดี ถูก และควร ย่อมนำไปสู่ความสุขอันเป็นเป้าหมายนั้น

เกณฑ์ตัดสินคุณค่าทางจริยะที่จะตัดสินว่าสิ่งนี้ถูก ผิด ควร ไม่ควร จึงต้องอาศัยเป้าหมาย เป็นแนว เปรียบเหมือนไม้บรรทัดซึ่งมีปลายข้างหนึ่งเป็นเป้าหมายของการวัด และมาตราวัดบนไม้ บรรทัดเป็นเครื่องวัดว่าการกระทำนั้นนำไปสู่เป้าหมาย หรือเข้าไปใกล้ภาวะสุดท้ายแห่งการกระทำมาก น้อยแค่ไหน แต่ปัญหาอยู่ที่ว่ามาตรการวัดและตัดสินคุณค่าทางจริยะเหล่านี้ในพุทธจริยศาสตร์คืออะไร และมีอะไรบ้าง นี่คือนิยามที่จะต้องศึกษาวิเคราะห์ต่อไป

สิ่งที่เป็นมาตรการทางจริยธรรมที่จะตัดสินว่า การกระทำใดเป็นกุศลกรรมและเป็น อกุศลกรรม คือ สิ่งที่เป็นมาตรการทางจริยธรรมที่จะตัดสินความเป็นกุศลกรรม คือกุศลมูล ๓ ได้แก่ ความไม่โลภ ความไม่โกรธ ความไม่หลง และสิ่งที่เป็นมาตรการทางจริยธรรมที่จะตัดสินความเป็น อกุศลกรรม คืออกุศลมูล ๓ ได้แก่ ความโลภ ความโกรธ ความหลงนักวิชาการบางท่านกล่าวว่า ศาสนา พุทธเป็นสัมบูรณ์นิยมในแง่ที่ว่า กุศลมูล ๓ กับอกุศลมูล ๓ เป็นเกณฑ์ตัดสินการกระทำและเกณฑ์นี้เป็น สิ่งตายตัวแน่นอน พระพุทธศาสนาถือว่าการกระทำทั้งที่ถูกและผิดนั้นจะต้องเป็นการกระทำที่เป็นไป อย่างเสรี แต่เป็นเสรีภาพที่สัมพันธ์กับกฎของเหตุและผล และที่สำคัญคือความตั้งใจหรือเจตนาอันแรง กล้าของบุคคลที่มีต่อการกระทำนั้น ๆ

โดยนัยนี้ กล่าวได้ว่า พระพุทธศาสนาเชื่อว่า มนุษย์มีเจตจำนงเสรีในการทำกรรมซึ่งเป็นเจตจำนงเสรีที่สัมพันธ์กับเหตุผล กล่าวคือความเป็นเหตุเป็นผลกันทางศีลธรรม เพราะถ้าหากบุคคลไม่มีเจตจำนงเสรีในการทำกรรม กรรมนั้นย่อมไม่เป็นอันทำ และไม่อาจจะกล่าวได้ว่าถูกหรือผิด เพราะเป็นเพียงการกระทำทางกาย ทางวาจาและทางใจเท่านั้น ความดี ชั่ว ถูก หรือผิดตามเจตจำนงผู้กระทำย่อมไม่มี เพราะฉะนั้น เมื่อบุคคลมีเจตจำนงเสรีในการกระทำ การกระทำอย่างใดอย่างหนึ่งย่อมประกอบด้วย ความจงใจหรือเจตนาที่เป็นอาร์พธาคู (คือธาตุแห่งการริเริ่ม)อย่างใดอย่างหนึ่งเสมอ การกระทำที่ประกอบด้วย ความจงใจหรือเจตนาอย่างใดอย่างหนึ่งนี้เอง พระพุทธองค์ตรัสว่าเป็นกุศลกรรม หรืออกุศลกรรม เจตนาหรือความจงใจในการทำกรรมที่เป็นเจตจำนงเสรีนี้เป็นผู้กระทำให้การกระทำที่ถูกต่างจากการกระทำที่ผิด และเป็นมาตรการตัดสินการกระทำที่มีค่าทางจริยธรรม

เจตนาเป็นมาตรการตัดสินการกระทำตามหลักพุทธจริยศาสตร์ แต่เจตนาเพียงอย่างเดียวไม่เพียงพอสำหรับตัดสินการกระทำของมนุษย์ ดังนั้น พระพุทธศาสนาจึงมีเกณฑ์หลักและเกณฑ์รองเพื่อร่วมในการตัดสินอีก ดังที่พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้กล่าวถึงเกณฑ์ตัดสินคุณค่าเชิงจริยธรรมในพระพุทธศาสนาไว้ ๒ ระดับคือ เกณฑ์หลักและเกณฑ์รอง เกณฑ์หลักสำหรับตัดสินความที่กรรมเป็นกุศลหรืออกุศล โดยใช้เจตนาและสภาวะแห่งธรรมนั้นที่ส่งผลต่อจิต และเกณฑ์รองคือใช้มนโธธรรมของตนเอง การยอมรับของบัณฑิต และพิจารณาลักษณะและผลของการกระทำ ดังนี้

๑. เกณฑ์หลัก

เกณฑ์หลัก คือเกณฑ์ที่ตัดสินด้วยความเป็นกุศลหรือเป็นอกุศล โดยพิจารณามูลเหตุว่า เป็นเจตนาเกิดจากกุศลมูล หรือเกิดจากอกุศลมูล และพิจารณาตามสภาวะว่า เป็นสภาพเกื้อกูลแก่ชีวิตจิตใจหรือไม่ ทำให้จิตสบาย ไร้โรคปลอดโปร่งผ่องใสสมบูรณ์หรือไม่ ส่งเสริมหรือบั่นรอนคุณภาพและสมรรถภาพของจิต ช่วยให้กุศลธรรมทั้งหลายเจริญงอกงามขึ้น อกุศลธรรมทั้งหลายลดน้อยลง หรือทำให้กุศลธรรมลดน้อยลง อกุศลธรรมทั้งหลายงอกงามขึ้น ตลอดจนมีผลต่อบุคลิกภาพอย่างไร

เกณฑ์หลักฝ่ายอกุศลพิจารณาการกระทำที่เกิดจากอกุศลมูลซึ่งเกิดจากโลภะ โทสะ โมหะ เมื่อการกระทำเกิดจากกิเลสเหล่านี้ตัวใดตัวใดตัวหนึ่ง ย่อมส่งผลต่อจิต ทำให้จิตขุ่นมัวเศร้าหมอง เมื่อจิตขุ่นมัวเศร้าหมองก็ปิดกั้นแสงสว่างแห่งปัญญา กลายเป็นคนเห็นผิด ไม่มีโยนิโสมนสิการในการกระทำ ทำให้บุคคลทำอกุศลกรรมอย่างอื่นได้มากมาย ดังพระพุทธพจน์ว่าจิตที่เห็นผิดย่อมทำความชั่วได้มากมาย และว่า จิตที่บุคคลไม่คุ้มครองรักษาย่อมนำไปสู่ความพินาศใหญ่หลวงจึงตัดสินได้ว่าเมื่อเริ่มต้นด้วยการกระทำที่เป็นอกุศलय่อมนำไปสู่ความเสื่อมแน่นอน

ส่วนเกณฑ์หลักฝ่ายกุศลพิจารณาการกระทำที่เกิดจากกุศลมูลซึ่งเกิดจาก อโลภะ อโทสะ อโมหะ เมื่อการกระทำเกิดจากกุศลมูลเหล่านี้ตัวใดตัวใดตัวหนึ่ง ย่อมส่งผลต่อจิต ทำให้จิตผ่องใส เมื่อจิตผ่องใสก็เปิดโอกาสแห่งการพัฒนาปัญญา กลายเป็นคนเห็นถูกต้อง มีโยนิโสมนสิการในการกระทำ ทำให้บุคคลทำกุศลกรรมอย่างอื่นได้มากมาย ดังพระพุทธพจน์ว่าจิตที่เห็นถูกต้องย่อมทำความดีได้มากมาย

และว่า จิตที่บุคคลคุ้มครองรักษาย่อมนำไปสู่ความเจริญใหญ่หลวงจึงตัดสินใจตัดสินได้ว่าเมื่อเริ่มต้นด้วยการกระทำที่เป็นกุศलय่อมนำไปสู่ความเจริญแน่นอน

๒. เกณฑ์รอง

เกณฑ์รอง คือเกณฑ์ที่ตัดสินด้วยการใช้มโนธรรมคือความรู้สึกผิดชอบชั่วดีของตนเอง พิจารณาว่า การที่กระทำนั้นตนเองดีเทียบตนเองได้หรือไม่ เสียความเคารพตนเองหรือไม่ และพิจารณาความยอมรับของบัณฑิตชน ว่าเป็นสิ่งที่ยอมรับกันหรือไม่ บัณฑิตชื่นชมสรรเสริญ หรือตำหนิติเตียน รวมทั้งพิจารณาลักษณะ (วิธีการในการกระทำ) และผลของการกระทำต่อตนเอง ต่อผู้อื่น ว่าเป็นการเบียดเบียนตนและผู้อื่นหรือไม่ เป็นไปเพื่อประโยชน์สุข หรือเป็นไปเพื่อโทษทุกข์ ทั้งแก่ตน และผู้อื่นหรือไม่

เกณฑ์รองตัดสินโดยถือมโนธรรมสำนึกความรู้สึกผิดชอบชั่วดี เป็นเกณฑ์ที่ใช้พิจารณา ร่วมกับเกณฑ์หลักเพื่อให้การตัดสินคุณค่าทางจริยธรรมเป็นไปด้วยความละเอียดขึ้น โดยพิจารณาว่าการกระทำที่เป็นอกุศลนั้นเกิดจากการขาดมโนธรรมสำนึก ทำไปแล้วบัณฑิตติเตียน เป็นการเบียดเบียนตนและคนอื่น และเป็นไปเพื่อทุกข์ เมื่อเป็นเช่นนี้ย่อมส่งผลให้จิตชุ่มมัวเศร้าหมอง และนำไปสู่การกระทำที่เป็นอกุศลได้อีกมากมาย

เกณฑ์รองฝ่ายกุศลนี้ พิจารณาว่าการกระทำที่เป็นกุศลนั้นเกิดจากการมีมโนธรรมสำนึก ทำไปแล้วบัณฑิตสรรเสริญ เป็นการเกื้อกูลตนและคนอื่น และเป็นไปเพื่อสุข เมื่อเป็นเช่นนี้ย่อมส่งผลให้จิตผ่องใส สงบเย็น และนำไปสู่การกระทำที่เป็นกุศลได้อีกมากมาย

ความสอดคล้องของเกณฑ์หลักและเกณฑ์รอง คือการใช้ความเป็นกุศลมูลและอกุศลมูลและสภาวะที่ส่งผลต่อจิตใจ เช่น ความปลอดโปร่ง บริสุทธิ์ สงบ ความกระวนกระวาย ความเร่าร้อน เป็นเกณฑ์หลักในการตัดสิน ส่วนเกณฑ์อื่น ๆ ที่กล่าวถึงได้แก่ เรื่องที่เกี่ยวกับผลของการกระทำนั้น แม้ศาสนาพุทธจะไม่ถือว่าเป็นหลักในการตัดสินการกระทำ แต่ก็ต้องนำมาพิจารณาด้วย

โดยนัยนี้ เกณฑ์ในการตัดสินค่าทางจริยะของการกระทำนั้น ต้องอาศัยทั้งเกณฑ์หลักและเกณฑ์รอง เกณฑ์หลักกล่าวคือการพิจารณาความเป็นกุศลและอกุศลโดยเจตนาและสภาวะที่การกระทำนั้นมีต่อสภาวะแห่งจิตนั้น เป็นเกณฑ์แรกที่จะใช้เป็นเกณฑ์ เนื่องจากในการกระทำของมนุษย์มีจิตเป็นผู้สั่งการและเป็นใหญ่ในการกระทำทั้งหมด และมีผลมากกว่าการกระทำที่เกิดทางกายและทางวาจา ทั้งในการกระทำดีและกระทำชั่ว เมื่อบุคคลคิดและทำกรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง กระบวนการทำงานของจิตและเจตนาตามหลักจิตนิยมและกรรมนิยมย่อมดำเนินควบคู่กันไป โดยการอาศัยกันและกัน แต่แยกกันโดยความเป็นภวธรรมชาติที่ต่างกัน ดังที่พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) กล่าวว่า “เรื่องจิตกับเจตจำนงของมนุษย์เป็นภวธรรมชาติคนละด้าน แม้ว่ากฎทั้งสองจะทำงานสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด อุปมาเหมือนกับต้นที่ขั้วเรียวยนต์ จิตเป็นเหมือนเรือพร้อมทั้งเครื่องจักรเครื่องยนต์ทั้งหมด เจตจำนงหรือกรรมเป็นเหมือนกับต้นที่จะชักนำเรือไปทำอะไร ๆ ที่ไหน ๆ และอย่างไร”

ส่วนเกณฑ์รอง ใช้เป็นเกณฑ์สำหรับตัดสินการกระทำหรือพฤติกรรมที่มีความซับซ้อนไม่ว่าจะโดยมโนธรรมต่อสังคม การยอมรับของบัณฑิต วิธีการในการกระทำ และผลของการกระทำที่มีต่อตนเองและสังคม ซึ่งการกระทำหรือพฤติกรรมที่มีความซับซ้อนกันนี้ จะใช้เจตนาเพียงอย่างเดียวตัดสินนั้นเป็นการไม่เพียงพอ และรู้ได้ยากในระดับสังคมดังที่กล่าวไว้แล้วในตอนที่เกี่ยวข้องกับการแสวงหาเกณฑ์ตัดสิน หรือมาตรการทางจริยะของพุทธจริยศาสตร์ ดังนั้น เพื่อให้การตัดสินว่าการกระทำอย่างนี้ ถูก ผิด ควร ไม่ควรอย่างไร จึงต้องอาศัยเกณฑ์รองเป็นมาตรการทางจริยะของพุทธ จริยศาสตร์ อีกประการหนึ่งในการตัดสินร่วมด้วย

ความจำเป็นที่จะต้องใช้เกณฑ์ถึง ๒ อย่างเป็นเกณฑ์ในการตัดสินนี้ ในระดับเกณฑ์รอง อาจพิจารณาได้จากข้อเท็จจริงในสังคมในปัจจุบันประการหนึ่ง จะเห็นได้ว่า ลำพังการกระทำบางอย่างทางกาย ทางวาจา เมื่อพิจารณาโดยการกระทำ (วิธีการ) และผลของการกระทำย่อมวินิจฉัยได้ไม่ยาก สิ่งที่แสดงออกมาทางกาย ทางวาจารู้ได้โดยง่าย โดยวินิจฉัยว่า ตนเองติเตียนการกระทำตนเองหรือไม่ บัณฑิตยอมรับหรือติเตียนหรือไม่ เป็นประโยชน์ต่อตนเองหรือสังคม หรือเบียดเบียนตนและสังคมหรือไม่ อาศัยเกณฑ์ตัดสินเท่านั้นก็ทราบได้ว่า การกระทำเช่นนี้ ดี ชั่ว ถูก ผิด ควรหรือไม่ควรอย่างไร โดยไม่จำเป็นต้องพิจารณาถึงเจตนาในการกระทำ แต่ไม่ได้หมายความว่า การกระทำนั้นบุคคลปราศจากเจตนา เพราะเมื่อไม่ประกอบด้วยเจตนา การกระทำย่อมไม่เป็นอันทำและไม่จัดเป็นกรรม

กล่าวโดยสรุป ระบบพุทธจริยศาสตร์มีพื้นฐานมาจากหลักสัจธรรมและศีลธรรม สัจธรรมคือส่วนที่เป็นความจริงโดยธรรมชาติที่พระองค์แสดงไว้โดยหลักแห่งไตรลักษณ์และปฏิจจสมุปบาทเป็นต้น ซึ่งแสดงถึงความเป็นธรรมฐิติ ธรรมธาตุ และธรรมนิยามแห่งสรรพสิ่งโดยความเป็นอยู่เองตามธรรมชาติ ส่วนศีลธรรมนั้นมีรากฐานอยู่บนสัจธรรม เป็นแนวทางการปฏิบัติเพื่อประโยชน์สูงสุดในทางพระพุทธศาสนา คือการเข้าถึงพระนิพพาน โดยมีเกณฑ์หลักในการตัดสินการกระทำคือความเป็นกุศล และอกุศล และเกณฑ์รองคือมโนธรรมความรู้สึกผิดชอบชั่วดีต่อสังคม^{๖๑}

๒.๖ สรุป

จากการศึกษาแนวคิดทฤษฎีคุณค่าทางจริยศาสตร์ทั่วไปทำให้รู้ถึงความหมายและคุณค่าของจริยศาสตร์ว่าเป็นแนวทางการดำเนินชีวิต หรือเป็นวิถีทางของการดำเนินชีวิตของมนุษย์ ซึ่งแต่ละศาสนาจะมีข้อกำหนดว่าอะไรเป็นจุดมุ่งหมายสูงสุดของชีวิตมนุษย์ และกำหนดเป็นแนวทางการประพฤติปฏิบัติเพื่อไปถึงจุดมุ่งหมายของชีวิต ในพุทธจริยศาสตร์ก็เช่นกันเป็นแนวคิดที่พื้นฐานที่ได้มาจากคำสอนทางพระพุทธศาสนาที่คนทุกคนสามารถนำไปใช้ในการประพฤติปฏิบัติในการดำเนินชีวิต

^{๖๑} รศ.ดร. พระมหา ธรรมชา นิธิบุญยการ, เกณฑ์ตัดสินคุณค่าของพุทธจริยศาสตร์, [ออนไลน์], แหล่งที่มา : <https://www.gotoknow.org/posts/316984> (๕ มีนาคม ๒๕๖๑).

เพื่อให้ชีวิตดำรงอยู่ในสังคมอย่างมีความสุขเป็นจริยศาสตร์หรือจริยธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงปฏิบัติและทรงสอนให้พุทธศาสนิกชนดำรงชีวิตอยู่ด้วยปัญญา ไม่ให้ดำรงชีวิตอยู่ด้วยความประมาท และให้เป็นอยู่ด้วยความเบิกบานกายเบิกบานใจ ไม่ว่าจะเป็นอย่างใดก็ตามพุทธจริยศาสตร์จึงเป็นหลักการหรือจริยธรรมที่ช่วยในการสร้างความสุขและความเจริญให้กับสังคมส่วนร่วมและตนเองได้ ส่วนจริยศาสตร์กับการสร้างพระพุทธรูปเป็นการแสดงออกถึงความระลึกถึงพระพุทธเจ้า แต่ด้วยพระพุทธเจ้าไม่ได้ดำรงพระชนม์อยู่แล้ว การจะเข้าเฝ้า กราบไหว้ บูชาพระองค์จริงของพระพุทธเจ้าจึงไม่อาจกระทำได้ ด้วยเหตุนี้จึงมีการสร้างพระพุทธรูปขึ้น เพื่อเป็นที่สักการบูชาแทนพระพุทธเจ้า ซึ่งตามหลักการทางพระพุทธศาสนา การเคารพบูชาพระพุทธเจ้าถือเป็นหลักธรรมสำคัญประการหนึ่งในคารวธรรม ๖ ประการ ได้แก่ สัตถุคารวตา การแสดงความเคารพต่อพระศาสดา คือ พระพุทธเจ้า

ผลสำคัญของการสร้างพระพุทธรูป คือ ทำให้ชาวพุทธมีสัญลักษณ์เตือนใจให้ได้เจริญพุทธานุสสติ คือ การตรึงระลึกถึงองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าและพระคุณธรรมต่างๆของพระองค์ เช่น ทรงเป็นผู้ตรัสรู้แล้วละกิเลสได้ เรียกว่า “อรหัน” แปลว่า “ผู้ไกลจากกิเลสทั้งมวล” หรือ “พุทธโธ” หรือแปลทับศัพท์ว่า “พระพุทธเจ้า” ทรงมีความเพียบพร้อมไปด้วยวิชาและจรณะ ทรงมีพระมหากรุณาธิคุณอันล้ำเลิศ และทรงมีพระเมตตาและเกื้อกูลประโยชน์สุขต่อมนุษยชาติและสัตว์โลกทั้งปวง กล่าวคือ ทรงเป็นผู้เปี่ยมล้นด้วยพระพุทธานุคุณโดยยอที่สุด ๓ ประการ ได้แก่ ๑) พระบริสุทธิคุณ ที่ทรงพ้นแล้วจากห้วงทุกข์ทั้งปวงเป็นแม่แบบที่สมบูรณ์แบบอย่างแท้จริงของมวลมนุษยชาติ ๒) พระปัญญาธิคุณ ที่ทรงตรัสรู้ความจริงอันประเสริฐ แล้วนำมาเปิดเผยแก่ชาวโลกให้รู้ตาม ๓) พระมหากรุณาธิคุณ ที่ทรงเมตตาช่วยสัตว์โลกให้พ้นทุกข์ จะเห็นได้ว่าจุดมุ่งหมายของการบูชาที่กล่าวมาเป็นไปตามลักษณะของการบูชาพระพุทธรูปตามแนวจารีตเป็นหลัก จึงอาจสรุปได้ในที่นี้ว่า การบูชาพระพุทธรูปตามแนวจารีตและผลของการปฏิบัติ นั้น เป็นคุณค่าแท้ของการบูชาพระพุทธรูป ซึ่งโดยสรุปแล้วอาจจะต้องยึดหลักว่า การบูชาในลักษณะใดที่นำไปออกห่างจากความหลุดพ้นการบูชาเช่นนั้น ถือว่าเป็นการปฏิบัติที่ไม่สมควร การบูชาหรือการกระทำใดๆ ที่นำไปสู่ความหลุดพ้นได้ เป็นทางสายเดียวกัน การกระทำแบบนั้นถือว่าเป็นสิ่งที่มีความเหมาะสมควรเป็นความดี เป็นคุณค่าแท้ เพราะเมื่อพิจารณาแล้วพฤติกรรมการบูชาดังกล่าวนี้ ไม่ขัดกับหลักทางสายกลางนั่นเอง ส่วนประวัติและอิทธิพลของหลวงปู่มีชัยและบริพบบ้านดอนแดงร่วมถึงประวัติการสร้างพระพุทธรูปนั้นผู้วิจัยจะขอเสนอไว้ในบทที่ ๓ ต่อไป

บทที่ ๓

อิทธิพลในการบูชาหลวงปู่มีชัยที่มีต่อวิถีชุมชน

งานวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เพื่อวิจัยถึงการวิเคราะห์วัฒนธรรมและจริยธรรมในการบูชาหลวงปู่มีชัยโดยกำหนดประเด็นเพื่อการวิจัย ดังต่อไปนี้

- ๓.๑ แนวคิดการสร้างพระพุทธรูปในพระพุทธศาสนา
- ๓.๒ แนวคิดเชิงคุณค่าในการสร้างพระพุทธรูป
- ๓.๓ คตินิยมการสร้างพระพุทธรูปด้วยทองสัมฤทธิ์
- ๓.๔ ประเภท วัสดุ และเทคนิคในการก่อสร้างพระพุทธรูป
- ๓.๕ ประวัติความเป็นมาของพระพุทธรูปในพระพุทธศาสนา
- ๓.๖ ลักษณะของพระพุทธรูปปรangค์ต่างๆในพระพุทธศาสนา
- ๓.๗ ความสำคัญและอิทธิพลทางคติความเชื่อของพระพุทธรูปของคนอีสาน
- ๓.๘ ประวัติหลวงปู่มีชัยและบริบทวัดโพธิ์ชัย
- ๓.๙ อิทธิพลในการบูชาหลวงปู่มีชัยต่อวิถีชุมชน
- ๓.๑๐ สรุป

๓.๑ แนวคิดการสร้างพระพุทธรูปในพระพุทธศาสนา

แนวคิดเกี่ยวกับการสร้างพระพุทธรูปนั้น นอกจากจะสะท้อนถึงความงามทางศิลปะแล้ว ยังมีความสำคัญในแง่ที่เกี่ยวกับหลักธรรมคำสอนต่าง ๆ อีกด้วย ดังที่ศาสตราจารย์ศิลป์ พีระศรี กล่าวหาว่าวิธีการในการสร้างพระพุทธรูปนั้นยุ่งยาก ลักษณะความสวยงามทางศิลปะอย่างเดียวยังไม่เพียงพอเพราะเหตุว่า รูปที่สร้างขึ้นตามอุดมคตินั้น ต้องนำไปเข้าถึงแก่นของคำสั่งสอนของพระพุทธศาสนาด้วย ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่า คำสั่งสอนของพระพุทธศาสนาฉบับตาลโหลมีรูปขึ้น ไม่ใช่ว่ารูปร่างนั้นแสดงถึงรูปร่างที่แท้จริงของพระพุทธองค์

การสร้างพระพุทธรูป จึงมีที่มาที่ไปเกี่ยวกับแนวคิดคำสอนทางพุทธศาสนาอย่างแยกไม่ได้ ซึ่งตามหลักฐานทางประวัติศาสตร์แม้ไม่ปรากฏชัดว่ามีการสร้างพระพุทธรูปในสมัยพุทธกาลหรือไม่แต่มีการกล่าวอ้างถึงตำนานการสร้างพระพุทธรูป คือ ตำนานพระแก่นจันทน์ ซึ่งมีรายละเอียดที่แสดงให้เห็นที่มาสำคัญของการสร้างพระพุทธรูป ดังที่สมเด็จพระญาณสังวร ปภัสสโรภคโร ภิกษุสงฆ์เถระราชูปถัมภ์ กล่าวไว้ว่า

เมื่อครั้งที่พระพุทธเจ้าไปเทศนาโปรดพุทธมารดาบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ และพระองค์ทรงจำพรรษาอยู่สามเดือน พระเจ้าประเสนชิตแห่งกรุงโกศลราชกุมารได้เห็นพุทธองค์เป็นเวลาช้านาน เกิดความระลึกถึงจึงตรัสให้ช่างสลักรูปพระพุทธรองค์ด้วยไม้แก่นจันทน์แดงประดิษฐานไว้เหนืออาสนะที่พุทธองค์เคยประทับครั้งเมื่อพระพุทธองค์เสด็จจากดาวดึงส์มายังที่ประทับ พระแก่นจันทน์ลุกขึ้นปฏิสนธิ์ถาวรด้วยพุทธานุภาพแต่พระพุทธองค์ทรงห้ามเสียและตรัสสั่งให้รักษาพระแก่นจันทน์นั้นไว้เพื่อเป็นต้นแบบอย่างของพระพุทธรูป ซึ่งสร้างกันต่อมาภายหลัง แต่เข้าใจว่าเรื่องดังกล่าวเป็นงานเขียนในชั้นหลัง

จากตำนานนี้แสดงให้เห็นว่า แนวคิดเกี่ยวกับการสร้างพระพุทธรูปในอดีต เริ่มจากความระลึกถึงพระพุทธเจ้า เมื่อไม่ได้เห็นพระองค์จริงของพระองค์จึงสร้างองค์แทน คือ พระพุทธรูปขึ้นมาตามหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนานั้น การระลึกถึงพระพุทธเจ้าจัดเป็นกรรมฐานข้อหนึ่งที่ว่า “พุทธานุสสติกรรมฐาน” ซึ่งเป็นการน้อมจิตระลึกถึงคุณของพระพุทธเจ้าเพื่อให้จิตมีความสงบ

อย่างไรก็ตาม ในยุคแรกนั้นยังไม่มีพระพุทธรูป หากแต่เป็นสิ่งของที่เป็นเชิงสัญลักษณ์มากกว่า ดังเช่นหลักฐานทางโบราณคดีเช่น ธรรมจักรและสลับเจดีย์ที่ปรากฏ ในรัชสมัยของพระเจ้าอโศกมหาราชและ ไม่ปรากฏหลักฐานที่แสดงว่ามีการสร้างพระพุทธรูปในสมัยนั้นเลย ทั้งนี้สิ่งต่าง ๆ ที่ใช้เป็นสัญลักษณ์แทนพระพุทธเจ้าในยุคแรกเริ่มอาจมาจากแนวคิดเรื่องเจดีย์ ๔ ได้แก่

๑) ธาตุเจดีย์ คือ เจดีย์บรรจุพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้า เดิมมีเพียง ๘ แห่ง ตามเมืองที่ได้รับการแบ่งพระบรมสารีริกธาตุไปไว้สักการะหลังพุทธปรินิพพาน หลังจากนั้นพระเจ้าอโศกมหาราชทรงนำมารวบรวมใหม่และได้ทรงแบ่งพระบรมสารีริกธาตุออกไปบรรจุไว้ในพุทธเจดีย์ตามเมืองต่างๆ อีกหลายแห่ง

๒) บริโภคเจดีย์ คือ เจดีย์ที่สร้างขึ้นในบริเวณที่พระพุทธเจ้าเคยประทับเมื่อครั้งทรงพระชนม์อยู่ ซึ่งได้แก่ สลับเจดีย์ที่สร้างขึ้นในสังเวชนียสถานนั่นเอง ซึ่งต่อมาเกิดนิมิตสถานที่ที่เกิดพุทธปาฏิหาริย์ว่าเป็นบริโภคเจดีย์ เพิ่มเป็นอีก ๔ แห่ง ได้แก่ สถานที่เสด็จลงจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ เมืองสังกัสสะ สถานที่ทรงแสดงยมกปาฏิหาริย์ เมืองศราวาสติ สถานที่ทรงทรมานชังนาฬาคีรี เมืองราชคฤห์ และ สถานที่ทรงรับน้ำผึ้งจากพระยาวานร สวนมะม่วง เมืองเวสาลี

๓) ธรรมเจดีย์ คือ สถานที่ประดิษฐานหรือจารึก พระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า ได้แก่ พระไตรปิฎก

๔) อุเทสิกเจดีย์ คือ สิ่งที่สร้างเพื่อระลึกถึงพุทธคุณหรือเจตนาอุทิศต่อพระพุทธเจ้า โดยมากเป็นศิลปวัตถุต่างๆ ที่นิยมใช้เป็นสิ่งแทนพระพุทธเจ้า อาทิ ธรรมจักร รอยพุทธบาท และพุทธอาสน์ เป็นต้นจนกระทั่งมีการนิยมสร้างพระพุทธรูปขึ้นเป็นอุเทสิกเจดีย์

นอกจากการระลึกถึงพระพุทธเจ้าที่เป็นเหตุให้มีการสร้างพระพุทธรูปแล้ว แนวคิดอย่างหนึ่งที่เป็นหลักคำสอนในทางพระพุทธศาสนา ก็คือ การบูชา ซึ่งตามหลักมกคลสูตรนั้น ได้อรรถาธิบายถึงบุคคลและสิ่งที่ควรบูชาไว้เพื่อให้พุทธศาสนิกชนปฏิบัติตาม (จะได้กล่าวถึงเกี่ยวกับการบูชาในบทต่อไป)

เมื่อไม่มีพระพุทธรูปเจ้าดำรงพระชนม์อยู่ พุทธบริษัทที่มีศรัทธาต่อพระองค์จึงได้สร้างองค์แทนขึ้นมาเพื่อเป็นเครื่องสักการบูชาตนเอง^๑

สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงกล่าวถึงหนังสือปัญญาสชาดก ที่พระสงฆ์ชาวเชียงใหม่รวบรวมแต่งเป็นชาดกไว้ในภาษามคร เมื่อพระพุทธศักราชประมาณราวในระหว่าง ๒๐๐๐ จน ๒๒๐๐ ปี ยังให้เกิดความเข้าใจผิด เกี่ยวกับอานิสงส์การสร้างพระพุทธรูป เหตุพระศาสดามีได้ทรงตรัสสอนตั้งคำอานิสงส์การสร้างพระพุทธรูปมีปรากฏในเรื่องวิภูฏังคสิราชชาดกกล่าวถึงการสร้างพระพุทธรูปไม่แก่นั่นเด่นแดงของพระเจ้าปัสเสนทิโกศลว่า “สมัยหนึ่งพระพุทธเจ้าพร้อมด้วยหมู่ภิกษุเสด็จจาริกไปเพื่อโปรดเวไนยสัตว์ที่มาเข้าข่ายคือพระญาณของพระองค์พระเจ้าปัสเสนทิโกศลเสด็จไปสู่พระเชตวันไม่เห็นพระศาสดาและภิกษุสงฆ์จึงเกิดความสลดพระทัยว่า ถ้าว่าพระผู้มีพระภาคไม่ประทับอยู่เราจะได้อะไรเป็นตัวแทนของพระองค์เอาไว้กราบไหว้เมื่อกลับมาจึงดำริว่าจะสร้างพระพุทธรูปขึ้นมา เมื่อพระผู้มีพระภาคเสด็จกลับมาแล้วจึงเข้าไปกราบทูลขออนุญาต พระผู้มีพระภาคก็ทรงอนุญาต เมื่อสร้างเสร็จแล้วก็มาทูลอาราธนาพระพุทธเจ้าเสด็จไปชมพระพุทธรูปมาแล้วทูลถามว่าผู้ใดสร้างพระพุทธรูปมาจะได้ผลอานิสงส์อย่างไร พระศาสดาจึงตรัสบอกอานิสงส์โดยประการต่างๆ ว่า ผู้ที่ได้สร้างพระพุทธรูปมา จะเป็นบุรุษก็ตามสตรีก็ตาม สร้างด้วยดินเหนียวหรือศิลาก็ตาม สร้างด้วยโลหะและทองแดงก็ตาม สร้างด้วยไม้และสังกะสีดีบุกก็ตาม สร้างด้วยรัตนและเงินทองก็ตามผู้นั้นจักได้อานิสงส์พันที่จะนับจะประมาณ เมื่อพระพุทธรูปประดิษฐานอยู่ในโลกตราบไต่โลกก็ชื่อว่าไม่ว่างเปล่าจากพระพุทธเจ้าตราบนั้น พระพุทธรูปภูมินี้ได้ชื่อว่ายังพระพุทธศาสนาให้ตั้งมั่นถาวร ผู้ที่ได้สร้างก็จะมีแต่ความสุขเป็นเบื้องหน้า แม้ปรารถนาผลอันใดก็จะสำเร็จสมปรารถนา แม้แต่พระองค์เองครั้งเสวยชาติเป็นพระโพธิสัตว์ ก็ได้ทำพระหัตถ์ของพระพุทธรูปที่หักให้บริบูรณ์ด้วยดินเหนียวอานิสงส์อันนั้นทำให้เกิดในเทวโลก เมื่อจุติจากเทวโลกแล้วมาเกิดในเมืองมนุษย์มีพระองค์เป็นอาวุธชี้ไปทางข้าศึกศัตรู ก็ล้มเซชวนไปไม่สามารถจะสู้รบได้ เมื่อตรัสตั้งนี้แล้วก็ทรงนำเอาอดีตนิทานมาแสดงในเรื่องวิภูฏังคสิราชกุมารผู้มีนิวพระหัตถ์อันวิเศษสามารถเอาชนะข้าศึกได้ด้วยการใช้นิวพระหัตถ์ชี้ใส่ข้าศึก”^๒

^๑ ญาณภัทร ยอดแก้ว, “แนวคิดเชิงปรัชญาเกี่ยวกับการสร้างพระพุทธรูป ; ทศนคติที่มีต่อการบูชาพระพุทธรูปในสังคมไทย” รายงานการวิจัย, โปรแกรมวิชาสังคมศึกษา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐม, ๒๕๕๒).

^๒ สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ, ผาสุก อินทราวุฒ,และวรรณัย พงศาหลากร, อฟกานิสถานแหล่งผลิตพระพุทธรูปองค์แรกในโลก, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มติชน, ๒๕๔๕), หน้า ๔.

๓.๒ แนวคิดเกี่ยวกับคุณค่าแท้ในการสร้างพระพุทธรูป

คุณค่าแท้ มีลักษณะเป็นคุณค่าที่เกิดจากปัญญาและสร้างสรรค์พัฒนาปัญญา การจะตัดสินว่าจุดมุ่งหมายใดเป็นจุดมุ่งหมายที่เข้ากับหลักปัญญานั้น อาจพิจารณาได้จากหลักการสำคัญในทางพระพุทธศาสนาที่พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนไว้ และเป็นแนวทางปฏิบัติของผู้รู้ทั้งหลายมีพระเถรานุเถระ ตั้งแต่ครั้งพุทธกาลมาจนปัจจุบันนี้ ซึ่งผู้วิจัยได้สรุปจุดมุ่งหมายของการบูชาพระพุทธรูปดังกล่าวไว้ดังต่อไปนี้

๑) การบูชาเพื่อแสดงออกถึงวัฒนธรรมอันดีงามของชาวพุทธ สอดคล้องกับแนวคิดที่ว่าศาสนาเป็นผลิตผลของสังคมและวัฒนธรรมของมนุษย์แม้สัญลักษณ์ทางศาสนาก็เป็นผลิตผลทางวัฒนธรรมการบูชาพระพุทธรูปจึงเป็นการแสดงออกทางวัฒนธรรมซึ่งเป็นเอกลักษณ์ของพระพุทธศาสนา หากจะกล่าวง่าย ๆ ก็คือ การแสดงออกถึงความเป็นชาวพุทธที่ต้องมีความเคารพในสัญลักษณ์สำคัญ คือพระพุทธรูปอันเป็นองค์แทนของพระพุทธเจ้า วัฒนธรรมทางศาสนานี้ ถือเป็นสิ่งสำคัญและมีส่วนช่วยให้ศาสนามีความเข้มแข็งด้วย การเป็นวัฒนธรรมอย่างนี้ ก็เป็นโอกาสให้เด็กหรือลูกหลายสามารถเข้าใจศาสนาได้มากขึ้น การบูชาพระพุทธรูปจึงเป็นวัฒนธรรมอันดีของชาวพุทธ ซึ่งการปฏิบัติเช่นนี้ถือเป็นการปฏิบัติตามแบบอย่างที่พุทธบริษัทในอดีตครั้งพุทธกาลปฏิบัติกัน ดังตัวอย่างที่ผู้วิจัยได้แสดงไว้แล้วในบทที่ ๓ เกี่ยวกับการบูชาวัตถุที่เป็นสัญลักษณ์แทนพระพุทธเจ้า เช่น ต้นโพธิ์และสังเวชนียสถาน เป็นต้นข้อนี้จึงถือเป็นจุดมุ่งหมายที่มีคุณค่าแท้ แต่อาจกล่าวได้ว่าเป็นคุณค่าในขั้นพื้นฐาน ซึ่งจะต้องพัฒนาไปสู่ขั้นสูงต่อไป

๒) การบูชาเพื่อระลึกถึงพระพุทธเจ้า ตามหลักธรรมในพระพุทธศาสนา การระลึกถึงพระพุทธเจ้า เรียกว่า พุทธานุสสติ การได้บูชาพระพุทธรูปก่อให้เกิดความระลึกถึงพระพุทธเจ้า โดยเฉพาะการระลึกถึงพระพุทธรุคุณและพระพุทธรุจริยาวัตรที่พระองค์ได้ทรงปฏิบัติ ซึ่งในความเป็นมาของการสร้างพระพุทธรูปก็ให้เห็นได้ว่า ในยุคแรกของการสร้างพระพุทธรูปก็เพราะระลึกถึงพระคุณของพระพุทธเจ้า และการสร้างพระพุทธรูปขึ้นมาก็ทำให้พระพุทธรุคุณที่เป็นนามธรรมถูกสื่อมาในรูปธรรม ซึ่งบุคคลสามัญทั่วไปสามารถมองเห็นได้ง่ายข้อนี้ถือว่าเป็นจุดมุ่งหมายที่เป็นคุณค่าแท้ได้ เพราะก่อให้เกิดจิตใจที่ดีงาม สงบ อ่อนน้อม อ่อนโยนและความกตัญญูกตเวทิตา เป็นต้น

๓) การบูชาเพื่อแสดงออกถึงความเคารพและการบูชาบุคคลที่ควรบูชาตามหลักมงคลในทางพระพุทธศาสนาซึ่งตามคำสอนของพระพุทธเจ้านั้น พระองค์ตรัสว่า “คนไม่มีที่เคารพไม่มีที่ยำเกรงอยู่เป็นทุกข์” การแสดงความเคารพต่อบุคคลหรือสิ่งที่ควรเคารพจึงถือเป็นแนวทางที่ทำให้อยู่เป็นสุขหรือเป็นมงคลได้ ในเมื่อพระพุทธรูปเป็นสิ่งสื่อถึงพระพุทธเจ้า แม้พระองค์จะเสด็จดับขันธปรินิพพานไปแล้ว แต่การแสดงความเคารพต่อพระพุทธเจ้าก็ยังเป็นสิ่งดีงามที่ควรปฏิบัติ เพราะถือเป็นการปฏิบัติธรรมอย่างหนึ่งในทางพระพุทธศาสนาที่เรียกว่า “คารวธรรม” อันเป็นหนึ่งในมงคล ๓๘ ประการด้วย โดยเฉพาะการบูชาพระพุทธรุเจ้านั้น คือ การปฏิบัติธรรมข้อที่ว่า “พุทธคารวตา” หรือ “สัตถุคารวตา”

ซึ่งอยู่ในหลักศีลธรรมข้อแรกในบรรดาศีลธรรม ๖ ข้อ นอกจากนี้ ยังจัดอยู่ในลักษณะของการปฏิบัติ ตามหลักมงคลข้อที่ว่า การบูชาบุคคลที่ควรบูชาด้วย จุดมุ่งหมายของการบูชาพระพุทธรูปในข้อนี้จึงเป็น ความมุ่งหมายที่ก่อให้เกิดคุณค่าแท้ คือ ความสุขใจ ความสงบใจและสร้างเสริมคุณธรรมภายในบุคคล นั้นเอง

๔) การบูชาเพื่อน้อมนำพุทธคุณและพุทธธรรมมาพัฒนาตนเอง การพัฒนาตน ถือเป็น เป้าหมายสำคัญอย่างหนึ่งในหลักคำสอนของพระพุทธเจ้า เพราะเมื่อพัฒนาตนดีแล้ว ย่อมสามารถ พึ่งตนเองได้ และการมีตนเองเป็นที่พึ่งโดยที่พัฒนาตนดีแล้วนี้ ถือว่าเป็นที่พึ่งที่หาได้ยากยิ่ง หลักในการ พัฒนาตนอย่างหนึ่งก็คือ การมีแบบอย่างที่ดีและเลือกปฏิบัติตามแนวทางผู้เป็นแบบอย่างนั้นและ พระพุทธเจ้า ได้ชื่อว่าเป็นแบบอย่างที่ดีที่สุด เพราะทรงเป็นบุคคลที่สมบูรณ์ทุกประการ พระพุทธคุณ และพระพุทธจริยาวัตรของพระองค์ จึงเป็นหลักในการดำเนินชีวิตหรือหลักในการพัฒนาตนเองได้ ดังที่ ผู้ทรงคุณวุฒิทางพระพุทธศาสนาบางท่านได้แสดงทัศนะไว้ว่า “การบูชาพระพุทธรูปต้องนึกถึงพุทธคุณ เราจะทำอะไรก็ควรนึกถึงพระพุทธรูปว่าท่านทำอย่างนี้ สอนอย่างนี้หรือเปล่า แล้วน้อมนำเอาพุทธคุณ มาใช้ใน ชีวิตของเรา” พระพุทธคุณที่ปรากฏได้ชัดในการบูชาพระพุทธรูป โดยเฉพาะด้วยวิธีการสวดมนต์ นั้นได้แก่ พระพุทธคุณที่อยู่ในบทบูชาพระพุทธรูปที่ว่า “นะโม ตัสสะ ะคะวะโต ะระหะโต สัมมาสัม พุทฺธัสสะ” นะโม คือ ขอนอบน้อม ตัสสะ แปลว่า พระองค์นั้นส่วน ะคะวะโต คือ ทรงเป็นผู้จำแนก ธรรมสั่งสอนสัตว์ คำนี้สื่อถึงพระมหากรุณาธิคุณ ะระหะโต คือ ทรงเป็นพระอรหันต์หมดจดจากกิเลส ทั้งปวง คำนี้สื่อถึง พระบริสุทธิคุณ และสัมมาสัมพุทฺธัสสะ คำนี้สื่อถึง พระปัญญาธิคุณ พระพุทธคุณทั้ง ๓ ประการนี้ เป็นคุณธรรมที่สามารถนำไปเป็นเครื่องพัฒนาตนได้หากปฏิบัติด้วยความเข้าใจและมี จุดมุ่งหมายอย่างนี้การบูชาย่อมเป็นคุณค่าแท้

๕) การบูชาเพื่อให้จิตสงบและเกิดสติปัญญาในการแก้ปัญหาชีวิต ในการบูชาพระพุทธรูปนั้น หากมุ่งหมายให้เกิดความสงบจิต และเกิดสติปัญญาในการแก้ปัญหาชีวิต จุดมุ่งหมายนั้นย่อมเป็นคุณค่า แท้ ซึ่งโดยความเป็นจริงแล้ว การบูชาพระพุทธรูปสามารถก่อให้เกิดความสงบและสติปัญญาได้ คนที่มีความ ทุกข์ จิตใจรุ่มร้อน พลุกพล่าน เมื่อได้บูชาพระพุทธรูป เห็นพระพักตร์ของพระพุทธรูป ย่อมทำให้เกิด ความสงบเยือกเย็นได้ เมื่อจิตสงบเยือกเย็นสติปัญญาก็เป็นสิ่งที่ตามมา เพราะความสงบหรือสมาธิ เป็นสิ่งที่ขาดอกุศลทั้งปวงในจิตใจ จิตใจย่อมไม่ขุ่นมัว สติปัญญาก็ตามมาได้ สามารถแก้ปัญหาหรือ หาทางออกให้ชีวิตได้อย่างถูกต้องเหมาะสม

๖) การบูชาเพื่อลดทิฐิมานะและกิเลสอันเป็นเหตุแห่งทุกข์ทั้งหลาย อันที่จริงจุดมุ่งหมาย ข้อนี้ ก็เป็นผลสืบเนื่องมาจากการที่จิตสงบและเกิดสติปัญญา เพราะเป็นปฏิปักษ์ต่อกัน เมื่อจิตสงบและ มีสติปัญญา ทิฐิมานะและกิเลสอื่น ๆ ก็ย่อมลดลงและหายไป แต่ความสงบและสติปัญญา กับการ ลดทิฐิมานะและกิเลสอื่น ๆ นั้น มีนัยแตกต่างกัน กล่าวคือ การได้สมาธิและสติปัญญา ถือว่า ได้ เครื่องมือในการดำเนินชีวิตที่มีประสิทธิภาพ เป็นการได้พอกพูนคุณธรรมที่เป็นหลักปฏิบัติที่ดีงาม ส่วน

การลดทิวภูมิมานะและกิเลสนั้น เป็นภาวะที่ติงามของจิตใจ เป็นประสิทธิผลที่เกิดขึ้น เป็นตัวเป้าหมายของการบูชาโดยตรง ไม่ใช่เครื่องมือในการสร้างสรรค์คุณค่าอื่น ๆ เหมือนอย่างสมาธิและปัญญา การบูชาพระพุทธรูปแล้ว ทิวภูมิมานะและกิเลสของตนลดลงเสียได้ จึงเป็นจุดมุ่งหมายที่เป็นคุณค่าแท้อย่างชัดเจน

๗) การบูชาเพื่อความสุขที่แท้จริงซึ่งเกิดจากการปฏิบัติธรรม โดยปกติแล้วทุกชีวิตล้วนต้องการความสุข และความสุขดูเหมือนจะเป็นเป้าหมายขั้นสุดท้ายของทุกคน ดังที่อริสโตเติล มีความเห็นว่า เป้าหมายที่แท้จริงของชีวิตคน คือ ความสุข อย่างอื่นเป็นเพียงวิธีการเพื่อบรรลุความสุขเท่านั้น ความดีสูงสุดของชีวิตคือ ความสุข ความสุขจะเกิดขึ้นเมื่อมนุษย์ได้บรรลุธรรมชาติสูงสุดของเขา ซึ่งเป็นสิ่งที่ค้นพบได้ในอาณาจักรแห่งจิตในลักษณะที่เป็นการแสดงออกอย่างสมบูรณ์ของความคิด หรือการไตร่ตรองอย่างรอบคอบที่เรียกว่า Contemplation ซึ่งเป็นกัมมันตภาพของจิต คือ แหล่งกำเนิดแห่งความสุขสูงสุดของมนุษย์ การบูชาพระพุทธรูป เป็นการแสดงออกที่ติงาม และหากอยู่บนพื้นฐานของปัญญาหรือความมีเหตุผล ความสุขที่แท้จริงย่อมเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นตามมา สอดคล้องกับที่มิลล์ (John Stewart Mill) นักปรัชญาธรรมชาตินิยมชาวอังกฤษ มีแนวคิดว่า ความสุขที่มนุษย์ควรแสวงหา คือ ความสุขที่เกิดจากการใช้ปัญญา ความรู้สึก จินตนาการ และจากสำนึกทางศีลธรรม ซึ่งมีค่าสูงกว่าความสุขที่ได้จากประสาทสัมผัส มนุษย์กับสัตว์มีความสุขร่วมกันอยู่อย่างหนึ่งคือสุขทางกาย ส่วนความสุขทางใจที่เกิดจากการใช้ปัญญานั้น มีได้เฉพาะในมนุษย์เท่านั้น เป็นความสุขที่หาได้ง่ายกว่า ถูกกว่าและคงทนกว่า เมื่อได้บูชาพระพุทธรูปตามวิธีการที่เหมาะสมแล้ว ความสุขในลักษณะนี้ย่อมเกิดขึ้น ซึ่งถือว่าเป็นจุดมุ่งหมายที่เป็นคุณค่าแท้ของการบูชาพระพุทธรูป

นอกจากนี้ การบูชาพระพุทธรูปยังเป็นการปฏิบัติที่สามารถก่อให้เกิดประโยชน์หรือคุณค่าต่อผู้อื่นได้ทั้งโดยตรงและโดยอ้อม เช่น การบูชาด้วยการปฏิบัติธรรม ในหลักการปฏิบัติธรรมหลายประการ ก็มุ่งเพื่อให้มีความรัก ความเมตตาต่อผู้อื่น เช่น ในกุศลกรรมบถดังกล่าวแล้ว การไม่ฆ่า การไม่เบียดเบียนชีวิตสัตว์ทั้งหลาย เท่ากับเป็นการให้ความปลอดภัยในชีวิต การไม่ลักทรัพย์ เท่ากับเป็นการให้ความปลอดภัยในทรัพย์สิน การไม่ประพฤตินอกใจในกาม เท่ากับเป็นการให้เกียรติผู้อื่น เคารพในศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์และไม่ทำลายครอบครัวเขา หรือแม้แต่การเว้นวจีทุจริต ๔ ประการก็เป็นเรื่องของการสร้างความรู้สึกที่ดี เป็นประโยชน์ต่อผู้อื่นได้โดยตรง ส่วนคุณค่าโดยอ้อม อย่างเช่น การแสดงความเคารพต่อพระพุทธรูปด้วยการกราบ การไหว้หรืออามิสบูชา ย่อมเป็นการสร้างแบบอย่างที่ดีให้ลูกหลานสามารถเรียนรู้และปฏิบัติตามได้ เป็นการบ่มเพาะนิสัยที่ติงามให้ผู้อื่นไปในตัว อีกทั้ง การบูชาด้วยอามิส ยังเป็นการสร้างเสริมเศรษฐกิจโดยทางอ้อม เพราะทำให้ระบบอาชีพบางอย่างสามารถดำรงอยู่ได้ในสังคม เช่น อาชีพขายดอกไม้ พวงมาลัย อาชีพที่ทำหน้าที่หล่อกระถางรูป เชิงเทียนและอาชีพขายรูปเทียน เครื่องสักการะต่าง ๆ เป็นต้น เป็นการช่วยอุดหนุนงานผู้อื่นไปในตัว เพราะหากชาวพุทธมุ่งแต่ปฏิบัติบูชาอย่างเดียว ไม่สนใจอามิสบูชาเลย อาชีพเหล่านี้ย่อมไม่สามารถดำรงอยู่ได้ นี่ก็คุณค่าโดย

อ้อม การบูชาตามแนวจารีตที่มีจุดมุ่งหมายเพื่อผู้อื่นด้วยเช่นนี้ ถือเป็นคุณค่าแท้ แนวคิดเชิงคุณค่าในการสร้างพระพุทธรูป^๓

๓.๓ คตินิยมการสร้างพระพุทธรูปด้วยทองสัมฤทธิ์

คติความเชื่อของคนในสมัยโบราณมีความนิยมในการนำวัตถุมงคลต่างๆที่มีส่วนผสมของโลหะหลายชนิดมาหล่อหรือสร้างเป็นองค์พระ และมีชื่อเรียกเฉพาะ เช่น เนื้อสำริดหรือสัมฤทธิ์ เนื้อสัตตโลหะ เนื้อนวโลหะ เป็นต้น ในการ ทำ พระเครื่องและวัตถุมงคลนั้น ในสมัยโบราณได้มีการเล่นแร่แปรธาตุกัน แต่ละสำนักซึ่งส่วนใหญ่สามารถแบ่งหรือแจกแจงมวลสารโลหะที่ใช้ทำพระเครื่อง ได้ดังนี้

๑. พระพุทธรูปเนื้อนวโลหะ ประกอบไปด้วย โลหะ ๙ อย่างได้แก่ ทองคำ เงิน ทองแดง จ้าวน้ำเงิน เหล็กกละลายตัว ชิน ตะกั่ว นํ้าม โปรท สังกะสี ซึ่งหมายถึงโลกุตตรธรรม ๙ ได้แก่ มรรค ๔ ผล ๕ นิพพาน ๑

๒. พระพุทธรูปเนื้อสัตตโลหะประกอบด้วย ทองคำ ทองแดง จ้าวน้ำเงิน เหล็ก ตะกั่ว โปรทโลหะ สัมฤทธิ์โบราณ ประกอบไปด้วยธาตุบริสุทธิ์ตั้งแต่ ๓ ชนิดขึ้นไปโดยมี แร่ทองคำและเงินเป็นหลัก ถ้าไม่มีจะไม่ถือว่าเป็นสัมฤทธิ์ และที่เป็นหลักอีกอย่างคือทองแดง ซึ่งจะใช้มากเพื่อให้ได้ปริมาณเนื้อสำริดหรือสัมฤทธิ์ ประกอบด้วยตระกูลของสัมฤทธิ์ที่ถูกต้องตามสูตรโบราณมีอยู่ ๕ ตระกูล คือ สัมฤทธิ์ผล สัมฤทธิ์โชค สัมฤทธิ์ศักดิ์ สัมฤทธิ์คุณ และสัมฤทธิ์เดช รวมเป็นสัมฤทธิ์ ๕ ตระกูล อันมีความพิสดารดังต่อไปนี้

๑. สัมฤทธิ์ผล คือสัมฤทธิ์แดง หรือตรีโยโลหะ มีมงคลความหมายถึง พระรัตนตรัยเป็นทองสัมฤทธิ์เนื้อสาม ผสมด้วยโลหะธาตุ ๓ ชนิด คือ ทองแดง เป็นส่วนใหญ่และเจือด้วยเงินกับทองคำ สัมฤทธิ์ตระกูลนี้มีวรรณะแดงคล้ายนาก แต่มีผิวเจือด้วยวรรณะคล้ำๆ คล้ายสีมะขามเปียก โบราณถือว่าเป็นมงคลวัตถุ อำนวยผลนานาประการโดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านเมตตามหานิยม พระพุทธรูปสมัยอุทอง โดยเฉพาะพระพุทธรูปอุทองหน้าแก้มักสร้างด้วยเนื้อนี้

๒. สัมฤทธิ์โชค คือสัมฤทธิ์เหลือง หรือปญฺจโลหะ เป็นโบราณนิยามหมายถึงเบญจขันธ์ (ขันธ์ ๕) คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ เป็นทองสัมฤทธิ์เนื้อห้า ได้แก่ ทองแดง ตะกั่ว สังกะสี เงิน ทองคำ มีวรรณะเหลืองคล้ายเนื้อกลองมโหระทึก หรือขันลงหิน มีแววนกยูงภายในเนื้อ เป็นสัมฤทธิ์ที่ให้คุณหนักไปทางด้านลาภผล กับการสำเร็จ พระพุทธรูปสกุลช่างสุโขทัยบางยุคและพระเชียงแสน พระชัยวัฒน์ของสมเด็จพระสังฆราชแพ บางรุ่น และพระกริ่งพระชัยวัฒน์ของท่านเจ้าคุณศรีสนธิ์บางรุ่นก็สร้างด้วยเนื้อนี้

^๓ ญาณภัทร ยอดแก้ว, “แนวคิดเชิงปรัชญาเกี่ยวกับการสร้างพระพุทธรูป ; ทศนคติที่มีต่อการบูชาพระพุทธรูปในสังคมไทย” รายงานการวิจัย, (โปรแกรมวิชาสังคมศึกษา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐม, ๒๕๕๒).

๓. สัมฤทธิ์ศักดิ์ คือสัมฤทธิ์ขาว หรือสัตตโลหะ เป็นมงคลนามหมายถึง โภชณงค์ ๗ คือ องค์ธรรมเป็นเครื่องตรัสรู้ มี ๗ ประการ ได้แก่ สติ ธัมมวิจยะ วิริยะ ปิติ ปัสสัทธิ สมาธิ และอุเบกขา สัมฤทธิ์ศักดิ์เป็นทองสัมฤทธิ์เนื้อเจ็ด ประกอบด้วย ทองแดง ตะกั่ว สังกะสี พรอท เหล็กละลายตัว เงิน และทองคำ สัมฤทธิ์ตระกูลนี้มีวรรณะหม่นคล้ำน้อยๆ แต่มีแวววรรณะขาวผสมผสานอยู่ นับถือกันว่าอำนาจผลในด้านอำนาจ มหาอุด คงกระพัน แคล้วคลาด

๔. สัมฤทธิ์คุณ คือสัมฤทธิ์เขียว หรือนวโลหะ หมายถึง นัยของธรรมอันสูงสุดในพระศาสนา อันได้แก่ นิวโลกุตระธรรม อันมีมรรค ๔ ผล ๔ นิพพาน ๑ สัมฤทธิ์คุณเป็นทองสัมฤทธิ์เนื้อแก้วเช่นเดียวกับ สัมฤทธิ์เดช ประกอบด้วยทองแดง ตะกั่ว สังกะสี พรอท เหล็กละลายตัว ชิน จ้าวน้ำเงิน เงิน และทองคำ แต่สัมฤทธิ์ตระกูลนี้แก่ส่วนผสมของเนื้อเงินมากกว่าธรรมดา ฉะนั้น เนื้อภายในจึงมีวรรณะสีจำปาอ่อน หรือนากอ่อน แต่ผิวเนื้อเมื่อกลับคล้ำเพราะถูกไอเหม็น จะมึนวรรณะคล้ำเจือเขียวเตยหม่นแกมเหลืองอ่อน คล้ำมีแววขาวโดยตลอดเนื้อ สัมฤทธิ์ชนิดนี้อำนวยคุณพิเศษเช่นเดียวกับสัมฤทธิ์เดชทุกประการ

๕. สัมฤทธิ์เดช คือสัมฤทธิ์ดำ หรือนวโลหะ เป็นทองสัมฤทธิ์เนื้อแก้ว เช่นเดียวกับสัมฤทธิ์คุณ แต่มีสัดส่วนการผสมได้เกณฑ์ถูกต้องตามมูลสูตรมากที่สุด ดังนั้น ภายในจึงมีวรรณะจำปาแก่ หรือสีนากแก่ ผิวเนื้อเมื่อกลับคล้ำเพราะต้องไอเหม็น จะดำสนิทประหนึ่งนิลดำ เรียกกันว่า "สัมฤทธิ์เนื้อกลับ" โบราณถือว่าสัมฤทธิ์นวโลหะทั้ง ๒ ประเภทนี้ เป็นสัมฤทธิ์ที่สมบูรณ์ที่สุด หรือเป็นยอดของสัมฤทธิ์ อำนวยผลในด้านมหาอุดมอันสูงส่ง คืออำนาจตะบะตะชะ มหานิยม ลาภผล ความสำเร็จ คงกระพัน แคล้วคลาด ทุกประการ สูตรผสมเนื้อสัมฤทธิ์เดช หรือนวโลหะ ที่เป็นตำรับของสมเด็จพระพนรัตน์ วัดป่าแก้ว ยุครุ่งศรีอยุธยา ตกทอดมาอยู่กับ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าจุฑาธุชธราดิลก กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์ วัดพระเชตุพนฯ พระพุฒาจารย์ ๓ ครั้งยังเป็นพระมงคลทิพยะมุนี วัดจักรวรรดิฯ และสมเด็จพระสังฆราชแพ วัดสุทัศน์ ครั้นยังเป็นพระเทพโมลีตามลำดับ เกณฑ์อัตราส่วนผสมของโลหะทั้ง ๙ ชนิด มีดังนี้ ๑. ชิน หนัก ๑ บาท ๒. จ้าวน้ำเงิน หนัก ๒ บาท ๓. เหล็กละลายตัว หนัก ๓ บาท ๔. ตะกั่วเถื่อน หนัก ๔ บาท ๕. พรอท หนัก ๕ บาท ๖. สังกะสี หนัก ๖ บาท ๗. บริสุทธิ์ (ทองแดงเถื่อน) หนัก ๗ บาท ๘. เงิน หนัก ๘ บาท ๙. ทองคำ หนัก ๙ บาท^๕

^๕ วัดเขาไกรลาส, วัดมงคล-สาระอื่นๆ โลหะเนื้อสัมฤทธิ์, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://www.watkaokrailas.com> [๑๐ กรกฎาคม ๒๕๖๑].

๓.๔ ประเภท วัสดุ และเทคนิคในการก่อสร้างพระพุทธรูป

การสร้างรูปเคารพของพระพุทธเจ้าปรากฏทั้งในงานประติมากรรม และงานจิตรกรรม ในระยะแรก งานประติมากรรม ส่วนใหญ่เป็นประติมากรรมนูนต่ำและนูนสูง ต่อมาจึงสร้างเป็นงานประติมากรรมลอยตัว ส่วนงานจิตรกรรมที่เขียนบนผนังถ้ำ ผนัง วิหาร และบนผ้าที่เรียกว่า “พระบฏ” ในระยะแรก เป็นภาพเล่าเรื่องพุทธประวัติตอนสำคัญๆ ประดับศาสนสถาน เพื่อที่ว่า เมื่อมีการประกอบพิธีกรรมทางศาสนา จะได้ทราบประวัติของพระพุทธเจ้าไปพร้อมๆ กัน ในการแสดงพุทธประวัติมักมีเรื่องราวและภาพบุคคลประกอบ แต่ถ้ามีพระพุทธรูปตามลำพังเพียงองค์เดียว ก็จะแสดงด้วยท่าทางซึ่งเป็นสัญลักษณ์ว่า เป็นพุทธประวัติตอนใด อันเป็นที่มาของการแสดงปางต่างๆ เช่น ปางตรัสรู้แสดงด้วยปางมารวิชัย นอกจากนี้ยังมีการแสดงท่าทางด้วยพระหัตถ์ ที่เรียกว่า “มุทรา” เพื่อบอกเล่าพุทธประวัติด้วย เช่น “วิตรรกมุทรา” เป็นปางทรงแสดงธรรม โดยการจับพระอังคฺฎ (นิ้วโป้ง) กับดัชนี (นิ้วชี้) เป็นรูปวงกลม ซึ่งหมายถึง ธรรมจักร

วัสดุที่ใช้ในการสร้างพระพุทธรูปในระยะแรกของอินเดีย เช่น ในสมัยคันธารราฐ ได้แก่ ศิลา โดยนำมาสลักเป็นภาพเล่าเรื่อง ทั้งงานประติมากรรมนูนสูง นูนต่ำ และลอยตัว ในระยะต่อมา จึงมีการสร้างพระพุทธรูปโดยการหล่อด้วยสำริด โดยเฉพาะในอินเดีย ภาคใต้ เช่น ในสมัยอมราวดี

๓.๔.๑ งานประติมากรรม

หลักฐานการสร้างพระพุทธรูปในประเทศไทยในระยะแรกเริ่ม ตั้งแต่สมัยก่อนทวารวดี และในสมัยทวารวดี พบว่า มีการใช้วัสดุหลายอย่าง ได้แก่ ดินเผา ปูนปั้น ศิลา ทองสำริด จนกระทั่งถึงสมัยสุโขทัย ล้านนา อโยธยา และรัตนโกสินทร์ จึงมีวัสดุชนิดอื่นเพิ่มขึ้นมา ได้แก่ ทองคำ นาก ไม้ หินสีต่างๆ หรือสลักจากศิลาแลงเป็นโคลน (การขึ้นรูปเป็นเค้าโครงอย่างคร่าวๆ) แล้วปั้นปูนทับ รวมทั้งการก่ออิฐถือปูน หากเป็นพระพุทธรูปขนาดใหญ่ โดยทั่วไปแล้ว ไม่ว่าจะพระพุทธรูปจะสร้างด้วยวัสดุประเภทใดก็ตาม มักมีการลงรักปิดทองด้วย ดังนั้น พระพุทธรูปส่วนมากจึงมีสีทองทั้งองค์ โดยมีคตินิยมสร้างด้วยวัสดุดังต่อไปนี้

๑) ดินเผา ใช้ดินเหนียวปั้นเป็นพระพุทธรูป แล้วนำมาเผาไฟ เพื่อให้เกิดความแข็งแรง ถ้ามีขนาดใหญ่ ก็จะทำเป็นหลายชิ้นแยกเผา และนำมาประกอบเข้าด้วยกันในภายหลัง เสร็จแล้วอาจปั้นปูนทับ หรืออาจลงรัก และปิดทองทับอีกครั้งหนึ่ง งานประติมากรรมดินเผาชิ้นส่วนใหญ่เป็นประติมากรรมนูนสูงประดับศาสนสถาน โดยแสดงเป็นพระพุทธรูป และภาพเล่าเรื่องพุทธประวัติ

๒) ศิลา ศิลาที่นิยมนำมาใช้ในการทำ พระพุทธรูป ได้แก่ หินทราย เพราะมีเนื้อละเอียด และสลักได้ง่าย รองลงมา ได้แก่ หินชั้นชนิดอื่นๆ หินชนวน และหินแกรนิต ในระยะหลังๆ ยังมีพวกหินสีต่างๆ ตระกูลควอตซ์ เช่น หินสีเขียวที่นำมาสร้างเป็นพระแก้วมรกต รวมทั้งหยกและหินอ่อน เทคนิคการสร้างพระพุทธรูปศิลานำมาใช้ทั้งในงานประติมากรรมนูนสูงและประติมากรรมลอยตัว ใน

ศิลปะทวารวดี และศิลปะขอม ที่พบในประเทศไทย ตั้งแต่หลังพุทธศตวรรษที่ ๑๙ ลงมา ในสมัยสุโขทัย ล้านนา และอยุธยา นิยมหล่อด้วยทองสำริดเป็นส่วนใหญ่ แต่ก็มีศิลปะสลักศิลาบางอย่างในศิลปะอยุธยา และสกุลช่างพะเยาในล้านนา

๓) ทองสำริด เป็นวัสดุที่นิยมนำมา สร้างพระพุทธรูปเป็นอย่างมาก มีส่วนผสมของ โลหะที่สำคัญ ๒ อย่าง คือ ทองแดงกับดีบุก ใช้เทคนิคการสร้างด้วยการหล่อที่เรียกว่า การใช้ความร้อน โลหะที่พุ่งออก หรือที่เรียกว่า “สูญขี้ผึ้ง” (lost wax) มีกรรมวิธีโดยย่อ คือ เริ่มด้วยการปั้นรูปเป็นเค้าโครง ด้วยดินเหนียวก่อน แล้วจึงปั้นหุ้มด้วยขี้ผึ้ง ตกแต่งรายละเอียดทุกส่วนของพระพุทธรูป เสร็จแล้วใช้ดินเหนียวผสมกับเกลบ และมูลโคกระปือหุ้มอีกชั้นหนึ่ง แล้วจึงนำไปหล่อ โดยวางพิมพ์ให้เคียรของ พระพุทธรูปคว่ำลง แล้วจึงเทโลหะหลอมละลายใส่ลงในพิมพ์ โลหะจะไปแทนที่ขี้ผึ้งซึ่งละลาย เมื่อโลหะ แข็งตัวแล้ว จึงทุบดินที่พอกหุ้มไว้ออก เมื่อนำไปตกแต่งเนื้อทองสำริดให้เรียบร้อย ก็จะได้พระพุทธรูป ทองสำริดตามที่ต้องการ เทคนิคการหล่อแบบนี้เป็นที่นิยมในการสร้าง พระพุทธรูปอย่างมากตั้งแต่สมัย โบราณมาจน ถึงปัจจุบัน

๔) ปูนปั้น เป็นเทคนิคการสร้างพระพุทธรูปที่ปรากฏหลักฐานมาตั้งแต่สมัยก่อนทวาร วดี และพบมากในสมัยทวารวดีเรื่อยมา จนถึงปัจจุบัน ปูนที่นำมาใช้ในการปั้นเป็น ปูนแบบโบราณที่ เรียกว่า ปูนดำปูนหมัก โดยนำปูนจากธรรมชาติมาหมัก และตำเข้ากับส่วนผสมอย่างอื่นที่ทำให้เกิดความ เหนียว และคงทนถาวร เช่น น้ำอ้อย งานปูนปั้นเป็นการสร้างขึ้นเพื่อประดับศาสนสถาน นิยมสร้างเป็น ภาพเล่าเรื่อง และลวดลายประดับ

๕) งานก่ออิฐถือปูน มักพบในการก่อสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่ โดยการก่ออิฐถือปูน เป็นโครงด้านใน และปั้นปูนตกแต่งรายละเอียดด้านนอก จากนั้นจึงลงรัก โดยใช้ยางรักซึ่งเป็นยางไม้ผสม กับใบตองเผาไฟ เรียกว่า รักสมุก และขัดผิวให้เรียบ แล้วจึงปิดทองคำเปลวทับ ก็จะได้ผิวพระพุทธรูป ที่ ดูใกล้เคียงกับเนื้อสำริด นอกเหนือจากการก่ออิฐ บางครั้งก็ใช้ศิลาแลงก่อ หรือทำเป็นโคลนก็มี ส่วนด้าน นอกปั้นปูนทับด้วยกรรมวิธีอย่างเดียวกัน

๖) ไม้ นำมาสร้างพระพุทธรูปโดยการแกะสลัก แล้วจึงลงรักปิดทอง ข้อดีของวัสดุที่เป็นไม้คือ สามารถสร้างได้ง่าย และแสดงรายละเอียดของงานช่างได้ดี แต่มีข้อเสียคือ ไม้ค่อนข้างคงถาวร และผุพังง่าย ดังนั้น จึง ไม่พบหลักฐานแกะสลักไม้เหลืออยู่มากนัก มักปรากฏหลักฐานในงานศิลปกรรม รุ่นหลังเท่านั้น เช่น ในสมัยอยุธยา รัตนโกสินทร์ และงานช่างพื้นเมืองในล้านนา และในภาคอีสาน

๓.๔.๒ งานจิตรกรรม

เป็นการเขียนภาพพระพุทธรูปลงบนฝาผนังพระอุโบสถ พระวิหาร ฯลฯ ส่วนใหญ่ เป็นการ เขียนลงบนผนังปูน แต่จากหลักฐานบางแห่ง ปรากฏว่า มีการเขียนลงบนผนังที่เป็นไม้ หรือเขียนลงบน ฝา แล้วนำไปประดับที่ผนังพระวิหารก็มี แต่เหลือหลักฐานอยู่น้อย มาก นอกจากนี้ มีงานจิตรกรรม ประเภทหนึ่ง ที่เรียกว่า “พระบฏ” คือ การเขียนภาพพระพุทธรูปเจ้าลงบนผ้า แล้วนำไปแขวนเพื่อบูชา

ปรากฏหลักฐานเก่าแก่ที่สุดในศิลปะล้านนาที่เหลืออยู่ และยังปรากฏในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น งานจิตรกรรมส่วนใหญ่เป็นภาพเล่าเรื่องทางพระพุทธศาสนา ได้แก่ พุทธประวัติ ชาดก ซึ่งสามารถแสดงเรื่องราวได้มากกว่างานประติมากรรม

การแกะสลักพระพุทธรูปเป็นลายเส้นลงบนแผ่นหินที่ถือได้ว่าเป็นงานชิ้นสำคัญยิ่งในสมัยรัตนโกสินทร์ คือ การแกะสลักพระพุทธรูปที่หน้าผาของเขาศิขรย์ ในอำเภอบางละมุง จังหวัดชลบุรี เพื่อเฉลิมพระเกียรติ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช เนื่องในวโรกาสทรงครองราชย์ครบ ๕๐ ปี เมื่อ พ.ศ. ๒๕๓๙ ในการแกะสลักได้ใช้วิทยาการ สมัยใหม่คือการใช้แสงเลเซอร์ ยิ่งไปสกัดหินบนหน้าผา ให้เป็นรอยลึกลงไป แล้วปิดแผ่นกระเบื้องโมเสกสีทองลงไปในรอย เพื่อให้ลวดลายเห็นเด่นชัดยิ่งขึ้น ปรากฏเป็นพระพุทธรูปนั่งปางมารวิชัยที่มีขนาดใหญ่มหึมาบนหน้าผาของเขาลูกนั้น ถือได้ว่าเป็นพระพุทธรูปที่มีขนาดใหญ่ที่สุดในโลก โดยมีความสูงขององค์พระพุทธรูป ๑๐๙ เมตร แต่ถ้าวรวมฐานบัวด้วย จะมีความสูง ๑๕๐ เมตร ได้รับพระราชทานนามว่า พระพุทธมหาวชิรอุตตโมภาสศาสดา^๕

๓.๕ ประวัติและความเป็นมาของพระพุทธรูปในพระพุทธศาสนา

พระพุทธรูป หมายถึง รูปที่สร้างขึ้นแทนองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เพื่อกราบไหว้บูชา อาจใช้การแกะสลักจากวัสดุต่างๆ เช่น ศิลา งาม ไม้ หรือวัสดุอื่นๆ นอกจากนี้ยังอาจใช้การปั้นหรือแต่เดิมนั้นพุทธศาสนาไม่มีรูปเคารพแต่อย่างใด ศาสนาพราหมณ์ หรือ ฮินดู ซึ่งมีมาก่อนศาสนาพุทธ ก็ไม่มีรูปเคารพเป็นเทวรูป เช่นกัน หลังจากพระพุทธเจ้าปรินิพพานไปแล้ว ผู้ที่เลื่อมใสในพุทธศาสนา อยากจะมีสิ่งที่จะทำให้รำลึกถึง หรือเป็นสัญลักษณ์ขององค์ศาสดา เพื่อที่จะบอกกล่าวเล่าขาน เรื่องราวขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ที่ทรงศึกษาค้นคว้าหาทางดับทุกข์ และทรงชี้แนะสอนสั่งผู้คน ถึงการปฏิบัติ เพื่อให้บรรลุถึงความเป็นอยู่ ที่ก่อให้เกิดความผาสุกในหมู่มวลมนุษย์และสิ่งมีชีวิตในโลก คราวแรกนั้นชาวพุทธก็ได้แต่นำเอาสิ่งของอันได้แก่ ดิน น้ำ และกิ่ง ก้าน ใบโพธิ์ จากบริเวณสังเวชนียสถาน ๔ แห่ง คือ สถานที่ประสูติ (ลุมพินีวัน), ตรัสรู้ (พุทธคยา), ปฐมเทศนา (สารนาถ) และปรินิพพาน (กุสินารา) เก็บมาไว้เป็นที่ระลึกบูชาคุณพระพุทธเจ้า

ในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช พุทธศาสนูปถัมภกที่ยิ่งใหญ่พระองค์หนึ่ง เมื่อ ๒,๒๐๐ ปีก่อนหรือหลังจากการดับขันธของพระพุทธเจ้ามา ๓๐๐ ปี พระเจ้าอโศกมหาราช ได้ทรงส่งสมณะทูต จำนวน ๕๐๐ รูป ไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาไปยังเมืองตักกศิลา แคว้นคันธารราช จึงมีชื่อเสียงในฐานะเป็นเมืองที่ประสิทธิประสาทวิทยาการต่าง ๆ นับว่า "เป็นมหาวิทยาลัยแห่งแรกทางพระพุทธศาสนา" แต่ก็ยังไม่มีรูปเคารพแทนพระพุทธเจ้าที่เป็นรูปคน

^๕ สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชนฯ เล่มที่ ๒๙, พระพุทธรูป : ประเภท วัสดุ และเทคนิคในการก่อสร้างพระพุทธรูป, (กรุงเทพมหานคร: โครงการสารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน, ๒๕๔๘).

พระพุทธรูป หรือ รูปเคารพแทนพระพุทธรูป ในตำนานเรื่องพระแก่นจันทน์ได้พรรณารื่องพระพุทธรูปองค์แรกไว้ว่า ครั้งที่พระพุทธรูปเจ้าเสด็จจำพรรษาเพื่อโปรดพุทธมารดา ณ สวรรค์ชั้นดาวดึงส์นั้น พระเจ้าปเสนทิโกศล กษัตริย์แห่งเมืองสาวัตถี ทรงรำลึกถึงพระพุทธรูปองค์เป็นอย่างมาก จึงโปรดฯให้ช่างหาไม้แก่นจันทน์หอมที่ดีที่สุด มาแกะสลักเป็นพระพุทธรูปอันงดงาม มีพุทธลักษณะคล้ายพระพุทธรูปองค์ แล้วอัญเชิญไปประดิษฐานยังพระราชามณเฑียร

เมื่อพระบรมศาสดาเสด็จกลับจากดาวดึงส์ และเสด็จมายังเมืองสาวัตถี พระเจ้าปเสนทิโกศล จึงทูลอาราธนาให้เสด็จทอดพระเนตรพระพุทธรูปองค์ดังกล่าว ครั้นพระพุทธรูปองค์เสด็จไปถึง พระพุทธรูปไม้แก่นจันทน์ได้ขยับองค์จากพระแท่นที่ประดิษฐาน เพื่อถวายความเคารพพระศาสดา ครานั้นพระพุทธรูปองค์จึงทรงยกพระหัตถ์ซ้ายขึ้นห้าม พระไม้แก่นจันทน์จึงกลับไปประทับยังพระแท่นที่เดิม พระเจ้าปเสนทิโกศลเห็นเช่นนั้นก็ยิ่งเกิดความเลื่อมใสศรัทธา แต่ตำนานนั้นถือว่ายังไม่สามารถหาหลักฐานได้^๖

ส่วนการสร้างพระพุทธรูปจริงๆ นั้นเริ่มมีการสร้างขึ้นมาตั้งแต่ระหว่าง พ.ศ.๕๐๐ ถึง ๕๕๐ เมื่อชาวกรีก ที่ชาวชมพูทวีป (อินเดียโบราณ) เรียกชาวต่างแดนว่า "โยนา" หรือ "โยนก" โดยพระเจ้าเมนันเดอร์ที่ ๑ หรือ พระยามิลินท์ กษัตริย์เชื้อสายกรีก ยกทัพกรีกเข้ามาครอบครองแคว้นคันธาราฐ (ปัจจุบันเป็นดินแดนของอัฟกานิสถาน) จากนั้นพระองค์ก็แผ่อำนาจเขตไปทั่วบริเวณด้านตะวันตกเฉียงเหนือของชมพูทวีป และสร้างเมืองหลวงเป็นที่ประทับ ณ เมืองสาเกต หลังจากที่ได้พบพระสงฆ์ท่านหนึ่งนามว่า นาคเสน จึงมีเรื่องราวแห่งการตั้งคำถามของพระเจ้ามิลินท์ต่อพระนาคเสน จนทำพระเจ้ามิลินท์ ทรงเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา (คำถามคำตอบปัญจวชิสนา ซึ่งถูกเขียนบันทึกเป็นหนังสือและแปลเป็นภาษาต่าง ๆ ที่มีชื่อเสียงมาก เรื่องนี้ก็คือ มิลินทปัญหาได้มีการสร้างสถาปัตยกรรม และประติมากรรมทางพุทธศาสนามากมายในแคว้นคันธาราฐ ซึ่งการสร้างพระพุทธรูปนั้นมีลักษณะต่างๆ ตามพุทธประวัติ (ปางพระพุทธรูป)^๗

พระพุทธรูปรูปแรกจึงเกิดขึ้นในสมัยของพระเจ้ามิลินท์ หรือเมนันเดอร์ที่ ๑ ชาวกรีกที่มาครอบครองแคว้นคันธาราฐ เมื่อประมาณพุทธศตวรรษที่ ๖ หรือ ๒,๐๐๐ ปีที่แล้วนั่นเอง พระพุทธรูปที่เกิดขึ้นครั้งแรกจึงเรียกรูปแบบของพระพุทธรูปนี้ว่า แบบคันธาราฐ โดยถ่ายแบบอย่างเทวรูปที่พวกชาวกรีกนับถือกันในยุโรปมาสร้าง พระพุทธรูปแบบคันธาราฐจึงมีใบหน้าเหมือนฝรั่งชาวกรีก จีวรก็เป็นริ้วเหมือนเครื่องนุ่งห่มของเทวรูปกรีก และต่อมาในภายหลัง ราวพุทธศตวรรษที่ ๔-๑๒ มีคตินิยมสร้างพระพุทธรูปเป็นขนาดเล็กๆ (พระเครื่อง) บรรจุไว้ในพุทธเจดีย์ หล่อด้วยโลหะก็ได้ โดยทั่วไป คำว่าพระพุทธรูปมักจะหมายถึง รูปขนาดใหญ่พอที่จะวางบูชาได้ สำหรับรูปขนาดเล็กมักจะเรียกว่า พระเครื่อง อย่างไรก็ตาม ทั้งสองแบบสามารถเรียกว่า พระพุทธรูป ได้เช่นกัน

^๖ เสถียร โพธิ์นันทะ, ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทสร้างสรรค์บุ๊คส์ จำกัด, ๒๕๔๔)

^๗ อ้างแล้ว.

ตำนานการสร้างพระพุทธรูปส่วนมากแล้ว เชื่อกันว่าเริ่มจากสมัยพระเจ้ามิลินท์เป็นต้นมา กล่าวคือเมื่อชนชาติกรีกเข้ารุกรานอินเดีย เมื่อชนชาติกรีกที่เข้ามาตั้งแต่พระเจ้าอเล็กซานเดอร์เข้ารุกรานอินเดียได้แล้ว ก็ได้ตั้งรกรากถาวรที่ปากเดรีย คันธาระ สาคระและหลายส่วนของอาฟกานิสถาน ปากีสถานและอินเดียเหนือเริ่มมาเลื่อมใสในพุทธศาสนา คำว่า คันธาระ (Gandhara) มาจากคำว่า คันธารี คติของพวกกรีกไม่รังเกียจสร้างรูปเคารพและก่อนที่จะเปลี่ยนมาเป็นพุทธรูปก็ได้สร้างรูปเคารพของตนอยู่มากมายหลายองค์ด้วยกัน เช่น เทพเจ้ายูปีเตอร์หรือ ซิวส์ อิรา เฮอร์มีส อีริสอพอลโล อาร์เทมิส เอเธนา โปซีดอน อาโปรดตี ฯลฯ เทพเจ้าเหล่านี้ส่วนใหญ่เป็นพระเจ้าประจำธรรมชาติ และพวกกรีกสร้างเป็นเทวรูปคุดงมนุษย์มีสัดส่วนเป็นสังฆนามจนจัดเป็นสัญลักษณ์อันหนึ่งแห่งศิลปกรรมของชาติกรีกโบราณ

ครั้นเมื่อเปลี่ยนใจมาเลื่อมใสพุทธศาสนา นิสัยความเคยชินที่ได้กราบไหว้บูชาเทวรูป ทำให้พวกกรีกเกิดมโนภาพคิดสร้างพระพุทธรูปขึ้นมาบ้าง เพื่อให้เป็นพัสถานุตรริยะยามนี้ถึงพระบรมศาสดา ไม่เกิดความว่าเหว่เปลี่ยวใจ ฉะนั้นจึงได้เกิดคิดสร้างพระพุทธรูปขึ้นในหมู่ชาวกรีกขึ้นก่อน ภายหลังพุทธรูปมาฆะชนชาติอินเดียได้พบเห็นพระพุทธรูปเข้าก็เกิดความปสาทะจึงได้หันมานิยมสร้าง พระพุทธรูปตามคติของชาวกรีกขึ้น แต่ได้ดัดแปลงเป็นแบบอย่างศิลปกรรมแห่งชนชาติของตน แม้พวกพราหมณ์พลอยเกิดสร้างเทวรูปพระอิศวร พระนารายณ์ขึ้นกราบไหว้บูชา คติรังเกียจสร้างรูปเคารพจึงเป็นอันจิตจางไปจากชาติชาวอินเดียโดยพลตินัย ในสมัยพระเจ้ามิลินท์จะนับว่าเป็น ยุคแรกแห่งการสร้างพระพุทธรูป ลักษณะพุทธรูปของช่างชาวกรีกก็สร้างให้เหมือนมนุษย์จริง ลักษณะที่เห็นว่างดงามดวงพระพักตร์คล้ายคลึงกับเทวรูป จนบางครั้งทำเป็นพระมีสสุ (หนวด) บนพระโอษฐ์ก็มี เบื้องบนพระเศียรทำเป็นพระเกตุมาลา (ขมวดผม) เพื่อให้เห็นแตกต่างจากรูปพระสาวก เส้นพระเกศาก็ทำเป็นลักษณะม้วนเกล้า ดังเช่นพระเกศของพระกษัตริย์ ผ่ากาสาวพัสตุทำเป็นรอยกลีบยื่นเห็นชัดเจนดุจผ้าจริง ๆ และมักจะมีประภามณฑลรายรอบพระเศียร แต่ไม่มีลวดลาย พระพุทธรูปปฏิมากรดังกล่าวนี้ ช่างกรีกคิดสร้างสรรค์เป็นปางต่าง ๆ โดยอาศัยพระพุทธรูปที่ทรงบำเพ็ญเป็นบรรพตฐาน เช่น ปางตรัสรู้ก็ทำเป็นชดสมาธิวางพระหัตถ์ซ้อนกันภายใต้ร่มไม้โพธิพฤกษ์ ปางแสดงพระธรรมจักรทำเป็นรูปประทับบนบัลลังก์ และจีบพระธรรมชนี เป็นวงกลมดุจวงจักรดังนี้ เป็นต้น อย่างไรก็ตามศิลปะพุทธศิลป์ดังกล่าวนี้ มาแพร่หลายรุ่งเรืองอย่างกว้างขวางก็ในสมัยต่อมาคือสมัยพวกอินโดไซริส หรือ พวกอัยสมีอำนาจในอินเดียภาคเหนือเรียกว่า "พุทธศิลป์แบบคันธาระ (Gandhara Arts)" ทั้งนี้เพราะเกิดขึ้นแถวแคว้นคันธาระนั้นเอง

๓.๕.๑ กำเนิดและพัฒนาการแห่งพระพุทธรูป

๑) พระพุทธรูปนิรมิต

พระพุทธรูปเจ้าสมัยที่ทรงพระชนม์อยู่ เวลาที่ทรงปฏิบัติกิจสำคัญจะทรงเนรมิตพระพุทธรูปนิรมิตขึ้นเป็นผู้ร่วมกระทำกิจนั้น ๆ เช่น เมื่อทรงแสดงยมกปาฏิหาริย์ ได้มีพระพุทธรูปนิรมิตแสดงอิริยาบถต่าง ๆ ร่วมด้วย ดังข้อความตอนหนึ่งที่ทอไฟพุ่งออกจากพระโลมา(ขน)เส้นหนึ่ง ๆ สายน้ำไหลออกจากขุม พระ

โลมาขุมหนึ่ง ๆ รัศมี ๖ สี คือ เขียว เหลือง แดง ขาว หงสบาท ปัสสสร เปล่งออก พระผู้มีพระภาคทรง
 จงกรม พระพุทธรูปนิรมิตย้อมเย็น หรือนั่งหรือนอน พระผู้มีพระภาคประทับยืน พระพุทธรูปนิรมิตย้อม
 จงกรม นั่ง หรือนอนในพรรษาที่ ๗ เมื่อเสด็จขึ้นไปจำพรรษา ณ สวรรค์ชั้นดาวดึงส์ แสดงพระอภิธรรมโปรดพระ
 มารดาซึ่งประทับอยู่ในสวรรค์ชั้นดุสิต^๑ ทรงแสดงพระอภิธรรมติดต่อกัน ๓ เดือน กล่าวคือ เมื่อมีเหตุ
 จำเป็นต้องไปทำกิจอื่นชั่วคราว เพื่อไม่ให้เกิดการแสดงธรรมขาดตอน พระพุทธเจ้าจะทรงเนรมิตพระพุทธรูป
 นิรมิตขึ้นมาทำหน้าที่แสดงธรรมแทน เมื่อทรงทำกิจอื่นเสร็จเรียบร้อยแล้วจึงเสด็จกลับมาแสดงธรรมต่อ
 จากที่พระพุทธรูปนิรมิตแสดงไว้ ในคราวแสดงยมกปาฏิหาริย์^๒ เพื่อปราบพวกเจ้าลัทธิต่าง ๆ ทรงเนรมิต
 พระพุทธรูปเจ้าขึ้นมาทำหน้าที่เป็นผู้ช่วยในการแสดงยมกปาฏิหาริย์ และในคราวที่แสดงพระอภิธรรมโปรด
 พุทธรมารดา ทรงเนรมิตพระพุทธรูปเจ้าขึ้นมาทำหน้าที่แสดงธรรมในเวลาเสด็จไปทำกิจที่อื่น มีรายละเอียด
 ดังกล่าวมานั้น ทำให้สรุปได้ในที่นี้ว่า ในสมัยที่พระพุทธเจ้ายังดำรงพระชนม์อยู่ มีพระพุทธรูปที่เป็นพระ
 พุทธรูปนิรมิต แต่ไม่ปรากฏหลักฐานว่ามีพระพุทธรูปที่ช่างทำขึ้นจากวัตถุ ทำให้สันนิษฐานได้ว่า ไม่มี
 พระพุทธรูปที่สร้างขึ้นจากวัตถุในครั้งพุทธกาล เพราะไม่มีความจำเป็นที่ต้องทำอย่างนั้น เมื่อประสงค์จะ
 เข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า พุทธบริษัทย่อมมีโอกาสเข้าเฝ้าพระพุทธองค์ที่ยังทรงพระชนม์อยู่ หรือแม้จะอยู่ใน
 ถิ่นไกลจากพระพุทธองค์ เมื่อระลึกถึงรู้ว่าพระองค์ยังทรงพระชนม์อยู่ ย่อมเกิดทัศนานุตตริยะขึ้นโดย
 อัตโนมัติพระพุทธรูปนิรมิตก็คือพระพุทธรูปนั่นเอง แต่เป็นพระพุทธรูปที่สร้างขึ้นด้วยอำนาจของ
 พระพุทธเจ้า ไม่ได้สร้างขึ้นจากวัตถุ เช่น ศิลา โลหะ ทองแดง หรือทองคำ พระพุทธองค์ทรงสร้างพระ
 พุทธรูปนิรมิตขึ้นมาในโอกาสพิเศษ เพื่อทำหน้าที่แทนพระพุทธองค์ในบางเรื่อง^๓

๒) พระพุทธรูป

พระพุทธรูปเป็นรูปเปรียบอีกแบบหนึ่งของพระพุทธเจ้า ในการบำเพ็ญพุทธกิจโปรดสัตว์
 โลก ในเวลาที่พระพุทธองค์ประสงค์ที่จะแสดงธรรมโปรดพุทธบริษัท แต่ไม่ประสงค์จะเสด็จไปแสดงด้วย
 พระองค์เอง หรือทรงมีเหตุผลบางประการที่ทำให้ไม่เสด็จไปแสดงด้วยพระองค์เอง พระพุทธเจ้าจะทรง
 เปล่งพระรัศมี แสดงพระองค์ประหนึ่งว่าประทับอยู่ตรงหน้าผู้ใด ๆ แล้วทรงแสดงธรรมโปรด รูปที่ไป
 ปรากฏต่อหน้าผู้ใด ๆ ก็คือภาพฉายของพระพุทธองค์ ดังกรณีตัวอย่างต่อไปนี้

กรณีตัวอย่าง ๑

สมัยหนึ่ง พระพุทธเจ้าประทับอยู่ที่พระเชตวัน กรุงสาวัตถี สตรีกลุ่มหนึ่งเป็นเพื่อนของนาง
 วิสาขา มาที่โรงธรรม ต้มเหล้าเมา ถูกมารดลใจ แสดงอาการไม่เหมาะสมต่อพระพักตร์ พระพุทธเจ้าจึง
 แสดงปาฏิหาริย์เปล่งพระรัศมี ฉายพระองค์ แสดงธรรมแก่สตรีเหล่านั้น ดังข้อความตอนหนึ่ง^๔

^๑ พระมหาสมจินต์ สมมาปญฺญ, ผศ.ดร., กำเนิดและพัฒนนาการแห่งพระพุทธรูป, [ออนไลน์],
 แหล่งที่มา: http://www.mcu.ac.th/site/articlecontent_desc.php?article_id=467&articlegroup_id=97. [๑๐
 กรกฎาคม ๒๕๖๑].

พระพุทธเจ้าทรงหายไปจากบัลลังก์ที่ประทับนั่ง ประทับอยู่บนยอด เขาสิเนรุ (เขาพระสุเมรุ) ทรงเปล่งพระรัศมีจากพระอุณาโลม (ขนระหว่างคิ้ว) ขณะนั้น มีแสงสว่างเจิดจ้าเหมือนพระจันทร์พันดวงสาดแสง พระพุทธองค์ตรัสแก่สตรีเหล่านั้นว่า เมื่อโลกสิ้นนิवासร้อนรุ่มอยู่เป็นนิตย์ จะมีวาระเรียงบันเทิงอะไรกันอยู่นอ พวกเธอถูกความไม่รู้ (อวิชชา) ปกคลุม เพราะเหตุไรจึงไม่แสวงหาความรู้ (วิชชา) เล่า

กรณีตัวอย่าง ๒

สมัยหนึ่ง พระพุทธเจ้าประทับอยู่ที่พระเชตวัน กรุงสาวัตถี ภิษุ ๕๐๐ ปฏิบัติกรรมฐานอยู่ในป่า เข้าใจผิดคิดว่า "ตัวเองเป็นพระอรหันต์แล้ว" จะมาเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าพระพุทธองค์จึงรับสั่งพระอานนท์ให้ไปบอกภิกษุเหล่านั้นกลับไปปฏิบัติกรรมฐานในป่าช้าขณะปฏิบัติกรรมฐานอยู่ เห็นซากศพที่ยังสด เกิดความกำหนัดขึ้น จึงรู้ว่าตัวเองยังไม่หมดกิเลส ขณะนั้น พระพุทธเจ้าประทับอยู่ในพระคันธกุฎี ทรงฉายพระรัศมีไปที่ภิษุ ๕๐๐ รูปนั้น ดังข้อความตอนหนึ่งว่า ^๔

พระศาสดาประทับนั่งในพระคันธกุฎีนั่นเอง ทรงฉายพระรัศมีไปดุจ ตรีศอยุ่เฉพาะหน้าของภิกษุเหล่านั้น ตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย การที่พวกเธอเห็นร่างกระดูกเช่นนั้น เกิดความยินดีด้วยอำนาจราคะ ครอบงำหรือ

กรณีตัวอย่าง ๓

สมัยหนึ่ง พระพุทธเจ้าประทับอยู่ที่พระเชตวัน กรุงสาวัตถี ตรัสเรียกพระโภชิสระซึ่งทรงพระไตรปิฎกแต่ยังเป็นปุถุชนว่า "คุณโบลานเปล่า" ทำให้เธอความสังเวชจึงออกไปปฏิบัติกรรมฐาน พระเถระกลุ่มหนึ่งซึ่งเป็นพระอรหันต์ ประสงค์จะกำจัดทิฏฐิมานะของเธอ จึงส่งเธอให้ไปปฏิบัติกรรมฐานกับสามเณรขณะพระโภชิสระปฏิบัติกรรมฐานอยู่นั้นพระพุทธเจ้าซึ่งประทับอยู่ที่พระเชตวัน ทรงเปล่งพระรัศมีไปแสดงธรรมแก่เธอตั้งข้อความตอนหนึ่งสรุปได้ว่า

พระศาสดาประทับนั่งในที่สุดประมาณ ๑๒๐ โยชน์ ทอดพระเนตรเห็นพระโภชิสระนั้น ตรัสพระคาถานี้ว่า ปัญญาย่อมเกิดเพราะการประกอบ ย่อมสิ้นไปเพราะไม่ประกอบ บัณฑิตรู้ทาง ๒ แพร่งคือทางเจริญและทางเสื่อม พึงตั้งตนไว้โดยประการที่ปัญญาจะเจริญขึ้น

กรณีตัวอย่าง ๔

สมัยหนึ่ง โจร ๕๐๐ คนบวชโดยมีพระโสณกุฎิกัณณะเป็นพระอุปัชฌาย์ หลังจากบวชแล้วได้ไปปฏิบัติกรรมฐานที่ภูเขาลูกหนึ่ง พระพุทธเจ้าประทับอยู่ที่พระเชตวัน กรุงสาวัตถี ไกลจากที่ภิษุ ๕๐๐ รูปปฏิบัติกรรมฐานประมาณ ๑๒๐ โยชน์ ทอดพระเนตรเห็นภิกษุเหล่านั้น ทรงเปล่งพระรัศมีไปหาแสดงธรรมแก่พวกเธอ ดังข้อความตอนหนึ่งว่า

พระศาสดาทรงเปล่งพระรัศมีไป ประหนึ่งว่าประทับนั่งตรัสอยู่ในที่ เฉพาะหน้า ได้ทรงภาสิตพระคาถาเหล่านี้ว่า ภิกษุใดอยู่ด้วยเมตตา เลื่อมใสในพระพุทธศาสนา ภิกษุนั้นพึงบรรลุทางสงบ เป็นที่สงบระงับความคิดปรุงแต่งเป็นสุข

เรื่องเกี่ยวกับพระพุทธรูปที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธรูปศาสนานี้ ทำให้พุทธบริษัทในประเทศไทย ศรีลังกาพระพุทธรูปเจ้าทรงฉายภาพของพระองค์ไปที่ศรีลังกา พุทธบริษัทในประเทศไทยก็มีความเชื่อว่า พระพุทธรูปเจ้าทรงฉายภาพของพระองค์มาที่ประเทศไทย เช่น ที่วัดพระพุทธรูป จังหวัดสระบุรี^๙

๓) พระแก่นจันทน์

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพกล่าวไว้ใน "ตำนานพุทธรูปเจดีย์" อ้างถึงหนังสือเรื่องตำนานพระแก่นจันทน์ว่า

เมื่อพระพุทธรูปองค์เสด็จไปประทานเทศนาโปรดพระพุทธรูปมารดา ค้าง อยู่ในดาวดึงส์สวรรค์ พรรษาหนึ่งนั้น พระเจ้าปเสนทิ (ปเสนทิ) กรุงโกศลราชูมิได้เห็นพระพุทธรูปองค์ช้านาน มีความรำลึกถึง จึงตรัสสั่งให้นายช่างทำพระพุทธรูปขึ้นด้วยแก่นจันทน์แดง ประดิษฐานไว้เหนืออาสนะที่พระพุทธรูปเจ้าเคยประทับ ครั้นพระพุทธรูปองค์เสด็จกลับจากดาวดึงส์มาถึงที่ประทับ พระแก่นจันทน์ลุกขึ้นทำปฏิสนธิการพระพุทธรูปด้วยปาฏิหาริย์ แต่พระพุทธรูปองค์ตรัสสั่งให้พระแก่นจันทน์กลับไปยังที่ประทับ เพื่อรักษาไว้เป็นตัวอย่างพระพุทธรูป ซึ่งสาธุชนจะได้ใช้เป็นแบบอย่างสร้างพระพุทธรูปเมื่อพระองค์ล่วงลับไปแล้ว

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพจึงตั้งข้อสันนิษฐานว่า "พระพุทธรูปแก่นจันทน์นั้นแหละ เป็นต้นแบบของพระพุทธรูปซึ่งสร้างต่อมาภายหลัง และคติการสร้างพระพุทธรูปมีขึ้นโดยพระพุทธานุญาต" อย่างไรก็ตาม สันนิษฐานนี้ยังไม่มีข้อยุติ^{๑๐}

๔) ต้นแบบในการสร้างพระพุทธรูป : มหาบุรุษลักษณะ ๓๒ และอนุพยัญชนะ ๘๐

การสร้างพระพุทธรูปเกิดขึ้นเพราะวัฒนธรรมของพวกกรีก ข้อนี้เป็นที่ยอมรับกันทั่วไป และทำให้มีข้อสันนิษฐานต่อไปอีกว่า แบบหรือพิมพ์ (Model) สำหรับสร้างเทวรูปของกรีกเป็นต้นแบบในการสร้างพระพุทธรูป แต่ต้องไม่ลืมว่า พระพุทธรูปเกิดขึ้นจากความต้องการของพุทธศาสนิกชน ช่างที่สร้างพระพุทธรูปจะเป็นชนชาติใดก็ตาม แต่คนที่กราบไหว้บูชาย่อมเป็นชาวพุทธแน่นอน เพราะฉะนั้น เมื่อจะให้ช่างทำพระพุทธรูป ย่อมต้องบอกลักษณะที่ตัวเองประสงค์จะให้ เป็น "ลักษณะของพระพุทธรูปต้องเป็นอย่างนี้ ต้องเป็นอย่างนี้ ส่วนนี้ยาว ส่วนนี้สั้น ส่วนนี้กลม ..." การบอกลักษณะของพระพุทธรูปที่ตัวเองประสงค์จะให้ เป็นนั้น ย่อมต้องอาศัยตำราเทียบเคียง กล่าวคือข้อมูลเกี่ยวกับลักษณะทางด้านพระรูปกายของพระพุทธรูปเจ้า

คัมภีร์พระพุทธรูปศาสนากล่าวถึงลักษณะทางด้านพระรูปกายของพระพุทธรูปเจ้า ลักษณะนี้เรียกว่า "มหาบุรุษลักษณะ" มี ๓๒ ประการ ดังนี้

- (๑) มีฝ่าพระบาทราบเสมอกัน
- (๒) ลายพื้นพระบาทเป็นจักร
- (๓) มีสันพระบาทยาว

^๙ อ้างแล้ว.

^{๑๐} อ้างแล้ว.

- (๔) มีนิ้วยาวเรียว
- (๕) ฝ่าพระหัตถ์และฝ่าพระบาทอ่อนนุ่ม
- (๖) ฝ่าพระหัตถ์และฝ่าพระบาทมีลายดุจตาข่าย
- (๗) มีพระบาทเหมือนสังข์คว่ำ ข้อพระบาทตั้งลอยอยู่หลังพระบาท กลับกลอกได้คล่อง เมื่อทรงดำเนินผิดกว่าสามัญชน

- (๘) พระขงฆ์(แข้ง)เรียวดุจแข้งเนื้อทราย
- (๙) เมื่อยืนตรง พระหัตถ์ทั้งสองลูบจับถึงพระชานุ
- (๑๐) มีพระคุษะเร้นอยู่ในฝัก
- (๑๑) มีฉวีวรรณดุจสีทอง
- (๑๒) พระฉวีละเอียด ธุลีละอองไม่ติดพระกาย
- (๑๓) มีเส้นพระโลมาเฉพาะขุมละเส้น ๆ
- (๑๔) เส้นพระโลมาดำสนิทเวียนเป็นทักษิณาวฏู(เวียนขวา)
- (๑๕) พระกายตั้งตรงดุจท้าวมหาพรหม
- (๑๖) มีพระมังสะอุมเต็มในที่ ๗ แห่ง คือ พระบาททั้ง ๒, หลังพระบาททั้ง ๒, พระอังสาทั้ง

๒, ถ้าพระศอ ๑

- (๑๗) มีส่วนพระสรীরกายบริบูรณ์ ดุจกิ่งท่อนหน้าแห่งพลุราชสีห์
- (๑๘) พระปฤษฎางค์ราบเต็มเสมอกัน
- (๑๙) ส่วนพระกายเป็นปริมณฑล ดุจปริมณฑลแห่งต้นไทร
- (๒๐) ถ้าพระศอกกลมงามเสมอตลอด
- (๒๑) มีเส้นประสาทสำหรับรับรสพระกระยาหารอันดี
- (๒๒) มีพระหนุดุจคางราชสีห์
- (๒๓) มีพระทนต์ ๔๐ ซี่ (ข้างละ ๒๐ ซี่)
- (๒๔) พระทนต์เรียบเสมอกัน
- (๒๕) พระทนต์เรียบสนิทมิได้ห่าง
- (๒๖) เขี้ยวพระทนต์ทั้ง ๔ ขาวงามบริสุทธิ์
- (๒๗) พระชิวหาอ่อนและยาว
- (๒๘) พระสุรเสียงดุจท้าวมหาพรหม
- (๒๙) พระเนตรดำสนิท
- (๓๐) ดวงพระเนตรแจ่มใสดุจตาลูกโคเพิ่งคลอด
- (๓๑) มีอุณาโลมระหว่างพระขนงเวียนขวาเป็นทักษิณาวรรต
- (๓๒) มีพระเศียรงามบริบูรณ์ดุจประดับด้วยกรอบพระพักตร์

นอกจากมหาบุรุษลักษณะ ๓๒ ประการแล้ว ยังมีลักษณะย่อยทางด้านพระรูปกายเรียกว่า "อนุพยัญชนะ ๘๐" ซึ่งละเอียดยิ่งขึ้นไปอีก เช่น^{๙๙} มีนิ้วพระหัตถ์และนิ้วพระบาทเหลืองงาม พระนขา (เล็บ) ทั้ง ๒๐ มีสีแดง งอนงามซ้อนขึ้น ดวงพระพักตร์ (หน้า) มีสัณฐานยาวสวย ลายพระหัตถ์มีรอยลึก รอยตรงยาว ไม่ค้อมคด เป็นต้น ไม่ว่าจะเป็นมหาบุรุษลักษณะ ๓๒ หรืออนุพยัญชนะ ๘๐ ถือเป็นต้นแบบที่ช่างถือเป็นแบบในการสร้างพระพุทธรูปทั้งสิ้น สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาต่อราชานุภาพ กล่าวไว้ว่า

ลักษณะพระพุทธรูปโบราณที่ช่างโยนก (กรีก) คิดทำขึ้นในคันธารราฐ สังเกตเห็นได้ว่า อนุโลมตามคัมภีร์มหาปุริสลักษณะหลายข้อ เป็นต้นคือชื่อว่า อุณณา โลมา ภูมกนตเร ทำพระอุณาโลมไว้ที่หว่างพระขนงอย่าง ๑ บางที่จะเอาความในบท อุณณหิสโส อันแปลว่า พระเศียรเหมือนทรงอุณณหิส (เครื่องทรงที่พระเศียร) มาคิดอนุโลมทำให้พระเศียรพระพุทธรูปมีพระเกตุมาลาอีกอย่าง ๑

การสร้างพระพุทธรูปในสมัยคุปตะก็อาศัย "มหาบุรุษลักษณะ ๓๒ ประการ" เป็นต้นแบบเช่นกัน ดังที่สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาต่อราชานุภาพกล่าวไว้อีกตอนหนึ่งว่า ฝรั่งเศสกับแขกนิยมความงดงามต่างกัน พวกชาวอินเดียประเทศจึงมาคิดแก้ลักษณะพระพุทธรูปให้ผิดกับแบบของพวกโยนก (กรีก) หลายอย่าง เป็นต้นว่า ดวงพระพักตร์ซึ่งทำเป็นอย่างหน้าเทวรูปฝรั่งนั้น ก็แก้ไขมาให้งามตามลักษณะชาวอินเดียประเทศ พระเกศาซึ่งช่างโยนกทำเช่นเส้นผมคนสามัญ ก็คิดแก้ไขทำให้เส้นพระเกศาเป็นทักษิณาวรรต ตามคัมภีร์มหาปุริสลักษณะข้อว่า อุทุคคโลโม (มีพระเกศาหงอนขึ้น)

เมื่อเวลาผ่านไปนานเข้า อิทธิพลของกรีกลดลง พระพุทธรูปที่สร้างขึ้นในสมัยหลังมีลักษณะแตกต่างจากเทวรูปของกรีกมากขึ้น ในขณะที่เดียวกันก็มีลักษณะตามที่ช่างแต่ละยุคจินตนาการขึ้นด้วยตัวเองบ้าง จินตนาการขึ้นตามที่ผู้อื่นบอกบ้าง อย่างไรก็ตาม ลักษณะของพระพุทธรูปในยุคหลัง จะมีลักษณะซึ่งแสดงอิทธิพล ๒ อย่างปรากฏอยู่ในองค์พระคือ

(๑) มหาบุรุษลักษณะ ๓๒ และอนุพยัญชนะ ๘๐ ในคัมภีร์พระพุทธศาสนา

(๒) สภาพแวดล้อมของบ้านเมืองในขณะที่สร้างพระพุทธรูปนั้น เช่น บุคคลที่มีชื่อเสียง วีรบุรุษ หรือปุชฌิณบุคคล หรือแม่แต่ช่างผู้ทำพระพุทธรูปเอง

บุคคลที่มีชื่อเสียง วีรบุรุษ หรือปุชฌิณบุคคลเกิดขึ้นในยุคใด ย่อมจะเป็นภาพประทับใจของคนทั่วไปในยุคนั้น เวลาจะสิ่งต่าง ๆ เช่น ถนนหนทาง ตึก อาคารสถานที่ ย่อมประสงค์ที่จะนำชื่อบุคคลที่มีชื่อเสียง วีรบุรุษ หรือปุชฌิณบุคคลนั้น ๆ มาเป็นชื่อสถานที่ที่สร้างขึ้น ในการสร้างพระพุทธรูปก็เช่นกัน ช่างทำพระพุทธรูปในขณะที่คิดทำพระพุทธรูป ย่อมจะมีภาพประทับใจอย่างใดอย่างหนึ่งอยู่ในใจก่อนแล้ว บางครั้งช่างเองก็ไม่ว่าได้ว่าได้นำเอาภาพประทับใจนั้นออกมาเป็นแบบในการสร้างพระพุทธรูป หรือบางครั้ง คนที่มีชื่อเสียงสั่งให้ช่างทำพระพุทธรูป ช่างประสงค์จะเอาใจคนที่ให้ว่าจ้าง หรือศรัทธาคนที่ว่าจ้างอยู่ก่อนแล้ว เมื่อทำพระพุทธรูปก็ทำละม้ายคล้ายคลึงกับคนที่ว่าจ้างตนนั้นแหละ^{๑๐๐}

^{๑๐๐} อ่างแล้ว.

๔) การสร้างพระพุทธรูปในอินเดีย

ในสมัยพุทธกาล มีการสร้างปูชนียสถานปูชนียวัตถุไว้เป็นที่บูชาสักการะบ้าง เป็นที่อยู่อาศัยของพระภิกษุสงฆ์บ้าง แต่ไม่มีการสร้างพระพุทธรูปไว้บูชา หลังจากที่พระพุทธเจ้าปรินิพพานแล้ว ก็ยังไม่ปรากฏหลักฐานว่ามีการสร้างพระพุทธรูป อาจเป็นเพราะความเชื่อดั้งเดิมที่ว่าไม่ควรสร้างรูปบุคคลไว้บูชา อาจเป็นเพราะไม่มีช่างผู้เชี่ยวชาญ หรืออาจเป็นเพราะพระพุทธเจ้าปรินิพพานไม่นาน จึงไม่มีความจำเป็นที่ต้องสร้างรูปแทนพระพุทธองค์พุทธศาสนิกชนในยุคหลังจากที่พระพุทธเจ้าปรินิพพาน เมื่อต้องการที่จะสร้างวัตถุเป็นเครื่องหมายแทนพระพุทธเจ้า นิยมสร้างรูปต่าง ๆ เพื่อเป็นสัญลักษณ์แทนพระพุทธเจ้า ดังนี้

๑. สร้างรูปม้ามีฉัตรกางกั้น เป็นสัญลักษณ์แทนการเสด็จออกบวช
๒. สร้างรูปบัลลังก์และต้นโพธิ์ เป็นสัญลักษณ์แทนการตรัสรู้
๓. สร้างรูปธรรมจักรและกวางหมอบเป็นสัญลักษณ์แทนการแสดงปฐมเทศนา
๔. สร้างรูปพระสถูป เป็นสัญลักษณ์แทนการปรินิพพาน

ประมาณ พ.ศ.๗๐๐ ชาวกรีกอพยพเข้ามาอาศัยอยู่ ณ บริเวณคันธาระ ในตอนเหนือของอินเดีย ชาวกรีกนิยมสร้างรูปเทพเจ้าหรือบุคคลสำคัญไว้เป็นที่เคารพ เมื่อเข้ามาอยู่ในอินเดีย บางส่วนที่หันมานับถือพระพุทธศาสนาก็สร้างพระพุทธรูปขึ้นมาเป็นที่บูชาสักการะ ทำให้เกิดความนิยมสร้างพระพุทธรูปในหมู่พุทธศาสนิกชนทั่วไปในอินเดียยุคนั้น

ศาสตราจารย์ หลวงบริบาลบุรีภัณฑ์(ป่วน อินทวงศ์) แสดงทรรศนะเชิงวิจารณ์เกี่ยวกับตำนานพระแก่นจันทน์ว่า เป็นเพียงความเชื่อของเราที่ว่าพระพุทธรูปเกิดขึ้นตั้งแต่ครั้งพุทธกาล และเป็นพระบรมพุทธานุญาต แต่ความจริงหาเป็นเช่นนั้นไม่ เพราะได้ตรวจสอบหลักฐานหมดแล้วทั่วอินเดีย ในครั้งพุทธกาลไม่เคยมีพระพุทธรูป แม้ล่วงมาประมาณ พ.ศ. ๓๕๐ ก็ไม่มีพระพุทธรูป จนถึงประมาณระหว่าง พ.ศ. ๓๖๕-๓๘๓ สมัยพระยามิลินท์ซึ่งเป็นชนชาติกรีกผสมอินเดีย ปกครองแคว้นคันธาระ และปัญจาป พระองค์ได้สนทนาธรรมกับพระนาคเสน เกิดความเลื่อมใสหันมานับถือพระพุทธศาสนา ทรงคิดสร้างพระพุทธรูปขึ้น โดยยึดประเพณีการสร้าง ปูชนียวัตถุของชาวมัชฌิมประเทศที่เกิดขึ้นตั้งแต่สมัยพระเจ้าอโศกมหาราช ความจริง ในเรื่องการสร้างพระพุทธรูปนี้ เป็นความประสงค์ของพุทธบริษัทในอินเดียโดยตรงก่อนที่ชาวกรีก (โยนก) จะเข้ามาในอินเดีย แต่ที่ไม่ได้มีการสร้างพระพุทธรูปขึ้นมาก่อนหน้านั้น สันนิษฐานว่าเพราะสาเหตุหลายประการ ดังนี้

(๑) ในสมัยพุทธกาล พระพุทธเจ้ายังทรงพระชนม์อยู่ จึงไม่มีความจำเป็นต้องสร้างพระพุทธรูป แต่มีการสร้างปูชนียวัตถุอย่างอื่นในทางพระพุทธศาสนา

(๒) หลังสมัยพุทธกาล คือเมื่อพระพุทธเจ้าปรินิพพานแล้ว แม้จะผ่านไป ๑๐๐ ปีหรือ ๒๐๐ ปี พระภิกษุสงฆ์ที่เป็นพระอรหันต์ มีความสามารถเป็นศูนย์รวมแห่งศรัทธายังมีอยู่มาก พุทธบริษัทมีความมั่นใจเหมือนหนึ่งว่าพระพุทธเจ้ายังทรงพระชนม์อยู่ จึงไม่มีความจำเป็นที่ต้องสร้างพระพุทธรูป

ข้อสันนิษฐานเกี่ยวกับสาเหตุ ๒ ประการนี้มีเหตุผลพอสมควร จะเห็นได้ว่า หลังจากพระพุทธเจ้าปรินิพพานประมาณ ๓๐๐ ปี เริ่มมีการสร้างปูชนียวัตถุที่มีส่วนเกี่ยวเนื่องกับพระพุทธเจ้ามากขึ้น เช่น พระแท่นวัชรอาสน์ ธรรมจักร พระนางสิริมหายานประทับยืนเหยียดกึ่งไม้ ต่อมาเมื่อชาวกรีกนำประเพณีการสร้างเทวรูปเข้ามาในอินเดียพุทธบริษัทในอินเดียหรือแม่พุทธบริษัทที่เป็นชาวกรีก (พระยามิลินท์) ก็สร้างพระพุทธรูปตามประเพณีของกรีก^{๑๒}

๕) ศิลปะการสร้างพระพุทธรูปในอินเดีย

๑. ศิลปะของสกุลช่างทางเหนือ

๑.๑ ศิลปะแบบคันธาระ พระโมคคัลลีบุตรติสสเถระและพระเจ้าอโศกมหาราช เมื่อทำสังคายนาครั้งที่ ๓ แล้ว ส่งพระธรรมทูตออกไปประกาศพระพุทธศาสนา พระมัชฌันติกเถระได้รับมอบหมายให้ไปทำหน้าที่พระธรรมทูตที่แคว้นคันธาระและกาศมีระ (แคชเมียร์) นี้เอง

อาณาจักรคันธาระเจริญรุ่งเรืองอยู่ในระหว่าง พ.ศ. ๖๐๐-๑๐๐๐ และประมาณพ.ศ. ๗๐๐ กรีกในสมัยพระเจ้าอเล็กซานเดอร์มหาราชเข้ามาครอบครองอาณาจักรคันธาระ ในภาคตะวันตกเฉียงเหนือของอินเดีย เกิดคตินิยมสร้างพระพุทธรูปไว้เป็นที่บูชาสักการะ พระพุทธเจ้าในยุคนี้มีลักษณะเหมือนเทพเจ้าของกรีก เช่น มีพระพักตร์(หน้า)เหมือนเทพเจ้า "อพอลโล" พระนาสิก (จมูก) โด่งเป็นสัน มวนพระเมาลี (ผม) เหมือนกันหอย พระเกสาหยักโศกคล้ายผมสตรี มีพระมัสสุ(หนวด) พระวรกายผึ่งผาย แต่ช่างโยนิก (กรีก) ประสงค์จะให้คนรู้จักว่า "รูปที่สร้างนี้เป็นพระพุทธรูป ไม่ใช่เทวรูป" จึงถือเอาคิดว่า "พระพุทธเจ้าเป็นกษัตริย์และเป็นสมณะ" จึงทำพระพุทธรูปให้ส่วนองค์พระครองจีวรคลุมไหล่ทั้ง ๒ หรือห่มเฉียง ส่วนพระเศียรทำให้เหมือนพระเศียรกษัตริย์ ถ้าเป็นปางประทับนั่ง จะประทับบนฐานบัว นิยมทำปางขัดสมาธิเพชร สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพกล่าวไว้ตอนหนึ่งว่า...พวกช่างโยนิก (กรีก) ทำตามคติของชาวโยนิกทั้งนั้น เป็นต้นว่า ดวงพระพักตร์พระพุทธรูปก็ทำอย่างเทวรูปที่งามของชาวโยนิก พระรัศมีก็ทำอย่างประภามณฑลเป็นวงกลมอยู่ข้างหลังพระพุทธรูปตามแบบรัศมีของภาพโยนิก ส่วนกิริยาท่าทางของพระพุทธรูปนั้น ... พระพุทธรูปตรงเรื่องเมื่อก่อนเวลาตรัสรู้ ทำนั่งซ้อนพระหัตถ์เป็นกิริยา (ปาง) สมาธิ พระพุทธรูปตรงเมื่อขณะพระยามาร ทำพระหัตถ์ขวามาห้อยที่ พระเพลาแสดงว่าทรงชี้อ้างพระธรรมเป็นพยาน พระพุทธรูปตรงเมื่อประทานปฐมเทศนาทำจีบนิ้วพระหัตถ์เป็นรูปวงกลม หมายความว่าพระธรรมจักร

พระพุทธรูปที่สร้างขึ้นในเมืองบามิยัน(อาฟกานิสถาน) ก็เป็นพระพุทธรูปศิลปะแบบ คันธาระ เช่นประมาณ พ.ศ. ๘๐๐-๙๐๐ มีการสร้างพุทธรูป ๒ องค์โดยสกัดจากหน้าผา องค์หนึ่งสูง ๑๗๕ ฟุต อีกองค์หนึ่งสูง ๑๒๐ ฟุต

^{๑๒} อ้างแล้ว.

๑.๒ ศิลปะแบบมถุรา เกิดขึ้นประมาณ พ.ศ. ๗๕๐ เมืองมถุราอยู่บริเวณที่ลุ่มน้ำยามนา ตอนเหนือของอินเดีย มถุราเป็นเมืองขึ้นของแคว้นคันธาระ เป็นศูนย์กลางการคมนาคมระหว่างแคว้นคันธาระกับแคว้นอื่น ๆ ในอินเดีย

ประเพณีการสร้างพระพุทธรูปในสมัยคันธาระ ทำให้เกิดประเพณีการสร้างพระพุทธรูปในยุคมถุรา ศิลปะแบบมถุรามีลักษณะแบบพื้นเมืองของอินเดีย ลักษณะพระเศียรกลม พระพักตร์อ้อม พระโอษฐ์มีรอยยิ้ม พระเกศาเรียบไม่มีเส้น พระเมลาตีทำเป็นขมวดกันหอย พระพุทธรูปในยุคนี้จะมีความอ้วนสมบูรณ์ พระอุระ (อก) มีลักษณะคล้ายกันของสตรีเพศ ครองจีวรห่มคลุม จัดริ้วเป็นระเบียบ ประทับบนฐานสิงห์ มีรูปพระโพธิสัตว์และพระสาวกแวดล้อม แสดงถึงอิทธิพลของพระพุทธศาสนา มหายาน

๑.๓ ศิลปะแบบคุปตะ ยุคราชวงศ์คุปตะอยู่ในระหว่าง พ.ศ. ๘๐๐-๑๑๐๐ ถือเป็นยุคทองของศิลปะอินเดีย มีศูนย์กลางการปกครองแยกย้ายไปอยู่หลายที่ เช่น ในเบื้องต้นตั้งอยู่เมืองเมืองปาตลีบุตร (ปัจจุบันคือเมืองปัตนะ) แคว้นมคธ ต่อมาย้ายไปที่เมืองโกสัมพี พาราณสี อุชเชนี และสัจจิมตามลำดับ บ้านเมืองในยุคนี้เจริญรุ่งเรืองในทุกด้าน การเมืองมั่นคง เศรษฐกิจมั่นคง การศึกษารุ่งเรือง มหาวิทยาลัยนาลันทาเป็นศูนย์กลางแห่งศิลปวัฒนธรรม

พระพุทธรูปศิลปะแบบคุปตะ นิยมสร้างเป็นรูปสลักขนาดใหญ่ แสดงภาพเต็มตัว พระพักตร์มีลักษณะกลมอ้อม สีพระพักตร์สงบอ่อนช้ำขมิ้ม พระโอษฐ์อ้อม พระนาสิกไม่โด่งเหมือนพระพุทธรูปที่สร้างสมัยแรก ท่านผู้รู้กล่าวว่า “พระพุทธรูปที่สร้างโดยสกุลช่างในสมัยคุปตะนี้เอง เป็นต้นแบบของพระพุทธรูปที่สร้างในประเทศไทย” ดังข้อความตอนหนึ่งว่า...สกุลศิลปะของสมัยคุปตะ จากศูนย์กลางที่มหาวิทยาลัยนาลันทาแผ่ เข้าสู่สุวรรณภูมิ(ประเทศไทย) ระยะเวลาก่อนสุโขทัย-เชียงใหม่ ประมาณ พ.ศ. ๙๐๐-๑๓๐๐ เป็นศิลปะของพระพุทธศาสนา มหายาน เช่น พระพุทธรูปสลักหินปูนสีเทาและสีเทาหม่นทั้งขนาดใหญ่และขนาดย่อม ศิลปะแบบคุปตะแผ่อิทธิพลไปทั่วอินเดียและดินแดนเพื่อนบ้านทั้งทางเหนือและใต้ เช่น ประเทศเนปาล ทิเบต ชวา และประเทศไทย

๑.๔ ศิลปะแบบปาละ-เสนะ ศิลปะแบบปาละ-เสนะรุ่งเรืองอยู่ในยุคราชวงศ์ปาละ และราชวงศ์เสนะ ประมาณ พ.ศ.๑๔๐๐-๑๘๐๐ มีศูนย์กลางอยู่ในบริเวณรัฐเบงกอลในปัจจุบัน พระพุทธรูปที่สร้างขึ้นในสมัยนี้มีลักษณะอ้วนเตี้ย พระเศียรใหญ่ พระพักตร์อ้อมในระยะต่อมา เมื่อพระพุทธศาสนา มหายานแบบตันตระรุ่งเรืองมากขึ้น ได้หันมานิยมสร้างรูปพระโพธิสัตว์ เช่น อวโลกิเตศวร แม้พระพุทธรูปที่สร้างขึ้นมากก็เป็นพระพุทธรูปทรงเครื่อง มีการแต่งแต้มจินกานม ยิ่งในสมัยราชวงศ์เสนะ พระพุทธรูปจะมีรูปร่างหน้าตาและผิดธรรมชาติ เป็นพระพุทธรูปทรงเครื่อง ครองจีวรและสวมเครื่องประดับ

๒. ศิลปะของสกุลช่างทางใต้

๒.๑ ศิลปะแบบอานธระ-อมราวตี ราชวงศ์อานธระ (หรือศาตวาหนะ) เกิดขึ้นประมาณ พ.ศ. ๓๒๓ ในเบื้องต้นขึ้นอยู่กับแคว้นมคธ ต่อมาประมาณ พ.ศ. ๕๐๖ พระเจ้าศรีมุกประภาศเอกราชไม่

ขึ้นกับแคว้นมคธ สถานปนาราชวงศ์อานธระ(ศาตวาหนะ)แผ่อำนาจครองดินแดนทิศตะวันตกเฉียงใต้ของอินเดียจนถึงประมาณ พ.ศ. ๗๗๘ ในเบื้องต้น เมืองหลวงชื่ออมราวดี ตั้งอยู่บนฝั่งแม่น้ำกฤษณะตอนล่าง ต่อมาย้ายเมืองหลวงไปที่เมืองประดิษฐาน ตั้งอยู่บนฝั่งแม่น้ำโคธาวารีตอนบน ราชวงศ์อานธระแผ่อำนาจปกครองลงไปทางใต้ถึงเทือกเขาวินธยา (วินธัย) ทางเหนือถึงแม่น้ำนารมทา (นัมมทา) ศิลปะแบบอานธระ-อมราวดีในยุคต้น ๆ ไม่ได้เกี่ยวเนื่องกับพระพุทธศาสนาโดยตรง แต่เกี่ยวเนื่องกับศาสนาพราหมณ์ เป็นภาพสลักรูปเทพเจ้า แต่เป็นต้นแบบในการสร้างพระพุทธรูปแบบอมราวดีในยุคต่อมา ราชวงศ์อานธระรุ่งเรืองที่สุดประมาณ พ.ศ. ๗๐๐ ศิลปะแบบอานธระ-อมราวดีเป็นการผสมผสานระหว่างศิลปะท้องถิ่นกับศิลปะแบบอานธระ ศิลปะแบบมธุรา และศิลปะแบบ คันธาระ พระพุทธรูปที่สร้างขึ้นในยุคนี้มีพระพักตร์ตรงตามแต่ค่อนข้างยาว เส้นพระเกศาทำเป็นขมวดเล็ก ๆ เวียนขวาทั่วพระเศียร ครองจีวรเป็นริ้ว ถ้าเป็นพระพุทธรูปปางประทับนั่ง นิยมสร้างปางปฐมเทศนา

๒.๒ ศิลปะแบบपालวะ ก่อนที่จะถึงยุคศิลปะแบบपालวะ ในอินเดียตอนใต้ มีศิลปะแบบจาลุกยะรุ่งเรืองอยู่ประมาณ พ.ศ.๑๑๐๐-๑๓๐๐ ต่อมาประมาณ พ.ศ. ๑๑๐๐-๑๕๐๐ จึงเกิดศิลปะแบบपालวะ แต่ศิลปะ ๒ สกุลนี้เกี่ยวกับเรื่องศาสนาพราหมณ์ ไม่ได้เกี่ยวเนื่องกับพระพุทธศาสนาโดยตรง ศิลปะแบบपालวะเกิดขึ้นในระยะใกล้เคียงกับศิลปะแบบคุปตะ แต่เห็นได้ชัดว่าได้รับอิทธิพลจากศิลปะแบบอมราวดี พระพุทธรูปที่สร้างขึ้นในยุคนี้มีส่วนอ่อนช้อย ประกอบด้วยเส้นโค้งมากกว่าศิลปะแบบคุปตะ ลักษณะของพระพักตร์เป็นทรงรูปไข่ มีความอูมต่งเป็นพิเศษ พระหนุ (คาง) ๒ ชั้น เนื่องจากกษัตริย์पालวะมีอำนาจอยู่ในอินเดียตอนใต้ แผ่อำนาจทางทะเลไปถึงศรีลังกา เลยไปถึงชวาและสุวรรณภูมิ ในประเทศไทยจะปรากฏพระพุทธรูปศิลปะแบบपालวะอยู่ทั่วไป เช่น ทางภาคใต้ที่ตะกั่วป่า ไซยานครศรีธรรมราช ภาคกลางที่นครปฐม อโยธยา ในประเทศใกล้เคียงก็ปรากฏศิลปะแบบपालวะ เช่น กัมพูชาและเวียดนามใต้

๒.๓ ศิลปะแบบโจฬะ ประมาณ พ.ศ. ๑๕๐๐-๒๐๐๐ กษัตริย์แห่งแคว้นโจฬะทรงให้ความอุปถัมภ์พระพุทธศาสนามาก ทำให้เกิดศิลปะแบบโจฬะ เนื่องจากแคว้นโจฬะอยู่ใกล้เกาะลังกา (อยู่บริเวณใกล้เมืองมัทราสในปัจจุบัน) ทำให้ศิลปะนี้มีอิทธิพลต่อศิลปะในศรีลังกา ความจริงศิลปะแบบโจฬะนี้เกี่ยวเนื่องกับศาสนาพราหมณ์โดยตรง ในยุคนี้มีการสร้างเทวรูปมาก แต่ส่งอิทธิพลมากต่อศิลปะในศรีลังกาและในประเทศไทยตั้งแต่สมัยสุโขทัยเป็นต้นมา

๖) การสร้างพระพุทธรูปในศรีลังกา

๑. ศิลปะแบบอนูราธปุระ ศรีลังกามีอนูราธปุระเป็นศูนย์กลางการบริหารเป็นเวลาประมาณ ๑,๑๘๒ ปี เริ่มตั้งแต่ พ.ศ. ๑๖๖-๑๔๓๙ แต่ละระยะเวลาการเรืองอำนาจไม่ได้ติดต่อกันทั้งหมด มีขาดตอนบ้าง โดยมียุคโปลोनนุระคันเป็นบางช่วงศิลปะที่สร้างขึ้นประมาณ พ.ศ. ๒๐๐-๘๐๐ เป็นภาพนูนสูงหรือนูนต่ำเล่าเรื่องในคัมภีร์พระเวท ไม่ปรากฏเรื่องเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา

ประมาณ พ.ศ. ๘๐๐-๑๕๐๐ เริ่มแกะสลักพระพุทธรูปเป็นภาพนูนสูงและนูนต่ำสร้างพระพุทธรูปหม่อมทอง จีวรเป็นริ้ว ม้วนชายจีวรเป็นลูกบวบพาดพระกร (แขน) ซ้าย ขอบจีวรตอนล่างค่อนข้างหนา ยุคทองของศิลปะแบบอนูราธ ปุระอยู่ในระหว่าง พ.ศ. ๑๐๐๐-๑๕๐๐ โดยได้รับอิทธิพลจากศิลปะแบบอานธรระ อมราวดี นอกจากนี้ยังมีการผสมผสานศิลปะแบบคุปตะและปาละด้วย ในยุคอนูราธปุระนี้ นอกจากสร้างพระพุทธรูปตามคติของหินยานหรือเถรวาทแล้ว ยังมีการสร้างรูปพระโพธิสัตว์ตามคติของฝ่ายมหายานอีกด้วย

๒. ศิลปะแบบโปลोनรุวะ ยุคโปลोनรุวะปรากฏในประวัติศาสตร์การปกครองของศรีลังกา ตั้งแต่ พ.ศ.๑๒๐๑-๑๔๖๖ โดยเรื่องอำนาจเป็นช่วง ๆ ประมาณ ๕ ช่วงรวมเวลา ๗๔ ปี ศิลปะรุ่งเรืองอยู่ในระหว่าง พ.ศ.๑๔๐๐-๑๕๐๐ ได้รับอิทธิพลจากศิลปะแบบอนูราธปุระและอินเดียตอนใต้ ลักษณะของพระพุทธรูปมีพระพักตร์กลมขึ้น พระเกตุมาลาทรงต่ำ พระกรณ (หู) งอนยาวขึ้น พระอังสา (บ่า) หนา ความนิยมอีกอย่างหนึ่งคือสร้างพระพุทธรูปด้วยหินและอิฐขนาดใหญ่เท่าคนหรือใหญ่กว่าคนพระพุทธรูปที่สร้างด้วยสัมฤทธิ์เริ่มมีรัศมีเป็นเปลวแบบสันบนพระเกตุมาลา

๓. ศิลปะแบบแคนตี ศิลปะแบบแคนตีรุ่งเรืองอยู่ในระหว่าง พ.ศ. ๑๕๐๐-๒๓๐๐ ซึ่งตรงกับสมัยอยุธยาในประเทศไทย พระพุทธรูปในยุคนี้จะมีลักษณะพระพักตร์กลมขึ้น พระกรณ (หู) เขยียดตรง ครองจีวรเป็นริ้วลูกคลื่น

๗) การสร้างพระพุทธรูปในประเทศไทย

พระพุทธศาสนาแผ่เข้าสู่ประเทศไทยหลังจากที่พระพุทธเจ้าปรินิพพานได้ประมาณ ๓๐๐ ปี โดยพระโสณะ พระอุตตระ และพระภิกษุติดตามอีกจำนวนหนึ่ง ได้เดินทางเข้าสู่ศูนย์กลางแห่งสุวรรณภูมิซึ่งสันนิษฐานว่าอยู่บริเวณจังหวัดนครปฐม แม้จะมีข้อสันนิษฐานไปต่าง ๆ แต่นักประวัติศาสตร์ทางพุทธในเมืองไทยโดยมากเชื่อว่าเป็นบริเวณจังหวัดนครปฐม ในเบื้องต้นนี้ ไม่ปรากฏหลักฐานว่ามีการสร้างพระพุทธรูปในประเทศไทย

ในหนังสือชินกาลมาลีปกรณ์ ซึ่งเขียนโดยพระรัตนปัญญาเถระแห่งล้านนา มีเนื้อหาแสดงตำนานพระพุทธรูปแก่นจันทน์ตั้งแต่รัชสมัยพระเจ้าปเสนทิโกศลแห่งเมืองสавัตถิในอินเดียจนถึงรัชสมัยพระเจ้าติโลกราชแห่งเมืองเชียงใหม่ ดังเนื้อความตอนหนึ่งว่า ...ต่อจากนั้น เจ้านครพระยาพระนามว่า ยุทธสันธิรัฐ ทรงอัญเชิญพระพุทธรูปแก่นจันทน์องค์นั้นมาประดิษฐานบูชาในวิหารวัดดอนชัย ... ต่อมาพระมหาเถระธรรมเสนาบดี อัญเชิญพระพุทธรูปแก่นจันทน์นั้นมาประดิษฐานบูชาในวัดโสภาาราม นอกกำแพงเมืองด้านทิศตะวันออกนครเชียงใหม่ ท่านประพันธ์ไว้เป็นคาถา แปลความว่า พระพุทธรูปแก่นจันทน์มาสู่เมืองเชียงใหม่ เมื่อปีจอ จุลศักราช ๘๔๐ เมื่อมาถึงเมืองเชียงใหม่ครั้งแรก อยู่ในวัดโสภาาราม อันประเสริฐ และอยู่ได้ ๑๕ ปี เป็นรัชสมัยของพระเจ้าติโลกราชราชย์สมบัติ เรื่องตำนานพระแก่นจันทน์นี้ ทำให้สันนิษฐานได้ว่า ต้นแบบการสร้างพระพุทธรูปในล้านนาและสุโขทัยคือพระพุทธรูปแก่นจันทน์ และคติการสร้างพระพุทธรูปเป็นที่นิยมในล้านนามากกว่าในสุโขทัยซึ่งอยู่ในยุคเดียวกัน

๓.๖ ลักษณะของพระพุทธรูปปรารภต่าง ๆ ในพระพุทธศาสนา

ศิลปะของสกุลช่างในประเทศไทย ศิลปะแบบทวารวดี (พ.ศ. ๕๐๐) ในยุคต้นทวารวดี ยังไม่นิยมสร้างพระพุทธรูป แต่นิยมสร้างพุทธรูปอาสน์(ที่ประทับของพระพุทธเจ้า) ต่อมาสมัยหลังรับคติการสร้างพระพุทธรูปมาจากอินเดีย สร้างเป็นพระประธานด้วยศิลาหรือปั้นด้วยปูน ทำพระพุทธรูปเป็นภาพเครื่องประดับ หรือทำเป็นพระพิมพ์ พระพุทธรูปที่นิยมสร้างมากคือปางประทานปฐมเทศนานั่งห้อยพระบาท พระพุทธรูปยืนกรีดนิ้วพระหัตถ์ ข้างขวาเป็นวง พระหัตถ์ซ้ายถือชามจีวร พระพุทธรูปปางต่าง ๆ ที่นิยมสร้างในสมัยทวารวดี ได้แก่ ปางแสดงธรรมเทศนา ปางประทานอภัย ปางห้ามสมุทร ปางมารวิชัย ปางตรัสรู้ศิลปะแบบศรีวิชัย (พ.ศ. ๑๓๐๐)

พระพุทธรูปที่นิยมสร้างในสมัยศรีวิชัยมีแต่พระพิมพ์เป็นส่วนมาก ศิลปะที่ทำให้ใหญ่กว่านั้นมีแต่รูปพระโพธิสัตว์ เป็นเพราะว่า ในอาณาจักรศรีวิชัยนั้น พระพุทธศาสนามหายานรุ่งเรืองมากกว่าเถรวาทศิลปะแบบลพบุรี (พ.ศ. ๑๖๐๐)

พระพุทธรูปที่สร้างในสมัยลพบุรีมีทั้งพระศิลา พระหล่อ และพระพิมพ์ และมีคตินิยมสร้างพระทรงเครื่องเพราะอิทธิพลของพระพุทธศาสนามหายานผสมกับฮินดูที่ได้รับมาจากพวกขอม พระพุทธรูปที่นิยมสร้างมีหลายปาง เช่น ปางนาคปรก ปางมารวิชัย ปางเสด็จลงจากดาวดึงส์ ปางห้ามสมุทร ปางป่าเลไลยก์ นอกจากนี้ก็มีรูปพระโพธิสัตว์ เช่น พระอวโลกิเตศวรศิลปะแบบเชียงแสน (พ.ศ. ๑๖๐๐) พระพุทธรูปสมัยเชียงแสนบางองค์ สันนิษฐานว่านำมาจากอินเดีย เช่น พระศิลาจำหลักปางปราบช้างนาฬาคีรี ที่วัดเชียงมั่น เชียงใหม่ พระพุทธรูปที่สร้างขึ้นในลานนา(เชียงแสน)ในยุคต้น จำลองแบบอย่างพระพุทธรูปในอินเดีย นิยมสร้างพระพุทธรูปนั่งขัดสมาธิเพชรปางมารวิชัย มีฐานเป็นดอกบัวรองพระพุทธรูป ต่อมาสมัยหลัง นิยมสร้างแบบลังกา สร้างเป็นพระทรงเครื่องก็มี เช่น พระทริภุชชัยโพธิสัตว์ ประดิษฐานอยู่ที่วัดเบญจมบพิตร และที่น่าสังเกตคือ นิยมสร้างด้วยโลหะมากกว่าสร้างด้วยศิลา ศิลปะแบบสุโขทัย (พ.ศ. ๑๘๐๐)

ยุคที่กษัตริย์ราชวงศ์พระร่วงเป็นใหญ่ครองเมืองสุโขทัย ตรงกับยุคที่พระพุทธศาสนาในลังการุ่งเรืองมาก พระพุทธรูปที่สร้างในสมัยสุโขทัยนิยมสร้างตามแบบลังกาทั้งสิ้น พระพุทธรูปที่สร้างแบ่งเป็น ๓ ระยะ คือ ระยะแรกมีลักษณะดวงพระพักตร์กลมแบบลังกา ระยะกลางมีลักษณะดวงพระพักตร์ยาวพระหนุ(คาง)เสี้ยม ระยะหลังมีลักษณะดวงพระพักตร์เหมือนผลมะตูมคล้ายแบบอินเดียเดิม เช่น พระพุทธชินราชและพระพุทธชินสีห์

ศิลปะแบบอยุธยา (พ.ศ. ๑๙๐๐) พระพุทธรูปศิลปะแบบอยุธยา อาจแบ่งเป็น ๔ ยุค คือ ยุคที่ ๑ นับแต่รัชสมัยพระเจ้าอู่ทอง ประมาณ พ.ศ.๑๘๙๓ นิยมสร้างพระพุทธรูปตามแบบขอม ยุคที่ ๒ นับแต่รัชสมัยพระบรมไตรโลกนาถ นิยมสร้างตามแบบสุโขทัย ที่น่าสังเกตคือ มีการสร้างรูปพระโพธิสัตว์ตามเรื่องนิบาตชาดกทั้ง ๕๕๐ ชาติ

ยุคที่ ๓ นับแต่รัชสมัยพระเจ้าปราสาททอง ประมาณ พ.ศ. ๒๑๗๓ นิยมสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องตามแบบขอมผสมไทย ตามแบบพระพุทธรูปที่นครวัด นครธม ยุคที่ ๔ นับแต่รัชสมัยพระเจ้าบรมโกศเป็นต้นไปสร้างพระพุทธรูปตามคตินิยมไทยศิลปะแบบรัตนโกสินทร์ (พ.ศ. ๒๓๒๕) พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก รัชกาลที่ ๑ (พ.ศ. ๒๓๒๕) ไม่ทรงประสงค์ที่จะสร้างพระพุทธรูปขึ้นมาใหม่ เพราะทรงพระราชศรัทธาให้เชิญพระพุทธรูปโบราณซึ่งถูกทิ้งไว้ชำรุดทรุดโทรมในที่ต่าง ๆ มาบูรณะ ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ ๒ (พ.ศ. ๒๓๕๒) และพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ (พ.ศ. ๒๓๖๗) เริ่มมีการสร้างพระพุทธรูป โดยเฉพาะพระประธาน เช่น พระประธานวัดราชโอรส พระประธานวัดสุทัศน์พระประธานวัดราชนันทาราม และพระประธานวัดเฉลิมพระเกียรติเป็นต้น พระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๓ โปรดฯ ให้สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระปรมานุชิตชิโนรส สืบค้นคัดเลือกรูปพระอิริยาบถในพุทธประวัติ กำหนดเป็นปางต่าง ๆ รวม ๔๐ ปาง ดังนี้

๑. ปางทุรกิรียา	๒๑. ปางห้ามพระแก่นจันทน์
๒. ปางรับมรุปายาส	๒๒. ปางนาคาวโลก
๓. ปางลอยถาด	๒๓. ปางปลงพระชนม์
๔. ปางทรงรับหญ้าคา	๒๔. ปางรับอุทกภัย
๕. ปางมารวิชัย	๒๕. ปางสงน้ำ
๖. ปางสมาธิ	๒๖. ปางยืน
๗. ปางถวายเนตร	๒๗. ปางคันธรรารัฐ
๘. ปางจกรมแก้ว	๒๘. ปางรำพึง
๙. ปางประสานบาตร	๒๙. ปางสมาธิเพชร
๑๐. ปางฉันทสมอ	๓๐. ปางสำแดงขรธาธรรม
๑๑. ปางลีลา	๓๑. ปางประดิษฐานพระพุทธรูป
๑๒. ปางประทานเอหิภิกขุอุปสัมปทา	๓๒. ปางสำแดงโอฬาริกนิมิต
๑๓. ปางปลงกรรมฐาน	๓๓. ปางรับผลมะม่วง
๑๔. ปางห้ามสมุทร	๓๔. ปางขับพระวัคกลี
๑๕. ปางอุ้มบาตร	๓๕. ปางไสยา
๑๖. ปางภุตตาทกิจ	๓๖. ปางฉันทมรุปายาส
๑๗. ปางพระเกศธาตุ	๓๗. ปางห้ามมาร
๑๘. ปางเสด็จลงเรือขนาน	๓๘. ปางสนเข็ม
๑๙. ปางห้ามญาติ	๓๙. ปางซื้อครสาวก
๒๐. ปางพระปาเลไลยก์	๔๐. ปางเปิดโลก

พระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๓ ทรงสร้างพระพุทธรูปปางต่าง ๆ ตามที่กำหนดไว้นี้เพียง ๓๓ ปาง นอกจากนี้ยังมีปางสัตตมหาสถานอีก ๗ ปาง เช่น ปางนั่งขัดสมาธิได้ตันโพธิ์ ในสมัยรัชกาลที่ ๓ นี้เช่นกัน พระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๔ ขณะทรงผนวชอยู่ ทรงสร้างพระพุทธรูปแล้วถวายพระนามว่า "พระสัมพุทธพรณิ" ปัจจุบันประดิษฐานอยู่บนฐานชุกชีด้านหน้าในพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ต่อจากนั้น คติการสร้างพระพุทธรูปในสมัยรัตนโกสินทร์ เป็นที่นิยมของพุทธศาสนิกชนไทย

ใน พ.ศ. ๒๕๐๐ รัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชมหาราช รัฐบาลไทยจัดสร้างพุทธมณฑลขึ้น ณ อำเภอพุทธมณฑล จังหวัดนครปฐมในบริเวณเนื้อที่ ๒๕๐๐ ไร่ เนื่องในโอกาสฉลอง ๒๕ พุทธศตวรรษ ได้มีการสร้างพระพุทธรูปปางลีลาสูง ๒๕๐๐ นิ้วพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่พระราชทานนามว่า "พระศรีศากยทศพลญาณประธานพุทธมณฑลสุทรรศน์" และในโอกาสสำคัญอื่น ๆ พุทธศาสนิกชนชาวไทย นิยมที่จะสร้างพระพุทธรูปไว้เป็นที่บูชาสักการะ การสร้างพระพุทธรูปถือเป็นส่วนหนึ่งของกิจกรรมการทำบุญในประเทศไทย ที่สำคัญคือ พุทธศาสนิกชนชาวไทยนิยมที่จะมอบถวายวัตถุที่มีค่ามีทองคำเป็นต้น เพื่อใช้สร้างองค์พระหรือสมทบทุนในการสร้างองค์พระที่เป็นเช่นนี้ก็ด้วย ศรัทธามั่นคงในพระพุทธเจ้า มีเรื่องหนึ่งที่นำสังเกตที่สะท้อนความนิยมในการสร้างพระพุทธรูปในสมัยรัตนโกสินทร์นี้ คือ การสร้างพระพุทธรูปรอบองค์พระปฐมเจดีย์ ณ วัดพระปฐมเจดีย์ จังหวัดนครปฐม จำนวน ๖๖ ปาง รวม ๘๐ องค์ หล่อด้วยสำริด สร้างขึ้นจากศรัทธาบริจาคของพุทธศาสนิกชน ระหว่าง พ.ศ.๒๕๒๖-๒๕๒๗ มีการจารึกชื่อผู้บริจาคไว้ที่ฐานของพระพุทธรูปเหล่านั้น^{๑๓}

๓.๗ ความสำคัญและอิทธิพลทางคติความเชื่อในการสร้างพระพุทธรูปของคนอีสาน

เมื่อพิจารณาถึงมูลเหตุที่ทำให้เกิดพระพุทธรูปขึ้นนั้นมีปรากฏในหนังสือเรื่องตำนานพระแก่นจันทร์ จากคัมภีร์ชินกาลวาทีปกรณ์ อันเป็นคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน ซึ่งเรียบเรียงและแต่งในจุลศักราช ๘๗๘ (พ.ศ.๒๐๖๐) โดยท่านรัตนปัญญามหาเถระนักปราชญ์ชาวล้านนาซึ่งสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ (๒๕๑๐: ๑๕๑) ได้ทรงบันทึกไว้ว่า สร้างขึ้นในลังกาทวีป เมื่อครั้งพระพุทธองค์เสด็จไปประทานพระเทศนาโปรดพระพุทธรูปมารดา และค้างอยู่ในดาวดึงส์พรหมานหนึ่งนั้น พระเจ้าปัสเสนทิโกศลมิได้เห็นพระพุทธรูปองค์มาช้านาน จึงตรัสสั่งนายช่างทำพระพุทธรูปขึ้นด้วยไม้แก่นจันทร์แดงประดิษฐานไว้เหนืออาสนะที่พระพุทธเจ้าเคยประทับ ความสอดคล้องกับบันทึก

^{๑๓} พระมหาสมจินต์ สมมาปญโญ, ผศ.ดร., กำเนิดและพัฒนากาแห่งพระพุทธรูป, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: http://www.mcu.ac.th/site/articlecontent_desc.php?article_id=467&articlegroup_id=97. [๑๐ กรกฎาคม ๒๕๖๑].

ของหลวงจีนฟาเหียนซึ่งเดินทางไปอินเดียเมื่อราว พ.ศ. ๙๕๐ ว่าเมื่อเดินทางถึงเมืองสาวัตถีได้รับฟังเรื่องพระเจ้าปัสเสนทิโกศลสร้างพระพุทธรูปเช่นกัน^{๑๔}

อนึ่ง ลักษณะพระพุทธรูปที่แกะสลักจากไม้เนื้อแข็งเข้าใจว่า แต่เดิมไม่มีการสร้างพระพุทธรูปที่มีลักษณะเหมือนพระพุทธรูปเจ้า ด้วยในอินเดียสมัยนั้นยังมีข้อห้ามทำรูปคนสำหรับเคารพ จึงไม่มีผู้ใดทำรูปพระพุทธรูปเป็นรูปมนุษย์ แต่มีขออนุญาตให้ทำรูปอื่นที่เป็นสัญลักษณ์ขึ้นแทนได้ จึงปรากฏมีผู้สร้างรูปสัญลักษณ์แทนด้วยความเคารพ เช่นให้ทำรูปม้าผูกเครื่อง ไม่มีคนขี่ในปางมหากิเษกรรมณ์หรือทำเป็นรูปธรรมจักรมีรูปกวางหมอบในปางประทานปฐมเทศนา อันทรงหมายความว่า ทรงแสดงพระธรรมจักรกับปวัตตสูตร ที่ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน หรือปางประสูติ ให้ทำรูปพระนางสิริมหามายากำลังประทับนั่งหรือยืนอยู่บนดอกบัว มีช้างสองเชือก ปรณมะภูษะ หรือหม้อที่ใส่น้ำจันทน์ ซึ่งแสดงถึงความสมบูรณ์ เถลงบนเศียรของนางกษัตริย์ดังที่ปรากฏอยู่ที่พระมหาสถูปสาญจี เป็นต้น^{๑๕}

อย่างไรก็ดีการสร้างรูปเคารพ หรือพระพุทธรูปของพุทธศาสนิกชนในช่วงสมัยแรกนั้นน่าจะไม่มี ความหมายกว้างขวางกันออกไปถึงพระพุทธรูปจิรายอาการ คงจะสร้างขึ้นเป็นพระพุทธรูปสำหรับสักการะ เพื่อเป็นเครื่องเตือนใจ ให้ระลึกถึงพระคุณของพระองค์เป็นที่ตั้งแห่งพุทธานุสดีเท่านั้น^{๑๖}

ส่วนเรื่องการสร้างพระพุทธรูปนั้น ได้มีนักปราชญ์ในชั้นหลัง ตรวจสอบกับพบพงศาวดาร โดยพิจารณาประกอบกับโบราณวัตถุที่พบในอินเดีย ซึ่งได้ลงความเห็นเป็นหลักฐานว่า การริเริ่มสร้างพระพุทธรูปนั้นเป็นความคิดของพวกโยนก ซึ่งเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา จึงคิดประดิษฐ์ขึ้นเป็นครั้งแรกในแคว้นคันธาราฐ เมื่อระหว่าง พ.ศ. ๓๖๕-๓๘๓ และได้รับความนิยมมาก ต่อมาการบูชาพระพุทธรูปที่สร้างขึ้นนี้ได้แพร่หลายลงมาถึงแคว้นมคธในประเทศอินเดีย ทำให้เลิกลัทธิเดิมที่ถือว่า ไม่ควรสร้างรูปเคารพอย่างสิ้นเชิง^{๑๗}

ตามคติความเชื่อของชาวอีสานเกี่ยวกับพระพุทธรูปนั้นปรากฏว่า มักนิยมสร้างพระพุทธรูป และแกะสลักพระพุทธรูปจากวัสดุต่างไว้เพื่อถวายเป็นพุทธานุชา เพื่อสะเดาะเคราะห์หรือแก้บน โดยทั่วไปแล้วชาวอีสานมักมีฝีมือในเชิงช่างศิลปะ สามารถหล่อพระพุทธรูปและแกะสลักไม้ในลักษณะต่างๆ ได้อยู่แล้ว เช่น ทำเครื่องประดับ เครื่องเรือน ชุดรับแขก เครื่องมือทางเกษตรกรรม หรือเครื่องใช้ใน

^{๑๔} ผาสุก อินทรารุช และสินชัย กระบวนแลง, พระพุทธรูปและพุทธศิลปะในประเทศไทย, (กรุงเทพมหานคร: ศุภสภา, ๒๕๒๕), หน้า ๑๕๒.

^{๑๕} สมพร อยู่โพธิ์, พระพุทธรูปปางต่างๆ, (กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร, ๒๕๑๔), หน้า ๑๔.

^{๑๖} กรมการศาสนา, ประวัติพุทธรูปปางต่างๆ, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๒๕), หน้า ๑๘๑-๑๘๓.

^{๑๗} น ฌ ปากน้ำ, ธรรมาสันตักดิ์และศรีแห่งศิลปะไทย, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์เมืองโบราณ, ๒๕๔๓), หน้า ๖-๗.

เรือนครัว ประเภท โต๊ะ เก้าอี้ คันกระบวยตักน้ำ กล้องยาสูบ เขียนหมาก เป็นต้น ประกอบไม้เป็นวัสดุที่หาได้ง่าย จึงมักเลือกไม้ที่เป็นมงคลมาแกะสลักเป็นพระพุทธรูปเพื่อเคารพสักการบูชาอีกด้วย

แนวคิดการสร้างพระของชาวอีสานอาจได้รับอิทธิพลจากตำนานพุทธศาสนาโดยตรงซึ่งน่าจะสืบทอดมรดกมาทางความเชื่อโดยปรากฏหลักฐานจากเรื่องตำนานพระแก่นจันทน์ ที่ได้แบบอย่างมาจากอินเดียหรือศรีลังกาดังกล่าวแล้ว แนวคตินี้ น่าจะมีมาตั้งแต่สมัยยุคต้นที่ชาวอีสานรับอิทธิพลทางศาสนาเข้ามาทางอาณาจักรล้านนา และบริเวณสองฝั่งแม่น้ำโขง

โดยทั่วไปแล้วการทำรูปเคารพ ก็มักเพื่อจุดประสงค์อย่างใดอย่างหนึ่งเสมอ มีข้อมูลเกี่ยวกับต้นไม้ในพุทธศาสนาปรากฏชัดเจน โดยกล่าวถึงไม้สำคัญหลายชนิดที่เกี่ยวข้องผูกพันอย่างแน่นแฟ้นกับพุทธประวัติ เช่น ต้นพระศรีมหาโพธิ์ ต้นสาละ ต้นมุจลินทร์ ต้นหว่า ต้นจิก ต้นรัง เป็นต้น จึงชวนให้คิดว่า การนำไม้ที่เกี่ยวข้องดังกล่าวมาแกะสลักเป็นพระพุทธรูปนั้นก็น่าจะเนื่องมาจากศรัทธา ความเชื่อเป็นปัจจัยสำคัญ

เป็นที่น่าสังเกตว่า ลักษณะศิลปกรรมแกะสลักไม้ที่ปรากฏในอีสานตั้งแต่อดีตเป็นมา เช่น ภาพแกะสลักไม้ ตามค้ำยันและกรอบประตู หน้าต่าง ตลอดจนพระไม้ จะถูกทำลายลงโดยรู้เท่าไม่ถึงการณ์ หรือไร้สำนึกในคุณค่าอยู่เสมอ ทั้งนี้อาจเนื่องจากช่างหรือผู้ที่จ้าง ในสมัยหลังไม่รู้คุณค่าในความงาม อันเป็นเอกลักษณ์ทางศิลปะประจำท้องถิ่นประการหนึ่ง และวัสดุก่อสร้าง ตลอดจนรูปแบบของศิลปะส่วนกลาง แพร่เข้ามาในภาคอีสานอย่างรวดเร็ว อีกประการหนึ่งมีอิทธิพลทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางรูปแบบ และกรรมวิธีโดยสิ้นเชิง อย่างไรก็ตามพระพุทธรูปที่แกะสลักด้วยไม้ จะยังเป็นศิลปวัตถุอีสานที่แสดงให้เห็นถึงคตินิยม ศรัทธา ความเชื่อ ตลอดจน ลักษณะรูปแบบของศิลปะประจำท้องถิ่นได้ชัดเจน แต่พระไม้จะอยู่อย่างกระจัดกระจายทั่วไป^{๑๘}

การสร้างรูปเคารพในทางพุทธศาสนา โดยเฉพาะพระพุทธรูปที่แกะสลักด้วยไม้นั้นนับวันจะสูญสลายไปในที่สุด แต่พระพุทธรูปไม้ เป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่ล้ำค่าอย่างหนึ่งที่สามารถแสดงถึงพัฒนาการทางด้านความคิด ลักษณะสร้างสรรค์เพื่อเสริมสร้างศรัทธา คติความเชื่อ และความซาบซึ้งที่มีต่อพุทธศาสนา อันเป็นส่วนหนึ่งในการดำเนินชีวิตของชาวอีสาน ปัจจุบันชาวอีสานส่วนใหญ่ จะนิยมและชื่นชอบผลงานจากระบบเทคโนโลยีสมัยใหม่มากขึ้นตามลำดับ เป็นว่า รับเอาพระพุทธรูปที่หล่อด้วยทองสัมฤทธิ์และทองเหลืองจากชุมชนเมืองเข้ามา มีการทำลายระบบนิเวศวิทยามากขึ้นในรูปแบบต่างๆ จนไม่มีต้นไม้ที่ต้องการใช้ประโยชน์เหมือนอดีต หรือไม่มีช่างแกะสลักที่ชำนาญการ ตลอดจนขาดปัจจัยแวดล้อมอื่นๆทำให้งานแกะสลักพระพุทธรูปไม้หมดคุณค่าและจำเป็นลง

^{๑๘} สุวิช สิตวิทยานันท์, พระพุทธรูปไม้ในจังหวัดขอนแก่น, (ขอนแก่น: ศูนย์วัฒนธรรมอีสาน มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๓๔), หน้า ๔๘.

อันที่จริงลักษณะงานฝีมือแบบชาวอีสาน และคตินิยม ความเชื่อและอิทธิพล ซึ่งเป็นเอกลักษณ์ของชนพื้นเมืองถิ่นอีสานเกี่ยวกับพระพุทธรูปไม้ นี้ น่าจะได้มีการศึกษาวิเคราะห์วิจัยเชิงประวัตินหรือเก็บรวบรวมมาจัดหมวดหมู่ไว้ เพื่อศึกษารูปแบบ ความหมาย ความคิด คตินิยม ความเชื่อและอิทธิพลพร้อมทั้งศิลปกรรมได้

แต่เนื่องจากพระพุทธรูปที่ปรากฏในภูมิภาคอีสานที่มีอิทธิพลต่อชาวอีสานทั้งทางด้านจิตและกาย ดังนี้ผู้วิจัยได้กำหนดพื้นที่ศึกษาพระพุทธรูปนี้ทั้ง ๒๐ จังหวัด เนื่องจากในพื้นที่ดังกล่าวมีพระพุทธรูปโบราณจำนวนมากอยู่กระจัดกระจายทั่วไปตามบริเวณวัดต่างๆ นอกจากนี้ยังมีพระพุทธรูปขนาดต่างๆ ที่มีรูปแบบหลายลักษณะต่างกัน จากเหตุผลดังกล่าวเป็นแรงบันดาลใจให้ผู้วิจัยใคร่ที่จะศึกษาพระพุทธรูปที่ปรากฏในภาคอีสานและมีคุณค่าต่อจิตใจของคนในชุมชน โดยรวบรวมมาจำแนกประเภท วัสดุที่ใช้ แกะสลัก และจัดหมวดหมู่ตามรูปแบบพุทธอิริยาบถ ตลอดจนศึกษาในคตินิยมและอิทธิพล อันอาจแสดงให้เห็นถึงคุณค่าของศิลปกรรมได้

๓.๘ ประวัติหลวงปู่มีชัย และปริบทวัดโพธิ์ชัย

๓.๘.๑ ประวัติหลวงปู่มีชัย

หลวงปู่มีชัย (ปู่เย็น) เป็นพระพุทธรูปยืนสมาธิ กว้าง ๒.๔๙ เมตร สูง ๗.๗๙ เมตร ประดิษฐานอยู่ที่บริเวณวัดโพธิ์ชัย มีหินศิลาแลงวิสุคามสีมาเก่าแก่สมัยพระเจ้าไชยเชษฐา นครเวียงจันทน์ กล่าวกันว่า เมื่อครั้งเจ้าอนุวงศ์เจ้าครองนครเวียงจันทน์ เมืองหลวงของสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ได้แผ่อำนาจการปกครองมาทางฝั่งของแม่น้ำโขง มีชาวลาวกลุ่มหนึ่งซึ่งเรียกตัวเองว่าลาวพวน ได้อพยพมาทางอำเภอโพธิ์ชัย และตำบลคอกช้าง อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย แผ่ขยายมาทางบ้านน้ำสวยและอำเภอเพ็ญ อีกกลุ่มหนึ่งแยกย้ายมาตั้งถิ่นฐานบริเวณบ้านดอนแดน(ปัจจุบันคือบ้านดอนแดง อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี) และตั้งเมืองขึ้นเป็นเขตปกครอง เรียกว่า เมืองราชคฤห์ เจ้าอนุวงศ์ ได้มอบหมายให้พระยาคงคามปากครอง

พระยาคงคาได้แต่งงานกับนางเพียง น้องสาวของพระวอพระตาเจ้าปกครองนครเขื่อนขันธ์กาบแก้วบัวบาน (จังหวัดหนองบัวลำภู ในปัจจุบัน) พระวอพระตาสองพี่น้องเป็นเชื้อพระวงศ์เจ้าผู้ครองนครเวียงจันทน์พยายามคิดกบฏแต่ไม่สำเร็จ จึงได้นำทหารของตัวเองหนีมาตั้งใหม่ คือนครเขื่อนขันธ์กาบแก้วบัวบาน พระวอพระตาได้ตั้งฐานทัพเป็นด่านหน้า บริเวณน้ำตกเต่าไต้แห่งภูพานคำ เจ้าอนุวงศ์พยายามแผ่อำนาจเพื่อจะปราบปรามพระวอพระตาโดยได้ตั้งพระยาเชียงสาเป็นแม่ทัพ พระยาเชียงสายกทัพถึงภูพานคำได้ปะทะกับทัพทหารของพระวอพระตาจนทัพแตกพ่าย และถอยทัพกลับมาตั้งมั่นอยู่บ้านขอนสีดา (บริเวณอ่างเก็บน้ำห้วยหลวงในปัจจุบัน) พระยาเชียงสาได้แจ้งข่าวให้พระยาคงคาน้องชายยกทัพออกไปช่วย แต่นางเพียงผู้เป็นภรรยาทราบดีว่า ความสามารถในการรบของสามีสู้พระวอพระตาผู้เป็นพี่ชายไม่ได้ ทั้งกลัวสามีจะเป็นอันตรายและพี่ชายจะตำหนิจึงพยายามหน่วงเหนี่ยวสามีไว้ กองทัพ

ของพระวอพระตาได้ยกติดตามพระยาเชียงสาและได้เกิดการรบพุ่งกันอีกครั้งหนึ่ง พระยาเชียงสาได้รับบาดเจ็บสาหัส แจ้งให้พระยาคงคากวาดต้อนผู้คนเก็บเสบียงอาหารกลับนครเวียงจันทร์ ยกทัพกลับถึงบ้านน้ำสวย พระยาเชียงสาทนพิษบาดแผลไม่ไหวถึงแก่กรรม อีกอย่างหนึ่งเป็นการนำทัพโดย พระไชยเชษฐา แยกทางกันกับพระยาคงคาที่ตั้งทัพเป็นกองหนุน เพื่อตั้งรับต้านทานกองทัพพระวอพระตาอยู่บริเวณดอนแตน และได้ยึดดอนแตนเป็นสมรภูมิต้านสุดท้าย เมื่อศึกสงครามระหว่างพระวอพระตา กับพระยาเชียงสาสิ้นสุดลงพระไชยเชษฐาซึ่งเป็นหนึ่งในการรบครั้งนี้ เห็นว่าสงครามสงบลงแล้วก็ได้รวบรวมผู้คนที่ยังหลงเหลืออยู่สำรวจภูมิประเทศเพื่อจะได้ตั้งเมือง เมื่อเรียบร้อยแล้วก็ได้จัดตั้งวัดขึ้น พร้อมทั้งสร้างพระพุทธรูป ๒ องค์ คือ หลวงปู่มีชัย (ยืน) และหลวงปู่วิชัย (ปูนั่ง) ประดิษฐานไว้ที่วัด ส่วนภรรยาและน้องสาวก็ได้ขุดบ่อน้ำเพื่อใช้ดื่มและใช้ในบริเวณวัด ซึ่งยังมีหลักฐานให้เห็นอยู่จนถึงปัจจุบัน และเมืองราชคฤห์ ก็คือบ้านดอนแตน ซึ่งต่อมาได้เปลี่ยนชื่อเป็นบ้านดอนแตง จนถึงปัจจุบัน หลวงปู่มีชัย หลวงปู่วิชัย และบ่อน้ำสองนางพี่น้อง หินศิลาแลงเป็นวัตถุโบราณเก่าแก่ บ่อน้ำจะมีน้ำตลอดฤดูกาล ส่วนหลวงปู่มีชัย หลวงปู่วิชัย เป็นพระพุทธรูปที่สร้างขึ้นในสมัยพระเจ้าไชยเชษฐาครองเมืองราชคฤห์ พระไชยเชษฐาจำง้ายใหญ่ เชียงตุง และเตมาสุดินมาเป็นช่างก่อสร้าง พระเจ้าไชยเชษฐาได้นำแก้วสารพัดนึกมาบรรจุเป็นหัวใจหลวงปู่มีชัย วันพระ ๑๕ ค่ำ จะมีแก้วปรากฏขึ้นในบริเวณวัดให้ผู้คนได้เห็นเป็นประจำ และได้ช่างซึ่งลงอักขระยันต์ต่างๆ มาบรรจุในตัวองค์หลวงปู่วิชัย จึงเป็นพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์ทั้ง ๒ องค์ หลังจากพระเจ้าไชยเชษฐา และพระยาเชียงสา พ่ายแพ้สงครามแก่กองทัพของพระวอพระตา พระเจ้าไชยเชษฐา ได้ถูกพระวอพระตาติดตามขับไล่จนกระทั่งพระไชยเชษฐาอยู่ไม่ได้ ก็ต้อนผู้คนกลับนครเวียงจันทร์ปล่อยให้เมืองราชคฤห์ ตลอดทั้งวัดวาอารามต่างๆ รกร้างว่างเปล่าไม่มีผู้คนมาบูรณะ ต้นไม้ปกคลุมเป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์นานาชนิด ต่อมาได้มีนายพรานชื่อ เชียงมั่ง มาทำการล่าสัตว์ที่มีอยู่ในเมืองร้าง คือ เมืองราชคฤห์ ดอนแตน (ดอนแตงในปัจจุบัน) และดูทำเลพื้นที่ที่เหมาะสมแก่การตั้งหมู่บ้าน เพราะมีวัตถุเก่าแก่ มีบ่อน้ำ มีหินศิลาแลง มีวิสุคามสีมา และของเก่าแก่เป็นที่เคารพบูชา มีพื้นที่ทำมาหากินสะดวกสบาย เห็นว่าบริเวณดังกล่าวเหมาะแก่การตั้งบ้านเรือน นายพรานเชียงมั่งได้กลับไปรับญาติพี่น้องมาจากเมืองเดิม (หนองหาน) เข้ามาจับจองตั้งรกรากจัดตั้งเป็นหมู่บ้านขึ้นชื่อว่า บ้านดอนแตน ต่อมาก็ได้มีผู้คิดจะเปลี่ยน และตั้งชื่อหมู่บ้านใหม่จากดอนแตนเป็นดอนแตงในปัจจุบัน^{๑๙}

๓.๘.๒ บริบทวัดโพธิ์ชัย

วัดโพธิ์ชัย ตั้งอยู่บ้านดอนแตง หมู่ ๘ ตำบลนาข่า อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี สร้างเมื่อใดไม่ปรากฏหลักฐาน มีที่ดินวัดประมาณ ๔๑๘ ไร่ ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา เมื่อพ.ศ. ๒๑๐๐

^{๑๙} พระครูมงคลญาณคุณ (ปู่เคน), ประวัติวัดโพธิ์ชัย บ้านดอนแตง หมู่ ๘ ตำบลนาข่า อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี และอภินิหารของหลวงปู่มีชัยและหลวงปู่วิชัย, (อุดรธานี: เอเชียการพิมพ์, ๒๕๕๓), หน้า ๔-๕.

มีปูชนียวัตถุที่สำคัญคือ พระพุทธรูปประทับยืนและพระพุทธรูปนั่ง เป็นพระทองสัมฤทธิ์โบราณสมัย เชียงแสน สมัยอุ່ทอง และมีศิลาแลงวิสุคามสีมา เก้าแ่ก่มากเหมือนกับที่พระธาตุหลวงเวียงจันทร์ ประเทศลาว ในปัจจุบัน

จากคำบอกเล่าติดต่อกันมา จากบรรพบุรุษสู่ลูกหลานที่ยังมีชีวิตอยู่ในปัจจุบัน เดิมชื่อวัด บ้านดอนแต่น ตั้งอยู่บริเวณดงต้นมะม่วงใหญ่หลายต้น ยังมีให้เห็นเป็นหลักฐาน ต่อมาได้เปลี่ยนชื่อจาก บ้านดอนแต่น เป็นบ้านดอนแตง วัดเปลี่ยนชื่อวัดจากวัดดอนแต่น มาเป็นวัดโพธิ์ชัย ตามความเชื่อของ ชาวบ้านมาจนถึงปัจจุบันนี้

การบริหารและการปกครองภายในวัด ได้มีเจ้าอาวาสตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

๑. พระนวล	พ.ศ. ๒๔๘๐ – ๒๔๘๒
๒. พระทอง	พ.ศ. ๒๔๘๒ – ๒๔๘๗
๓. พระแสง	พ.ศ. ๒๔๘๗ – ๒๔๘๙
๔. พระเครือ	พ.ศ. ๒๔๘๙ – ๒๔๙๑
๕. พระสัง	พ.ศ. ๒๔๙๑ – ๒๔๙๓
๖. พระมี	พ.ศ. ๒๔๙๓ – ๒๔๙๖
๗. พระทองอินทร์	พ.ศ. ๒๔๙๖ – ๒๕๐๓
๘. พระเฉลียว	พ.ศ. ๒๕๐๓ – ๒๕๑๐
๙. พระบุญเรือง	พ.ศ. ๒๕๑๐ – ๒๕๑๕
๑๐. พระผ่น	พ.ศ. ๒๕๑๕ – ๒๕๒๐
๑๑. พระสอน	พ.ศ. ๒๕๒๐ – ๒๕๒๕
๑๒. พระสุรินทร์	พ.ศ. ๒๕๒๕ – ๒๕๒๘
๑๓. พระถีน	พ.ศ. ๒๕๒๘ – ๒๕๓๐
๑๔. พระครูมงคลญาณคุณ	พ.ศ. ๒๕๓๐ – ปัจจุบัน

สภาพปัจจุบัน วัดโพธิ์ชัย ที่มีพระมงคลญาณคุณ เป็นเจ้าอาวาส ได้นำพาญาติโยมและ พุทธศาสนิกชนสร้างเสนาสนะ และปรับปรุงพัฒนามาโดยตลอด เช่น สร้างพระอุโบสถ สร้างศาลาต่อเดิม พระอุโบสถ และวิหารหลวงปูนั่ง หลวงปู่ยืน พิธีผูกพัทธสีมา ยกช่อฟ้าและจัดงานฉลองระหว่างวันที่ ๓๑ มกราคม – ๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๔๑ รวม ๗ วัน ๗ คืน วัดแห่งนี้จึงเป็นพื้นที่ร่มเย็นด้วยไม้นานาพันธุ์และเป็นวัดที่เหมาะสมแก่การทำวิปัสสนากัมมัฏฐานเป็นอย่างดี และได้ทำมาเป็นประจำทุกปี โดยการนำของ เจ้าอาวาสเป็นศูนย์รวมจิตใจของชาวบ้านดอนแตง และบ้านใกล้เคียงตลอดทั้งจังหวัดอุดรธานีโดยเฉพาะ หลวงปู่ั่ง และหลวงปู่ยืน เป็นพระพุทธรูปที่เก่าแก่ สร้างเมื่อประมาณปี พ.ศ. ๒๑๐๐ รวมอายุ ประมาณ ๔๔๔ ปี เป็นพระพุทธรูปที่ชาวบ้านทุกหมู่บ้านในตำบลนาข่า ตำบลบ้านขาว ตำบลกุดสระ และ ตำบลใกล้เคียงในจังหวัดอุดรธานี ให้ความเคารพนับถือและมากกราบไหว้บูชาเพื่อพรเป็นประจำในวันขึ้น

หรือแรม ๘ ค่ำ ๑๕ ค่ำ ชาวบ้านใกล้และไกลจะมาราบไหว้เป็นประจำมิได้ขาดสาย โดยการขนบานต่างๆ ตามความต้องการของตนที่มีความเดือนร้อน^{๒๐}

๓.๘.๓ เทศบาลตำบลในตำบลนาข่า อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี

เทศบาลตำบลนาข่าเป็นเทศบาลขนาดเล็ก มีพื้นที่ ๑๒ ตารางกิโลเมตร จำนวนประชาชน ๖,๓๔๘ คน องค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) ในตำบลนาข่า อบต.นาข่าเป็น อบต. ขนาด เล็ก มีพื้นที่ ๓๕ ตารางกิโลเมตร จำนวนประชาชนชาย ๒,๘๔๗ คน หญิง ๓๑๓๓ คน รวมประชาชน ๕,๙๘๐ คน ตำบลนาข่า แบ่งเขตการปกครองออกเป็น ๒ เขต ได้แก่ เขตเทศบาลตำบลนาข่า และ เขตองค์การบริหารส่วนตำบลนาข่า (อบต.)

เขตเทศบาลตำบลนาข่า เดิมเป็นสุขาภิบาลและยกฐานะ เป็นเทศบาล เมื่อวันที่ ๒๕ พฤษภาคม ๒๕๔๒ เป็นเทศบาลขนาดเล็กมีพื้นที่ ๑๓.๓๕ ตารางกิโลเมตร ครอบคลุม พื้นที่ ๘ ชุมชน คือ ชุมชนนาข่า ม.๑, ชุมชนถ่อนน้อย ม.๓, ชุมชนถ่อนใหญ่ ม. ๗, ชุมชนดอนแดง ม.๘, ชุมชนบ้านดงยวด ม.๙, ชุมชนบ้านเหล่า ศรีจารย์ ม.๑๐, ชุมชนบ้านดงไร่ ม.๑๑ และชุมชนบ้านนาเหล่าคำ ม.๑๒

เทศบาลตำบลนาข่า อำเภอเมืองอุดรธานี จังหวัดอุดรธานี จัดตั้งตามประกาศกระทรวงมหาดไทย เมื่อวันที่ ๗ ธันวาคม ๒๕๓๕ เปลี่ยนแปลงฐานะจากสุขาภิบาล เป็นเทศบาลตำบลนาข่า พระราชกฤษฎีกา จัดตั้งเทศบาล เล่มที่ ๑๑๖ ตอนที่ ๙ ก ลงวันที่ ๒๔ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๔๒ เทศบาลตำบลนาข่า อยู่ทางทิศเหนือของจังหวัดอุดรธานี ตั้งอยู่เลขที่ ๓๕๕ ถนน อุตร-หนองคาย ตำบลนาข่า อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี ห่างจากตัวจังหวัดอุดรธานี ๑๖ กิโลเมตร

ลักษณะสภาพภูมิประเทศ

ลักษณะภูมิประเทศของเทศบาลตำบลนาข่าโดยทั่วไปเป็นที่ราบสูง พื้นที่ประกอบด้วย พุ่มนาไร้ สวน และป่าไม้ พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นดินปนทรายและดินลูกรัง ชั้นล่างเป็นดินไม่เก็บน้ำหรืออุ้มน้ำในฤดูแล้ง ทำให้การประกอบกิจกรรมไม่ค่อยได้ผลดีเท่าที่ควร

ลักษณะภูมิอากาศ

เนื่องจากสภาพภูมิอากาศของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีทิวเขาล้อมรอบทางด้านตะวันออกและด้านใต้ ทำให้ฝนที่เกิดจากมรสุมตะวันตกเฉียงใต้มีน้อย ส่วนมากเป็นฝนที่เกิดจากพายุดีเปรสชั่น ซึ่งส่งผลต่อพื้นที่ของเทศบาลตำบลนาข่าด้วยเช่นกัน ทำให้สภาพอากาศค่อนข้างแตกต่างกันในแต่ละฤดู โดยอากาศจะร้อนอบอ้าวในฤดูร้อนเฉพาะในเดือนเมษายน และอากาศจะหนาวจัดในฤดูหนาวช่วงปลายเดือนธันวาคม

^{๒๐} พระครูมงคลญาณคุณ (ปู่เคน), ประวัติวัดโพธิ์ชัย บ้านดอนแดง หมู่ ๘ ตำบลนาข่า อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี และอินทนิหารของหลวงปู่มีชัยและหลวงปู่วิชัย, หน้า ๑ - ๒.

สภาพสังคม

ด้านการศึกษา ศาสนา ประเพณี และศิลปวัฒนธรรม

สถาบันการศึกษาในเขตเทศบาล ได้แก่ โรงเรียน และศูนย์พัฒนาเด็กเล็กก่อนวัยเรียน ประกอบด้วย

๑. โรงเรียนไทยรัฐวิทยา (๙๒)
๒. โรงเรียนบ้านถ่อนใหญ่-ถ่อนน้อย
๓. โรงเรียนประชาสามัคคี
๔. โรงเรียนบ้านดอนแดง
๕. โรงเรียนอาชีวศึกษาของเอกชน(โรงเรียนเทคโนโลยีอีสานเหนือ)
๖. ศูนย์พัฒนาเด็กก่อนวัยเรียนวัดอัมพวัน
๗. ศูนย์พัฒนาเด็กก่อนวัยเรียนเทศบาลตำบลนาข่า

ด้านศาสนา

ประชาชนเกือบทั้งหมดนับถือศาสนาพุทธ

ศาสนสถานที่สำคัญในเขตเทศบาล ได้แก่

๑. วัดนาคาเทวี (บ้านนาข่า)
๒. วัดป่าหลวง (บ้านถ่อนใหญ่)
๓. วัดศรีอัมพร (บ้านถ่อนน้อย)
๔. วัดเจริญชัย (บ้านดงไร่)
๕. วัดอัมพวัน (บ้านดงยวด)
๖. วัดโคกศรีสำราญ (บ้านถ่อนใหญ่)
๗. วัดโพธิ์ชัย (บ้านดอนแดง)
๘. วัดสังข์ทอง (บ้านเหล่าศรีจารย์)

ด้านขนบธรรมเนียมประเพณีและศิลปวัฒนธรรม

ประเพณีที่สำคัญ ได้แก่ ประเพณีบุญบั้งไฟ การถวายเทียนเข้าพรรษา งานลอยกระทง ประเพณีสงกรานต์ บุญผะเหวด และงานทอดบุญกฐินประจำปี ศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้านที่สำคัญ คือ การทอผ้าหมี่ขิด ทอผ้าไหม

ด้านการสาธารณสุข

เนื่องจากเขตเทศบาลอยู่ไม่ห่างไกลจากตัวจังหวัดมากนัก ประชาชนจึงมักไปใช้บริการของโรงพยาบาลในเมือง จะมีผู้ป่วยที่มีอาการไม่รุนแรง เป็นอาการป่วยขั้นต้น หรืออุบัติเหตุเล็กน้อยเท่านั้น ที่มารักษาที่สถานีอนามัยตำบลนาข่า นอกจากนี้ งานด้านการสาธารณสุข เทศบาลตำบลนาข่ายังมีหน่วยงานที่รับผิดชอบงานด้านสาธารณสุข ได้แก่ กองสาธารณสุขและสิ่งแวดล้อม ทำหน้าที่ในการ

ส่งเสริมสุขภาพของประชาชนให้มีสุขภาพร่างกายและแข็งแรง สมบูรณ์ ปราศจากโรคภัยไข้เจ็บโดยการ
ณรงค์และจัดอบรมให้ความรู้ การออกกำลังกาย การป้องกันโรคติดต่อต่างๆ เป็นต้น

ข้อมูลทั่วไปขององค์การบริหารส่วนตำบล

ที่ตั้ง

องค์การบริหารส่วนตำบลอยู่ห่างจากอำเภอเมืองทิวศเหนือ ประมาณ ๑๘ กิโลเมตร

ทิศเหนือ จรดกับองค์การบริหารส่วนตำบลเชียงหวาง อำเภอเพ็ญ

ทิศใต้ จรดกับองค์การบริหารส่วนตำบลกุดสระ อำเภอเมือง

ทิศตะวันออก จรดกับเขตองค์การบริหารส่วนตำบลสุขเส้า และองค์การบริหารส่วนตำบล
สร้างแป้นอำเภอเพ็ญ

ทิศตะวันตก จรดกับเขตองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านขาว อำเภอเมือง

มีพื้นที่ทั้งสิ้น ๓๕.๕ ตารางกิโลเมตร หรือ ๒๑,๘๗๕ ไร่ และมีจำนวนประชากร ๖,๐๗๕ คน

มีครัวเรือน จำนวน ๑,๖๓๐ ครัวเรือน แบ่งเป็นชาย ๒,๙๗๔ คน หญิง ๓,๑๐๑ คน ผู้มีสิทธิเลือกตั้ง
จำนวน ๔,๑๔๔ คน

จำนวนหมู่บ้าน มีทั้งหมด ๑๕ หมู่บ้าน ดังนี้

๑. หมู่ที่ ๑ บ้านนาข่า อยู่ในเขต อบต. นาข่า บางส่วน
๒. หมู่ที่ ๒ บ้านงอย
๓. หมู่ที่ ๔ บ้านโนนตูม
๔. หมู่ที่ ๕ บ้านดอนยานาง
๕. หมู่ที่ ๖ บ้านนาคำหลวง
๖. หมู่ที่ ๗ บ้านถ่อนใหญ่ อยู่ในเขต อบต.นาข่า บางส่วน
๗. หมู่ที่ ๘ บ้านดอนแดง อยู่ในเขต อบต.นาข่า บางส่วน
๘. หมู่ที่ ๙ บ้านดงยวด อยู่ในเขต อบต.นาข่า บางส่วน
๙. หมู่ที่ ๑๐ บ้านเหล่าศรีจารย์ อยู่ในเขต อบต.นาข่า บางส่วน
๑๐. หมู่ที่ ๑๑ บ้านดงไร่ อยู่ในเขต อบต.นาข่า บางส่วน
๑๑. หมู่ที่ ๑๓ บ้านนาคำแก้ว
๑๒. หมู่ที่ ๑๔ บ้านเลิงทอง
๑๓. หมู่ที่ ๑๕ บ้านนาคำมูล
๑๔. หมู่ที่ ๑๖ บ้านหมากตูม
๑๕. หมู่ที่ ๑๗ บ้านนาคำหลวง^{๒๑}

^{๒๑} เทศบาลตำบลนาข่า ตั้งอยู่ทางทิศเหนือของจังหวัดอุดรธานี, [ออนไลน์], แหล่งที่มา:

๓.๙ อิทธิพลในการบูชาหลวงปู่มีชัยต่อวิถีชุมชน

๓.๙.๑ อภินิหารบุญบารมีของหลวงปู่มีชัย

หลวงปู่มีชัย (ปู่ยี่น) ได้แสดงอิทธิฤทธิ์ให้เห็นเป็นประจำอย่างเช่นวันที่ ๗ กุมภาพันธ์ ๒๕๔๑ เป็นวันตัดลูกนิมิตพระอุโบสถวัดโพธิ์ชัย บ้านดอนแดง หมู่ ๘ ตำบลนาข่า อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี ได้เกิดอภินิหารให้ผู้คนที่มาเที่ยวงานตัดลูกนิมิตเป็นจำนวนหลายหมื่นบ้านทั้งไทยและลาว อิทธิฤทธิ์ทรงพลังให้เห็นเป็นตัวเป็นตน เดินขึ้นไปตัดลูกนิมิตในอุโบสถเข้าไปตัดลูกนิมิตเอกเสียงดังสนั่นหวั่นไหวไปทั่วงาน ผู้คนที่มาในงานแตกตื่น เพราะได้ยินเสียงดังมากเหมือนกับลูกปืนใหญ่ ๑๐๕ ม.ม. มาตกในอุโบสถ แต่ลูกนิมิตลูกเอกยังอยู่เหมือนเดิม หลวงพ่อยังนั่งอยู่อยู่ใกล้ๆ ลูกนิมิตนี้ ผู้คนที่มาในงานไม่ว่าแก่หรือหนุ่มกล่าวขานกันว่าไม่น่าเชื่อ

นอกจากอภินิหารที่เกิดขึ้นนี้ ด้วยบุญบารมีของหลวงปู่มีชัยของหลวงปู่ทั้งสองยังได้แสดงอิทธิฤทธิ์ในการช่วยลูกหลานที่มานับบานศาลกล่าวขอให้หลวงปู่ช่วย ซึ่งจากคำบอกเล่าของคนมาบนบานขอกับหลวงปู่ ได้ยืนยันว่าได้ผลสำเร็จประมาณ ๙๕ % จึงได้กล่าวอ้างเป็นตัวอย่าง ผู้ที่ได้สมปรารถนาหลังจากที่ได้บนบานกับหลวงปู่มาพอสังเขปดังนี้

๑. นางวงเดือน สารีรูป อยู่บ้านถ่อนน้อย ต.นาข่า แต่งงานมาแล้ว ๑๐ ปียังไม่มีบุตร มาบนบานกับหลวงปู่เพื่อขอบุตร หลังจากนั้นไม่นานก็ตั้งครรภ์ และคลอดบุตรชาย โดยตั้งชื่อว่า ณรงค์ฤทธิ์ สารีรูป ยังมีชีวิตอยู่

๒. นายประเสริฐ ดีศิลป์ อยู่บ้านวาปี ตำบลวาปี ตำบลปะโค อำเภอกุมภวาปี จังหวัดอุดรธานี มาบนให้ลูกสาว ๒ คน สอบเข้าแพทยศาสตร์ได้ ซึ่งก็ได้สมความปรารถนาและขณะนี้บุตรสาวทั้งสองกำลังศึกษาอยู่

๓. ร.ต.ทองแดง บุตรอุดม บนให้ลูกสาวสอบได้เสมียนตรา ผลก็คือสอบได้และได้บรรจุเข้ารับบรรจุราชการตำแหน่งเสมียนตรา จังหวัดหนองบัวลำภู ในปัจจุบัน

๔. นางสาววรรณวิสา สุระคำย บ้านหัวสวย ถูกจับอยู่ที่ประเทศญี่ปุ่น ถูกขังอยู่หลายเดือน แม่มาบนให้หลวงปู่มีชัยช่วยก็ได้ตามวัตถุประสงค์ และได้กลับมาเมืองไทย

๕. นางพรศิลป์ อนันตสานต์ มาบนให้ปู่ยี่น-ปู่ยี่น ช่วยเนื่องจากถูกย้ายตัวไปรับตำแหน่งที่กรุงเทพฯ ขณะนี้ได้กลับมาทำงานที่สำนักงานตรวจเงินแผ่นดินที่ จังหวัดอุดรธานี เรียบร้อยแล้ว

๖. นางวงเดือน เจ้าของร้านวงเดือน บ้านนาข่า อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี ได้มีลูกค้าผู้ที่ไวใจได้เอาผ้าไปขายคิดเป็นเงิน ๖๐๐,๐๐๐ บาท หายไปหลายเดือนตามหาจนทั่วก็ไม่เจอ จึงมาขอให้หลวงปู่ช่วยติดตามและนางวงเดือนก็ได้พบกับลูกค้าคนดังกล่าวที่จังหวัดสกลนคร และได้เงินคืนครบทั้งหมด

ทั้งหมดนี้เป็นเพียงส่วนหนึ่งที่ได้กล่าวให้เห็นเป็นตัวอย่างและบุคคลที่กล่าวมานี้สามารถ สอบถามได้ สำหรับผู้ที่จะไปกราบไหว้บนบานหลวงปู่ สามารถไปได้ทุกเวลาเพราะเป็นวิหารเปิด ไม่มีพิธี การมาก แคน้ำดอกไม้ ฐูปเทียน ไปจุดบูชาก่อนจะกราบไว้ ให้กล่าวคำบูชาดังนี้

ตั้งนะโม ๓ จบ ว่าคำบูชาดังนี้ เมตตา เกจิยัง สติปัญญา ชโยนิจจิง กล่าว ๙ จบ แล้วตั้งจิต อธิษฐานแล้วกราบ ๓ ครั้ง ท่านว่าเป็นมงคลยิ่งแล

ส่วนผู้ที่จะไปบนบาน ให้เตรียม ขันธ ๕ ขันธ ๘ ฐูป เทียน ๑๓ คู่ รวมกันเป็นขันธ ๕ ขันธ ๘

ส่วนผู้ที่จะไปแก้บนบาน ให้เตรียม ขันธ ๕ ขันธ ๘ ต้นขี้ผึ้ง ๒ ต้น โพธิ์เงิน โพธิ์ทอง อย่างละ หนึ่งต้น ส่วนอย่างอื่นแล้วแต่ศรัทธาและความเหมาะสม^{๒๒}

๓.๙.๒ อิทธิพลในการบูชาหลวงปู่มีชัยต่อวิถีชุมชน

ในการบูชาหลวงปู่มีชัย ของชาวบ้านดอนแดง ตำบลนาข่า อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานีทำ ให้มีผลกระทบหรืออิทธิพลในเชิงบวกต่อวิถีชุมชนใน ๓ ด้าน ดังนี้

๑. ด้านการดำเนินชีวิตของปัจเจกบุคคล

เมื่อบุคคลได้ไปกราบไหว้หลวงปู่มีชัยแล้วได้น้อมระลึกถึงพุทธานุคุณ ที่ประกอบด้วย พระ ปัญญาธิคุณ พระมหากรุณาธิคุณ และพระบริสุทธิคุณ แล้วน้อมนำมาปฏิบัติตามโดยยึดเป็นแนวทางและ คติสอนใจ อาจแสดงความเคารพในใจหรือแสดงออกทางกายก็ได้ และแบบพุทธรูปานุสสติ เป็นการระลึก ถึงพระพุทธรูปโดยผ่านพระพุทธรูป(หลวงปู่มีชัย) ประชาชนในชุมชนบ้านดอนแดงจำนวนมากเมื่อ ประสบปัญหาชีวิตได้ไปกราบไหว้หลวงปู่มีชัยแล้วทำให้จิตใจมีพลัง และเมื่อจิตคิดชั่วครวใดเมื่อได้มา กราบไหว้หลวงปู่มีชัยแล้วจิตใจก็กลับมีพลังละเว้นความชั่วนั้นเสีย จิตใจก็สงบเย็นลง และการกราบไหว้ หลวงปู่มีชัยนอกจากได้เจริญพุทธานุสสติแล้วยังเป็นการสื่อถึงความดีงามของคนชุมชนที่ได้น้อมนำมาให้ ระลึกถึงคุณความดี และได้สัมผัสพลังพิเศษที่อยู่ในองค์หลวงปู่มีชัยนั้น ซึ่งเป็นพลังด้านบวกเป็นพลังแห่ง การสร้างสรรค์ความดีงามแก่ปัจเจกบุคคล และสังคมรอบข้าง หลวงปู่มีชัยแม้เป็นพระพุทธรูปที่เป็นเพียง วัตถุ ไม่มีอำนาจสร้างพลังใดๆขึ้นในองค์หลวงปู่เอง แต่ชาวชุมชนได้เป็นผู้สร้างพลังอันศักดิ์สิทธิ์นี้ขึ้นมา ด้วยการรักษาสัจจะและศีลธรรมจึงทำให้เกิดเป็นพลังแห่งความศักดิ์สิทธิ์ขึ้นโดยอัตโนมัติ และได้มีการ สร้างเหรียญรูปเหมือนหลวงปู่มีชัยเพื่อเป็นสัญลักษณ์แห่งความดีงาม คนในชุมชนนิยมนำมาบูชาด้วยการ นำมาห้อยคอเพื่อความเป็นสิริมงคล และเป็นพุทธานุสสติเครื่องเตือนใจไม่ให้ทำความชั่ว และยังเป็นการ สร้างสื่อสัมพันธ์อันดีกับคนรอบข้างด้วยความเป็นกัลยาณมิตร ทำให้เกิดความไว้วางใจซึ่งกันและกัน ภายในชุมชน แม้ว่าหลวงปู่มีชัยเป็นพระพุทธรูปศิลปะอีสานที่มีเอกลักษณ์ประจำถิ่นที่นำมาซึ่งความปิติ หรือความอิ่มใจด้วยความซาบซึ้งในพระคุณของพระองค์ซึ่งนอกจากเป็นเครื่องระลึกถึงเมื่อได้สักการบูชา

^{๒๒} พระครูมงคลญาณคุณ (ปู่เคน), ประวัติวัดโพธิ์ชัย บ้านดอนแดง หมู่ ๘ ตำบลนาข่า อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี และอภินิหารของหลวงปู่มีชัยและหลวงปู่วิชัย, หน้า ๗-๘.

แล้วยังสามารถนำมาเป็นแบบอย่างในการปฏิบัติตนเพื่อชีวิตที่ติงตามคตินการสร้างพระพุทธรูปของคนอีสานจึงก่อให้เกิดคุณค่าทางการปฏิบัติเป็นการส่งเสริมจริยธรรมของผู้คนในสังคม การแสดงออกซึ่งความดีในสังคมได้สะท้อนไปสู่ความดีของพุทธศาสนาด้วยเช่นกันซึ่งเป็นพื้นฐานของสังคมอีสาน การสร้างพระพุทธรูปเป็นเกณฑ์ของความดีในสังคมที่มีหลักความเชื่อจากศาสนาเป็นแรงจูงใจในการสร้างเพื่อบูชาไปสู่ความดีของศาสนา นอกจากนั้นการสร้างพระพุทธรูปยังเป็นการแสดงออกซึ่งความงดงามในเชิงศิลปะที่มาจากอุดมคติพระพุทธรูปจึงถูกสร้างขึ้นในฐานะสัญลักษณ์ของสังคมซึ่งเป็นตัวแทนของความดีในสังคมที่มีอุดมคติไปสู่ความดีในทางศาสนาและสะท้อนออกมาเป็นรูปธรรมที่แสดงความงดงามทั้งภายนอกและภายในของผู้สร้าง ดังนั้นพระพุทธรูปจึงเป็นการแสดงออกซึ่งความดี ความงาม และความจริงของสังคมคนอีสานอย่างแท้จริง

ดังคำกล่าวของ นายประยูร (นามสมมติ) อายุ ๗๓ ปี ที่กล่าวว่า การได้กราบไหว้บูชาหลวงปู่มีชัยถือได้ว่าเป็นการบูชาคุณของพระพุทธเจ้าทั้ง ๓ ประการเป็นสัญลักษณ์ของการทำความดีเป็นความขานอุลลาตของคนโบราณที่สามารถดึงสิ่งที่เป็นนามธรรมออกมาเป็นรูปธรรมเมื่อมีการกราบไหว้พระพุทธรูปจิตใจก็น้อมระลึกถึงพุทธคุณทั้ง ๓ ของพระพุทธเจ้าเป็นพุทธานุสสติ แล้วน้อมนำพุทธคุณทั้ง ๓ ไปสู่การปฏิบัติเพื่อความเป็นศิริมงคล และเป็นความดีงามแก่ตนเอง นอกจากนี้พระพุทธเจ้าที่มีอยู่ในวัดต่างๆยังเป็นศูนย์รวมจิตใจของคนในชุมชนที่จะร่วมกันสร้างความดีโดยการแสดงออกผ่านบุญประเพณีต่างๆเช่นการสงฆ์พระพุทธรูปในวันสงกรานต์คนในชุมชนได้แสดงออกถึงความรักสามัคคีและถือเป็นการสืบต่ออายุพระพุทธศาสนาได้ด้วย และหลวงปู่มีชัยยังเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำหมู่บ้านเป็นที่เคารพกราบไหว้ และที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของคนในชุมชนทำให้คนในชุมชนมีหลักในการประพฤติปฏิบัติแต่สิ่งที่ดีงาม เป็นสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจเพื่อเกิดพุทธานุสสติ ธัมมานุสสติ อันนำไปสู่การดำเนินชีวิตให้เกิดสิ่งที่ดีงามขึ้นแก่ตัวเอง โดยยึดหลักคำสอนที่ว่า ละชั่ว ทำดี และยกจิตใจให้สูงขึ้น เพื่อความสะอาด สงบ และสว่าง คือศีล สมาธิ และปัญญา อันเป็นจริยธรรมในพุทธศาสนา ในการสักการบูชาถือว่าเป็นพุทธานุสสติและสืบต่ออายุพระพุทธศาสนาเป็นสัญลักษณ์เพื่อการทำความดีตามวิถีของชุมชน”^{๒๓}

ซึ่งสอดคล้องกับคำกล่าวของ นายคำใหม่ โพธิศรีดา อายุ ๗๕ ปี (นามสมมติ) ที่กล่าวว่า การได้ไปกราบไหว้บูชาหลวงปู่มีชัยหรือปู่ยี่นทำให้จิตใจสงบร่มเย็นชาวบ้านดอนแดงโดยส่วนใหญ่จะนับถือหลวงปู่มีชัยหรือปู่ยี่นให้ความเคารพนับถือยึดมั่นในศีลธรรมและมีสัจจะเมื่อตนเองได้ไปบนบานต่อปู่ยี่นและประสบความสำเร็จก็จะพากันไปแก้บนโดยมีมีดอกไม้ธูปเทียนขันธห้าขันธแปดและยึดเป็นแนวปฏิบัติสืบๆกันมาจนถึงปัจจุบัน ทั้งนี้การประพฤติตนของคนในหมู่บ้านดอนแดงก็มีความเคารพอ่อนน้อมต่อผู้อาวุโสเชื่อฟังคำสอนของพ่อแม่ ครูอาจารย์ มีการประพฤติปฏิบัติตามวัฒนธรรมประเพณีและวิถีชุมชนทำให้ชีวิตมีคุณค่า เพราะการกราบไหว้ปู่ยี่นหรือหลวงปู่มีชัยนั้นเป็นการวางหลักศีลธรรม คุณธรรม

^{๒๓} สัมภาษณ์ นายประยูร (นามสมมติ), ๒๖ หมู่ ๑๓ บ้านนาคำแก้ว ตำบลนาข่า อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี, ๑๘ เมษายน ๒๕๖๑.

คำสอนของพุทธศาสนาไว้โดยอัตโนมัติ ทำให้รู้จักสิทธิ และหน้าที่อย่างถูกต้อง โดยมีระเบียบวินัยเป็นแบบแผนในการดำเนินชีวิตโดยไม่ต้องพึ่งพากฎหมายบ้านเมืองเพราะทุกคนมีกฎศีลประจำอยู่ในใจอยู่แล้ว^{๒๔}

ซึ่งสอดคล้องกับคำกล่าวของ พระมหาปริณญา วรญาโณ,ดร. (ทศช่วย) อายุ ๕๓ ปี (นามสมมติ) ที่กล่าวว่า ประชาชนในชุมชนไปกราบไหว้บูชาหลวงปู่มีชัยแล้วน้อมนำมาใช้เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตของตนและชุมชน เช่น ความเสียสละ ความขยัน หมั่นเพียร การประหยัดอดออม ความกตัญญู ความอดทน ทำดีได้ดี และผลการวิจัยยังได้พบว่า ชาวชุมชนบ้านดอนแดง และชุมชนใกล้เคียงเมื่อได้มีโอกาสมากราบไหว้หลวงปู่มีชัยแล้วยังน้อมระลึกถึงคุณพระศรีรัตนตรัย อีกด้วย โดยการกราบไหว้ครั้งที่ ๑ ระลึกถึงพระพุทธเจ้า กราบไหว้ครั้งที่ ๒ ระลึกถึงพระธรรม กราบไหว้ครั้งที่ ๓ ระลึกถึงพระสงฆ์ และในการกราบไหว้พระพุทธเจ้า ทำได้ ๒ แบบ คือ แบบพุทธานุสสติ คือ ระลึกถึงคุณของพระพุทธเจ้าประกอบด้วย พระมหากรุณาธิคุณ พระปัญญาธิคุณ และพระบริสุทธิคุณ แล้วน้อมนำมาปฏิบัติตามโดยยึดเป็นแนวทางและคติสอนใจ อาจแสดงความเคารพในใจหรือแสดงออกทางกายก็ได้ และแบบพุทธรูปานุสสติ เป็นการระลึกถึงพระพุทธเจ้าโดยผ่านพุทธรูป(หลวงปู่มีชัย) ประชาชนในชุมชนบ้านดอนแดงจำนวนมากเมื่อประสบปัญหาชีวิตได้ไปกราบไหว้หลวงปู่มีชัยแล้วทำให้จิตใจมีพลัง^{๒๕}

๒. ด้านวัฒนธรรมและประเพณีของชุมชน

หลวงปู่มีชัยหรือปู่ยืนเป็นพุทธรูปอีสานเป็นศิลปะที่มีเอกลักษณ์ประจำถิ่นที่นำมาซึ่งความปิติหรือความอิ่มใจด้วยความซาบซึ้งในพระคุณของพระองค์ซึ่งนอกจากเป็นเครื่องระลึกถึงเมื่อได้สักการบูชาแล้วยังสามารถนำมาเป็นแบบอย่างในการปฏิบัติตนเพื่อชีวิตที่ดั่งงามตามคติการสร้างพุทธรูปของคอนอีสานจึงก่อให้เกิดคุณค่าทางการปฏิบัติเป็นการส่งเสริมจริยธรรมของผู้คนในสังคม การแสดงออกซึ่งความดีในสังคมได้สะท้อนไปสู่ความดีของพุทธศาสนาด้วยเช่นกันซึ่งเป็นพื้นฐานของสังคมอีสาน การสร้างพุทธรูปเป็นเกณฑ์ของความดีในสังคมที่มีหลักความเชื่อจากพุทธศาสนาเป็นแรงจูงใจในการสร้างเพื่อมุ่งไปสู่ความดีของศาสนา นอกจากนั้นการสร้างพุทธรูปของคอนอีสานยังเป็นการแสดงออกซึ่งความงดงามในเชิงศิลปะที่มาจากอุดมคติพุทธรูปจึงถูกสร้างขึ้นในฐานะสัญลักษณ์ของสังคมซึ่งเป็นตัวแทนของความดีในสังคมที่มีอุดมคติไปสู่ความดีในทางศาสนาและสะท้อนออกมาเป็นรูปธรรมที่แสดงความงดงามทั้งภายนอกและภายในของผู้สร้าง ดังนั้นพุทธรูปจึงเป็นการแสดงออกซึ่งความดี ความงาม และความจริงของสังคมคอนอีสานอย่างแท้จริงโดยผ่านบุญประเพณีต่างๆ จนกลายเป็นวัฒนธรรม ของชุมชนที่ร่วมสืบสานมาจนถึงปัจจุบันดังคำกล่าวของพระครูมงคลญาณ อายุ ๙๑ ปี (นาม

^{๒๔} สัมภาษณ์ นายคำใหม่ โพธิ์ศรีตา, ๓๘ หมู่ ๗ บ้านเม่น ตำบลนาข่า อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี, ๑๘ เมษายน ๒๕๖๑.

^{๒๕} สัมภาษณ์ พระมหาปริณญา วรญาโณ,ดร., วัดมัชฌิมาวาส บ้านหมากแข้ง ตำบลหมากแข้ง อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี, ๑๘ เมษายน ๒๕๖๑.

สมมติ) ที่กล่าวว่า สังคมอีสานเป็นสังคมที่มีความเอื้อเพื่อรักความสงบมีวิถีชีวิตที่เรียบง่ายเพราะมีความเชื่อทางวัฒนธรรมที่มีพื้นฐานมาจากหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาเป็นสำคัญและได้ผสมผสานความเชื่อ นั้นเข้ากับหลักคำสอนทางพุทธศาสนาได้อย่างกลมกลืนจึงทำให้สังคมอีสานมีความสงบสุข ในคติความเชื่อเรื่องการสร้างพระไม้ก็เช่นกันได้รับอิทธิพลจากแนวคิดทางพุทธศาสนาที่ต้องการสร้างคุณค่าและคติธรรมให้เกิดแก่ผู้กราบไหว้โดยระลึกถึงพุทธคุณที่เป็นนามธรรมแต่ถูกถ่ายทอดพุทธคุณเหล่านั้นออกมาเป็นรูปธรรมเพื่อผู้ที่กราบไหว้บูชาแล้วจะได้น้อมนำไปเป็นแนวทางแห่งการปฏิบัติในการดำเนินชีวิต ถ้าคนในสังคมมีความรู้และเข้าใจเรื่องการสร้างพระไม้และการกราบไหว้พระไม้แล้วจะได้น้อมนำข้อคิดคติธรรมที่ได้จากการสักการบูชาไปเป็นแนวปฏิบัติในการอยู่ร่วมกันในสังคมได้อย่างมีความสุข สังคมที่ยึดเหนี่ยวจิตใจและเป็นศูนย์กลางของการทำความดีของสังคมต่อไป^{๒๖}

ซึ่งสอดคล้องกับคำกล่าวของนายประยูร หาญประชุม อายุ ๗๓ ปี (นามสมมติ) ที่กล่าวว่า หลวงปู่มีชัยหรือปู่ยืนเป็นพระพุทธรูปที่มีอยู่ประจำวัดในหมู่บ้านดอนแดงเป็นที่เคารพสักการะเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจและเป็นศูนย์รวมของการจัดกิจกรรมทางพุทธศาสนาของคนในหมู่บ้านและหมู่บ้านอื่นๆที่ใกล้เคียง บางคนมากราบไหว้บูชาเพื่อขอให้หายเจ็บป่วยก็ได้สมปรารถนาก็มีการแก้บนตามความเชื่อของตนบางคนก็ตั้งสัจจะว่าจะรักษาศีล ๕ ถ้าหายจากอาการเจ็บป่วยต่างๆ สิ่งเหล่านี้เป็นปาฏิหาริย์หรือเป็นพลังพุทธานุภาพที่เกิดจากการกราบไหว้หลวงปู่มีชัยที่ศักดิ์สิทธิ์แล้วได้น้อมนำคติธรรมที่ได้จากการกราบไหว้นั้นไปเป็นแนวปฏิบัติจึงเกิดอานิสงส์ขึ้น จากการประสบความสำเร็จด้วยการหายจากอาการเจ็บป่วยของคนคนหนึ่งก็แผ่กระจายไปสู่อีกหลายๆ คนในหมู่บ้านและบ้านอื่นๆอีก ลักษณะดังกล่าวมานี้ถ้าคนในหมู่บ้านและหมู่บ้านรอบข้างได้ยึดเป็นแนวปฏิบัติกันทุกคนสังคมก็จะมีแต่ความสงบร่มเย็น คุณค่าของการกราบไหว้หลวงปู่มีชัยก็จะคุณค่ามากมาย ทำให้เกิดบุญประเพณีประจำท้องถิ่นและกลายเป็นวัฒนธรรมที่ดั่งามของบ้านดอนแดงต่อไป^{๒๗}

ซึ่งสอดคล้องกับคำกล่าวของ บุญส่ง สิ้นธนูออก (นามสมมติ) อายุ ๘๒ ปี ที่กล่าวว่า บุญประเพณีประจำท้องถิ่นได้สร้างคุณค่าและคติธรรมให้กับชุมชนที่มีการสืบสานกันมาอย่างยาวนานจากการบูชาปู่ยืนเป็นประเพณีที่คุณค่าที่เกิดขึ้นภายในจิตใจของคนในสังคม การได้นำคติธรรมที่แฝงอยู่ในองค์ปู่ยืนไปเป็นแนวปฏิบัติในชีวิตประจำวันก็จะเกิดพลาณิสงส์อย่างมากมาย บุคคลที่กราบไหว้บูชาจะได้รับประโยชน์ในแง่นี้ก็ต่อเมื่อบุคคลนั้นมีพื้นฐานความรู้เกี่ยวกับพระพุทธเจ้าและหลักธรรมคำสอนของพระองค์เป็นสำคัญ พระพุทธรูปไม่สามารถสอนธรรมหรือชี้แนะให้ปฏิบัติตนในทางที่ดีได้ แต่พระพุทธรูปสามารถเตือนใจให้ระลึกถึงหลักการความดีที่ได้ศึกษาหรือได้สดับรับฟังมาได้ การมีพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์

^{๒๖} สัมภาษณ์ พระครูมงคลญาณ, วัดโพธิ์ชัย บ้านดอนแดง ตำบลนาข่า อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี, ๑๕ พฤษภาคม ๒๕๖๑.

^{๒๗} สัมภาษณ์ นายประยูร หาญประชุม, ๒๖ หมู่ ๑๓ บ้านนาคำแก้ว ตำบลนาข่า อำเภอเมืองจังหวัดอุดรธานี, ๑๕ พฤษภาคม ๒๕๖๑.

ไว้สักการบูชาจึงเป็นเครื่องมือทางจริยศาสตร์อย่างหนึ่ง เพราะเป็นแรงจูงใจให้บุคคลและสังคมมีจริยธรรม นำไปสู่ความสงบสุขของสังคม โดยหัวใจสำคัญของจริยธรรมในทางพระพุทธศาสนา คือ การละเว้นความชั่ว การทำความดีและการทำจิตใจให้บริสุทธิ์ ดังนั้นถ้าคนในหมู่บ้านทุกคนมีความเข้าใจถึงการกราบไหว้อย่างถูกต้องก็จะทำให้สังคมเป็นสังคมอุดมธรรม สงบร่มเย็น ซึ่งมีรากฐานมาจากพระพุทธศาสนาที่ผสมผสานกับวัฒนธรรมท้องถิ่นอีสานอย่างลึกซึ้งโดยถูกถ่ายทอดผ่านบุญประเพณีของชุมชน^{๒๘}

๓. ด้านความสามัคคีของชุมชน

หลวงปู่มีชัยหรือปู่ยืนเป็นพระพุทธรูปที่ศักดิ์สิทธิ์เป็นศาสนวัตถุเป็นที่เคารพบูชาเพื่อตอบสนองความต้องการของคนในชุมชน ที่สะท้อนความเป็นวิถีชีวิตภูมิปัญญาและบุญประเพณีที่ถูกถ่ายทอดออกมาเป็นมรดกทางวัฒนธรรมของสังคมที่แสดงถึงเอกลักษณ์ของคนอีสาน หลวงปู่มีชัยยังได้แสดงถึงการจัดระบบพุทธปรัชญาออกมาในรูปแบบท้องถิ่นและนำไปใช้ในวิถีชีวิตความเป็นอยู่ประเพณีวัฒนธรรมที่สร้างกรอบของคุณธรรมและจริยธรรมของคนในบ้านดอนแดงให้อยู่อย่างเรียบง่ายมีความเกี่ยวข้องในด้านจริยศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับความประพฤติกฎเกณฑ์แห่งการประพฤติ และคุณค่าของพระพุทธรูปก็เป็นหนึ่งในภูมิปัญญาท้องถิ่นของชาวดอนแดงที่ผสมผสานพุทธศาสนากับความเชื่อได้อย่างแนบเนียนด้วยแรงศรัทธาที่เป็นส่วนประกอบหลักในการสร้างพระพุทธรูปเพื่อเป็นที่ยึดเหนี่ยวของคนในชุมชน และยังแฝงไว้ซึ่งแนวความเชื่อในเรื่องต่างที่มีส่วนที่เป็นความเชื่อดั้งเดิมมาเป็นฐานความเชื่อในงานสร้างพระพุทธรูป เพราะคนอีสานมีวิถีชีวิตที่ผูกติดอยู่กับความเชื่อในเรื่องการกราบไหว้บูชาที่เป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตอยู่ควบคู่กับสังคมอีสานนับตั้งแต่เกิดจนกระทั่งตาย ทั้งได้สร้างคุณค่าทางวัฒนธรรมที่ประกอบด้วย ด้านคติธรรม (Moral) คือวัฒนธรรมที่เกี่ยวกับหลักในการดำรงชีวิตที่ได้มาจากคำสอนของพุทธศาสนาและใช้เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตของคนในสังคม เช่น ความเสียสละ ความขยันหมั่นเพียร การประหยัดอดออม ความกตัญญู ความอดทน ทำดีได้ดี เป็นต้น ด้านนิติธรรม (Legal) คือวัฒนธรรมทางกฎหมาย รวมถึงระเบียบประเพณีและข้อตกลงของชุมชนที่ยอมรับนับถือกันว่ามี ความสำคัญพอ ๆ กับกฎหมาย เพื่อให้คนในสังคมอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข ด้านสหธรรม (Social) คือวัฒนธรรมทางสังคม หรือตกลงของชุมชน รวมทั้งมารยาทต่างๆเพื่อการติดต่อเกี่ยวข้องกับสังคม และด้านวัตถุธรรม (Material) คือวัฒนธรรมทางวัตถุ เช่น วัด อุโบสถ พระพุทธรูป เป็นต้น

ดังกล่าวของ พระครูภักตสรทิตตคุณ อายุ ๕๓ ปี (นามสมมติ) ที่กล่าวว่า หลวงปู่มีชัยหรือปู่ยืนเป็นพระพุทธรูปที่มีคุณค่าทางวัฒนธรรมของชาวบ้านดอนแดง เป็นเครื่องมือก่อให้เกิดความรักความสามัคคี ให้ความสวยงามทางอารมณ์แก่คนในชุมชน เป็นเครื่องมือการควบคุมทางสังคมเพราะเมื่อได้กราบไหว้แล้วจะตั้งสัจจะด้วยการถือศีลตามกำลังของตน ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นของคนอีสานเช่น

^{๒๘} สัมภาษณ์ บุญส่ง สิ้นธนูนอก, ๙๙ หมู่ ๔ บ้านเสียม ตำบลบ้านเสียม อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี, ๑๕ พฤษภาคม ๒๕๖๑.

ประเพณีการบุญบังไฟ และประเพณีการสงฆ์พระในวันสงกรานต์เป็นวิถีชีวิตที่คนในท้องถิ่นอีสานที่ได้สั่งสมเลือกสรรและปรับปรุงแก้ไขจนเป็นเอกลักษณ์โดยมีหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนาเป็นพื้นฐานและนำมาปรับใช้ในวิถีชีวิตได้อย่างเหมาะสม ทำให้คนอีสานเป็นผู้อ่อนน้อมถ่อมตน เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ประณีประนอม รักสงบ ใจเย็น มีความอดทน ให้อภัย ดำรงวิถีชีวิตอย่างเรียบง่าย ปกติสุข ทำให้คนในชุมชนพึ่งพากันได้ ทั้งหมดนี้สืบเนื่องมาจากหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนา เป็นการใช้ภูมิปัญญาในการนำเอาหลักของพระพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้กับชีวิตประจำวัน นี่เป็นคุณค่าที่แท้จริงที่เกิดจากการกราบไหว้หลวงปู่มีชัยที่ได้น้อมนำคติธรรมที่แฝงอยู่ในองค์หลวงปู่ขึ้นมาเป็นวิธีการดำเนินชีวิตของสังคมจนเกิดเป็นวัฒนธรรมที่ตึงามสืบไป^{๒๙}

ซึ่งสอดคล้องกับคำกล่าวของ พระครูสมุห์อุดมพรญาณธมโม/สมจิตรอายุ ๖๑ปี (นามสมมติ) ที่กล่าวว่า พระพุทธรูปเป็นสิ่งที่มีความค่าทางวัฒนธรรมของคนอีสาน วัฒนธรรมเป็นวิถีชีวิตของคนในสังคมอีสานที่ได้สืบทอดต่อมายังคนรุ่นหลัง วัฒนธรรมจึงเปรียบเสมือนเครื่องหล่อหุ้มสังคม ทำให้สังคมดำรงอยู่ได้ วัฒนธรรมจะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อมีสังคม หรือที่ได้มีวัฒนธรรมที่นั่นก็มีสังคม ที่ได้มีสังคมที่นั่นก็มี วัฒนธรรม เท่ากับเป็นของสิ่งเดียวกันที่มีสองด้านแยกกันไม่ได้ในทางปฏิบัติ หน้าที่ของวัฒนธรรมที่พึงมีต่อสังคม ทั้งยังเป็นสิ่งที่ทำให้เกิดความเป็นระเบียบในสังคมโดยกำหนดแนวทางความประพฤติของคนในสังคมจนเป็น วิถีชาวบ้าน จารีตประเพณี โดยทำหน้าที่หล่อหลอมบุคลิกภาพให้กับคนอีสานมีกิจกรรมารยาทที่สุภาพอ่อนน้อมถ่อมตนมีเมตตา สิ่งต่างเหล่านี้ล้วนมีพื้นฐานมาจากหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาที่ถูกถ่ายทอดออกมาเป็นหลักจริยศาสตร์เครื่องประพฤติกรรมปฏิบัติเพื่อความดีงามของตนและสังคม^{๓๐}

ซึ่งสอดคล้องกับคำกล่าวของ นางบัวสี มณีวงษ์ อายุ ๗๖ ปี (นามสมมติ) ที่กล่าวว่า หลวงปู่มีชัยหรือปู่ยืนเป็นพระพุทธรูปอีสานที่สร้างขึ้นมาเพื่อการสักการบูชาตามคติความเชื่อของคนอีสานบางคนอาจจะสร้างพระประจำวันเกิดของตนหรือเพื่อแก้บนหลังจากหายจากการเจ็บป่วยแล้ว สิ่งต่างๆ เหล่านี้ล้วนเป็นบ่อเกิดของจารีตประเพณีที่ตึงามจนกลายเป็นวัฒนธรรมประจำท้องถิ่นที่สืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน เพื่อวัตถุประสงค์ใดก็ตามอย่างน้อยผู้ทำก็ได้แสดงออกซึ่งความกตัญญูรู้คุณพระศาสนา ศิลปะพระอีสานที่ผ่านการรังสรรค์ของช่างพื้นบ้านอีสานมีความเรียบง่ายพอให้รู้ว่าเป็นองค์พระที่เป็นสัญลักษณ์ของพระพุทธเจ้าในลักษณะของรูปธรรมจัดเป็นศิลปะเชิงสัญลักษณ์ที่ทำการหนึ่งขึ้นมาใหม่ให้เป็นตัวแทนหรือสัญลักษณ์ของอีกสิ่งหนึ่งซึ่งทั้งสองสิ่งอาจจะเหมือนกันหรือไม่เหมือนกันแต่จุดประสงค์เพื่อถ่ายทอดแรงศรัทธาที่แฝงด้วยสุนทรียภาพที่ถูกถ่ายทอดออกมาในองค์พระไม้และสร้างสุนทรียภาพ

^{๒๙} สัมภาษณ์ พระครูประภัศร์กิตติคุณ, วัดประดิษฐ์ บ้านนาคำหลวง ตำบลนาข่า อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี, ๓ มิถุนายน ๒๕๖๑

^{๓๐} สัมภาษณ์ พระครูสมุห์อุดมพร ญาณธมโม, วัดโพธิศรีอัมพร บ้านถ่อนน้อย ตำบลนาข่า อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี, ๓ มิถุนายน ๒๕๖๑

ให้กับผู้พบเห็นต่อไป และคุณค่าทางวัฒนธรรมที่เกิดจากพระไม้อีสานคือเป็นบ้ำหล่อหลอมลักษณะนิสัยคนอีสานให้มีความเรียบง่ายอ่อนน้อมถ่อมตน เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ประณีประนอม รักสงบ ใจเย็น มีความอดทน ให้อภัย ดำรงวิถีชีวิตอย่างพอเพียง เป็นสังคมที่รู้ตื่นเบิกบานและทำให้สังคมมีความสามัคคีปองดองกัน^{๓๑}

๓.๑๐ สรุป

จากการศึกษาถึงแนวคิดทฤษฎีความเป็นของพระพุทธรูปในพุทธศาสนาจนถึงวิวัฒนาการมาจนถึงประเทศไทย และมีอิทธิพลแก่ปกคลุมมายังภาคอีสาน ทำให้พุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งวิถีชีวิตของชุมชนคนอีสาน จนปรากฏการสร้างพระพุทธรูปมากมายตามยุคสมัยที่มีการเปลี่ยนแปลงไป แต่โดยสรุปแล้ววัตถุประสงค์ของการสร้างพระพุทธรูปนั้นเพื่อเป็นพุทธรูปบูชา และเป็นสื่อแห่งการทำความดีงามของคนในชุมชน หลวงปู่มีชัยหรือหลวงปู่ยืน ตามชื่อที่ชาวบ้านดอนแดงตั้งให้พระพุทธรูปปรายยืนสมาธิ ตามประวัติที่ได้กล่าวไว้ว่านั้น วัตถุประสงค์ที่แท้จริงคือเพื่อการเข้าถึงพุทธคุณของพระพุทธเจ้าแล้วน้อมนำพุทธคุณนั้นมาเพื่อเป็นแนวปฏิบัติที่ดีงามแก่ตนและชุมชน รวมถึงคติความเชื่อของคนในสมัยโบราณที่มีความนิยมในการนำวัตถุมงคลต่างๆที่มีส่วนผสมของโลหะหลายชนิดมาหล่อหรือสร้างเป็นองค์พระ และมีชื่อเรียกเฉพาะ เช่น เนื้อสำริดหรือสัมฤทธิ์ เนื้อสัตตโลหะ เนื้อนวโลหะ เป็นต้น ส่วนการวิเคราะห์ถึงวัฒนธรรมและจริยธรรมที่ได้จากการบูชาหลวงปู่มีชัยนั้นผู้วิจัยจะของกล่าวในบทที่ ๔ ต่อไป

^{๓๑} สัมภาษณ์ นางบัวสี มณีวงษ์, ๘๓ หมู่ ๑๗ บ้านนาคำหลวง ตำบลนาข่า อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี, ๓ มิถุนายน ๒๕๖๑.

บทที่ ๔

การวิเคราะห์วัฒนธรรมและจริยธรรมในการบูชาหลวงปู่มีชัย

ในบทนี้ผู้วิจัยจะทำการวิเคราะห์ถึงวัฒนธรรมและจริยธรรมในการบูชาหลวงปู่มีชัย ทั้งนี้ในการวิเคราะห์ข้อมูลจากการทบทวนเอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องนั้น ผู้วิจัยได้ทำการวิเคราะห์และสังเคราะห์ โดยยึดวัตถุประสงค์ของการวิจัยแนวทางในการวิเคราะห์ จึงได้กำหนดประเด็นเพื่อการวิเคราะห์ไว้ดังนี้

๔.๑ การวิเคราะห์วัฒนธรรมในการบูชาหลวงปู่มีชัย วัดโพธิ์ชัย บ้านดอนแดง ตำบลนาข่า อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี ใน ๒ ด้าน ดังนี้

- ๑) ด้านคติธรรม (Moral)
- ๒) ด้านวัตถุธรรม (Material)

๔.๒ การวิเคราะห์คุณค่าทางจริยธรรมในการบูชาหลวงปู่มีชัย วัดโพธิ์ชัย บ้านดอนแดง ตำบลนาข่า อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี ตามทฤษฎีทางพุทธจริยศาสตร์ ใน ๒ ด้าน ดังนี้

- ๑) ด้านคุณค่าที่เกิดกับปัจเจกบุคคล (Individual Value)
- ๒) ด้านคุณค่าที่เกิดกับสังคม (Social Value)

๔.๓ สรุป

๔.๑ การวิเคราะห์วัฒนธรรมในการบูชาหลวงปู่มีชัย วัดโพธิ์ชัย บ้านดอนแดง ตำบลนาข่า อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี ใน ๒ ด้าน

ผลการวิจัยพบว่า

๑) ด้านคติธรรม (Moral) เป็นการสร้างวัฒนธรรมที่เกี่ยวกับหลักในการดำรงชีวิตและมีความเกี่ยวข้องกับจิตใจและคติธรรมได้มาจากคำสอนทางพุทธศาสนา ที่ประชาชนในชุมชนไปกราบไหว้บูชาหลวงปู่มีชัยแล้วก็น้อมนำมาใช้เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตของตนและชุมชน เช่น ความเสียสละ ความขยัน หมั่นเพียร การประหยัดต่ออม ความกตัญญู ความอดทน ทำดีได้ดี และผลการวิจัยยังได้พบว่า ชาวชุมชนบ้านดอนแดง และชุมชนใกล้เคียงเมื่อได้มีโอกาสมากราบไหว้หลวงปู่มีชัยแล้วยังน้อมระลึกถึงคุณพระศรีรัตนตรัย อีกด้วย โดยการกราบไหว้ครั้งที่ ๑ ระลึกถึงพระพุทธเจ้า กราบไหว้ครั้งที่ ๒ ระลึกถึงพระธรรม กราบไหว้ครั้งที่ ๓ ระลึกถึงพระสงฆ์ และในการกราบไหว้พระพุทธเจ้า ทำได้ ๒ แบบ คือ แบบพุทธานุสสติ คือ ระลึกถึงคุณของพระพุทธเจ้าประกอบด้วย พระ

มหากรุณาธิคุณ พระปัญญาธิคุณ และพระบริสุทธิคุณ แล้วน้อมนำมาปฏิบัติตามโดยยึดเป็นแนวทาง และคติสอนใจ อาจแสดงความเคารพในใจหรือแสดงออกทางกายก็ได้ และแบบพุทธรูปานุสสติ เป็นการระลึกถึงพระพุทธเจ้าโดยผ่านพระพุทธรูป (หลวงปู่มีชัย) ประชาชนในชุมชนบ้านดอนแดงจำนวนมากเมื่อประสบปัญหาชีวิตได้ไปกราบไหว้หลวงปู่มีชัยแล้วทำให้จิตใจมีพลัง และเมื่อจิตคิดชั่วคราวใดเมื่อได้มากราบไหว้หลวงปู่มีชัยแล้วจิตใจก็กลับมีพลังละเว้นความชั่วนั้นเสีย จิตใจก็สงบเย็นลง

อีกประการต่อมาคตินิยมที่ได้รับจากบูชาหลวงปู่มีชัยเกิดจากสังเคราะห์ปรีชาธรรมที่แฝงอยู่ในองค์หลวงปู่มีชัย เพราะคติความเชื่อของคนในสมัยโบราณที่นิยมนำวัตถุมงคลต่างๆที่มีส่วนผสมของโลหะหลายชนิดมาหล่อเป็นองค์พระ และมีชื่อเรียกเฉพาะ เช่น เนื้อสำริดหรือสัมฤทธิ์ เนื้อสัตตโลหะ เนื้อนวโลหะ เป็นต้น ซึ่งมีคตินิยมที่แฝงอยู่และสามารถนำไปแนวปฏิบัติเพื่อชีวิตที่ดีงามได้ ดังนี้

๑. พระพุทธรูปเนื้อนวโลหะ ประกอบไปด้วย โลหะ ๙ อย่างได้แก่ ทองคำ เงิน ทองแดง จั้วน้ำเงิน เหล็กละลายตัว ชิน ตะกั่ว นํ้านม พรอท สังกะสี

๒. พระพุทธรูปเนื้อสัตตโลหะประกอบด้วย ทองคำ ทองแดง จั้วน้ำเงิน เหล็ก ตะกั่ว พรอท โลหะ สัมฤทธิ์โบราณ ประกอบไปด้วยธาตุบริสุทธิ์ตั้งแต่ ๓ ชนิดขึ้นไปโดยมี แร่ทองคำและเงินเป็นหลัก ถ้าไม่มีจะไม่ได้ถือว่าเป็นสัมฤทธิ์ และที่เป็นหลักอีกอย่างคือทองแดง ซึ่งจะใช้มากเพื่อให้ได้ปริมาณเนื้อ สำริดหรือสัมฤทธิ์ ประกอบด้วยตระกูลของสัมฤทธิ์ที่ถูกต้องตามสูตรโบราณมีอยู่ ๕ ตระกูล คือ สัมฤทธิ์ผล สัมฤทธิ์โชค สัมฤทธิ์ศักดิ์ สัมฤทธิ์คุณ และสัมฤทธิ์เดช รวมเป็นสัมฤทธิ์ ๕ ตระกูล อันมีความพิสดารดังต่อไปนี้

๑. สัมฤทธิ์ผล คือสัมฤทธิ์แดง หรือตรีโยโลหะ มีมงคลความหมายถึง พระรัตนตรัยเป็นทองสัมฤทธิ์เนื้อสาม ผสมด้วยโลหะธาตุ ๓ ชนิด คือ ทองแดง เป็นส่วนใหญ่และเจือด้วยเงินกับทองคำ สัมฤทธิ์ตระกูลนี้มีวรรณะแดงคล้ายนํ้า แต่มีผิวเจือด้วยวรรณะคล้ำๆ คล้ายสีมะขามเปียก โบราณถือว่าเป็นมงคลวัตถุ อำนาจผลนานาประการโดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านเมตตามหานิยม พระพุทธรูปสมัยอุทองโดยเฉพาะพระพุทธรูปอุทองหน้าแก่มักสร้างด้วยเนื้อนี้

๒. สัมฤทธิ์โชค คือสัมฤทธิ์เหลือง หรือปัญจโลหะ เป็นโบราณนิยามหมายถึงเบญจขันธ์ (ขันธ์ ๕) คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ เป็นทองสัมฤทธิ์เนื้อห้า ได้แก่ ทองแดง ตะกั่ว สังกะสี เงิน ทองคำ มีวรรณะเหลืองคล้ายเนื้อกอลงมโหระทึก หรือชั้นลงหิน มีแววนกยูงภายในเนื้อ เป็นสัมฤทธิ์ที่ให้คุณหนักไปทางด้านลาภผล กับการความสำเร็จ พระพุทธรูปสกุลช่างสุโขทัยบางยุคและพระเชียงแสน พระชัยวัฒน์ของสมเด็จพระสังฆราชแพ บางรุ่น และพระกริ่งพระชัยวัฒน์ของท่านเจ้าคุณศรีสนธิ์บางรุ่นก็สร้างด้วยเนื้อนี้

๓. สัมฤทธิ์ศักดิ์ คือสัมฤทธิ์ขาว หรือสัตตโลหะ เป็นมงคลนามหมายถึง โภชนงค์ ๗ คือ องค์ธรรมเป็นเครื่องตรัสรู้ มี ๗ ประการ ได้แก่ สติ ธรรมวิจยะ วิริยะ ปิติ ปัสสัทธิ สมาธิ และอุเบกขา สัมฤทธิ์ศักดิ์เป็นทองสัมฤทธิ์เนื้อเจ็ด ประกอบด้วย ทองแดง ตะกั่ว สังกะสี พรอท เหล็กละลายตัว เงิน และทองคำ สัมฤทธิ์ตระกูลนี้มีวรรณะหม่นคล้ำน้อยๆ แต่มีแวววรรณะขาวผสมผสานอยู่ นับถือกันว่า อำนาจผลในด้านอำนาจ มหาอุด คงกระพัน แคล้วคลาด

๔. สัมฤทธิ์คุณ คือสัมฤทธิ์เขียว หรือนวโลหะ หมายถึง นัยของธรรมอันสูงสุดในพระ ศาสนา อันได้แก่ นวโลกุตระธรรม อันมี มรรค ๔ ผล ๔ นิพพาน ๑ สัมฤทธิ์คุณเป็นทองสัมฤทธิ์เนื้อเก้า เช่นเดียวกับสัมฤทธิ์เดช ประกอบด้วย ทองแดง ตะกั่ว สังกะสี พรอท เหล็กละลายตัว ชิน จ้าวน้ำเงิน เงิน และทองคำ แต่สัมฤทธิ์ตระกูลนี้แก่ส่วนผสมของเนื้อเงินมากกว่าธรรมดา ฉะนั้น เนื้อภายในจึงมี วรรณะสีจำปาอ่อนหรือนากอ่อน แต่ผิวเนื้อเมื่อกลับคล้ำเพราะถูกไอเหม็น จะมึนวรรณะคล้ำเจือเขียว เตยหม่นแกมเหลืองอ่อนคล้ำมีแววขาวโดยตลอดเนื้อ สัมฤทธิ์ชนิดนี้อำนวยคุณวิเศษเช่นเดียวกับ สัมฤทธิ์เดชทุกประการ

๕. สัมฤทธิ์เดช คือสัมฤทธิ์ดำ หรือนวโลหะ เป็นทองสัมฤทธิ์เนื้อเก้า เช่นเดียวกับสัมฤทธิ์ คุณ แต่มีสัดส่วนการผสมได้เกณฑ์ถูกต้องตามมูลสูตรมากที่สุด ดังนั้นภายในจึงมีวรรณะจำปาแก่ หรือ สีนากแก่ ผิวเนื้อเมื่อกลับคล้ำเพราะต้องไอเหม็น จะดำสนิท ประหนึ่งนิลดำ เรียกกันว่า "สัมฤทธิ์เนื้อ กลับ" โบราณถือว่าสัมฤทธิ์นวโลหะทั้ง ๒ ประเภทนี้ เป็นสัมฤทธิ์ที่สมบูรณ์ที่สุด หรือเป็นยอดของ สัมฤทธิ์ อำนาจผลในด้านมหาอุตม์อันสูงส่ง คืออำนาจตะบะตะชะ มหานิยม ลาภผล ความสำเร็จ คง กระพัน แคล้วคลาด ทุกประการ

ในการกราบไหว้หลวงปู่มีชัยนอกจากได้เจริญพุทธธานุสสติแล้วยังเป็นการได้คติธรรมวิเศษ ต่างที่นำหล่อเป็นองค์พระอีกด้วยและเป็นการสื่อถึงความดีงามของคนชุมชนที่ได้น้อมนำให้ระลึกถึง คุณความดี และได้สัมผัสพลังวิเศษที่อยู่ในองค์หลวงปู่มีชัยนั้น ซึ่งเป็นพลังด้านบวกเป็นพลังแห่งการ สร้างสรรค์ความดีงามแก่ชุมชน และสังคมรอบข้าง หลวงปู่มีชัยแม้เป็นพระพุทธรูปที่เป็นเพียงวัตถุ ไม่ มีอำนาจสร้างพลังใดๆขึ้นในองค์หลวงปู่เอง แต่ชาวชุมชนได้เป็นผู้สร้างพลังอันศักดิ์สิทธิ์นี้ขึ้นมาด้วย การรักษาสัจจะและศีลธรรมจึงทำให้เกิดเป็นพลังแห่งความศักดิ์สิทธิ์ขึ้นโดยอัตโนมัติ และได้มีการ สร้างเหรียญรูปเหมือนหลวงปู่มีชัยเพื่อเป็นสัญลักษณ์แห่งความดีงาม คนในชุมชนนิยมนำมาบูชาด้วย การนำมาห้อยคอเพื่อความเป็นสิริมงคล และเป็นพุทธธานุสสติเครื่องเตือนใจไม่ให้อำนาจชั่ว และยัง เป็นการสร้างสื่อสัมพันธ์อันดีกับคนรอบข้างด้วยความเป็นกัลยาณมิตร ทำให้เกิดความไว้วางใจซึ่งกัน และกันภายในชุมชน

หลวงปู่มีชัยเป็นพระพุทธรูปศิลปะอีสานที่มีเอกลักษณ์ประจำถิ่นที่นำมาซึ่งความปิติ หรือ ความอิ่มใจด้วยความซาบซึ้งในพระคุณของพระองค์ซึ่งนอกจากเป็นเครื่องระลึกถึงเมื่อได้สักการบูชา แล้วยังสามารถนำมาเป็นแบบอย่างในการปฏิบัติตนเพื่อชีวิตที่ดำรงตามคติการสร้างพระพุทธรูปไม้

ของคนอีสานจึงก่อให้เกิดคุณค่าทางการปฏิบัติเป็นการส่งเสริมจริยธรรมของผู้คนในสังคม การแสดงออกซึ่งความดีในสังคมได้สะท้อนไปสู่ความดีของพุทธศาสนาด้วยเช่นกันซึ่งเป็นพื้นฐานของสังคมอีสาน การสร้างพระพุทธรูปเป็นเกณฑ์ของความดีในสังคมที่มีหลักความเชื่อจากศาสนาเป็นแรงจูงใจในการสร้างเพื่อมุ่งไปสู่ความดีของศาสนา นอกจากนั้นการสร้างพระพุทธรูปยังเป็นการแสดงออกซึ่งความงดงามในเชิงศิลปะที่มาจากอุดมคติพระพุทธรูปจึงถูกสร้างขึ้นในฐานะสัญลักษณ์ของสังคมซึ่งเป็นตัวแทนของความดีในสังคมที่มีอุดมคติไปสู่ความดีในทางศาสนาและสะท้อนออกมาเป็นรูปธรรมที่แสดงความงดงามทั้งภายนอกและภายในของผู้สร้าง ดังนั้นพระพุทธรูปจึงเป็นการแสดงออกซึ่งความดี ความงาม และความจริงของสังคมคนอีสานอย่างแท้จริง

ทั้งนี้คตินิยมในการบูชาหลวงปู่มีชัยยังได้สร้างวัฒนธรรมทางสังคม รวมทั้งมารยาทต่าง ๆ ที่จะติดต่อเกี่ยวข้องกับคนในชุมชนและสังคม เช่น มารยาทการแสดงความเคารพหรือการไหว้ มารยาทในการรับประทานอาหาร มารยาทในการติดต่อกับบุคคลต่าง ๆ ในสังคม ในการบูชาหลวงปู่มีชัยหรือปู่ยี่นั้นได้สร้างวัฒนธรรมที่มีความเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของคนในบ้านดอนแดง และหมู่บ้านใกล้เคียงมากมายโดยเฉพาะวัฒนธรรมการกราบไหว้ซึ่งถือว่าการแสดงความเคารพ ทักทาย โดยการยกมือสองข้างประนม พร้อมกับยกขึ้นไหว้ในระดับต่างๆ นอกจากนี้ยังแสดงออกถึงความหมายของการขอบคุณ การขอโทษ การยกย่อง การระลึกถึง และอีกหลายความหมายสุดแต่โอกาส การไหว้เป็นการแสดงมิตรภาพ ไมตรีจิต ที่เป็นขนบธรรมเนียมประเพณี เป็นวัฒนธรรมที่งดงาม รวมทั้งเป็นสิ่งที่แสดงถึงเอกลักษณ์ และเป็นมรดกทางวัฒนธรรมของคนบ้านดอนแดงและคนไทยทั่วไป การไหว้นั้น มี ๓ แบบ ตามระดับของบุคคล ดังนี้ ๑. การไหว้พระ ได้แก่ การไหว้พระพุทธรูป พระธรรม พระสงฆ์ รวมทั้งปูชนียวัตถุ ปูชนียสถาน ที่เกี่ยวกับพระพุทธศาสนา ในกรณีที่ไม่สามารถกราบแบบเบญจางคประดิษฐ์ได้ โดยประนมมือแล้วยกขึ้น พร้อมกับค้อมศีรษะลง ให้หัวแม่มือจรดระหว่างคิ้ว ปลายนิ้วแนบส่วนบนของหน้าผาก ๒. การไหว้ผู้มีพระคุณและผู้อาวุโส ได้แก่ ปู่ ย่า ตา ยาย พ่อ แม่ ครู อาจารย์ และผู้ที่เราเคารพนับถือ โดยประนมมือ แล้วยกขึ้นพร้อมกับค้อมศีรษะลง ให้หัวแม่มือจรดปลายจมูก ปลายนิ้วแนบระหว่างคิ้ว ๓. การไหว้บุคคลทั่ว ๆ ไป ที่เคารพนับถือหรือผู้มีอาวุโสสูงกว่าเล็กน้อย โดยประนมมือแล้วยกขึ้นพร้อมกับค้อมศีรษะลงให้หัวแม่มือจรดปลายคาง ปลายนิ้วแนบปลายจมูก สำหรับ หลิงการไหว้ทั้ง ๓ ระดับ อาจจะถอยเท้าข้างใดข้างหนึ่งตามถนัดไปข้างหลังครึ่งก้าว แล้วย่อเข่าลงพอสวมครุพร้อมกับยกมือขึ้นไหว้ก็ได้ และในกรณีบุคคลเสมอกัน ประนมมือขึ้น ก้มศีรษะเล็กน้อย หัวแม่มือจรดที่ปลายคาง นิ้วชี้แตะที่จมูก ค้อมหลังพอประมาณ วัฒนธรรมการไหว้ในปัจจุบันกำลังเลือนหายและถูกละเลยอย่างน่าเสียดาย ประเทศไทยซึ่งเคยได้ชื่อว่ามีวัฒนธรรมที่งดงามเป็นดินแดนแห่งรอยยิ้ม ที่ผู้คนรู้จักไปทั่วโลก กำลังสูญเสยสิ่งเหล่านี้ไป ทั้งที่การไหว้เป็นมารยาทแบบไทยๆ ที่เราคุ้นเคยกันมาตั้งแต่เด็ก นอกจากวัฒนธรรมการไหว้แล้วการกราบไหว้หลวงปู่มีชัยยังมีวัฒนธรรมการการกำบนเป็นการรักษาสัจจะที่ตนได้ไปกราบขอพร(บน)กับหลวงปู่มีชัยเอาไว้ เมื่อ

ประสบความสำเร็จก็จะไปทำการแก้บนตามสัญญาเอาไว้จนกลายเป็นประเพณีและวัฒนธรรมของชาวบ้านดอนแดงหรือบ้านใกล้เคียงที่ถือปฏิบัติกันมา รวมถึงมารยาทในการไม่แสดงกิริยาที่ไม่สุภาพในเขตบิรมณฑลที่ประดิษฐานหลวงปู่มีชัยและภายในบริเวณวัดชาวบ้านเมื่อเข้าไปในบริเวณวัดจะต้องมีความสงบทางกายวาจาและจิตใจ

ตั้งคำกล่าวของ พระอธิการธวัชชัย ฐานิสฺสโร/สระแก้ว อายุ ๕๒ ปี (นามสมมติ) ที่กล่าวว่า การกราบไหว้พระพุทธรูปซึ่งถือเป็นสัญลักษณ์แทนองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า จิตต้องไม่ติดอยู่ที่ความเป็นวัตถุเช่น อัฐ หิน ปูน ทราย ทอง สำริด นาก แต่ควรมององค์พระแล้วน้อมระลึกถึงพระวิสุทธิคุณ พระกรุณาธิคุณ พระปัญญาธิคุณ แห่งองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า (พุทธานุสสติ) ที่ทรงค้นพบสังขธรรม แล้วนำมาโปรดเวไนยสัตว์ ให้เห็นทางดำเนินชีวิตที่ถูกต้อง ที่พิสูจน์ได้โดยการปฏิบัติด้วยสติปัญญาของแต่ละบุคคล ดังพุทธพจน์ที่ว่า “ผู้ใดเห็นธรรม ผู้นั้นเห็นเรา” วิถีชีวิตของคนอีสานมีความเกี่ยวข้องและสัมพันธ์กับธรรมชาติ (ต้นไม้) จนเป็นแนวทางนำไปสู่การสร้างพระพุทธรูปไม้เพื่อประโยชน์แก่การสักการบูชาถือว่าเป็นพุทธรูปบูชาและสืบทอดอายุพระศาสนาเป็นสัญลักษณ์เพื่อการทำ ความดี ในการกราบไหว้พระพุทธรูปไม้เป็นการบูชาพุทธคุณของพระพุทธเจ้าในลักษณะที่เป็นนามธรรมแต่ถูกถ่ายทอดออกมาเป็นรูปธรรมโดยมีพระพุทธรูปไม้เป็นสัญลักษณ์เพื่อเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตและเพื่อความสงบสุขของสังคม^๑

ซึ่งสอดคล้องกับคำกล่าวของ นายเสถียร รอดบุญมา อายุ ๕๓ ปี (นามสมมติ) ที่กล่าวว่า การได้กราบไหว้บูชาหลวงปู่มีชัยถือได้ว่าเป็นการบูชาคุณของพระพุทธเจ้าทั้ง ๓ ประการเป็นสัญลักษณ์ของการทำความดีเป็นความซาบซึ้งของคนโบราณที่สามารถดึงสิ่งที่เป็นามธรรมออกมาเป็นรูปธรรมเมื่อมีการกราบไหว้พระพุทธรูปจิตใจก็น้อมระลึกถึงพุทธคุณทั้ง ๓ ของพระพุทธเจ้าเป็นพุทธานุสสติ แล้วน้อมนำพุทธคุณทั้ง ๓ ไปสู่การปฏิบัติเพื่อความเป็นศิริมงคล และเป็นความดีงามแก่ตนเอง นอกจากนี้พระพุทธเจ้าที่มีอยู่ในวัดต่างๆยังเป็นศูนย์รวมจิตใจของคนในชุมชนที่จะร่วมกันสร้างความคิดโดยการแสดงออกผ่านบุญประเพณีต่างๆเช่นการสงฆ์พระพุทธรูปในวันสงกรานต์คนในชุมชนได้แสดงออกถึงความรักสามัคคีและถือเป็นการสืบทอดอายุพระพุทธรูปศาสนาได้ด้วย และหลวงปู่มีชัยยังเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำหมู่บ้านเป็นที่เคารพกราบไหว้ และที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของคนในชุมชนทำให้คนในชุมชนมีหลักในการประพฤติปฏิบัติแต่สิ่งที่ดีงาม เป็นสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจเพื่อเกิดพุทธานุสสติ ธัมมานุสสติ อันนำไปสู่การดำเนินชีวิตให้เกิดสิ่งที่ดีงามขึ้นแก่ตัวเอง โดยยึดหลักคำสอนที่ว่า ละชั่ว ทำดี และยกจิตใจให้สูงขึ้น เพื่อความสะอาด สงบ และสว่าง คือศีล สมาธิ และปัญญา อันเป็นจริยธรรมในพุทธศาสนา ในการสักการบูชาถือว่าเป็นพุทธรูปบูชาและสืบทอดอายุพระศาสนาเป็น

^๑ สัมภาษณ์ พระอธิการธวัชชัย ฐานิสฺสโร, ๔๖๔ หมู่ ๑ วัดทุ่งต้อมคำ บ้านนาข่า ตำบลนาข่า อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี, ๕ มิถุนายน ๒๕๖๑.

สัญลักษณ์เพื่อการทำความดีตามวิถีของชุมชน”^๒

ซึ่งสอดคล้องกับคำกล่าวของนายคำไหม โปธิศรีดา อายุ ๗๕ ปี (นามสมมติ) ที่กล่าวว่า พระพุทธรูปถือว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์เพราะได้บรรจุด้วยแก้วสารพัดนึก ถือว่าเป็นวัสดุที่ล้ำค่าและเป็นมงคล และถือว่าเป็นสัญลักษณ์แทนองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเมื่อสร้างองค์พระพุทธรูปเสร็จแล้วก็จะทำพิธีพุทธาภิเษกเพื่อเพิ่มพลังพุทธานุภาพแก่องค์พระ บางคนมากราบไว้แล้วขอพรหลวงปู่มีชัย และก็ได้สมปรารถนาจึงมีการแก้บนตามพิธีกรรมของชาวบ้าน สิ่งหนึ่งที่สะท้อนให้เห็นถึงพุทธานุภาพคือเมื่อคนไปสักการบูชาแล้วจะน้อมนำเอาพุทธคุณมาเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตมีสัจจะกับตัวเอง และถือศีล ๕ เพื่อเป็นมงคลแก่ตนเอง จะเห็นได้ว่าการกราบไหว้หลวงปู่มีชัย(ปู่ยืน)ซึ่งเป็นที่เคารพของชาวบ้านและชุมชนใกล้เคียงได้สะท้อนออกมาเป็นแนวทางปฏิบัติตนและสังคม วิถีของชาวบ้านที่ไปกราบไหว้ในฐานะความเชื่อส่วนบุคคลกลายเป็นวิถีวัฒนธรรมของชุมชน และเป็นชุมชนต้นแบบของชุมชนอื่นๆอีกด้วย^๓

๒) ด้านวัตถุธรรม (Material) คือวัฒนธรรมทางวัตถุ เช่น วัฒนธรรมทางวัตถุ ที่สามารถจับต้องได้สัมผัสได้ เช่น พระอุโบสถ ศาลาการเปรียญ หอระฆัง ถาวรวัตถุต่าง ที่ประชาชนได้ร่วมกันสร้างด้วยแรงศรัทธาของชุมชน รวมถึงบ้านเรือน อาหาร เครื่องแต่งกาย เครื่องมือ เครื่องใช้ และเครื่องอำนวยความสะดวก เป็นต้น หลวงปู่มีชัยหรือปู่ยืนเป็นพระพุทธรูปปางยืนสมาธิถือเป็นศาสนวัตถุที่มีความสำคัญและเก่าแก่โบราณเป็นศาสนวัตถุที่เป็นมรดกของชาวบ้านดอนแตงมายาวนาน การสร้างพระพุทธรูปเป็นความนิยมสร้างเพื่อเป็นถาวรวัตถุและเพื่อตอบสนองความต้องการของคนในชุมชน ซึ่งได้สะท้อนวิถีชีวิต ภูมิปัญญาที่ถ่ายทอดออกมาเป็นองค์พระพุทธรูปเป็นการแสดงถึงเอกลักษณ์ของคนในชุมชน พระพุทธรูปยังได้แสดงถึงการจัดระบบพุทธปรัชญาออกมาในรูปแบบที่เป็นข้อปฏิบัติที่ติงามของคนในชุมชน และนำไปใช้เป็นข้อปฏิบัติในวิถีชีวิตความเป็นอยู่ จนกลายเป็นประเพณีวัฒนธรรมที่สร้างกรอบของคุณธรรมและจริยธรรมของคนในสังคมให้อยู่อย่างเรียบง่าย ประพฤติตนตามกฎเกณฑ์แห่งวิถีวัฒนธรรมนั้น ดังนั้นการสร้างพระพุทธรูปจึงมีคุณค่าในฐานะเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นของชาวอีสานที่ผสมผสานพุทธศาสนากับความเชื่อท้องถิ่นได้อย่างสอดคล้อง ความศรัทธาถือเป็นส่วนประกอบสำคัญในการสร้างพระพุทธรูปของชาวอีสานที่แฝงไว้ซึ่งแนวความเชื่อในเรื่องความศักดิ์สิทธิ์ที่เป็นฐานความเชื่อในงานสร้างพระพุทธรูป เพราะคนอีสานมีวิถีชีวิตที่ผูกติดอยู่กับความเชื่อในพุทธศาสนาและถือว่าเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตที่อยู่ควบคู่กับสังคมอีสานมานับตั้งแต่เกิดจนกระทั่งตาย ในวัดโพธิ์ชัยมีวัตถุธรรมที่เป็นปูชนียวัตถุ เช่น หลวงปู่มีชัยเป็นพระพุทธรูปประทับ

^๒ สัมภาษณ์ นายเสถียร รอดบุญมา, ๑๗ หมู่ ๑ บ้านนาคำหลวง ตำบลนาข่า อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี, ๕ มิถุนายน ๒๕๖๑.

^๓ สัมภาษณ์ นายคำไหม โปธิศรีดา, ๓๘ หมู่ ๗ บ้านเม่น ตำบลนาข่า อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี, ๕ มิถุนายน ๒๕๖๑.

ยีน(ปู่ยีน) และหลวงปู่วิชัยพระพุทธรูปนั่ง(ปู่นั่ง) เป็นพระทองสัมฤทธิ์โบราณสมัยเชียงแสน และบ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์ มีหินศิลาแลงวิสุคามสีมาเก่าแก่สมัยพระเจ้าไชยเชษฐา เจ้านครเวียงจันทน์(ประเทศลาว)ในปัจจุบัน นอกจากวัตถุธรรมที่เป็นถาวรวัตถุตามที่กล่าวแล้วชาวบ้านดอนแดงยังประกอบอาชีพที่ถือเป็นศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้านที่สำคัญคือการทอผ้าหมี่ซิด ทอผ้าไหมเพื่อเป็นอาชีพเสริมรายได้โดยได้รับการสนับสนุนจากองค์การบริหารส่วนตำบลนาข่า และเป็นสินค้าที่มีชื่อของตำบลนาข่าจนถึงปัจจุบัน

ในความเป็นวัตถุธรรมเป็นที่เคารพศรัทธาของคนในชุมชนยังได้สร้างระเบียบประเพณีที่ยอมรับนับถือกันว่ามีสำคัญพอ ๆ กับกฎหมายแต่ไม่มีบทลงโทษที่เป็นรูปธรรมเหมือนกฎหมายที่กำหนดบทลงโทษไว้ชัดเจนตามโทษานุโทษของความผิดที่บุคคลนั้นทำ แต่กฎระเบียบทางวัฒนธรรมนั้นเป็นกฎระเบียบที่ถูกกำหนดขึ้นโดยชุมชนเพื่อให้คนในสังคมอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุขไม่มีบทลงโทษที่ชัดเจนอาจเป็นเพียงการตำหนิหรือการประณามจากสังคมที่มีผลต่อจิตใจของผู้กระทำผิดหรือละเมิดกฎระเบียบสังคม รวมถึงการได้ทำหน้าที่ของแต่ละบุคคลในเรื่องของทิศ ๖ เช่นหน้าที่ของบิดามารดาต่อบุตร จะต้องปฏิบัติอย่างไร ถ้าบิดามารดาไม่ทำหน้าที่ก็จะได้รับข้อครหาจากชุมชนเป็นต้น พระพุทธรูปเป็นศาสนวัตถุที่นิยมสร้างเพื่อตอบสนองความต้องการของสังคมคนอีสาน ที่สะท้อนความวิถีชีวิตประเพณีภูมิปัญญาซึ่งถ่ายทอดออกมาเป็นองค์พระพุทธรูปที่แสดงถึงเอกลักษณ์ของคนอีสาน พระพุทธรูปยังได้แสดงถึงการจัดระบบพุทธปรัชญาออกมาในรูปแบบที่เป็นข้อปฏิบัติที่ตีงามของคนในชุมชน และนำไปใช้เป็นข้อปฏิบัติในวิถีชีวิตความเป็นอยู่ จนกลายเป็นประเพณีวัฒนธรรมที่สร้างกรอบของคุณธรรมและจริยธรรมของคนในสังคมให้อยู่อย่างเรียบง่ายประพุดิตนตามกฎเกณฑ์แห่งวิถีวัฒนธรรมนั้น ดังนั้นการสร้างพระพุทธรูปจึงมีคุณค่าในฐานะเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นของชาวอีสานที่ผสมผสานพุทธศาสนากับความเชื่อท้องถิ่นได้อย่างสอดคล้อง ความศรัทธาถือเป็นส่วนประกอบสำคัญในการสร้างพระพุทธรูปของชาวอีสานที่แฝงไว้ซึ่งแนวความเชื่อในเรื่องความศักดิ์สิทธิ์ที่เป็นฐานความเชื่อในงานสร้างพระพุทธรูป เพราะคนอีสานมีวิถีชีวิตที่ผูกติดอยู่กับความเชื่อในพุทธศาสนาและถือว่าเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตที่อยู่ควบคู่กับสังคมอีสานมานับตั้งแต่เกิดจนกระทั่งตาย จากความเชื่อที่แฝงด้วยหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ยึดถือปฏิบัติกันมาจนกลายเป็นระเบียบประเพณีและข้อตกลงของชุมชนที่ยอมรับนับถือกันว่ามีสำคัญพอ ๆ กับกฎหมาย เป็นการสร้างกรอบ กฎเกณฑ์ ให้คนในสังคมอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข โดยไม่ต้องพึ่งพากฎหมายแต่จะใช้กฏกติกาหรือข้อตกลงของชุมชนนั้นเป็นกรอบป้องกันไม่ให้ความชั่วทั้งปวง โดยยึดแนวปฏิบัติที่ได้จากการบูชาหลวงปู่วิชัยเช่น การถือศีลจะและถือศีล ๕ ซึ่งถือว่าเป็นกรอบป้องกันไม่ให้คุณคนในชุมชนทำความชั่ว

ดังกล่าวของ กำนันเสถียร รอดบุญมา อายุ ๕๓ ปี (นามสมมติ) ที่กล่าวว่า หลวงปู่วิชัยหรือปู่ยีนเป็นพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์เป็นวัตถุธรรมที่เป็นถาวรวัตถุและเป็นปูชนียวัตถุของชาวตำบลนาข่าโดยเฉพาะชาวบ้านดอนแดงถือว่าหลวงปู่วิชัยเป็นศูนย์รวมจิตใจของชาวตำบลนาข่าและตำบลใกล้เคียงที่ได้มากราบไหว้สักการบูชาตามบุญประเพณีที่วัดจัดขึ้นหรือตามโอกาสตามที่ตนปรารถนา

ในวัดโพธิ์ชัยนอกจากจะมีหลวงปู่มีชัย(ปู่ยืนแล้ว)ยังพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์อีกองค์หนึ่งคือปู่นั่งหรือหลวงปู่วิชัยซึ่งเป็นที่เคารพสักการะของชาวบ้านนาข่าและตำบลใกล้เคียงเช่นกันถือเป็นถาวรวัตถุที่เก่าแก่และทรงคุณค่าควรแก่การสักการบูชาเพื่อความเป็นสิริมงคลแก่ตนเองและครอบครัวอย่างยิ่ง ทั้งนี้ในตำบลนาข่าและบ้านดอนแดงยังมีสินค้าหัตถกรรมที่ขึ้นชื่อถือว่าเป็นวัตถุธรรมที่จับต้องได้และนำมาซึ่งความสุขใจแก่คนนำไปใช้และเป็นการสร้างรายได้แก่ชาวบ้านผู้ผลิตได้ด้วยนั่นคือผ้าห่มขิด ผ้าไหมที่ได้รับ การสนับสนุนจากองค์การบริหารส่วนตำบลนาข่า และเป็นสินค้าที่มีชื่อของตำบลนาข่าจนถึงปัจจุบัน^๔

ซึ่งสอดคล้องกับคำกล่าวของ นางน้อย อายุ ๔๕ ปี (นามสมมติ) ที่กล่าวว่า หลวงปู่มีชัยหรือปู่ยืนเป็นที่เคารพสักการะของชาวบ้านดอนแดงและท่านเป็นพระพุทธรูปเก่าแก่เป็นโบราณวัตถุตามที่ทราบประวัติมา ตัวเองมีอาชีพทอผ้าไหมมัดหมี่เป็นอาชีพเมื่อคราวใดไม่สบายใจก็จะเข้าไปกราบไหว้สักการะหลวงปู่มีชัยเพื่อขอพรเมื่อสบายใจก็จะมาทอผ้าด้วยจิตใจเบิกบานลายก็ออกมาสวยงามตามความปรารถนา ดิฉันคิดว่าบ้านดอนแดงเป็นบ้านที่มีความโชคดีที่มีพระพุทธรูปเก่าแก่ถึงสององค์คือปู่ยืน และปู่นั่ง เป็นสิ่งศักดิ์ที่ชาวบ้านให้ความเคารพนับถือ และถือว่าการสร้างพระพุทธรูปจึงมีคุณค่าในฐานะเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นของคนในชุมชนที่ผสมผสานพุทธศาสนากับความเชื่อท้องถิ่นได้อย่างลงตัว เป็นวัฒนธรรมทางด้านวัตถุธรรม ที่ส่งผลต่อการดำเนินชีวิตของคนในชุมชน โดยการมีรายได้จากสินค้าหัตถกรรม และมีจิตใจงดงามจากการกราบไหว้พระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์ ถือว่าวัตถุธรรมที่พูดถึงทั้งสองอย่างแล้วนั้นมีคุณค่าและเป็นประโยชน์ต่อชุมชนบ้านดอนแดงอย่างมาก^๕

ซึ่งสอดคล้องกับคำกล่าวของนายชัยชนะ น้อยกันยา อายุ ๖๐ ปี (นามสมมติ) ที่กล่าวว่า วัตถุธรรมเป็นถาวรวัตถุที่ถูกสร้างขึ้นเพื่อเป็นศูนย์รวมจิตใจของคนในชุมชนเช่น พระพุทธรูป โบสถ์ วิหาร เจดีย์ สิ่งเหล่านี้ถือว่าเป็นศาสนสถานของพุทธศาสนาให้คุณค่าต่อจิตใจของคนชุมชนเช่นชุมชนบ้านดอนแดงที่มีความโชคดีที่มีพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์ถึงสององค์คือหลวงปู่มีชัยหรือปู่ยืนเป็นพระพุทธรูปปรายยืนสมาธิและหลวงปู่วิชัยหรือปู่นั่งถือเป็นศาสนวัตถุที่มีความสำคัญและเก่าแก่โบราณเป็นศาสนวัตถุที่เป็นมรดกของชาวบ้านดอนแดงมายาวนาน การสร้างถาวรวัตถุเป็นความนิยมสร้างเพื่อตอบสนองความต้องการของคนในชุมชน ซึ่งได้สะท้อนวิถีชีวิต ภูมิปัญญาที่ถ่ายทอดออกมาเป็นองค์พระพุทธรูปเป็นการแสดงถึงเอกลักษณ์ของคนในชุมชน เป็นที่เคารพสักการะของคนในชุมชนและชาวบ้านใกล้เคียง และนอกจากมีสิ่งศักดิ์สิทธิ์ดังกล่าวแล้ว ชุมชนบ้านดอนแดงยังมีการส่งเสริมให้ชาวบ้านได้ทอผ้าห่มขิดและไหมขิดทำให้เกิดรายได้แก่ชาวบ้านและเป็นหัตถกรรมฝีมือชาวบ้านที่มี

^๔ สัมภาษณ์ กำนันเสถียร รอดบุญมา, ๑๗ หมู่ ๑ บ้านนาคำหลวง ตำบลนาข่า อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี, ๕ มิถุนายน ๒๕๖๑.

^๕ สัมภาษณ์ นางน้อย (นามสมมติ), ๑๖ หมู่ ๖ บ้านนาคำหลวง ตำบลนาข่า อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี, ๕ มิถุนายน ๒๕๖๑.

ชื่อเสียงจนถึงปัจจุบัน ผ้าไหม และผ้าห่มขิดของชาวบ้านดอนแดงมีเอกลักษณ์เป็นของตัวเอง วัตถุประสงค์ทั้งหมดนี้โดยเฉพาะผ้าไหมได้สร้างชื่อเสียงและรายได้ให้กับชาวบ้าน^๖

สรุปได้ว่าวัฒนธรรมในการบูชาหลวงปู่มีชัย วัดโพธิ์ชัย บ้านดอนแดง ตำบลนาข่า อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี ใน ๒ ด้าน คือ ด้านคตินิยม(Moral) เป็นการสร้างวัฒนธรรมที่เกี่ยวกับหลักในการดำรงชีวิตและมีความเกี่ยวข้องกับจิตใจและคตินิยมได้มาจากคำสอนทางพุทธศาสนา ที่ประชาชนในชุมชนไปกราบไหว้บูชาหลวงปู่มีชัยแล้วน้อมนำมาใช้เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตของตนและชุมชน เช่น ความเสียสละ ความขยัน หมั่นเพียร การประหยัดต่อคอม ความกตัญญู ความอดทน ทำดีได้ดี และผลการวิจัยยังได้พบว่า ชาวชุมชนบ้านดอนแดง และชุมชนใกล้เคียงเมื่อได้มีโอกาสมากราบไหว้หลวงปู่มีชัยแล้วยังน้อมระลึกถึงคุณพระศรีรัตนตรัย อีกด้วย โดยการกราบไหว้ครั้งที่ ๑ ระลึกถึงพระพุทธเจ้า กราบไหว้ครั้งที่ ๒ ระลึกถึงพระธรรม กราบไหว้ครั้งที่ ๓ ระลึกถึงพระสงฆ์ และในการกราบไหว้พระพุทธเจ้า ทำได้ ๒ แบบ คือ แบบพุทธานุสสติ คือ ระลึกถึงคุณของพระพุทธเจ้า ประกอบด้วย พระมหากรุณาธิคุณ พระปัญญาธิคุณ และพระบริสุทธิคุณ แล้วน้อมนำมาปฏิบัติตามโดยยึดเป็นแนวทางและคติสอนใจ และด้านวัตถุธรรม(Material) วัฒนธรรมทางวัตถุ ที่สามารถจับต้องได้สัมผัสได้ เช่น โบสถ์ วิหาร เจดีย์ บ้านเรือน อาหาร เครื่องแต่งกาย เครื่องมือ เครื่องใช้ เป็นต้น หลวงปู่มีชัยหรือปู่ยืนเป็นพระพุทธรูปปางยืนสมาธิถือเป็นศาสนวัตถุที่มีความสำคัญและเก่าแก่โบราณเป็นศาสนวัตถุที่เป็นมรดกของชาวบ้านดอนแดงมายาวนาน การสร้างพระพุทธรูปโบสถ์ วิหาร เจดีย์ จึงมีคุณค่าในฐานะเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นของชาวอีสานที่ผสมผสานพุทธศาสนากับความเชื่อท้องถิ่นได้อย่างสอดคล้องที่แฝงไว้ซึ่งแนวความเชื่อในเรื่องความศักดิ์สิทธิ์ที่เป็นฐานความเชื่อในงานสร้างพระพุทธรูป นอกจากวัตถุประสงค์ที่เป็นถาวรวัตถุตามที่กล่าวแล้วชาวบ้านดอนแดงยังประกอบอาชีพที่ถือเป็นศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้านที่สำคัญคือการทอผ้าห่มขิด ทอผ้าไหมเพื่อเป็นอาชีพเสริมรายได้โดยได้รับการสนับสนุนจากองค์การบริหารส่วนตำบลนาข่า และเป็นสินค้าที่มีชื่อของตำบลนาข่าจนถึงปัจจุบัน

^๖ สัมภาษณ์ นายชัยชนะ น้อยกันยา, ๑๗ หมู่ ๑ บ้านนาข่า ตำบลนาข่า อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี, ๕ มิถุนายน ๒๕๖๑.

๔.๒ การวิเคราะห์คุณค่าทางจริยธรรมในการบูชาหลวงปู่มีชัย วัดโพธิ์ชัย บ้านดอนแดง ตำบลนาข่า อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี ตามทฤษฎีทางพุทธจริยศาสตร์ ใน ๒ ด้าน

ผลการวิจัยพบว่า

๑) ด้านคุณค่าที่เกิดกับปัจเจกบุคคล (Individual Value) พบว่า หลวงปู่มีชัยเป็นพระพุทธรูปเก่าแก่และศักดิ์สิทธิ์มีคุณค่าภายในของรูปหลวงปู่เมื่อเห็นแล้วสามารถสร้างความปราบปลื้มปีติก่อให้เกิดศรัทธาแก่ผู้พบเห็นเป็นทัศนคติที่ระงับตัณหาที่ถึงได้ทราบประวัติของท่านก็ยิ่งเพิ่มคุณค่าและแรงศรัทธามากยิ่งขึ้น ถ้าวางองค์หลวงปู่มีชัยเป็นสื่อกลางที่แสดงคุณค่าภายในในลักษณะที่เป็นนามธรรมออกมาเป็นรูปธรรมเมื่อมีการกราบไหว้พระพุทธรูปจิตใจก็น้อมระลึกถึงพุทธคุณทั้ง ๓ ประกอบด้วย พระมหากรุณาธิคุณ พระบริสุทธิคุณ และพระปัญญาธิคุณของพระพุทธเจ้าเป็นพุทธานุสสติ แล้วน้อมนำพุทธคุณทั้ง ๓ ไปสู่การปฏิบัติเพื่อความเป็นศิริมงคล และเป็นความดีงามแก่ตนเอง แล้วผู้ที่มาสักการบูชา จะเห็นได้จากวัฒนธรรมการบูชาหลวงปู่มีชัยทำให้เกิดเป็นความปีติสุขจากแรงศรัทธาส่วนปัจเจกบุคคลที่ได้ผลานิสงส์จากการกราบไหว้บูชาหลวงปู่มีชัย ความสุขเป็นเป้าหมายสูงสุดของการมีชีวิตอยู่ เป็นสิ่งที่มีคุณค่าภายในอันเป็นจุดหมายสูงสุดในการดำเนินชีวิต และความสุขนั้นจะมีความสัมพันธ์กับคุณค่าของชีวิต กล่าวคือ ชีวิตที่บรรลุลู่สิ่งที่มีค่าในตนเองคือชีวิตที่มีค่าหรือเป็นชีวิตที่พึงปรารถนาเป็นความสมดุลระหว่างการตอบสนองความต้องการทางกายและใจ การบูชาหลวงปู่มีชัย มีความแตกต่างกันในแต่ละยุคสมัยและสังคมที่แตกต่างกันสะท้อนให้เห็นแนวความคิดในการบูชาที่ผลานิสงส์ที่ต่างกัน เช่นคนในยุคก่อนต้องการอานิสงส์ที่เป็นลักษณะที่เป็นนามธรรมหมายถึงผลแห่งกุศลกรรม หรือประโยชน์ที่จะได้รับจากการได้ทำบุญหรือการได้กราบไหว้บูชาหลวงปู่มีชัยทำให้จิตใจสงบที่ได้ทำบุญทำกุศลอันมีเจตนาบริสุทธิ์ ย่อมจะได้รับผลแห่งบุญนั้นตอบแทน ส่วนคนในยุคปัจจุบัน การได้ไปกราบไหว้บูชาหลวงปู่มีชัยเป็นการหวังผลตอบแทนที่เป็นอามิสสุขเช่นต้องการโชคลาภ ความสำเร็จในชีวิตในด้านต่างๆ ส่วนความจริง ความดี และความงาม ซึ่งเป็นแนวความคิดที่แฝงอยู่กับการกราบไหว้บูชาหลวงปู่มีชัยนั้นก่อให้เกิดคุณค่าภายในต่อปัจเจกบุคคล

ทั้งนี้วิถีชีวิตของชาวอีสานโดยเฉพาะชาวบ้านดอนแดงมีวิถีชีวิตอยู่ภายใต้สังคมพุทธศาสนาควบคู่กับความเชื่อท้องถิ่นที่อยู่ร่วมกันได้ในสังคมเดียวกัน คติความเชื่อเรื่องการสร้างพระพุทธรูป ภายหลังจากอิทธิพลของพุทธศาสนาได้เข้ามาในสังคมอีสาน ความเชื่อในทางพุทธศาสนาได้ผสมเข้ากับความเชื่อท้องถิ่นโดยทำให้สังคมอีสานได้สะท้อนความเชื่อความศรัทธาในรูปแบบต่างๆ พระพุทธรูปนับได้ว่าเป็นตัวแทนหนึ่งที่แสดงออกความเลื่อมใสศรัทธา ที่ได้ผสมความเชื่อท้องถิ่นให้เข้ากับความเชื่อในทางพระพุทธศาสนาและมีภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมกับการสร้างพระพุทธรูป โดยมีการประกอบพิธีกรรมในการสร้างตั้งปรากฏในประวัติการสร้างหลวงปู่มีชัยที่กล่าวไว้ในบทที่ ๓ คุณค่าที่เกิดขึ้นเป็นคุณค่าภายในเน้นไปที่บุญกุศลที่เกิดกับผู้เข้าร่วมพิธีโดยมีเกณฑ์ในการตัดสินในเรื่องความดีงามไว้ ๒ อย่างคือ เกณฑ์ตามหลักทางศาสนาและเกณฑ์ของสังคม การแสดงออกซึ่งความดีในสังคมได้

สะท้อนไปสู่ความดีของศาสนาเช่นกัน การสร้างพระพุทธรูปเพื่อเป็นที่สักการบูชาของคนในชุมชนเป็นเกณฑ์ความดีของสังคมที่มีหลักความเชื่อจากศาสนาเป็นแรงจูงใจเพื่อมุ่งไปสู่ความดีของศาสนา นอกจากนั้นการสร้างพระพุทธรูปเพื่อสักการบูชายังเป็นการแสดงออกซึ่งความมั่งคั่งในเชิงศิลปะที่เกิดจากอุดมคติในฐานะสัญลักษณ์ของความดีในชุมชนที่มีอุดมคติไปสู่ความดีในทางศาสนาและสะท้อนออกมาเป็นรูปธรรมที่แสดงให้เห็นคุณค่าของความดี ความงาม และความจริง ของปัจเจกบุคคล

ตั้งคำถามของ พระครูใบฎีกาเกษรา สุเมโธ/ศรัทธา อายุ ๓๙ ปี (นามสมมติ) ที่กล่าวว่า คนบ้านดอนแดงและชาวตำบลนาข่ามีความเชื่อและศรัทธาต่อองค์หลวงปู่มีชัยหรือปู่ยืนบางคนได้ประสบอิทธิปาฏิหาริย์ด้วยตัวเองยิ่งเพิ่มแรงศรัทธา บางคนก็บูชาเหรียญจำลองหลวงปู่มีชัยที่เป็นพระเครื่องมาห้อยคอเพื่อปกป้องรักษาคุ้มครองตนให้แคล้วคลาดปลอดภัยจากภัยอันตรายต่างๆเป็นที่พึ่งทางใจให้กับตนและคนในครอบครัว ในคติความเชื่อเรื่องความศักดิ์สิทธิ์ขององค์หลวงปู่มีชัยนี้ถือว่าเป็นสิ่งที่เป็นมงคลซึ่งได้ผสมผสานความเชื่อตามคตินิยมของตนให้เข้ากับคติธรรมในพระพุทธศาสนา จึงได้นำเหรียญหลวงปู่มีชัยที่เป็นพระเครื่องเพื่อเป็นสัญลักษณ์แห่งความดีงามเก็บไว้บูชาเพราะถือว่าพระเครื่องเหรียญหลวงปู่มีชัยนั้นเป็นตัวแทนของพระพุทธเจ้าในลักษณะที่เป็นรูปธรรมที่แฝงด้วยพุทธคุณทั้งสามในสถานะที่เป็นนามธรรม เมื่อได้กราบไหว้บูชาแล้วทำให้จิตใจสงบสุขเป็นคนมีศีลธรรมมีสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจ เป็นคุณค่าภายในที่ได้รับจากการสักการบูชา ทำให้คนบ้านดอนแดงมีจิตใจโอบอ้อมอารีต่อเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน การได้กราบไหว้บูชาหลวงปู่มีชัยนอกจากมีคุณค่าต่อจิตใจแล้วยังถือว่าเป็นการสืบต่ออายุพระศาสนาด้วย ส่วนหนึ่งถือว่าเป็นการแก้บนตามคติความเชื่อของคนอีสานหลังจากประสบโชคหรือพ้นจากภัยพิบัติต่างๆแล้ว สิ่งต่างๆเหล่านี้ถือว่าเป็นคุณค่าที่ตีงามที่เกิดขึ้นในใจโดยตรง การได้ระลึกถึงพุทธคุณเหล่านี้ นำมาซึ่งความปิติหรือความอิ่มใจ เพราะความซาบซึ้งในพระคุณของพระองค์ ซึ่งนอกจากเป็นเครื่องระลึกถึงเมื่อได้สักการบูชาแล้ว ยังสามารถนำมาเป็นแบบอย่างในการปฏิบัติตนได้ด้วย^๗

ซึ่งสอดคล้องกับคำถามของนายผัน ชัยเฉลิม อายุ ๗๔ ปี (นามสมมติ) ที่กล่าวว่า การได้มากราบไหว้บูชาหลวงปู่มีชัยทำให้คนที่มากกราบไหว้ได้คุณค่าและคติธรรมจากการกราบไหว้องค์หลวงปู่ที่เป็นตัวแทนของพระพุทธเจ้า พุทธคุณในความหมายที่เป็นนามธรรมซึ่งถูกถ่ายทอดออกมาเป็นรูปธรรมได้เป็นเป็นสัญลักษณ์แห่งการทำความดีและละความชั่วทั้งปวง ทั้งยังเป็นการสืบต่ออายุพระพุทธศาสนาให้ยืนนาน และผู้ที่ไปกราบไหว้บูชาหลวงปู่มีชัยนั้นยังได้ทำบุญกับพระสงฆ์เพื่อเป็นการอุทิศบุญกุศลให้กับผู้เป็นบุพการีชนที่ล่วงลับไปแล้วรวมถึงเป็นเครื่องรับประกันว่าเมื่อตายไปแล้วจะไปสู่ภพภูมิที่ดีตามคติความเชื่อของคนอีสาน นอกจากนี้ผู้กราบไหว้บูชาหลวงปู่มีชัยยังได้คุณค่าแท้

^๗ สัมภาษณ์ พระครูใบฎีกาเกษรา สุเมโธ, ๑๔๔ หมู่ ๘ บ้านดอนแดง ตำบลนาข่า อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี, ๔ มิถุนายน ๒๕๖๑.

ที่เกิดขึ้นต่อจิตใจของตน และได้ศีลธรรมเป็นเครื่องดำเนินชีวิตทำให้ชีวิตมีความสุขทั้งชาตินี้ และชาติหน้าการได้กราบไหว้ และสักการบูชาถือว่าเป็นมงคลต่อชีวิตของตนอย่างสูงสุด^๕

ซึ่งสอดคล้องกับคำกล่าวของนางสงวน ประวัตินา อายุ ๙๑ ปี (นามสมมติ) ที่กล่าวว่า การบูชาหลวงปู่มีชัยที่เกิดจากความศรัทธาส่วนบุคคลแล้ว ในการบูชานั้นยังมีแนวความคิดที่แฝงด้วย ศีลธรรมและความเชื่อ ไม่ใช่เป็นเพียงการกราบไหว้บูชารูปเหมือนของพระพุทธรูปเท่านั้นแต่ยังมี คุณค่าอื่นๆ ที่แฝงอยู่ เช่น ความจริง ความดี และความงาม ซึ่งเป็นแนวความคิดที่แฝงอยู่กับการ การบูชาและก่อให้เกิดคุณค่าอย่างยิ่งต่อปัจเจกบุคคล ส่วนหนึ่งเป็นการทำบุญเพื่ออุทิศส่วนบุญส่วนกุศล ให้แก่ญาติหรือสัตว์ที่ล่วงลับไปแล้วเพื่อแก้คำบนบานสานกล่าว และเพื่อเป็นสิริมงคลแก่ตัวเอง ชาวบ้านดอนแดงได้ผสมผสานความเชื่อดั้งเดิมให้เข้ากับหลักคำสอนทางพุทธศาสนาได้อย่างกลมกลืน และได้นำหลักธรรมที่แฝงอยู่ในองค์หลวงปู่ไปปรับใช้ในการดำเนินชีวิตได้อย่างลงตัว คุณค่าและศีล ธรรมที่เกิดจากการกราบไหว้บูชานี้อาจเป็นเรื่องปัจเจกบุคคลแต่ถ้าพิจารณาอย่างถี่ถ้วนแล้วจะพบว่า ความเป็นปัจเจกบุคคลก็แผ่ไพศาลไปสู่บุคคลอื่นเช่นกัน คนที่ได้สักการบูชาสิ่งที่ควรบูชาถือว่าเป็น มงคลอันสูงสุดและมีที่พึ่งทางใจไม่หวั่นกลัวต่อภัยคุกคามใดๆ นี่คือนิยามที่แท้จริงที่ได้รับเป็นอานิสงส์ ของการบูชา^๕

๒) ด้านคุณค่าที่เกิดกับสังคม (Social Value) พบว่า วัฒนธรรมการบูชาหลวงปู่มีชัยหรือ ปู่ยืนที่ถือว่าเป็นพระพุทธรูปเก่าแก่ และศักดิ์สิทธิ์เป็นศิลปะที่มีเอกลักษณ์ประจำถิ่นที่นำมาซึ่งความ ปิติหรือความอิ่มใจด้วยความซาบซึ้งและศรัทธาในอิทธิปาฏิหาริย์ของหลวงปู่มีชัย เมื่อได้สักการบูชา แล้วยังสามารถนำศีลธรรมที่ได้จากการสักการบูชามาเป็นแบบอย่างในการปฏิบัติตนเพื่อชีวิตที่ดีงาม ตามคติของตนจึงก่อให้เกิดคุณค่าทางการปฏิบัติเป็นการส่งเสริมจริยธรรมของผู้คนในสังคม การ แสดงออกซึ่งความดีในสังคมได้สะท้อนไปสู่ความดีของพุทธศาสนาด้วยเช่นกันซึ่งเป็นพื้นฐานของสังคม อีสาน การสร้างพระพุทธรูปไว้เพื่อสักการบูชาถือว่าเป็นเกณฑ์ของความดีในสังคมที่มีหลักความเชื่อ จากศาสนาเป็นแรงจูงใจในการสร้างเพื่อมุ่งไปสู่ความดีของศาสนา ในการบูชาหลวงปู่มีชัยนั้นนอกจาก ทำให้สังคมบ้านดอนแดงมีความสงบร่มเย็นเพราะยึดหลักศีลธรรมและยึดมั่นในสัจจะที่มีต่อหลวงปู่มี ชัย และยังก่อให้เกิดบุญประเพณีมากมายเช่นประเพณีสงกรานต์หลวงปู่มีชัยในเทศกาลสงกรานต์ บุญ เทศน์มหาชาติ ประเพณีบุญบั้งไฟ การถวายเทียนเข้าพรรษา งานลอยกระทง และงานทอดบุญกฐิน ประจำปีที่ได้สะท้อนวิถีวัฒนธรรมชุมชนออกมาในรูปของบุญประเพณี ทำให้คนในชุมชนเกิดความ สามัคคี มีจิตใจเอื้อเฟื้อ และมีไมตรีจิตต่อกัน ทั้งนี้ในชุมชนบ้านดอนแดงยังมีการถ่ายทอดศิลปวัฒนธรรม

^๕ สัมภาษณ์ นายผัน ชัยเฉลิม, ๖๙ หมู่ ๖ บ้านนาคำหลวง ตำบลนาข่า อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี, ๔ มิถุนายน ๒๕๖๑.

^๕ สัมภาษณ์ นางสงวน ประวัตินา, ๖๑ หมู่ ๑๗ บ้านนาคำหลวง ตำบลนาข่า อำเภอเมือง จังหวัด อุดรธานี, ๔ มิถุนายน ๒๕๖๑.

พื้นที่สำคัญ คือ การทอผ้าห่มขิด ทอผ้าไหม เป็นการเสริมรายได้ให้กับชุมชน เมื่อชุมชนมีรายได้ก็จะไม่มีการลักขโมยเกิดขึ้นในชุมชน

ดังกล่าวของนายประยูร หาญประชุม อายุ ๗๓ ปี (นามสมมติ) ที่กล่าวว่า สังคมอีสานเป็นสังคมที่มีความเอื้อเพื่อรักษาความสงบมีวิถีชีวิตที่เรียบง่ายเพราะมีคติความเชื่อทางวัฒนธรรมที่มีพื้นมาจากหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาเป็นสำคัญและได้ผสานความเชื่อนั้นเข้ากับหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาได้อย่างกลมกลืนจึงทำให้สังคมอีสานมีความสุข ในคติความเชื่อในการบูชาต่อพระที่มีความศักดิ์สิทธิ์ซึ่งได้รับอิทธิพลจากแนวคิดทางพระพุทธศาสนาที่ต้องการสร้างคุณค่าและศีลธรรมให้เกิดแก่ผู้กราบไหว้โดยระลึกถึงพุทธคุณที่เป็นนามธรรมแต่ถูกถ่ายทอดพุทธคุณเหล่านั้นออกมาเป็นรูปธรรมเพื่อผู้ที่กราบไหว้บูชาแล้วจะได้น้อมนำไปเป็นแนวทางแห่งการปฏิบัติในการดำเนินชีวิต ถ้าคนในสังคมมีความรู้และเข้าใจเรื่องการสักการบูชาแล้วจะได้น้อมนำข้อคิดศีลธรรมที่ได้จากการสักการบูชาไปเป็นแนวปฏิบัติในการอยู่ร่วมกันในสังคมได้อย่างมีความสุข สังคมมีที่ยึดเหนี่ยวจิตใจและเป็นศูนย์กลางของการทำความดีของสังคมต่อไป^{๑๐}

ซึ่งสอดคล้องกับคำกล่าวของ กำนันเสถียร รอดบุญอายุ ๕๓ ปี (นามสมมติ) ที่กล่าวว่า หลวงปู่มีชัยเป็นพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์ประจำวัดในหมู่บ้านดอนแดงเป็นที่เคารพสักการะเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจและเป็นศูนย์กลางของการจัดกิจกรรมทางพุทธศาสนาของคนในหมู่บ้านและหมู่บ้านอื่นๆที่ใกล้เคียง บางคนมากราบไหว้บูชาเพื่อขอให้หายเจ็บป่วยก็ได้สมปรารถนาก็มีการแก้บนตามความเชื่อของตนบางคนก็ตั้งสัจจะว่าจะรักษาศีล ๕ ถ้าหายจากอาการเจ็บป่วยต่างๆ สิ่งเหล่านี้เป็นปาฏิหาริย์หรือเป็นพลังพุทธานภาพที่เกิดจากการกราบไหว้หลวงปู่มีชัยที่ศักดิ์สิทธิ์แล้วได้น้อมนำศีลธรรมที่ได้จากการกราบไหว้นั้นไปเป็นแนวปฏิบัติจึงเกิดอานิสงส์ขึ้น จากการประสบความสำเร็จด้วยการหายจากอาการเจ็บป่วยของคนคนหนึ่งก็แผ่กระจายไปสู่อีกหลายๆคนในหมู่บ้านและบ้านอื่นๆอีก ลักษณะดังกล่าวมานี้ถ้าคนในหมู่บ้านและหมู่บ้านรอบข้างได้ยึดเป็นแนวปฏิบัติกันทุกคนสังคมก็จะมีแต่ความสงบร่มเย็น^{๑๑}

ซึ่งสอดคล้องกับคำกล่าวของพระมหาปริยญา วรญาโณ,ดร. อายุ ๕๓ ปี (นามสมมติ) ที่กล่าวว่า การบูชาหลวงปู่มีชัยเป็นคุณค่าที่เกิดขึ้นภายในจิตใจของคนในสังคม และการได้นาคติธรรมที่แฝงอยู่ในองค์หลวงปู่มีชัยไปเป็นแนวปฏิบัติในชีวิตประจำวันก็จะเกิดอานิสงส์อย่างมากมาย บุคคลที่กราบไหว้บูชาจะได้รับประโยชน์ในแง่นี้ก็ต่อเมื่อบุคคลนั้นมีพื้นฐานความรู้เกี่ยวกับหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนาเป็นสำคัญ พระพุทธรูปไม่สามารถสอนธรรมหรือชี้แนะให้ปฏิบัติตนในทางที่ดีได้ แต่

^{๑๐} สัมภาษณ์ นายประยูร หาญประชุม, ๒๖ หมู่ ๑๓ บ้านนาคำแก้ว ตำบลนาข่า อำเภอมือง จังหวัดอุดรธานี, ๕ มิถุนายน ๒๕๖๑.

^{๑๑} สัมภาษณ์ กำนันเสถียร รอดบุญ, ๑๗ หมู่ ๑ บ้านนาคำหลวง ตำบลนาข่า อำเภอมือง จังหวัดอุดรธานี, ๕ มิถุนายน ๒๕๖๑.

พระพุทธรูปสามารถเตือนใจให้ระลึกถึงหลักการความดีที่ได้ศึกษาหรือได้สดับรับฟังมาได้ การมีพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์ไว้สักการบูชาจึงเป็นเครื่องมือทางจริยศาสตร์อย่างหนึ่ง เพราะเป็นแรงจูงใจให้บุคคลและสังคมมีจริยธรรม นำไปสู่ความสงบสุขของสังคม โดยหัวใจสำคัญของจริยธรรมในทางพระพุทธศาสนา คือ การละเว้นความชั่ว การทำความดีและการทำจิตใจให้บริสุทธิ์ ดังนั้นถ้าคนในหมู่บ้านดอนแดงทุกคนมีความเข้าใจถึงการกราบไหว้อย่างถูกต้องก็จะทำให้สังคมเป็นสังคมอุดมธรรมสงบร่มเย็น ซึ่งมีรากฐานมาจากพระพุทธศาสนาที่ผสมผสานกับวัฒนธรรมท้องถิ่นอีสานอย่างลึกซึ้งซึ่งโดยถูกถ่ายทอดผ่านองค์หลวงปู่มีชัยหรือปู่ยืนของชาวบ้านดอนแดง^{๑๒}

๔.๓ สรุป

การวิเคราะห์คุณค่าทางจริยธรรมในการบูชาหลวงปู่มีชัย วัดโพธิ์ชัย บ้านดอนแดง ตำบลนาข่า อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี ตามทฤษฎีทางพุทธจริยศาสตร์ ใน ๒ ด้าน ประกอบด้วย ด้านคุณค่าที่เกิดกับปัจเจกบุคคล (Individual Value) เป็นผลที่เกิดขึ้นกับจิตใจของปัจเจกบุคคลที่ได้ไปกราบไหว้สักการบูชาหลวงปู่มีชัยหรือปู่ยืนแล้วเกิดความซาบซึ้งและความเลื่อมใสศรัทธาเป็นทัศนคติที่ดีเมื่อได้พบเห็นองค์จริงยิ่งได้ทราบประวัติของท่านก็ยิ่งเพิ่มคุณค่าและแรงศรัทธามากยิ่งขึ้น เป็นสื่อกลางที่แสดงคุณค่าภายในในลักษณะที่เป็นนามธรรมออกมาเป็นรูปธรรมเมื่อมีการกราบไหว้พระพุทธรูปจิตใจก็น้อมระลึกถึงพุทธคุณทั้ง ๓ ประกอบด้วย พระมหากรุณาธิคุณ พระบริสุทธิคุณ และพระปัญญาธิคุณของพระพุทธเจ้าเป็นพุทธานุสสติ แล้วน้อมนำพุทธคุณทั้ง ๓ ไปสู่การปฏิบัติเพื่อความดีและเป็นสิริมงคล และได้ผลานิสงส์จากการกราบไหว้บูชาหลวงปู่มีชัย ส่วนด้านคุณค่าที่เกิดกับสังคม (Social Value) นั้นทำให้เกิดสังคมที่มีความเอื้อเฟื้อรักความสงบมีวิถีชีวิตที่เรียบง่ายเพราะมีคติความเชื่อทางวัฒนธรรมที่มีพื้นฐานมาจากหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาเป็นสำคัญและได้ผลานิสงส์ความเชื่อที่เข้ากับหลักคำสอนทางพุทธศาสนาได้อย่างกลมกลืนจึงทำให้ชาวบ้านดอนแดงมีความสงบสุข ด้วยน้อมนำคติธรรมที่ได้จากการกราบไหว้บูชาไปเป็นแนวทางแห่งการปฏิบัติในการดำเนินชีวิต และยังก่อให้เกิดบุญประเพณีมากมายเช่นประเพณีสงกรานต์หลวงปู่มีชัยในเทศกาลสงกรานต์ บุญเทศน์มหาชาติ ประเพณีบุญบั้งไฟ การถวายเทียนเข้าพรรษา งานลอยกระทง และงานทอดบุญกฐินประจำปีที่ได้สะท้อนวิถีวัฒนธรรมชุมชนออกมาในรูปของบุญประเพณี ทำให้คนในชุมชนเกิดความสามัคคี มีจิตใจเอื้อเฟื้อ และมีไมตรีจิตต่อกัน ทั้งนี้ในชุมชนบ้านดอนแดงยังมีการถ่ายทอดศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้านที่สำคัญ คือ การทอผ้าไหมมัดขิดทอผ้าไหม เป็นการเสริมรายได้ให้กับชุมชน เมื่อชุมชนมีรายได้ก็จะมีไม่มีการลักขโมยเกิดขึ้นในชุมชน ส่วนเรื่องการสรุป อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ นั้นผู้วิจัยจะกล่าวไว้ในบทที่ ๕ ต่อไป

^{๑๒} สัมภาษณ์ พระมหาปริญญา วรญาณ,ดร., วัดมณีนิมิตวาส อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี, ๕ มิถุนายน ๒๕๖๑.

บทที่ ๕

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่อง การวิเคราะห์วัฒนธรรมและจริยธรรมในการบูชาหลวงปู่มีชัย (An Analyze culture and ethics for worship in Luang Pu Meechai) ซึ่งเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยมีวัตถุประสงค์ของการวิจัย ดังต่อไปนี้

๑. เพื่อศึกษาแนวคิดทฤษฎีคุณค่าทางจริยศาสตร์ทั่วไปเชิงพุทธ
๒. เพื่อศึกษาอิทธิพลในการบูชาหลวงปู่มีชัยที่มีต่อวิถีชุมชน
๓. เพื่อศึกษาวิเคราะห์วัฒนธรรมและจริยธรรมในการบูชาหลวงปู่มีชัย

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

๑. แนวคิดทฤษฎีคุณค่าทางจริยศาสตร์ทั่วไปเชิงพุทธ ผลการวิจัยพบว่า

แนวคิดทฤษฎีคุณค่าทางจริยศาสตร์ทั่วไปทำให้รู้ถึงความหมายและคุณค่าของจริยศาสตร์ว่าเป็นแนวทางการดำเนินชีวิต หรือเป็นวิถีทางของการดำเนินชีวิตของมนุษย์ ซึ่งแต่ละศาสนาจะมีข้อกำหนดว่าอะไรเป็นจุดมุ่งหมายสูงสุดของชีวิตมนุษย์ และกำหนดเป็นแนวทางการประพฤติปฏิบัติเพื่อไปให้ถึงจุดมุ่งหมายของชีวิต ในพุทธจริยศาสตร์ก็เช่นกันเป็นแนวคิดที่พื้นฐานที่ได้มาจากคำสอนทางพระพุทธศาสนาที่คนทุกคนสามารถนำไปใช้ในการประพฤติปฏิบัติในการดำเนินชีวิต เพื่อให้ชีวิตดำรงอยู่ในสังคมอย่างมีความสุขเป็นจริยศาสตร์หรือจริยธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงปฏิบัติและทรงสอนให้พุทธศาสนิกชนดำรงชีวิตอยู่ด้วยปัญญา ไม่ให้ดำรงชีวิตอยู่ด้วยความประมาท และให้เป็นอยู่ด้วยความเบิกบานกายเบิกบานใจ ไม่ว่าจะเป็นอย่างใดก็ตามตามพุทธจริยศาสตร์จึงเป็นหลักธรรมหรือจริยธรรมที่ช่วยในการสร้างความสุขและความเจริญให้กับสังคมส่วนร่วมและตนเองได้ ส่วนจริยศาสตร์กับการสร้างพระพุทธรูปเป็นการแสดงออกถึงความระลึกถึงพระพุทธเจ้า แต่ด้วยพระพุทธเจ้าไม่ได้ดำรงพระชนม์อยู่แล้ว การจะเข้าเฝ้า กราบไหว้ บูชาพระองค์จริงของพระพุทธเจ้าจึงไม่อาจกระทำได้ ด้วยเหตุนี้จึงมีการสร้างพระพุทธรูปขึ้น เพื่อเป็นที่สักการบูชาแทนพระพุทธเจ้า ซึ่งตามหลักการทางพระพุทธศาสนา การเคารพบูชาพระพุทธเจ้าถือเป็นหลักธรรมสำคัญประการหนึ่งใน คารวธรรม ๖ ประการ ได้แก่ สัตถุคารวตา การแสดงความเคารพต่อพระศาสดาคือพระพุทธเจ้า ผลสำคัญของการสร้างพระพุทธรูป คือ ทำให้ชาวพุทธมีสัญลักษณ์เตือนใจให้ได้เจริญพุทธทานุสสติ คือ การตรึกระลึกถึงองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าและพระคุณธรรมต่างๆของพระองค์ เช่น ทรงเป็นผู้ตรัสรู้แล้วละกิเลสได้

เรียกว่า “อรัญ” แปลว่า “ผู้ไกลจากกิเลสทั้งมวล” หรือ “พุทโธ” หรือแปลทับศัพท์ว่า “พระพุทธเจ้า” ทรงมีความเพียบพร้อมไปด้วยวิชาและจรณะ ทรงมีพระมหากรุณาธิคุณอันล้ำเลิศ และทรงมีพระเมตตาและเกื้อกูลประโยชน์สุขต่อมนุษยชาติและสัตว์โลกทั้งปวง กล่าวคือ ทรงเป็นผู้เปี่ยมล้นด้วยพระพุทธานุภาพ โดยย่อที่สุด ๓ ประการ ได้แก่ ๑) พระบริสุทธิคุณ ที่ทรงพ้นแล้วจากห้วงทุกข์ทั้งปวงเป็นแม่แบบที่สมบูรณ์แบบอย่างแท้จริงของมวลมนุษยชาติ ๒) พระปัญญาธิคุณ ที่ทรงตรัสรู้ความจริงอันประเสริฐ แล้วนำมาเปิดเผยแก่ชาวโลกให้รู้ตาม ๓) พระมหากรุณาธิคุณ ที่ทรงเมตตาช่วยสัตว์โลกให้พ้นทุกข์ ส่วนประวัติของหลวงปู่มีชัยและบริพบบ้านดอนแดงร่วมถึงประวัติการสร้างพระพุทธรูปนั้น

๒. อิทธิพลในการบูชาหลวงปู่มีชัยที่มีต่อวิถีชุมชน ผลการวิจัยพบว่า

แนวคิดทฤษฎีความเป็นของพระพุทธรูปในพุทธศาสนาจนถึงวิวัฒนาการมาจนถึงประเทศไทย และมีอิทธิพลแผ่ปกคลุมมายังภาคอีสาน ทำให้พุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งวิถีชีวิตของชุมชนคนอีสาน จนปรากฏการสร้างพระพุทธรูปมากมายตามยุคสมัยที่มีการเปลี่ยนแปลงไป แต่โดยสรุปแล้ววัตถุประสงค์ของการสร้างพระพุทธรูปนั้นเพื่อเป็นพุทธานุภาพ และเป็นสื่อแห่งการทำความดีงามของคนในชุมชน หลวงปู่มีชัยหรือหลวงปู่ยี่น ตามชื่อที่ชาวบ้านดอนแดงตั้งให้เป็นพระพุทธรูปปรางยืนสมาธิประดิษฐานอยู่ที่บริเวณวัดโพธิ์ชัย สร้างเมื่อสมัยพระเจ้าไชยเชษฐา นครเวียงจันทน์ กล่าวกันว่า เมื่อครั้งเจ้าอนุวงศ์เจ้าครองนครเวียงจันทน์ เมืองหลวงของสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ได้แผ่อำนาจการปกครองมาทางฝั่งของแม่น้ำโขง มีชาวลาวกลุ่มหนึ่งซึ่งเรียกตัวเองว่า ลาวพวน ได้อพยพมาทางอำเภอโพธิ์ชัย และตำบลคอกช้าง อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย แผ่ขยายมาทางบ้านน้ำสวยและอำเภอเพ็ญ อีกกลุ่มหนึ่งแยกย้ายมาตั้งถิ่นฐานบริเวณบ้านดอนแดง (ปัจจุบันคือ บ้านดอนแดง อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี) และตั้งเมืองขึ้นเป็นเขตปกครอง เรียกว่า เมืองราชคฤห์ เจ้าอนุวงศ์ ได้มอบหมายให้พระยาคงคามำปกครองตามประวัติที่ได้กล่าวไว้ นั้น วัตถุประสงค์ที่แท้จริงคือเพื่อการเข้าถึงพุทธานุภาพของพระพุทธเจ้าแล้วน้อมนำพุทธานุภาพนั้นมาเป็นแนวปฏิบัติที่ดีงามแก่ตนและชุมชน

ส่วนผลที่ได้รับจากการบูชาหลวงปู่มีชัยต่อชุมชนนั้น ประกอบด้วย ๑) ผลที่เกิดกับปัจเจกบุคคลพบว่า หลวงปู่มีชัยเป็นพระพุทธรูปเก่าแก่และศักดิ์สิทธิ์มีคุณค่าภายในองค์รูปหลวงปู่เมื่อเห็นแล้วสามารถสร้างความปรารถนาดีให้เกิดศรัทธาแก่ผู้พบเห็นเป็นทัศนคติที่ดีที่ช่วยให้ได้ทราบประวัติของท่านก็ยิ่งเพิ่มคุณค่าและแรงศรัทธามากยิ่งขึ้น ถือว่าองค์หลวงปู่มีชัยเป็นสื่อกลางที่แสดงคุณค่าภายในในลักษณะที่เป็นนามธรรมออกมาเป็นรูปธรรมเมื่อมีการกราบไหว้พระพุทธรูปจิตใจก็น้อมระลึกถึงพุทธานุภาพทั้ง ๓ ประกอบด้วย พระมหากรุณาธิคุณ พระบริสุทธิคุณ และพระปัญญาธิคุณของพระพุทธเจ้าเป็นพุทธานุสสติ แล้วน้อมนำพุทธานุภาพทั้ง ๓ ไปสู่การปฏิบัติเพื่อความเป็นศิริมงคล และเป็นความดีงามแก่ตนเองแล้วผู้ที่มาสักการบูชา จะเห็นได้จากวัฒนธรรมการบูชาหลวงปู่มีชัยที่ทำให้เกิดเป็นความปิติสุขจากแรงศรัทธาส่วนปัจเจกบุคคลที่ได้ผลานิสงส์จากการกราบไหว้บูชาหลวงปู่มีชัย ความสุขเป็นเป้าหมายสูงสุดของการมีชีวิตอยู่ เป็นสิ่งที่มีคุณค่าภายในอันเป็นจุดหมายสูงสุดในการดำเนินชีวิต และความสุขนั้น

จะมีความสัมพันธ์กับคุณค่าของชีวิต กล่าวคือ ชีวิตที่บรรลุสิ่งที่มีค่าในตนเองคือชีวิตที่มีค่าหรือเป็นชีวิตที่พึงปรารถนาเป็นความสมดุลระหว่างการตอบสนองความต้องการทางกายและใจ การบูชาหลวงปู่มีชัยมีความแตกต่างกันในแต่ละยุคสมัยและสังคมที่แตกต่างกันสะท้อนให้เห็นแนวความคิดในการบูชาที่ผลานิสงส์ที่ต่างกัน เช่นคนในยุคก่อนต้องการอานิสงส์ที่เป็นลักษณะที่เป็นนามธรรมหมายถึงผลแห่งกุศลกรรม หรือประโยชน์ที่จะได้รับจากการได้ทำบุญหรือการได้กราบไหว้บูชาหลวงปู่มีชัยทำให้จิตใจสบายที่ได้ทำบุญทำกุศลอันมีเจตนาบริสุทธิ์ ย่อมจะได้รับผลแห่งบุญนั้นตอบแทน ส่วนคนในยุคปัจจุบัน การได้ไปกราบไหว้บูชาหลวงปู่มีชัยเป็นการหวังผลตอบแทนที่เป็นอามิสสุขเช่นต้องการโชคลาภ ความสำเร็จในชีวิตในด้านต่างๆ ส่วนความจริง ความดี และความงาม ซึ่งเป็นแนวความคิดที่แฝงอยู่กับการกราบไหว้บูชาหลวงปู่มีชัยนั้นก่อให้เกิดคุณค่าภายในต่อปัจเจกบุคคล ๒) ผลที่เกิดกับสังคม พบว่า วัฒนธรรมการบูชาหลวงปู่มีชัยหรือปู่ยี่นที่ถือว่าเป็นพระพุทธรูปเก่าแก่ และศักดิ์สิทธิ์เป็นศิลปะที่มีเอกลักษณ์ประจำถิ่นที่นำมาซึ่งความปิติหรือความอิ่มใจด้วยความซาบซึ้งและศรัทธาในอิทธิปาฏิหาริย์ของหลวงปู่มีชัย เมื่อได้สักการบูชาแล้วยังสามารถนำคติธรรมที่ได้จากการสักการบูชามาเป็นแบบอย่างในการปฏิบัติตนเพื่อชีวิตที่ดำรงตามคติของตนจึงก่อให้เกิดคุณค่าทางการปฏิบัติเป็นการส่งเสริมจริยธรรมของผู้คนในสังคม การแสดงออกซึ่งความดีในสังคมได้สะท้อนไปสู่ความดีของพุทธศาสนาด้วยเช่นกันซึ่งเป็นพื้นฐานของสังคมอีสาน การสร้างพระพุทธรูปไว้เพื่อสักการบูชาถือว่าเป็นแก่นของความคิดในสังคมที่มีหลักความเชื่อจากศาสนาเป็นแรงจูงใจในการสร้างเพื่อมุ่งไปสู่ความดีของศาสนา ในการบูชาหลวงปู่มีชัยนั้นนอกจากทำให้สังคมบ้านดอนแตงมีความสงบร่มเย็นเพราะยึดหลักศีลธรรมและยึดมั่นในสัจจะที่มีต่อหลวงปู่มีชัย และยังก่อให้เกิดบุญประเพณีมากมายเช่น ประเพณีสงฆ์น้ำหลวงปู่มีชัยในเทศกาลสงกรานต์ บุญเทศน์มหาชาติ ประเพณีบุญบั้งไฟ การถวายเทียนเข้าพรรษา งานลอยกระทง และงานทอดบุญกฐินประจำปีที่ได้สะท้อนวิถีวัฒนธรรมชุมชนออกมาในรูปของบุญประเพณี ทำให้คนในชุมชนเกิดความสามัคคี มีจิตใจเอื้อเฟื้อ และมีไมตรีจิตต่อกัน ทั้งนี้ในชุมชนบ้านดอนแตงยังมีการถ่ายทอดศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้านที่สำคัญ คือ การทอผ้าหมี่ขิด ทอผ้าไหม เป็นการเสริมรายได้ให้กับชุมชน เมื่อชุมชนมีรายได้ก็จะไม่มีการลักขโมยเกิดขึ้นในชุมชน

๓. การวิเคราะห์วัฒนธรรม และจริยธรรมในการบูชาหลวงปู่มีชัย

๓.๑ การวิเคราะห์วัฒนธรรม และจริยธรรมในการบูชาหลวงปู่มีชัย ใน ๒ ด้าน ผลการวิจัยพบว่า

๑) ด้านคติธรรม (Moral) เป็นการสร้างวัฒนธรรมที่เกี่ยวกับหลักในการดำรงชีวิต และมีความเกี่ยวข้องกับจิตใจและคติธรรมได้มาจากคำสอนทางพุทธศาสนา ที่ประชาชนในชุมชนไปกราบไหว้บูชาหลวงปู่มีชัยแล้วน้อมนำมาใช้เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตของตนและชุมชน เช่น ความเสียสละ ความขยัน หมั่นเพียร การประหยัดต่ออม ความกตัญญู ความอดทน ทำดีได้ดี และผลการวิจัยยังได้พบว่า ชาวชุมชนบ้านดอนแตง และชุมชนใกล้เคียงเมื่อได้มีโอกาสมากราบไหว้หลวงปู่มีชัยแล้วยัง

น้อมระลึกถึงคุณพระศรีรัตนตรัย อีกด้วย โดยการกราบไหว้ครั้งที่ ๑ ระลึกถึงพระพุทธรูปเจ้า กราบไหว้ครั้งที่ ๒ ระลึกถึงพระธรรม กราบไหว้ครั้งที่ ๓ ระลึกถึงพระสงฆ์ และในการกราบไหว้พระพุทธรูปเจ้า ทำได้ ๒ แบบ คือ แบบพุทธานุสสติ คือ ระลึกถึงคุณของพระพุทธรูปเจ้าประกอบด้วย พระมหากรุณาธิคุณ พระปัญญาธิคุณ และพระบริสุทธิคุณ แล้วน้อมนำมาปฏิบัติตามโดยยึดเป็นแนวทางและคติสอนใจ อาจแสดง ความเคารพในใจหรือแสดงออกทางกายก็ได้ และแบบพุทธรูปานุสสติ เป็นการระลึกถึงพระพุทธรูปเจ้าโดย ผ่านพระพุทธรูป(หลวงปู่มีชัย) ประชาชนในชุมชนบ้านดอนแดงจำนวนมากเมื่อประสบปัญหาชีวิตได้ไป กราบไหว้หลวงปู่มีชัยแล้วทำให้จิตใจมีพลัง และเมื่อจิตใจดีชั่วคราวใดเมื่อได้มากราบไหว้หลวงปู่มีชัยแล้ว จิตใจก็กลับมีพลังละเว้นความชั่วนั้นเสีย จิตใจก็สงบเย็นลง และผู้มากราบไหว้หลวงปู่คตินธรรมที่ได้รับ จากบูชาหลวงปู่มีชัยเกิดจากสังเคราะห์ปรีชาธรรมที่แฝงอยู่ในองค์หลวงปู่มีชัย เพราะคติความเชื่อของ คนในสมัยโบราณที่นิยมนำวัตถุมงคลต่างๆที่มีส่วนผสมของโลหะหลายชนิดมาหล่อเป็นองค์พระ และมี ชื่อเรียกเฉพาะ เช่น เนื้อสำริดหรือสัมฤทธิ์ เนื้อสัตตโลหะ เนื้อนวโลหะ ซึ่งมีคติธรรมที่แฝงอยู่และ สามารถนำไปแนวปฏิบัติเพื่อชีวิตที่ติงามได้เช่น สัมฤทธิ์ศักดิ์ คือสัมฤทธิ์ขาว หรือสัตตโลหะ เป็นมงคล นามหมายถึง โขขณงค์ ๗ คือ องค์ธรรมเป็นเครื่องตรัสรู้ มี ๗ ประการ ได้แก่ สติ ธัมมวิจยะ วิริยะ ปิติ ปัสสัทธิ สมาธิ และอุเบกขา สัมฤทธิ์ศักดิ์เป็นทองสัมฤทธิ์เนื้อเจ็ด ประกอบด้วย ทองแดง ตะกั่ว สังกะสี พรอท เหล็กละลายตัว เงิน และทองคำ สัมฤทธิ์ตระกูลนี้มีวรรณะหม่นคล้ำน้อยๆ แต่มีแวววรรณะขาว ผสมผสมอยู่ นับถือกันว่าอำนาจผลในด้านอำนาจ มหาอุด คงกระพัน แคล้วคลาด และสัมฤทธิ์คุณ คือ สัมฤทธิ์เขียว หรือนวโลหะ หมายถึงนัยของธรรมอันสูงสุดในพระศาสนา อันได้แก่ นวโลกุตระธรรม อันมี มรรค ๔ ผล ๔ นิพพาน ๑ สัมฤทธิ์คุณเป็นทองสัมฤทธิ์เนื้อเก้า เช่นเดียวกับสัมฤทธิ์เดช ประกอบด้วย ทองแดง ตะกั่ว สังกะสี พรอท เหล็กละลายตัว ชิน จ้าวน้ำเงิน เงิน และทองคำ แต่สัมฤทธิ์ตระกูลนี้แก่ ส่วนผสมของเนื้อเงินมากกว่าธรรมดา ฉะนั้น เนื้อภายในจึงมีวรรณะสีจำปาอ่อนหรือนากอ่อน แต่ผิวเนื้อ เมื่อกลับคล้ำเพราะถูกไอเหม็น จะ มีวรรณะคล้ำเขียวเตยหม่นแกมเหลืองอ่อนคล้ำมีแววขาวโดยตลอด เนื้อ สัมฤทธิ์ชนิดนี้อำนวยคุณวิเศษเช่นเดียวกับสัมฤทธิ์เดชทุกประการ

๒) ด้านวัตถุธรรม (Material) คือวัฒนธรรมทางวัตถุ เช่น วัฒนธรรมทางวัตถุ ที่ สามารถจับต้องได้สัมผัสได้ เช่น บ้านเรือน อาหาร เครื่องแต่งกาย เครื่องมือ เครื่องใช้ และเครื่องอำนวยความสะดวก เป็นต้น หลวงปู่มีชัยหรือปู่ยี่นเป็นพระพุทธรูปปรายยืนสมาธิถือเป็นศาสนวัตถุที่มีความสำคัญและเก่าแก่โบราณเป็นศาสนวัตถุที่เป็นมรดกของชาวบ้านดอนแดงมายาวนาน การสร้างพระพุทธรูปเป็นความนิยมสร้างเพื่อเป็นถาวรวัตถุและเพื่อตอบสนองความต้องการของคนในชุมชน ซึ่งได้สะท้อนวิถีชีวิต ภูมิปัญญาที่ถ่ายทอดออกมาเป็นองค์พระพุทธรูปเป็นการแสดงถึงเอกลักษณ์ของคนในชุมชน พระพุทธรูปยังได้แสดงถึงการจัดระบบพุทธปรัชญาออกมาในรูปแบบที่เป็นข้อปฏิบัติที่ติงามของ คนในชุมชน และนำไปใช้เป็นข้อปฏิบัติในวิถีชีวิตความเป็นอยู่ จนกลายเป็นประเพณีวัฒนธรรมที่สร้าง กรอบของคุณธรรมและจริยธรรมของคนในสังคมให้อยู่อย่างเรียบง่ายประพัตติตนตามกฎเกณฑ์แห่งวิถี

วัฒนธรรมนั้น ดังนั้นการสร้างพระพุทธรูปจึงมีคุณค่าในฐานะเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นของชาวอีสานที่ผสมผสานพุทธศาสนากับความเชื่อท้องถิ่นได้อย่างสอดคล้อง ความศรัทธาถือเป็นส่วนประกอบสำคัญในการสร้างพระพุทธรูปของชาวอีสานที่แฝงไว้ซึ่งแนวความเชื่อในเรื่องความศักดิ์สิทธิ์ที่เป็นฐานความเชื่อในงานสร้างพระพุทธรูป เพราะคนอีสานมีวิถีชีวิตที่ผูกติดอยู่กับความเชื่อในพุทธศาสนาและถือว่าเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตที่อยู่ควบคู่กับสังคมอีสานมานับตั้งแต่เกิดจนกระทั่งตาย ในวัดโพธิ์ชัยมีวัดอุทธรรณที่เป็นปูชนียวัตถุ เช่น หลวงปู่มีชัยเป็นพระพุทธรูปประทับยืน(ปูน) และหลวงปู่วิชัยพระพุทธรูปนั่ง(ปูน) เป็นพระทองสัมฤทธิ์โบราณสมัยเชียงแสน และบ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์ มีหินศิลาแลงวิสุคามสีมาแก่สมัยพระเจ้าไชยเชษฐา เจ้านครเวียงจันทร์(ประเทศลาว)ในปัจจุบัน นอกจากวัตถุธรรมที่เป็นถาวรวัตถุตามที่กล่าวแล้วชาวบ้านดอนแดงยังประกอบอาชีพที่ถือเป็นศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้านที่สำคัญคือการทอผ้าห่มขิด ทอผ้าไหมเพื่อเป็นอาชีพเสริมรายได้โดยได้รับการสนับสนุนจากองค์การบริหารส่วนตำบลนาข่า และเป็นสินค้าที่มีชื่อของตำบลนาข่าจนถึงปัจจุบัน

๓.๒ การวิเคราะห์คุณค่าทางจริยธรรมในการบูชาหลวงปู่มีชัย วัดโพธิ์ชัย บ้านดอนแดง ตำบลนาข่า อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี ตามทฤษฎีทางพุทธจริยศาสตร์ ใน ๒ ด้าน ผลการวิจัยพบว่า

๑) ด้านคุณค่าที่เกิดกับปัจเจกบุคคล (Individual Value) พบว่า หลวงปู่มีชัยเป็นพระพุทธรูปเก่าแก่และศักดิ์สิทธิ์มีคุณค่าภายในองค์รูปหลวงปู่เมื่อเห็นแล้วสามารถสร้างความประทับใจติดอกให้เกิดศรัทธาแก่ผู้พบเห็นเป็นทัศนคติที่ตระหนักถึงคุณค่าที่เพิ่มคุณค่าและแรงศรัทธามากยิ่งขึ้น ถือว่าองค์หลวงปู่มีชัยเป็นสื่อกลางที่แสดงคุณค่าภายในในลักษณะที่เป็นนามธรรมออกมาเป็นรูปธรรมเมื่อมีการกราบไหว้พระพุทธรูปจิตใจก็น้อมระลึกถึงพุทธคุณทั้ง ๓ ประกอบด้วย พระมหากรุณาธิคุณ พระบริสุทธิคุณ และพระปัญญาธิคุณของพระพุทธเจ้าเป็นพุทธานุสสติ แล้วน้อมนำพุทธคุณทั้ง ๓ ไปสู่การปฏิบัติเพื่อความเป็นสิริมงคล และเป็นความดีงามแก่ตนเองแล้วผู้ที่มาสักการบูชาจะเห็นได้จากวัฒนธรรมการบูชาหลวงปู่มีชัยที่ทำให้เกิดเป็นความปีติสุขจากแรงศรัทธาส่วนปัจเจกบุคคลที่ได้ผลานิสงส์จากการกราบไหว้บูชาหลวงปู่มีชัย ความสุขเป็นเป้าหมายสูงสุดของการมีชีวิตอยู่ เป็นสิ่งที่มีคุณค่าภายในอันเป็นจุดหมายสูงสุดในการดำเนินชีวิต และความสุขนั้นจะมีความสัมพันธ์กับคุณค่าของชีวิต กล่าวคือ ชีวิตที่บรรลุสู่สิ่งที่มีค่าในตนเองคือชีวิตที่มีค่าหรือเป็นชีวิตที่พึงปรารถนาเป็นความสมดุลระหว่างการตอบสนองความต้องการทางกายและใจ การบูชาหลวงปู่มีชัย มีความแตกต่างกันในแต่ละยุคสมัยและสังคมที่แตกต่างกันสะท้อนให้เห็นแนวความคิดในการบูชาที่ผลานิสงส์ที่ต่างกัน เช่นคนในยุคก่อนต้องการอานิสงส์ที่เป็นลักษณะที่เป็นนามธรรมหมายถึงผลแห่งกุศลกรรม หรือประโยชน์ที่จะได้รับจากการได้ทำบุญหรือการได้กราบไหว้บูชาหลวงปู่มีชัยทำให้จิตใจสบายที่ได้ทำบุญทำกุศลอันมีเจตนาบริสุทธิ์ ย่อมจะได้รับผลแห่งบุญนั้นตอบแทน ส่วนคนในยุคปัจจุบัน การได้ไปกราบไหว้บูชาหลวงปู่มีชัยเป็นการหวังผลตอบแทนที่เป็นอามิสสุขเช่นต้องการโชคลาภ ความสำเร็จในชีวิตในด้านต่างๆ ส่วนความ

จริง ความดี และความงาม ซึ่งเป็นแนวความคิดที่แฝงอยู่กับการกราบไหว้บูชาหลวงปู่มีชัยนั้นก่อให้เกิดคุณค่าภายในต่อปัจเจกบุคคล

๒) ด้านคุณค่าที่เกิดกับสังคม (Social Value) พบว่า วัฒนธรรมการบูชาหลวงปู่มีชัยหรือปูยี่นที่ถือว่าเป็นพระพุทธรูปเก่าแก่ และศักดิ์สิทธิ์เป็นศิลปะที่มีเอกลักษณ์ประจำถิ่นที่นำมาซึ่งความปิติหรือความอิ่มใจด้วยความซาบซึ้งและศรัทธาในอิทธิปาฏิหาริย์ของหลวงปู่มีชัย เมื่อได้สักการบูชาแล้วยังสามารถนำคติธรรมที่ได้จากการสักการบูชามาเป็นแบบอย่างในการปฏิบัติตนเพื่อชีวิตที่ดีงามตามคติของตนจึงก่อให้เกิดคุณค่าทางการปฏิบัติเป็นการส่งเสริมจริยธรรมของผู้คนในสังคม การแสดงออกซึ่งความดีในสังคมได้สะท้อนไปสู่ความดีของพุทธศาสนาด้วยเช่นกันซึ่งเป็นพื้นฐานของสังคมอีสาน การสร้างพระพุทธรูปไว้เพื่อสักการบูชาถือว่าเป็นเกณฑ์ของความดีในสังคมที่มีหลักความเชื่อจากศาสนาเป็นแรงจูงใจในการสร้างเพื่อมุ่งไปสู่ความดีของศาสนา ในการบูชาหลวงปู่มีชัยนั้นนอกจากทำให้สังคมบ้านดอนแดงมีความสงบร่มเย็นเพราะยึดหลักศีลธรรมและยึดมั่นในสัจจะที่มีต่อหลวงปู่มีชัย และยังก่อให้เกิดบุญประเพณีมากมายเช่นประเพณีสงกรานต์หลวงปู่มีชัยในเทศกาลสงกรานต์ บุญเทศน์มหาชาติ ประเพณีบุญบั้งไฟ การถวายเทียนเข้าพรรษา งานลอยกระทง และงานทอดบุญกฐินประจำปีที่ได้สะท้อนวิถีวัฒนธรรมชุมชนออกมาในรูปของบุญประเพณี ทำให้คนในชุมชนเกิดความสามัคคี มีจิตใจเอื้อเฟื้อ และมีเมตตาจิตต่อกัน ทั้งนี้ในชุมชนบ้านดอนแดงยังมีการถ่ายทอดศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้านที่สำคัญ คือ การทอผ้าหมี่ขิด ทอผ้าไหม เป็นการเสริมรายได้ให้กับชุมชน เมื่อชุมชนมีรายได้ก็จะมีมาตรการขโมยเกิดขึ้นในชุมชน

๕.๒ อภิปรายผลการวิจัย

จากการวิจัยเรื่องการวิเคราะห์วัฒนธรรมและจริยธรรมในการบูชาหลวงปู่มีชัย (Analyze culture and ethics for worship in Luang Pu Meechai) ซึ่งเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ผู้วิจัยได้พบประเด็นที่น่าสนใจอยู่ในวิเคราะห์ข้อมูลจึงนำประเด็นเหล่านั้นเพื่อการอภิปรายดังนี้

๑. จริยศาสตร์กับการสร้างพระพุทธรูปเป็นการแสดงออกถึงความระลึกถึงพระพุทธเจ้า แต่ด้วยพระพุทธเจ้าไม่ได้ดำรงพระชนม์อยู่แล้ว การจะเข้าเฝ้า กราบไหว้ บูชาพระองค์จริงของพระพุทธเจ้าไม่สามารถทำได้ จึงมีการสร้างพระพุทธรูปขึ้น เพื่อเป็นที่สักการบูชาแทนพระพุทธเจ้า ซึ่งตามหลักการทางพระพุทธศาสนา การเคารพบูชาพระพุทธเจ้าถือเป็นหลักธรรมในคาวจรธรรม ๖ ประการคือ สัตถุ คารวตา ผลของการสร้างพระพุทธรูปทำให้ชาวพุทธมีสัญลักษณ์เตือนใจให้ได้เจริญพุทธานุสสติ พระพุทธเจ้าทรงเป็นผู้เปี่ยมล้นด้วยพระพุทธานุคุณ ๓ ประการ ได้แก่ ๑) พระบริสุทธิคุณ ๒) พระปัญญาธิคุณ ๓) พระมหากรุณาธิคุณ หลักจริยศาสตร์ที่แฝงอยู่ในการบูชาพระพุทธรูปนี้ทำให้คนที่ได้บูชา นำคติธรรมที่ได้รับมาเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตของตน และชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับญาณภัทร ยอดแก้ว

ได้ทำวิจัยเรื่อง ทศนคติที่มีต่อการบูชาพระพุทธรูปในสังคมไทย ผลการวิจัยพบว่า ความแตกต่างกันของพระพุทธรูปในยุคสมัยและสังคมที่แตกต่างกัน สะท้อนให้เห็นแนวความคิดในการสร้างที่มีที่มาจากไปอันละเอียดอ่อน ลึกซึ้ง การสร้างพระพุทธรูปจึงมิใช่เป็นเพียงการสร้างรูปเหมือนของพระพุทธรูปเจ้าเท่านั้น แต่ยังมีนัยอื่น ๆ ที่น่าสนใจอีก อาทิ ความจริง ความดี และความงาม ซึ่งเป็นแนวความคิดที่แฝงอยู่กับการสร้างพระพุทธรูปและก่อให้เกิดคุณค่าอย่างยิ่งต่อปัจเจกบุคคล สังคมและพระพุทธศาสนา การศึกษาและอธิบายแนวคิดการสร้างพระพุทธรูปนั้น อาจอาศัยแนวคิดเชิงปรัชญามาเป็นแนวทางได้ เพราะปรัชญามีเนื้อหาที่ครอบคลุมถึงเรื่องแนวคิดดังกล่าว ซึ่งผู้วิจัยจะได้นำเสนอเป็นลำดับไป ปรัชญา (Philosophy) เป็นศาสตร์ที่พยายามแสวงหาความจริงเกี่ยวกับโลกและชีวิต เพื่อตอบสนองความต้องการทางปัญญา แม้การสร้างพระพุทธรูปซึ่งเป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกับความศรัทธาที่มีต่อศาสนาก็ไม่พ้นที่จะเกี่ยวข้องกับปรัชญา ทั้งนี้เมื่อพิจารณาถึงความชัดเจนในเนื้อหาสาระของปรัชญาแต่ละสาขาจะพบว่าสาขาที่มีความเกี่ยวข้องกับแนวคิดการสร้างพระพุทธรูปโดยตรงน่าจะเป็นคุณวิทยา (Axiology) โดยเฉพาะเนื้อหาสาระที่เกี่ยวกับจริยศาสตร์ (Ethics) และสุนทรียศาสตร์ (Aesthetics) เพราะแนวความคิดการสร้างพระพุทธรูปตลอดถึงการบูชาพระพุทธรูปมีความเกี่ยวข้องอย่างชัดเจนกับเรื่องความดีหรือจริยธรรมและความงามหรือสุนทรียภาพอันเป็นสาระสำคัญในจริยศาสตร์และสุนทรียศาสตร์^๑

๒. หลวงปู่มีชัยเป็นพระพุทธรูปเก่าแก่และศักดิ์สิทธิ์มีคุณค่าภายในองค์รูปหลวงปู่เมื่อเห็นแล้วสามารถสร้างความประทับใจปิติก่อให้เกิดศรัทธาแก่ผู้พบเห็นเป็นทัศนानุตรริยะทันที่ยังได้ทราบประวัติของท่านก็ยิ่งเพิ่มคุณค่าและแรงศรัทธามากยิ่งขึ้น ถ้าวางองค์หลวงปู่มีชัยเป็นสื่อกลางแห่งการทำความดีในส่วนที่เป็นปัจเจกบุคคลและของชุมชน ทำให้การดำเนินชีวิตมีความดีงามและสังคมมีความสงบสุขซึ่งสอดคล้องกับ **ยศ สันตสมบัติ** ที่ได้ศึกษาเรื่อง วัฒนธรรมกับความเชื่อในสังคมไทย สรุปได้ว่าระบบความเชื่อ ย่อมรวมถึงศาสนา และความเชื่อในลัทธิต่างๆ ศาสนา ในความหมายกว้าง ๆ คือการบวงสรวงบูชาหรือการสร้างสัมพันธ์ภาพอันดีระหว่างมนุษย์กับอำนาจศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลาย ซึ่งมนุษย์เชื่อว่าสามารถควบคุมหรือมีอิทธิพลเหนือวิถีทางของธรรมชาติและวิถีชีวิตของมนุษย์ ศาสนาตามที่คนจะทางมานุษยวิทยาจึงบ่งบอกนัยถึงการขยายความสัมพันธ์ทางสังคมของมนุษย์ออกไปสู่ความสัมพันธ์กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ซึ่งมีอำนาจเหนือมนุษย์และธรรมชาติ ดังนั้นศาสนาและความเชื่อทางศาสนาจึงเป็นสิ่งสากลที่เราพบเห็นได้ในทุกสังคมตลอดมาทุกยุคทุกสมัย ศาสนาอาจจัดว่าเป็นวัฒนธรรมทางนามธรรมที่มีผลต่อการสร้างวัฒนธรรมทางรูปธรรม การทำความเข้าใจศาสนาเชื่อมโยงกับวัฒนธรรมจึงเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงได้ยาก แรกเริ่มทีเดียวศาสนาและความเชื่อถือกำเนิดจากความกลัว ความต้องการความมั่นคงทางจิตใจและความสงสัยในปรากฏการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นรอบตัวมนุษย์ ในสมัยโบราณ มนุษย์ดำเนินชีวิตใน

^๑ ญาณภัทร ยอดแก้ว, “แนวคิดเชิงปรัชญากับการสร้างพระพุทธรูป ; ทศนคติที่มีต่อการบูชาพระพุทธรูปในสังคมไทย” รายงานการวิจัย, (โปรแกรมวิชาสังคมศึกษา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐม, ๒๕๕๒).

ท่ามกลางปรากฏการณ์ทางธรรมชาติที่มนุษย์ไม่สามารถเข้าใจได้ ไม่ว่าจะเป็นความมืด ความสว่าง ความร้อน ความหนาว พายุฝน ฟ้าร้อง ฟ้าผ่า ภาวะเกิด แก่ เจ็บ ตาย ฯลฯ ทำให้เกิดความกลัวและเชื่อว่าต้องมีสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มีอำนาจลึกลับอยู่เหนือปรากฏการณ์เหล่านี้ซึ่งสามารถบันดาลคุณและโทษแก่มนุษย์ได้ ฉะนั้นมนุษย์จึงพยายามหาวิธีการอ่อนน้อมเอาใจหรือต่อรองกับอำนาจลึกลับของธรรมชาติด้วยการบูชา บนบานหรือเซ่นไหว้^๒

๓. วัฒนธรรมการบูชาหลวงปู่มีชัย นั้นทำให้เราได้วัฒนธรรมใน ๒ ด้านคือ คติธรรม และ วัตถุประสงค์ ซึ่งแต่ละส่วนจะแฝงอยู่ในวัฒนธรรมการบูชาหลวงปู่มีชัยทั้งหมด หมายถึงเมื่อมีการบูชาแล้วผู้บูชาจะคติธรรมจากการบูชานั้นไปเป็นแนวดำเนินชีวิต และในการบูชายังได้สร้างระเบียบวินัยมารยาทให้กับสังคมรวมถึงมีการอนุรักษ์ถาวรวัตถุในฐานะที่เป็นวัตถุประสงค์ของชุมชน คติธรรมที่ได้จากการบูชาหลวงปู่มีชัยนั้นเห็นได้จากคนในชุมชนมีศีลธรรม มีสัจจะในการรักษาศีลด้วยการระลึกในใจถึงองค์หลวงปู่เมื่อจิตคิดทำชั่วหรือมีการห้อยเหวี่ยงหลวงปู่ไว้เพื่อเตือนสติตนเอง ทำให้เกิดคุณค่าทางใจในส่วนบุคคลและเป็นกรอบเบ้าหล่อหลอมจิตของคนในสังคมเพื่อการดำเนินชีวิตที่ดีงาม ซึ่งสอดคล้องกับ **พัฒนระพี เล้าตระกูล** ที่ได้ทำวิจัยเรื่อง วัฒนธรรมไทยกับการรับรู้หลักการและพฤติกรรมในการละเมิดสิทธิส่วนบุคคลของประชาชน ผลการวิจัยพบว่า วัฒนธรรมไทยที่ส่งผลต่อพฤติกรรมละเมิดสิทธิส่วนบุคคลของประชาชน ได้แก่การไม่ยึดมั่นในกฎเกณฑ์และวัฒนธรรม สิทธิร่วมกัน ส่วนวัฒนธรรมบอกกล่าว ค่านิยมเคารพผู้อาวุโสและความเชื่อในพระพุทธศาสนา พบว่า ไม่ส่งผลต่อพฤติกรรมการละเมิดสิทธิส่วนบุคคลของประชาชน ในด้านการรับรู้และพฤติกรรมของ ประชาชนเกี่ยวกับการละเมิดสิทธิส่วนบุคคล พบว่า การรับรู้หลักการในเรื่องสิทธิส่วนบุคคลไม่ส่งผลต่อ พฤติกรรมการละเมิดสิทธิส่วนบุคคล เนื่องจากในกรณีต่างๆที่ยกมาเป็นกรณีศึกษา ประชาชนจะรับรู้ ว่าถ้าทำพฤติกรรมเช่นนี้ถือว่าเป็นการละเมิดสิทธิส่วนบุคคล แต่ในทางปฏิบัติประชาชนก็ยังปฏิบัติ พฤติกรรมเช่นนั้นอยู่ สำหรับสถานภาพของประชาชน พบว่า ความแตกต่างเรื่องเพศ อายุ ระดับการศึกษา รายได้ต่อเดือนและอาชีพไม่มีผลต่อการรับรู้ในเรื่องละเมิดสิทธิส่วนบุคคล แต่ในส่วนของพฤติกรรม พบว่า ความแตกต่างด้านอายุ ระดับการศึกษา รายได้ต่อเดือนและอาชีพมีผลต่อพฤติกรรมการละเมิด สิทธิส่วนบุคคลของประชาชน มีเพียงความแตกต่างในเรื่องเพศเท่านั้นที่ไม่ส่งผลต่อพฤติกรรมการ ละเมิดสิทธิส่วนบุคคลของประชาชน^๓

^๒ ยศ สันตสมบัติ, วัฒนธรรมกับความเชื่อในสังคมไทย, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ธรรมศาสตร์, ๒๕๓๗), หน้า ๒๑๔.

^๓ พัฒนระพี เล้าตระกูล, “วัฒนธรรมไทย กับการรับรู้หลักการและพฤติกรรมในการละเมิดสิทธิส่วนบุคคลของประชาชน”, วิทยานิพนธ์นิติศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๙).

๕.๓ ข้อเสนอแนะ

๑) ข้อเสนอแนะในการผลวิจัยไปใช้

ในการวิจัยเรื่องการศึกษาวิเคราะห์วัฒนธรรมและจริยธรรมในการบูชาหลวงปู่มีชัย (An Analyze culture and ethics for worship in Luang Pu Meechai) ซึ่งเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะดังนี้

๑.๑ ควรมีการส่งเสริมให้พระสงฆ์และประชาชนคนอีสานเข้าไปมีส่วนร่วมในการเรียนรู้และการอนุรักษ์พระพุทธรูปเก่าแก่ที่ล้ำค่าให้เป็นมรดกทางวัฒนธรรมต่อไป

๑.๒ ควรให้มีการส่งเสริมให้พระสงฆ์ ชุมชน และองค์กรภาครัฐในภาคอีสานได้มีส่วนร่วมในการสร้างรูปแบบและกระบวนการการอนุรักษ์พระพุทธรูปโบราณอีสาน

๑.๓ ในการอนุรักษ์พระพุทธรูปโบราณต้องให้ประชาชนทุกภาคส่วนได้มีส่วนร่วมโดยถือเป็นวาระของชุมชนและเพื่อเป็นการสร้างอัตลักษณ์ให้กับชุมชนในภาคอีสาน

๒) ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

๒.๑ ควรจะทำวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เกี่ยวกับการทำความเข้าใจระหว่างภาครัฐและภาคเอกชนเพื่อการอนุรักษ์พระพุทธรูปโบราณโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน

๒.๒ ควรทำวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) เกี่ยวกับเกี่ยวกับการอนุรักษ์พระพุทธรูปโบราณอีสานโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน

๒.๓ ควรทำวิจัยแบบผสม (Mixed Method Research) ทั้งการวิจัยเชิงปริมาณ และการวิจัยเชิงคุณภาพ เกี่ยวกับการอนุรักษ์พระพุทธรูปโบราณอีสานโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน

บรรณานุกรม

๑. ภาษาบาลี-ไทย

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาบาลี** ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ๒๕๐๐. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

_____. **พระไตรปิฎกภาษาไทย**. ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือ:

กรมการศาสนา. **ประวัติพุทธรูปปางต่างๆ**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๒๕.

โกวิท ประวาลพุกฤษ์ และ ภณิตา คูสกุล. **ศีลธรรมและวัฒนธรรมไทย**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์กรมศาสนา, ๒๕๓๒.

ชัยวัฒน์ อุตพัฒนา. **จริยศาสตร์**. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๓.

ฐานวุฑโฒภิกขุ. **มงคลชีวิตฉบับธรรมทายาท**. หนังสืออนุสรณ์งานฌาปนกิจคุณแม่ อาเตียง แซ่จิว ๓ มิถุนายน ๒๕๓๓: บริษัท ฐานการพิมพ์ จำกัด, ๒๕๓๓.

น ธิ ปากน้ำ. **ธรรมาสันต์ศักดิ์และศรีแห่งศิลปะไทย**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์เมืองโบราณ, ๒๕๔๓.

นราธิปพงศ์. **พระเจ้าวรวงศ์เธอกรมหมื่น. วิทยาสารานุกรม**. กรุงเทพมหานคร: แพร่วิทยา, ม.ป.ป.

เนื่องน้อย บุญเนตร. **หน้าที่ทางจริยธรรมของมนุษย์ต่อสภาพแวดล้อม**. บัณฑิตวิทยาลัย:จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๖.

บัณฑิต รอดเทียนและอานนท์ เมธิฉัตร. **ปรัชญาเบื้องต้น**. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๘.

ประภาศรี สีหอำไพ. **พื้นฐานการศึกษาศาสนาและจริยธรรม**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี. **ศาสนา-ความเชื่อในสังคมไทย**. กรุงเทพมหานคร: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร องค์การมหาชน, ๒๕๔๖.

ผาสุก อินทรารุช และสินชัย กระบวนแลง. **พระพุทธรูปและพุทธศิลปะในประเทศไทย**. กรุงเทพมหานคร: ครูสภา, ๒๕๒๕.

พระครูมงคลญาณคุณปุณฺเณ. ประวัติวัดโพธิ์ชัย บ้านดอนแดง หมู่ ๘ ต.นาข่า อ.เมือง จ.อุดรธานี

และอภินิหารของหลวงปู่มีชัยและหลวงปู่วิชัย. อุดรธานี: เอเชียการพิมพ์, ๒๕๕๓.

พระเทพปริยัติเมธี. หลักการพัฒนาดน. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เลี้ยงเชียง, ม.ป.ป..

พระธรรมโกศาจารย์ พุทธทาสภิกขุ. ยุทธธรรมสำหรับเยาวชน. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สุภาพใจ, ๒๕๕๐.

พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต). พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม. กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖.

_____. วัฒนธรรมกับการพัฒนา. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์ พรินติ้งกรุ๊ป, ๒๕๓๒.

_____. จริยธรรมสำหรับคนรุ่นใหม่. กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิก. ๒๕๔๓.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). การพัฒนาที่ยั่งยืน. พิมพ์ครั้งที่ ๖. กรุงเทพมหานคร: บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๕๐.

_____. พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์. พิมพ์ครั้งที่ ๑๕. กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓.

พระพรหมมังคลาจารย์ (ปัญญานันทภิกขุ). ธรรมสำหรับเด็ก. กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ม.ป.ป..

พระมหาจรรยา สุทธิญาณโณ. พุทธวิถี. กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ๒๕๔๘.

พระเมธีวราภรณ์. เบญจศีลเบญจธรรมอุดมชีวิตมนุษย์. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ต้นบุญ, ๒๕๕๓.

พระยาอนุমানราชชน. ความหมายของวัฒนธรรม. กรุงเทพมหานคร: อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๑๕.

พระราชวรมนี (ประยูร ปยุตฺโต). คุณธรรมและจริยธรรมสำหรับเด็กและเยาวชนรุ่นใหม่. กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๘.

พระสิริมังคลาจารย์. มงคลตถปิณีแปล เล่ม ๒. กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘.

พุทธทาสภิกขุ. หน้าที่ของมนุษย์. กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ๒๕๔๙.

ไพฑูรย์ พัฒน์ใหญ่ยิ่ง และคณะ. จริยศาสตร์. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนดุสิต, ๒๕๕๑.

ไพศาล ภูโพบูลย์ และคณะ. หน้าที่พลเมือง วัฒนธรรม และการดำเนินชีวิตในสังคม ม.๑. กรุงเทพมหานคร: อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๕๑.

มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต. จิตวิทยาในชีวิตประจำวัน. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต, ๒๕๕๑.

ยศ สันตสมบัติ. วัฒนธรรมกับความเชื่อในสังคมไทย. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ธรรมศาสตร์, ๒๕๓๗.

ยุทธ ศักดิ์เดชะยนต์. **มนุษย์กับสังคม**. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๒๗.

ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕**. พิมพ์ครั้งที่ ๔.

กรุงเทพมหานคร: อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๓๐.

ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒**. กรุงเทพมหานคร: บริษัท

นานมีบุ๊คส์พับลิเคชันส์, ๒๕๔๖.

วศิน อินทสระ. **พุทธจริยศาสตร์**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ทองกวาว, ๒๕๔๑.

วศิน อินทสระ. **พุทธจริยศาสตร์**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ธรรมดา, ๒๕๔๙.

วิทย์ วิศทเวทย์. **จริยศาสตร์เบื้องต้น มนุษย์กับปัญหาจริยธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ ๘. กรุงเทพมหานคร:

บริษัท อักษรเจริญทัศน์ จำกัด, ๒๕๓๕.

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี. **อภินิสถานแหล่ง**

ผลิตพระพุทธรูปองค์แรกในโลก. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มติชน, ๒๕๔๕.

สมพร อยู่โพธิ์. **พระพุทธรูปปางต่างๆ**. กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร, ๒๕๑๔.

สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชนฯ เล่มที่ ๒๙. **พระพุทธรูป : ประเภท วัสดุ และเทคนิคในการก่อสร้าง**

พระพุทธรูป. กรุงเทพมหานคร: โครงการสารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน, ๒๕๔๘.

สาโรช บัวศรี. **จริยธรรมศึกษา**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๒๖.

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ. **แนวทางการพัฒนาการดำเนินงานวัฒนธรรม**.

กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๕.

สุจิตรา ธรรัตน์. **ปรัชญาเบื้องต้น**. กรุงเทพมหานคร: คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ วิทยาลัยครู

ธนบุรี, ๒๕๓๒.

สุจิตรา ธรรัตน์. **ปรัชญาเบื้องต้น**. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ทิพย์วิสุทธิ, ๒๕๔๐.

สุวิช สิตวิทยานันท์. **พระพุทธรูปไม้ในจังหวัดขอนแก่น**. ขอนแก่น: ศูนย์วัฒนธรรมอีสาน

มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๓๔.

เสถียร โพนันทะ. **ประวัติศาสตร์พระพุทธรูปศาสนา**. กรุงเทพมหานคร: บริษัทสร้างสรรค์บุ๊คส์ จำกัด,

๒๕๔๔.

ไสว มาลาทอง. **การศึกษาจริยธรรม สำหรับนักเรียน นิสิต นักศึกษา นักบริหาร นักปกครอง และ**

ประชาชนผู้สนใจทั่วไป. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๒.

อานนท์ อาภาภิรม. **สังคม วัฒนธรรมและประเพณีไทย**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์แพร่พิทยา

อินเตอร์เนชั่นแนล, ๒๕๑๙.

อุทัย หิรัญโต. **สารานุกรมศัพท์ทางสังคมวิทยา-มานุษยวิทยา**. กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์,

๒๕๒๖.

(๒) วิทยานิพนธ์/รายงานการวิจัย:

ญาณภัทร ยอดแก้ว. “แนวคิดเชิงปรัชญาเกี่ยวกับการสร้างพระพุทธรูป ; ทศนคติที่มีต่อการบูชาพระพุทธรูปในสังคมไทย” รายงานการวิจัย. โปรแกรมวิชาสังคมศึกษา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐม, ๒๕๕๒.

พระมหาพรสวรรค์ กิตติวิโร จันโปรด. “ศึกษาการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามหลักคุณธรรมบถ ๑๐ ประการ”. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔.

พัฒนระพี เล้าตระกูล. “วัฒนธรรมไทย กับการรับรู้หลักการและพฤติกรรมในการละเมิดสิทธิส่วนบุคคลของประชาชน”. วิทยานิพนธ์นิติศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๙.

สุริยัญ ชูช่วย. “การแสวงหาความสุขและคุณค่าของชีวิต กรณีศึกษาทัศนะกลุ่มคนต่างวัยในกรุงเทพมหานคร”. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต. สาขาวิชาจริยศาสตร์ศึกษา. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๕.

อธิการ สุขศรี. “การศึกษาพุทธศิลป์ในจังหวัดมหาสารคาม”. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๕๐.

(๓) บทความ:

ชนินทร์ ผ่องสวัสดิ์, “คติความเชื่อเกี่ยวกับการบูชารุกขเทวดาในสังคมไทยมีอิทธิพลมาจากศาสนาฮินดูหรือพุทธศาสนาแค่ไหน”, วารสารสถาบันวัฒนธรรมและศิลปะ (**Institute of Culture and Arts Journal**) Vol. 15, No 1(29) (2013) 2556.

บรรจง สกฤษชาติ, “ความหมายและปัญหาของวัฒนธรรม”, วารสารวัฒนธรรมไทย ๒, (๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๒๖): ๕๖.

พระครูนิพัทธ์ปริยัติกิจ บุญมี อุดตฤกษ์. “คุณธรรมของครู”. ปาฐกถาธรรม. ปีที่ ๑ ฉบับที่ ๑๒ กันยายน-ตุลาคม ๒๕๔๕.

(๔) สื่ออิเล็กทรอนิกส์:

ชัยวัฒน์ สุรวิชัย, “การใช้ชีวิตให้มีคุณค่าในแต่ละวัน”, สยามรัฐออนไลน์, ฉบับวันที่ ๒๗ มกราคม ๒๕๖๐ [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <https://siamrath.co.th> [๒๔ กรกฎาคม ๒๕๖๑].

เทศบาลตำบลนาข่า, **ตั้งอยู่ทางทิศเหนือของจังหวัดอุดรธานี**, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: http://services.totiti.net/nakhaud/?page_id=2424 [๙ พฤษภาคม ๒๕๖๑].

พระมหาสมจินต์ สมมาปญโญ,ผศ.ดร., **กำเนิดและพัฒนาการแห่งพระพุทธรูป**, [ออนไลน์],
แหล่งที่มา: http://www.mcu.ac.th/site/articlecontent_desc.php?article_id=467&articlegroup_id=97. [๑๐ กรกฎาคม ๒๕๖๑].

รศ.ดร. พระมหา หรรษา นิธิบุญยากร, **เกณฑ์ตัดสินคุณค่าของพุทธจริยศาสตร์**, [ออนไลน์],
แหล่งที่มา : <https://www.gotoknow.org/posts/316984> [๕ มีนาคม ๒๕๖๑].

วัดเขาไกรลาศ, **วัดอุโมงค์-สาระอื่นๆ โลหะเนื้อสัมฤทธิ์**, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://www.watkaokrailas.com> [๑๐ กรกฎาคม ๒๕๖๑].

องค์ประกอบของวัฒนธรรม, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <https://sites.google.com/site/niwongsanaka/xngkh-prakxb-khxng-wathnthrrm>, [๘ สิงหาคม ๒๕๖๑].

(๕) สัมภาษณ์:

สัมภาษณ์ พระครูมงคลญาณ, วัดโพธิ์ชัย บ้านดอนแดง ตำบลนาข่า อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี, ๑๕ พฤษภาคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ พระครูประภัสสรกิตติคุณ, วัดประดิษฐ์ บ้านนาคำหลวง ตำบลนาข่า อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี, ๓ มิถุนายน ๒๕๖๑

สัมภาษณ์ พระมหาปริญญา วรญาโณ,ดร., วัดมิ่งมิวาส อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี, ๕ มิถุนายน ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ พระครูใบฎีกาเกษฯ สุขเมธ, ๑๔๔ หมู่ ๘ บ้านดอนแดง ตำบลนาข่า อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี, ๔ มิถุนายน ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ พระอธิการวัชชัย ฐานิสโร, ๔๖๔ หมู่ ๑ วัดทุ่งต้อมคำ บ้านนาข่า ตำบลนาข่า อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี, ๕ มิถุนายน ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ พระครูสมุหอุทุมพร ญาณธมโม, วัดโพธิ์ศรีอัมพร บ้านถ่อนน้อย ตำบลนาข่า อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี, ๓ มิถุนายน ๒๕๖๑

สัมภาษณ์ ดร.บุญส่ง สิ้นธนอก, ๙๙ หมู่ ๔ บ้านเลื่อม ตำบลบ้านเลื่อม อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี, ๑๕ พฤษภาคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ จสอ.ประวิทย์ บัวศรี, ๑๗ หมู่ ๑๐ บ้านเหล่าศรีจารย์ ตำบลนาข่า อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี, ๕ มิถุนายน ๒๕๖๑

สัมภาษณ์ กำนันเสถียร รอดบุญ, ๑๗ หมู่ ๑ บ้านนาคำหลวง ตำบลนาข่า อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี, ๕ มิถุนายน ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ นายคำใหม่ โพธิ์ศรีตา, ๓๘ หมู่ ๗ บ้านเม่น ตำบลนาข่า อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี, ๑๘ เมษายน ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ นายสีมუნ คงสงค์, ๑๖ หมู่ ๖ บ้านเม่น ตำบลนาข่า อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี, ๑๘ เมษายน ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ นายชัยชนะ น้อยกันยา, ๑๗ หมู่ ๑ บ้านนาข่า ตำบลนาข่า อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี, ๕ มิถุนายน ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ นายวันชัย สระศรี, ๑๗ หมู่ ๙ บ้านเหล่าศรีจารย์ ตำบลนาข่า อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี, ๕ มิถุนายน ๒๕๖๑

สัมภาษณ์ นายประยูร หาญประชุม ๒๖ หมู่ ๑๓ บ้านนาคำแก้ว ตำบลนาข่า อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี, ๑๘ เมษายน ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ นายผัน ชัยเฉลิม, ๖๙ หมู่ ๖ บ้านนาคำหลวง ตำบลนาข่า อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี, ๔ มิถุนายน ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ นางบัวสี มณีวงษ์, ๘๓ หมู่ ๑๗ บ้านนาคำหลวง ตำบลนาข่า อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี, ๓ มิถุนายน ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ นางจำปี ไชยศรีจันทร์, ๙๖ หมู่ ๑๗ บ้านนาคำหลวง ตำบลนาข่า อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี, ๓ มิถุนายน ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ นางกันหา แสงดาว, ๒๐๓ หมู่ ๑๗ บ้านนาคำหลวง ตำบลนาข่า อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี, ๓ มิถุนายน ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ นางหัน สารนอก, ๑๖๔ หมู่ ๖ บ้านนาคำหลวง ตำบลนาข่า อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี, ๕ มิถุนายน ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ นางสาวน ประวัติสา, ๖๑ หมู่ ๑๗ บ้านนาคำหลวง ตำบลนาข่า อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี, ๔ มิถุนายน ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ นางสุบัน ประวัติสา, ๖๓ หมู่ ๑๗ บ้านนาคำหลวง ตำบลนาข่า อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี, ๔ มิถุนายน ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ นางอุ้น พุดเพราะ, ๑๘๗ หมู่ ๑๗ บ้านนาคำหลวง ตำบลนาข่า อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี, ๔ มิถุนายน ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ นางหนูสินธ์ ชัยเฉลิม, ๙๖ หมู่ ๖ บ้านนาคำหลวง ตำบลนาข่า อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี, ๕ มิถุนายน ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ นายสมคิด มณีวงษ์, ๘๓ หมู่ ๑๗ บ้านนาคำหลวง ตำบลนาข่า อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี, ๔ มิถุนายน ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ นางน้อย (นามสมมติ), ๑๖ หมู่ ๖ บ้านนาคำหลวง ตำบลนาข่า อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี, ๕ มิถุนายน ๒๕๖๑.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก
แบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย

แบบสัมภาษณ์ (Interview guide)

การศึกษาวิเคราะห์วัฒนธรรมและจริยธรรมในการบูชาหลวงปู่มีชัย

An Analyze culture and ethics for worship in Luang Pu Meechai

คำชี้แจง: แบบสัมภาษณ์ (Interview guide) มีทั้งหมด ๒ ตอน ประกอบด้วย ตอนที่ ๑ ข้อมูลพื้นฐานของผู้ให้สัมภาษณ์ และตอนที่ ๒ วัตถุประสงค์ในการวิจัย

ตอนที่ ๑ ข้อมูลพื้นฐานของผู้ให้สัมภาษณ์

๑. ชื่อ.....นามสกุล.....อายุ.....ปี
๒. บ้านเลขที่.....หมู่.....ถนน.....ตำบล.....
อำเภอ.....จังหวัด.....รหัสไปรษณีย์.....
๓. ระดับการศึกษา () มัธยมศึกษา () มัธยมศึกษาปลาย () อนุปริญญา () ปริญญาตรี
() ปริญญาโท () ปริญญาเอก () อื่น ๆ
๔. อาชีพ () รับราชการ () พนักงานราชการ () พนักงานเอกชน () พระสงฆ์ () อื่นๆ.....
๕. วันที่ให้สัมภาษณ์.....เดือน.....พ.ศ.....

ตอนที่ ๒ วัตถุประสงค์ในการวิจัย

๑. ท่านมีความเห็นเกี่ยวกับแนวคิดทฤษฎีคุณค่าทางจริยศาสตร์ทั่วไปเชิงพุทธว่าเมื่อนำไปปฏิบัติอย่างเหมาะสมแล้วจะเป็นประโยชน์แก่อกุลแก่ตนและสังคมได้อย่างไร

๑.๑ ด้านประโยชน์แก่อกุลแก่ตน

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

๑.๒ ด้านประโยชน์แก่อกุลแก่ชุมชนและสังคม

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

๓. ท่านเห็นว่าวัฒนธรรมและจริยธรรมในการบูชาหลวงปู่มีชัยควรเป็นอย่างไร

๓.๑ ด้านคตินิยมที่ได้จากการบูชาหลวงปู่มีชัย

.....

.....

.....

.....

.....

๓.๒ ด้านเนติธรรมหรือระเบียบประเพณีที่ยอมรับนับถือกันเพื่อให้คนในชุมชนอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข

.....

.....

.....

.....

.....

๓.๓ ด้านสหธรรมหรือวัฒนธรรมทางสังคม รวมทั้งมารยาทต่าง ๆ ในการอยู่ร่วมกันของชุมชน

.....

.....

.....

.....

.....

๓.๔ ด้านวัตถุธรรมหรือวัฒนธรรมทางวัตถุ เช่น เครื่องนุ่งห่ม ยารักษาโรค บ้านเรือน อาคาร สิ่งก่อสร้างต่างๆ

.....

.....

.....

.....

.....

ขอขอบพระคุณทุกท่านที่ได้ให้ข้อมูลที่เป็นประโยชน์ต่อการทำวิจัยครั้งนี้

ภาคผนวก ข

หนังสือขออนุญาตสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย

ที่ ศธ.๖๑๓๒.๑/ว๒๓

บัณฑิตศึกษา

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

วิทยาเขตขอนแก่น ตำบลโคกสี

อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น ๔๐๐๐๐

๑ เมษายน ๒๕๖๑

เรื่อง ขออนุญาตสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย

เรียน/เจริญพร

สิ่งที่ส่งมาด้วย เครื่องมือการวิจัย จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระมหาวิโรฒ ปภาโส/มณีนวรงค์ รหัสประจำตัว ๕๘๐๕๔๐๕๐๕๑ นิสิตปริญญาโท สาขาวิชาปรัชญา บัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น ได้รับอนุมัติให้ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์วัฒนธรรมและจริยธรรมในการบูชาหลวงปู่มีชัย” โดยมีคณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ ดังนี้ ๑) ผศ.ดร.จรัส ลีกา ๒) รศ.อุดม บัวศรี

เพื่อให้งานวิจัยสำเร็จลุล่วงตามวัตถุประสงค์ จึงเจริญพรมมา เพื่อขออนุญาตให้นิสิตได้ขอสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย เรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์วัฒนธรรมและจริยธรรมในการบูชาหลวงปู่มีชัย” จังหวัดอุดรธานี ครั้งนี้ด้วย โดยข้อมูลที่ได้จักใช้ประโยชน์ในการวิจัยเท่านั้นไม่มีผลกระทบต่อท่านแต่ประการใด

บัณฑิตศึกษา วิทยาเขตขอนแก่น หวังเป็นอย่างยิ่งว่าคงได้รับร่วมมือจากท่านด้วยดี ขออนุโมทนามา ณ โอกาสนี้

เจริญพร

(พระโสภณพัฒนบัณฑิต,รศ.ดร.)

รองอธิการบดี วิทยาเขตขอนแก่น

ประธานกรรมการบริหารบัณฑิตศึกษา วิทยาเขตขอนแก่น

ภาคผนวก ค

ภาพประกอบการสัมภาษณ์

สัมภาษณ์ พระครูมงคลญาณ, วัดโพธิ์ชัย บ้านดอนแดง ตำบลนาข่า
อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี, ๑๕ พฤษภาคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ พระครูใบฎีกาเกษ สุเมโธ, ๑๔๔ หมู่ ๘ บ้านดอนแดง ตำบลนาข่า
อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี, ๔ มิถุนายน ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ ดร.บุญส่ง สิ้นจุนอก, ๙๙ หมู่ ๔ บ้านเสียม ตำบลบ้านเสียม
อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี, ๑๕ พฤษภาคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ จสอ.ประวิทย์ บัวศรี, ๑๗ หมู่ ๑๐ บ้านเหล่าศรีจารย์ ตำบลนาข่า
อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี, ๕ มิถุนายน ๒๕๖๑

สัมภาษณ์ นางจำปี ไชยศรีจันทร์, ๙๖ หมู่ ๑๗ บ้านนาคำหลวง ตำบลนาข่า
อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี, ๓ มิถุนายน ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ นายประยูร (นามสมมติ), ๒๖ หมู่ ๑๓ บ้านนาคำแก้ว ตำบลนาข่า
อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี, ๑๘ เมษายน ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ นางบัวสี มณีวงษ์, ๘๓ หมู่ ๑๗ บ้านนาคำหลวง ตำบลนาข่า
อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี, ๓ มิถุนายน ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ นางอุ้น พุดเพราะ, ๑๘๗ หมู่ ๑๗ บ้านนาคำหลวง ตำบลนาข่า
อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี, ๔ มิถุนายน ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ นายผัน ชัยเฉลิม, ๖๙ หมู่ ๖ บ้านนาคำหลวง ตำบลนาข่า
อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี, ๔ มิถุนายน ๒๕๖๑.

นางสงวน ประวัติดิสา

สัมภาษณ์ นางสงวน ประวัติดิสา, ๖๑ หมู่ ๑๗ บ้านนาคำหลวง ตำบลนาข่า
อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี, ๔ มิถุนายน ๒๕๖๑.

ชาวบ้านนาคำหลวง

สัมภาษณ์ บ้านนาคำหลวง ตำบลนาข่า อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี, ๔ มิถุนายน ๒๕๖๑.

ประวัติผู้วิจัย

- ชื่อ - ฉายา (สกุล) : พระมหาวิโรฒ ปภาโส (มณีวงษ์)
- วัน - เดือน - ปีเกิด : ๒๘ สิงหาคม ๒๕๐๑
- ที่อยู่ปัจจุบัน : วัดประดิษฐ์วราราม บ้านนาคำหลวง ตำบลนาข่า อำเภอเมือง
จังหวัดอุดรธานี ๔๑๐๐๐
- ประวัติการศึกษา : - พ.ศ. ๒๕๕๗ ปริญญาตรี พธ.บ.(พระพุทธศาสนา)
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
- พ.ศ. ๒๕๑๗ นักธรรมชั้นเอก สำนักเรียนวัดอัมพวัน จังหวัดอุดรธานี
- เปรียญธรรม ๔ ประโยค สำนักเรียนวัดมัชฌิมาวาส จังหวัดอุดรธานี
- ประวัติการทำงาน : - เลขานุการเจ้าคณะตำบลนาข่า
- พระธรรมวิฑาการ
- พระสอนศีลธรรมในโรงเรียน
- ปัจจุบัน : - พระธรรมทูตสายอินเดีย-เนปาล
- กองงานเลขานุการเจ้าคณะอำเภอเมืองจังหวัดอุดรธานี
- โทรศัพท์มือถือ : ๐๖๒-๙๐๑๕-๔๐๙